STATISTIKAI KÖZLEMÉNYEK.

A HAZAI ÁLLAPOTOK ISMERETÉNEK

ELŐMOZDÍTÁSÁRA

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

STATISTIKAI BIZOTTSÁGA

SZERKESZTI

HUNFALVY JÁNOS.

ÖTÖDIK KÖTET.

I. FÜZET.

Ára 1 frt osztr. ért.

PESTEN,

EGGENBERGER FERDINAND M. AKAD. KÖNYVÁRUSNÁL.

MDCCCLXIII.

STATISTIKAI

KÖZLEMÉNYEK.

A HAZAI ÁLLAPOTOK ISMERETÉNEK

ELŐMOZDITÁSÁRA

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA

STATISTIKAI BIZOTTMÁNYA.

ÖTÖDIK KÖTET.

PESTEN,

EGGENBERGER FERDINÁND, MAGY. AKAD. KÖNYVÁRUSNÁLT

M. DCCC, LXIII.

Nyomatott Emich Gusztáv, magy. akad. nyomdásznál, Pesten, 1863.

I.

MAGYARORSZÁG VISZONYAINAK STATISTIKAI VÁZLATA.

Hunfalvy Jánostól.

III. A műipari viszonyok.

Általános áttekintet.

Az osztrák birodalomban a műipar csak 1830 óta vett jelentősebb lendületet, a magyar tartományokban még később kezdett fejledezni. 1843-ban az osztrák birodalomban a nagy vagyis gyári műipar összes készítményeinek pénzértékét 623, a kézművi készítményekét pedig 251 millió forintra becsülték. A műipari munkásság eredményének azon pénzértéke következőleg oszlott fel az egyes tartományok között:

Alsó-Ausztriára jutott . . . . . (magára Bécs városára 63.960,000 frt)	113.235,000 frt
Felső-Ausztriára és Salzburgra . . .	33.446,000 „
Stájerországra	24.483,000 „
Karinthiára és Krajnára	24.180,000 „
Görcz, Isztria, Triesztre stb. . . .	12.545,000 „
Tirol és Vorarlbergre	26.264,000 „
Csehországra	148.766,000 „
Morva és Szilériára	82.978,000 „
Galiczia és Bukovinára	54.620,000 „
Dalmátországra	3.700,000 „
Lombardiára	129.112,000 „
Velenczére	77.063,000 „
Magyar, Horvát, Szlavonországra . .	103.150,000 „
Erdélyre	29.540,000 „
Végvidékre	11.686,000 „
Összeg	874.768,000 frt.

Azóta a müipari tevékenység általában növekedett, s különösen a gyáripar gyarapodott. Az 1856-ban megindított hivatalos felvételek szerint a föld és kő anyagokból készített gyártmányok, a mészkő, épületkő és diszítményi (faragott) kövek, azután a gipsz és fedőpala stb. összes pénzértéke 31.878,000; a vasé és vasgyártmányoké 67.585,000; a gépeké és géptani készítményeké 36.179,000; a vegyészeti termények 25.000,000; a dohánygyártmányoké 50.800,000; a czukoré 32.000,000 frtra rugott. Az említett iparágakban 1843-tól 1856-ig majdnem 100%-nyi gyarapodás tapasztaltatott, a többi iparágakra legalább 40 százaléknyi gyarapodást lehet számitani. Ezeknek alapján tehát b. Czörnig az osztrák birodalom összes gyár- és kézműipara évi eredményének pénzértékét 1860-ban 1,200, 1861-ben 1,321 millió frtra becsülte, mig a nyers termesztés vagyis a mezei gazdaság s az evvel járó foglalkozások eredményeinek összes pénzértékét, mint láttuk, 2,073.400,000, s a vadászattal és halászattal együtt 2,119.400,000 frtra tette.

Hivatalos fölvetések szerint az egész osztrák birodalom lakosainak évi jövedelme a következő volna:

a mezei gazdaság minden ágaiból .	249.233,817 frt
a házbirtokból	99.744,999 „
az összes műiparból	233.874,188 „
a magán hivatalokból	44.838,623 „
az ipari munkások keresete . . .	150.738,060 „
a férfi cselédek keresete	113.010,647 „
a női „ „	113.339,530 „
a férfi napszámosoké	212.541,818 „
a női „	117.716,753 „
Összes évi jövedelem	1,335.038,435 frt.

E fölvetésben még egész Lombardia van befoglalva. Egy ipari segédmunkásra 165, egy férfi cselédre 121, egy nőcselédre 102, egy férfi napszámosra 136, egy nő napszámosra 95 frt van évi keresetül számítva.

Az 1857-diki népszámlálás szerint a gyárosok és kézművesek száma az egész birodalomban 675,003, a magyar tartományokban 227,279; az ipari munkásoké az egész birodalomban 1.121,916, a magyar tartományokban 182,337; tehát a műiparral foglalkozók száma az egész birodalomban 1.796,919, a magyar tartományokban 409,616 lett volna.

Schmitt szerint az osztrák birodalomban az összes iparágakban foglalkozó emberek, családi tagjaikkal s azokkal együtt, kik részint mezei gazdaság mellett, részint az év folytán rövidebb hosszabb ideig ipari munkát végeznek, körülbelől 12 milliót tesznek. De e számnak több mint fele része azokra esik, kik a mezei gazdaság mellett állítanak elő holmi ipari készítményeket, ugy hogy a műiparral kirekesztőleg foglalkozók és családtagjaik száma csak 5,$_5$ millióra tehető. A földbirtokosok és gazdasági munkások száma ugyancsak az 1857-diki népszámlálás szerint, az egész birodalomban 6.470,347, a magyar tartományokban 2.267,877 egyénre rugott. Az egész osztrák birodalmat véve a földbirtokosok 18,$_5$, a kereskedők és iparüzők 2,$_7$, a házalók 0,$_1$, a cselédek 5,$_4$, a napszámosok 7,$_4$ százalékát teszik az összes népességnek.

Ez adatok, ha nemis kétségbevonhatlanok, annyit mindenesetre bizonyítanak, mit különben is láthatunk, hogy az osztrák birodalom s kivált a magyar korona területe a kiválólag földmiveléssel foglalkozó országok közé tartozik.

A legiparosabb tartományok: Csehország, Morvaország és Szilézia, Alsó-Ausztria, Lombard-Velencze. Csehországban minden jelentősebb iparág van képviselve, különösen pedig a vászon, gyapju, gyapot, vegyes kelmék, üveg, fémárúk, porczellán és kőedény-árúk, vegyészeti czikkek, czukor és papir gyártása s a ser és pálinkafőzés nagyban üzetik. Morvaország és Szilézia főiparágai a gyapjuszövetek gyártása, azután a vászon, vasárúk, czukor készítése, a ser- és pálinkafőzés. Alsó-Ausztria műipara leginkább Bécsben központosult, hol különösen a divatárúk és fényüzési czikkek, a selyem, arany, ezüst, ötvözött fémárúk és vegyészeti készítmények gyártása virágzik; Bécs környékén gyapotfonással, nyomott gyapot és gyapju-árúk, papir és papir árúk, finomitott nádczukor és vasárúk készítésével foglalkoznak. Lombard-Velenczében leginkább az üveg-, papir-, bőr- és fém árúk készítésével foglalkoznak. Felső-Ausztria főleg a vas-, vászon- és gyapotárúk gyártásával foglalkozik; Stájerországban, Karinthiáb'an és

Krajnában a vasipar virágzik, Stájerországban sok papirt is készítenek; Tirolban és Vorarlbergben leginkább selyem-, gyapot- és fém-árúkat készítenek; a Partvidéken s az ipar dolgában nagyon hátramaradt Dalmátországban főleg a hajókészitéssel foglalkoznak; Galicziában és Bukovinában a szeszfőzésen kivül len, kender és gyapju szöveteket is készitenek, de többnyire nem gyárilag; Dalmátországban sok liqueur-t készítenek.

A magyar tartományok a műipar dolgában még nagyon hátra vannak. Len, kender és gyapju szövetek készítésével ugyan már régóta foglalkoznak, de leginkább csak mellesleg és nem gyárilag s többnyire csak közönséges durva árúkat készítenek. Magyarországban az utóbbi években a gépek, üveg, porczellán, papir és bőr gyártása s a lisztkészítés, a serfőzés és czukorgyártás gyarapodott, ellenben a gyapot, gyapju, len és kender feldolgozása, a szeszfőzés, a hamuzsír, székső, timsó és salétrom készitése inkább csökkent, mintsem gyarapodott; Erdélyben csak a faárúk, gyapju és len szövetek meg bőr készítése és szeszfőzés, a katonai Végvidéken pedig a szeszfőzés, cserép-, kender- és faárúk készítése bir némi jelentőséggel.

A gépek gyártása.

A gyáripar alapját a gépek teszik, melyek sokfélesége és minősége évről évre növekedik. Az osztrák birodalomban most már a legkülönbözőbb gépeket készitik, de a meglevő gépgyárak készítményei még nem fedezik teljesen a birodalom szükségletét. Azért még sok gépet a külföldről hoznak be, nevezetesen gőzmozdonyokat és gőzhajó gépeket, melyek készítésével csak öt gyár foglalkozik (Bécsben, Bécs-Ujhelyen, a bécsi két gyár s a bécs-ujhelyi gyár együtt évenkint 150 gőzmozdonyt készitenek, Triesztben meg Liebenben); azután a fonásra és szövésre szükséges gépeket, melyek készítésével 10 gyár foglalkozik; papirkészítő gépeket, könyvnyomtató gépeket. Ellenben a bányászatnál és kohászatnál, a fém- és fa-árúk készitésénél, a malmokban, sajtolásra, szivattyuzásra, czukor, ser, szeszes italok készítésénél, a vas-

utaknál s a mezei gazdaságnál megkivántató gépek legnagyobb része már a belföldön készíttetik. A kirekesztőleg gépek gyártására keletkezett gyárakon és műhelyeken kivül a vasuti főállomásokon, a bányászati telepeken s más gyári telepeken is keletkeztek oly műhelyek, melyekben az illető üzletre szükséges gépeket vagy egészen készítik, vagy igazítgatják. Ily műhelyek és gépgyárak Magyarországon is vannak nagy számmal, névszerint Pesten, Budán (a gőzhajómühely), Temesváron és az Anina-völgyben Steierdorf mellett, Resiczán, Vichne mellett, Róniczon, Diósgyőrön, s más bányászati telepeken. Számos vasöntő műhely és szerkovács-mühely is van, hol többféle gépeket készítenek; ilyféle nagyobb gyárak különösen Budán léteznek. Pesten, Mosonyban, Nagy-Czenken, Temesváron stb. az ujabb időben számos oly gyár keletkezett, melyekben mindenféle gazdasági gépeket készítenek. Mekkora a különbféle gépeket és szerszámokat készitő műhelyek üzlete Magyarországon s mennyi azok évi készítményeinek pénzértéke, azt nem tudjuk. Annyi bizonyos, hogy azok az ország szükségletét a különböző gépekben és szerszámokban még korántsem elégíthetik ki, s hogy különösen még sok gazdasági gép is a külföldről és a többi osztrák tartományokból hozatik be.

Tulajdonképeni gépgyár az egész birodalomban 112 van, ezek közől 40-ben gőzgépeket, évenkint valami 400-at, készítenek.

A vasuti készülékek előállításával és igazításával 25,000 személy foglalkozik, készítményeik pénzértékét 20 millió forintra teszik; a gyári gépek készítésével és igazításával 13,000 munkás foglalkozik, készítményeik pénzértéke 20 millió frt; gazdasági, kertészeti s egyéb gépek és szerszámok készítésével 23,000 ember foglalkozik, készitményeik pénzértéke 22 millió frt. Az itt megérintett iparágakban az egész birodalomban valami 61,000 ember foglalatos s évi készítményeik pénzértéke 62.000,000 frt.

A szállitó eszközök és müszerek készitése.

A közönseges járómüveket, szekereket, targonczákat, talyigákat, szánkákat stb., sőt a kocsikat is rendesen a biro-

dalom egyes vidékein levő mesteremberek készítik; gyárilag csak a nagy városokban, Bécsben, Prágában, Gratzban, Pesten, Temesváron állitják elő. A vasuti kocsikat gyárakban készítik; ilyen gyár Bécsben 2, Szimmeringben Alsó-Ausztriában, Karolinavölgyén és Szmichovban Csehországban s Troppauban Sziléziában egy-egy van. Az ujabb időben Magyarországban is készítenek vasuti kocsikat és pedig a resiczai gépgyárban. De sok vasuti kocsit még a külföldről hoznak be.

Közönséges kis hajókat a nagyobb folyók mellékein készítenek, Magyarországon tehát a Duna és Tisza mellett fekvő nagyobb városokban, különösen Szegeden s Aradon. Vas sajkákat és gőzhajókat Lincz, Floridsdorf (Bécs mellett), Prága, Kralup és Buda városokban készítenek. A dunai gőzhajózási társaság budai hajógyára igen nagyszerü; 9 műhelyében 1300—1400 munkás dolgozott, de egykét év óta magszorították az üzletét.

Tengeri hajók az osztrák birodalom 37 hajóműhelyében készülnek; ily műhely Fiumében is van. A tengerí gőzösöket a trieszti és muggiai műhelyekben, a hadi hajókat pedig a velenczei arszenalban s a polai műhelyben készítik, 1859-ben 542, 1860-ban 601 tengeri hajót építettek az összes hajóműhelyekben. A folyami és tengerihajók előállításával 15,000 ember foglalkozik, készítményeik pénzértéke 15 millió frt.

Az osztrák birodalomban valami 300 mester van, kik mindenféle mérnöki, sebészeti, természettudományi stb. eszközök készitésével foglalkoznak, de sok efféle eszköz, kivált szemészeti és vegyészeti készülékek még a külföldről hozatnak be. A legügyesebb mechanikusok, optikusok stb. Bécsben, Gratzban, Prágában, Velenczében, Lembergben, Pesten vannak; de a pestiek még nem vergődtek nagy hirre. Prágában és Bécsben különösen jeles sebészeti eszközöket is készítenek.

A zenészeti műszereket illetőleg kitűnő zongorákat Bécsben, Prágában, Salzburgban s Pesten, hegedüket s hasonló műszereket Bécsben és Prágában, mindenféle fuvóműszereket is ugyanott és Königsgraetzben, harmonikákat kivált Bécsben készítenek. Pesten Beregszászy zongorái és Brandl hegedűi hiresek.

Órás Budapesten és más magyar városokban is elég van, de azok uj órákat nem igen készítenek. Általában az osztrák órások többnyire Svájczországból hozatják be a kész zsebórákat vagy legalább azoknak alkotórészeit, s rendesen csak nagyobb fali-, ingás és toronyra való órákat készítenek. Bécsben és Prágában azonban jó csillagászati órákat is gyártanak.

Az előszámlált szállitó, mérnöki és természettudományi eszközök, zenészeti stb. műszerek és órák készitésével az egész birodalomban több mint 42,000 ember foglalkozik, s évi készítményeik pénzértékét 43,5 millió frtra teszik.

A katonai fölszerelésre ruházati bizottmányok Stockerauban (Alsó-Ausztria), Gratzban (Stájerország), Prágában, Brünnben, Jaroslavban (Galiczia), Velenczében, Ó-Budán és Gyula-Fehérváron (Erdély) vannak. A puskacsöveket, szuronyokat, kardokat rendesen magános mesteremberek készitik; a bécsi arszenálban puskákat, ágyùkat s átalában a szárazföldi és tengerészeti katonaság fegyverzetét állítják elő. A Mariaczell melletti császári vastelepeken is készítenek fegyvereket. A közönséges puskákat főleg Bécsben, Prágában és Karinthiában készitik. A fegyverek készítésével a katonákon kivül valami 11,000 ember foglalkozik.

Az agyagból való árúk készítése.

A téglavető műhelyek száma az osztrák birodalomban több mint 4,300, s ezekben évenkint több mint 1000 millió mindenféle téglát készítenek. Állandóan működő s nagyobb üzletü téglagyárak rendesen csak a fővárosok környékén vannak. A legnagyobb téglagyárak Inzersdorfban Bécs mellett s a Rákoson Pest mellett léteznek. Ezek évenkint valami 126 millió dárab téglát égethetnek. Nagyobb üzletü téglavető műhelyek Budán, Sopronyban, Temesváron, Tatán s más magyar városokban is vannak. Aránylag legtöbb téglavető műhely Csehországban van, t. i. 1464, Alsó-Ausztriában 309 ily műhely van, ezekből 37 Bécs számára évenkint valami 100 millió téglát készít.

A volt sopronyi kerületben 174 téglavető hely van, melyek évenkint 27,5 millió téglát készitenek; Soprony váro-

sának 7 téglavetőjében évenkint 4—5, a rákosi téglavetőkben évenkint 15—20, a temesvári téglavetőkben 5—6 millió darab téglát vetnek.

Az ujabb időben drainage-csöveket is kezdtek a téglavető műhelyekben készíteni, ittott Magyarországon is.

Agyakból való épitészeti díszítményeket, szobrokat, párkányokat stb. (terracotta) külön két nagy gyárbau készítenek, melyek Bécs környékén, Inzersdorfban és Vagramban vannak.

A pipagyártás Magyarországon nagyban folyik, kivált Debreczenben, Pápán, Pesten, Szigetváron, Bonyhádon, Körmöcz- és Selmeczbányán, Kozelnikon, Dercsényben, Kurimán stb. Trauersdorfban és Bécs-Ujhelyen is készítenek cseréppipákat. Az egész osztrák birodalomban évenkint gyártott cseréppipák számát 7 millió darabra, pénzértéköket $1\frac{1}{2}$ millió forintra teszik. Cserépedényeket, kályhákat a fazekasok készitenek, kik Magyarország és Erdély némely vidékein feles számmal vannak, ugy hogy árúikat messze földre szállítják. A birodalomban valami 8,500 fazekas van.

Kőedényeket, közönséges és finom porczellán edényeket s egyéb hasonló árúkat Magyarországon is néhány helyen készítenek. De kitünő porczellán edényeket csak a herendi gyár állít elő. A telkibányai porczellángyár még nem vergődött ily hírre. Kőedény-gyárak vannak: Nagy-Mártonban, Pápán, Pécsett, Kőszegen, Körmöczbányán, Kassán, Iglón, Murányon, Rozsnyón, Apátfalván, Szilváson.

A legjelesebb porczellángyárak Bécsben és Csehországban vannak. Összes számuk 15, s ezekből 12 Csehországra esik. Azon kivül 4 gyárban porczellán pipákat készítenek.

Az agyakból való árúk készítésével az egész osztrák birodalomban valami 60,000 ember foglalkozik s készitményeik pénzértékét 20 millió forintra teszik

Az üveg- és tükör-gyártás.

A finomabb üvegárúk és tükrök gyártásában Csehország tünik ki leginkább; azelőtt Velenczében készültek a legbecsesebb üvegtükrök. Közönséges üvegeket minden hegyes vidéken készítenek, s az egész osztrák birodalomban valami 215 üvegcsűr (üveghutta) van, több mint 300 olvasztókemen-

czével, melyekben évenkint több mint 650,000 mázsa üvegárú készül. Az üvegcsürök között 75 nagyobb üveggyár van, ezekből 52 az üveges üvegárúk köszörülésével, festésével és aranyozásával, 16 a tükörre való üvegtáblák köszörülésével, csiszolásával és foncsorozásával, 7 az üveggyöngyök készítésével foglalkozik. Az utóbbi 7 gyár Velenczében van.

Az üveggyártás körül az egész birodalomban valami 60,000 ember foglalkozik, évi készítményeik pénzértékét több mint 18 millió frtra teszik.

Magyarországban 40—50 üvegcsűr van; a volt pozsonyi kerületben 11, a sopronyiban 6, a bánságiban csak 1 (Tomesten). A legjelesebbek közé tartoznak: a zlatnói, parádi, szihlai, selmeczi, kis-kocholnai, bzovai, szinobányai, tomesti.

Erdélyben F.-Porumbákon, F.-Kerczben, Zalánpatakon-Bikszádon, Borszéken, Görgényben és sok más helyen van, nak üvegcsürök.

Kövek és kőárúk.

Az épületi köveket csak a nagy városok környékén fejtik íparilag. A műköveket többé kevesbbé már a bányákban faragják és idomítják. Az efféle bányák száma az osztrák birodalomban 344; a kövek faragásával 2,000 kőfaragó és 6,000 segédmunkás foglalkozik. Magyarországban a legnagyobbszerü kőbányák Soprony és Pest megyékben vannak.

A köszörü és fenőkövek leginkább Felső-Ausztriából, Salzburgból és Csehországból kerülnek.

A legjobb malomkövek Magyarországon Zemplénben találtatnak; Sárospatak és Fóny mellett gyárilag készitik. Erdélyben is vannak oly kőzetek, melyek kitünő malomkövet szolgáltatnak. A fónyi malomkövek a legjobb franczia malomkövekkel versenyeznek.

A legtöbb márványárúk Velenczében és déli Tirolisban készülnek. Magyarországon sok helyütt találtatik kitünő s mindenféle szinü márvány, de nagyszerü márványbányák csak Piszkénél vannak s ugyanott, valamint a szomszéd Almáson, több műhely is van, hol a márványt különböző czélokra feldolgozzák. Piszkéről kerül azon márvány is, melyet a pesti műhelyekben feldolgoznak.

Pozsony megyében Stomfánál fejtik a márványt, melyet leginkább Bécsbe szállítanak feldolgozás végett.

Fedőpalát leginkább Dürstenhofban Sziléziában, Rabenstein mellett Csehországban és Flíersch mellett Tírolisban fejtenek; de Magyarországban is találtatik jó fedőpala több helyütt, azonban mégcsak a Pozsony megyében Máriavölgyén találtató bányából fejtik nagyobb mennyiséggel.

A cseh drágakövek gyártása az ujabb időben csökkent, mert az efféle ál-drágaköveket most leginkább üvegből készitik. A legbecsesebb kő, t. i. a nemesopál, Magyarországon Vörösvágás mellett találtatik.

Közönséges meszet mindenütt találnak és égetnek, csak a magyar alföld szükölködik benne.

Czementmeszet leginkább Kufstein mellett Tirolisban, s Bécs és Prága környékén készítenek; nehány év óta Sárosban is Mogyoróskánál. Ittott gipsz is találtatik Magyarországon, de még nem igen értékesítik, s a kereskedelembe kerülő gipszlisztet leginkább a két Ausztriában, Tirolisban, Salzburgban, Sziléziában és Krajnában készítik.

A kőárúk, földfestékek és kréta készítésével az egész birodalomban valami 25,000 ember foglalkozik, azon árúk pénzértéke a termelési helyen 10 millió frt.

A fémipar.

A bányászat és kohászat nyers terményeit mind az egész birodalomra, mind különösen a magyar tartományokra nézve már előadtuk. A szorosabb értelemben vett fémipart vagyis a különböző fémekből való gyártmányok készítését illetőleg a magyar tartományok még hátramaradtak. Vasból való közönséges árúk a hámorokban és szerkovács-műhelyekben sok helyütt készülnek Magyarországon is, pl. Pohorellán, Diósgyőrön, Rhóniczon, Podheringben Munkács mellett, Betléren, Rimabrezón, Gölniczbányán, Dernőn, Metzenzéfen, Turja-Remetén, stb. Kisebb nagyobb önálló vasöntők és vasgyárak is találkoznak. A vasipar leginkább Gömör és Szepes megyékben virágzik, melyek évenkint több mint 229,000 mázsa feldolgozott vasat állítanak elő.

Sopronyban s másutt takaréktüzhely-gyárak vannak, egy sopronyi gyárban évenkint 200 tüzfecskendőt készítenek. Pesten egy gyárban különösen kerti fecskendőket, egy más gyárban jeles tűzmentes pénztár-szekrényeket készítenek.

Az egész osztrák birodalomban előállított fémárúk pénzértékét 70 millió frtra teszik, ebből 20 millió a nyers anyagra, 50 millió a gyártmányokra esik. Ezek előállításával valami 70,000 ember foglalkozik.

Az aczél szerszámok, kések stb. készítésével valami 25,000 ember foglalkozik, s készítményeik pénzértéke 12 millió forint.

Arany- és ezüst-árúkat leginkább Bécsben, Velenczében és Prágában készítenek, kisebb mennyiséggel Pesten, Brünnben, Triesztben és Gratzban. A nemes fémekből való árúk készítésével 10,000 ember foglalkozik, évi keresetök 3 millió forint.

Rézárúk részint az illető rézhámorokban és hengermüvekben, részint egyes mesteremberek által készíttetnek, Magyarországban is. A harangöntéssel főleg Alsó-Ausztriában, Csehországban és Galicziában foglalkoznak, de Magyarországon is vannak harangöntők, pl. Sopronyban, Pesten. Betüöntöde az osztrák birodalomban 56 van, Magyarországon is van nehány kisebbszerü betüöntöde: Pesten 3, Budán 2, Temesváron 1, Pozsonyban 1.

A nem vasból, hanem más fémekből való árúk pénzértékét az egész osztrák birodalomban 30 millió frtra teszik.

A vegyészeti termények készitése.

Ezen termények készítése az osztrák birodalomban csak 1830 óta indult meg, Magyarország ebben is még nagyon hátra van.

Jelenleg az osztrák birodalomban valami 110,000 mázsa glaubersót, 150,000 mázsa sósavat, 50.000 mázsa barna vagyis nordhauseni kénsavat, 300,000 mázsa fehér vagyis angol kénsavat, 30,000 mázsa salétromsavat, 25,000 mázsa finomított salétromot, 1,200 mázsa borkő-savat, 100,000 mázsa hamuzsírt, 150,000 mázsa széksót, 75,000 mázsa vasgáliczot, 36,000 mázsa ólomszéneget (czeruszát), 2,000 mázsa czinóbert, 1,000

mázsa ultramarin festéket készítenek. Magyarországban leginkább csak nyers salétromot és széksót termelnek, de ennek termelése is nehány év óta inkább fogy mintsem emelkedik, minthogy a belföldi termelők a külföldiekkel nem versenyezhetnek. Most a Magyarországon évenkint előállított salétrom csak 30—40,000, a széksó pedig csak körülbelől 6,000 mázsát tesz. A hamuzsir valamint a timsó termelése is csökkent. Timsógyárak Podheringben, Kerepeczen, Muzsajon, Kovaszón és Dédán vannak. Ezek nem dolgoznak folytonosan, mert terményeik kelendősége csekély. A podheringi és kerepeczi gyárak évenkint legalább 8—9.000 mázsát termelhetnének. Magyarországon kivül Csehország és Stájerország is termel timsót, az összes évi termelése valami 40,000 mázsa, ebből Magyarországra alig esik 16,000 mázsa.

A borkövet leginkább Magyarország szolgáltatja.

A legtöbb phosphort a kasznaui gyár Csehországban termeli.

A legnagyobb gyárak, melyekben mindenféle savat stb. készítenek, Bécsben és környékén, Prágában, Pilszenben és Ellbogenben Csehországon, Hruschauban Sziléziában, Oberalmban Salzburgban, Hallban Tírolisban vannak. A magyar tartományokat illetőleg vegyészeti és gyógyszerészeti árúk készíttetnek: Pesten (5 vegyészeti műhely), Nagy-Szombatban, Pozsonyban (2 vegyészeti gyár), Nagy-Szebenben, Uj-Moldován (kénsav-gyár).

A közönséges szappant és gyertyát az egyes szappanosok szokták készíteni; nálunk kivált a szegedi és debreczeni szappanosok voltak nagy hirben, Erdélyben pedig jó fagygyugyertyát készítettek. Most, ugy látszik, azon iparág is hanyatlóban van. Sztearin gyertyát gyárilag készítenek, sztearingyár Pesten, Nagy-Szebenben és Temesváron van. Az egész osztrák birodalomban évenkint valami 160,000 mázsa sztearingyertyát készítenek.

Az olajgyártás jobbára a mezei gazdasággal összekapcsolt iparág. Len-, kender- repcze- stb. olaj házi használatra Magyarországon és Erdélyben csaknem mindenütt készítenek. De nagyobbszerü olajgyár még kevés van. Pesten 2 olajsajtoló és 4 olajtisztitó gyár van, amazok éven át valami 50,000

mérő repczét dolgoznak fel, emezek terménye pedig körülbelől 40,000 mázsa olaj. Uj-Pesten 1851, Rákos-Palotán 1853 óta áll fenn egy-egy olajgyár, melyek együttvéve valami 100,000 mérő repczét dolgoznak fel. Kisebbszerü olajgyárak Ercsin és Székesfehérváron, Győrött, Pozsonyban, Kassán, Halmajon (Abaujban), Temesváron, Brassóban vannak. Olajmalom sok helyütt találtatik, de ezek aránylag mind csekély repczemennyiséget dolgoznak fel. Számos olajmalom van: Tolna megyében Gyönkön és Izményen, azután Makón, Ó-Becsén, Uj-Becsén, Apathinon, Zomboron, Szabadkán, Bezdánon, s kivált Cservenkán, az utóbbi helyen 40 olajmalom létezik.

Az egész osztrák birodalomban mindenféle olajból éven át valami egy millió mázsát állítanak elő.

A világító gáz használata és gyártása az osztrák birodalomban s kivált Magyarországon még csak nehány év óta jött szokásba. Most már a paraffin, kamfin, pinolin s egyéb efféle világító anyagok gyártásával is foglalkoznak. Magyarországon Oraviczán az államvasúti társaság állíta fel egy nagyszerü paraffingyárt; más kisebb paraffingyár Ó-Budán van.

A gyujtó eszközök gyártása nagy lendületet vett, hazánkban is. A lőgyutacsok a parukarkai gyárban Prága mellett készülnek. A gyujtófákat leginkább Bécsben és Csehországban gyártják, de Magyarországon s különösen Pesten, Pozsonyban, Beszterczebányán, Radványban, Trencsényben, Sz.-Mártonban, Duna-Földváron, Brassóban is vanak ily gyárak. A gyujtófák készítésével az egész birodalomban 10,000 ember foglalkozik, az azokra évenkint felgyártott fa mennyiséget 15,000 ölre s az ebből készített gyujtófákat 510,000 mázsára teszik.

A vegyészeti gyártmányok közé a fémi és növényi festékeket, az enyvet, mázat, lakot, pecsétviaszt, tentát stb. is számítják. Pesten több festékgyár, keményitőgyár, pecsétviaszgyár van.

Összesen az egész birodalomban valami 50,000 ember foglalkozik vegyészeti árúk előállításával, s ezek pénzértékét 50 millió frtra teszik.

A tápláléki s egyéb fogyasztási czikkek gyártása.

A ser és szeszes italok gyártása. A serfőzés néhány év óta Magyarországon is mindinkább terjedez. A serfőzők száma ugyan általában fogy, de a terjedelmes üzletű serházak szaporodnak s igy az előállított ser menuyisége is növekedik. Magyarország legnagyobb serházai a pesti Kőbányán vannak (Barber és Dreher sörházai); kisebb serfőzők már minden vidéken találtatnak. Csehország, Alsó-Ausztría, Morva és Szilézia, Tirolis, Galiczia és Bukovina aránylag legtöbb sert termelnek. Az egész birodalomban éven át több mint 10 millio akó sert főznek. E mennyiségből 1856-ban esett:

Alsó-Ausztriára . . .	2.046,000 akó
Felső-Ausztriára . . .	762,800 „
Salzburgra	235,700 „
Stájerországra	356,800 „
Csehországra	3.728,300 „
Morvaországra	913,200 „
Sziléziára	141,500 „
Galicziára	460,600 „
Magyarországra . . .	638,800 „
Horvát-Tótországra . .	47,800 „
Erdélyre	89,300 „
Végvidékre	54,800 „

1859-ben 12.600,000 akó ser állíttatott elő.

Ugyanazon évben a magyar korona területén a serfőzések száma a következő volt:

kerületek	serfőzések	főzetett bécsi akó ser
Budai kerület	37	304,567
Pozsonyi „	121	130,141
Sopronyi „	58	120,709
Kassai „	60	53,363
Nagyváradi „	43	74,029
Temesvári „	55	176,253
Bánáti Végvidék	?	49,670
Egész Magyarország	374	888,732
Erdély	92	84,086
Horvát-Szlavonország	25	49,122
Horvát Végvidék	20	11,661
Egész magyar birodalom	511	1.033,601
Egész osztrák birodalom	3,343	12.600,000

A pálinkafőzések száma a fogyasztási adó behozatala óta Magyarországon csökkent. A fogyasztási adó behozatalakor a magyar korona területén összesen 104,494 pálinka és szeszfőzés volt. 1856-ban az osztrák birodalomban, Tirolis és Velencze kivételével, 115,508 pálinkaház volt, ebből 106,950 csekély nem iparüzletü, és 8558 nagyobb iparüzletü gyár. A magyar tartományokban 6463 iparüzletü és 84,822 nemiparüzletü szeszfőzés volt. 1860-ban az egész osztrák birodalomban 103,000 szeszfőzés volt, köztük 6000 nagy gyár. A gyártott szeszmennyiség 4.065,000 akó, ebből 4 millió a belföldön fogyasztatott el, a többi kivitetett.

1859-ben a pálinka és szeszfőzések száma a következő volt:

	iparüzletü	nem iparüzletü	összesen
Budai kerület	338	5,482	5,840
Pozsonyi „	1,127	4,768	5.895
Sopronyi „	555	9,268	9,823
Kassai „	641	695	1,336
N.-Váradi „	354	6,830	7,184
Temesvári „	26	16,780	16,806
Magyarország	3,041	43,823	46,884
Erdély	934	12,075	13,009
Horvát-Szlavonország	29	11,175	11,204
Egész magyar birodalom	4,004	83,073	71,097
Egész osztrák birodalom	5,965	97,603	103,568

Más szeszes italok sokkal kisebb mennyiségben készíttetnek. Puncsessentiát kivált Triesztben, liqueurt Dalmátországban készitenek.

Eczetet mind gyárakban mind házilag mindenütt készitenek, de sokat még a külföldről is behoznak.

Galiczíában és Magyarországon tetemes mennyiségü méhsert is készítenek.

Czukorgyártás. Az ugynevezett gyarmati czukor, mely czukornád-lisztből készíttetik, mindinkább helyet enged a répaczukornak; 1850-ben az osztrák birodalomba behozott czukornád-liszt 670,000, 1858-ban 504,000, 1859-ben 149,000 1860 ban csak 32,000 mázsát tett.

1841-ben az osztrák birodalomban még csak 100,000

mázsa répaczukrot gyártottak, 1851-ben azon mennyiség már 350,000, 1859-ben több mint egy millió mázsára rugott.

Egyremásra 16 mázsa nyers répából 1 mázsa czukrot készítenek. 1859-ben a czukorgyárak száma és a feldolgozott répa mennyisége a következő volt:

	a gyárak száma	a feldolgozott répa mennyisége, mázsa
Csehország	58	8.057,000
Morva és Szilézia . . .	37	6,390,000
Alsó- és Felső-Ausztria .	3	349,300
Galiczia	3	347,800
Velencze	1	25,600
	102	15.169,700
Magyarország	20	2.841,600
Horvát-Szlavonország . .	2	136,100
Erdély (Nagyszebenben) .	1	20,000
Összesen	125	18.167,400 *)

1860-ban 124 czukorgyár működött s ezek 15,900,000 mázsa répát dolgoztak fel. 1862-ben 126 répaczukorgyár volt, melyekből 60 Csehországra, 27 Morvára, 21 Magyarországra, 10 Sziléziára, 5 Ausztriára, 3 Galícziára esett. Azon gyárak 1861—1862-diki üzletévben 13.876,721 mázsa répát dolgoztak fel s 5.246,125 frt adót fizettek, tehát 319,130 mázsa ré-

*) Lónyay kimutatása szerint az összes czukorgyárak száma 1859-ben a következő volt:

kerület és ország	gyár	feldolgozott répa mázsa
Budai	5	377,137
Pozsonyi	9	726,634
Sopronyi	10	1.225,978
Kassai	1	19,470
Magyarország	25	2.349,219
Erdély	1	15,340
Horvát-Szlavonország . .	2	131,538
Magyar korona területe .	28	2.496,097

Az összes osztrák birodalomban pedig volt 158 czukorgyár, melyek feldolgoztak 16.137,527 mázsa nyers, 160,137 mázsa szárított répát s 15,077 mázsa más anyagot.

pával kevesebbet dolgoztak fel s 119,874 frttal kevesebbet adóztak mint az előtte való évben. 186²/₃-ban a feldolgozott répamennyiség 18.621,932 b. mázsát tett, a belöle gyártott fehér czukor 931,098 mázsát.

Az egyes országok gyárai feldolgoztak mázsa répát:

	1860-61	1861—62	1862—63
Csehország	6.642,616	6.182,559	7.769,820
Morva	3.412,947	3.581,138	7.097,617
Szilézia	1,043,499	1.292,751	
Magyarország	2.360,767	2.031,567	2.639,066
Ausztria	523,786	477,021	710,529
Galiczia	212,236	311,685	404,930

Az osztrák birodalomban éven át elfogyasztott fehér czukor mintegy 1.368,000 mázsa, egy-egy emberre 3⁶/₁₀ font esvén.

A magyarországi répaczukorgyárak vannak: Mosony, Sz.-Miklós (Mosonyban), Nagy-Szombat, Szered, Szolcsán, Podluzsán, Vilke, Füzitő, Sasvár, Ógyala, Ghymes, Érsekujvár, Soprony, Ikervár, Tata, Hirm, Siegendorf, Edelény, Pázmánd, (Fehérmegyében), Kassa helységekben. Ezek közöl a mosonyi, sz.-miklósi és edelényi gyárak a legnagyobbak.

Sopronyban egy más czukorgyár is van, mely a nádczukrot finomítja, s évenkint valami 10,000 mázsa czukrot készít.

Lisztermelés. Az osztrák birodalomban a gabna legnagyobb mennyisége még a közönséges vizi és szélmalmokban őröltetik, sőt Magyarországon még a ló által forgatott száraz malmok is divatoznak. A legjobb szélmalom Magyarországon talán a sopronyi, mely amerikai módra van berendezve. De nehány év óta a vizi és gőzerő által hajtott műmalmak száma mindinkább növekedik, s különösen Magyarország van hivatva az ily nagyobbszerü malmok általi lisztermelésre. Ez iparág legörvendetesebben halad elő hazánkban, s lisztermelésünk már is nagyon tetemes.

Budapesten jelenleg 7 nagy gőzmalom, 110 hajómalom a Dunán és 9 közönséges malom a szárazon van. Az ezen malmokban évenkint felőrlött gabnamennyiség egyremásra a következő:

A pesti hengermalomban	280,000 mérő
Barber és Klusemann budai malmában	260,000 „
Blum budai malmában	180,000 „
Werther budai „	180,000 „
Hagemacher pesti malmában . . .	160,000 „
Berger budai „ . . .	140,000 „
A rákosi ördögmalomban	100,000 „
Összesen	1.300,000 mérő
A hajó és szárazföldi malmokban . .	1.200,000 „
Összesen	2.500,000 mérő

Az ezen malmakban örlött buza rendesen 70 százalék különböző lisztet ad, tehát az említett gőzmalmakban évenkint legalább 911,000 mázsa liszt termeltetik.

Pesten most az igen nagyszerü Pannonia-gőzmalom épül, mely működését még ez évben fogja megindítani. A többi malmak is a legujabb időben nagyobb gabnamennyiséget őröltek fel, mint a felsorolt mennyiségek, s mind a 8 gőzmalom körülbelől $1^1/_2$ millió mérő gabnát fog feldolgozni.

A budapesti malmokon kivül még számos gőzmalom van az országban, Szegeden (2), Debreczenben, Győrött, Aradon, Lugoson, Mohácson, Pécsett, Baján, Kis-Uj-Szálláson, Velenczén, Dukán, Tokajban, Cseffán (Biharban), Csabán (Békés), Tisza-Eszláron, Tuzséron (Szabolcs), Tabon stb. Mindezen malmok legalább is egy millió mázsa lisztet termelnek évenkint. De azonkivül még számos nagy üzletü vizi műmalom is van az országban, nevezetesen M.-Óváron, Butyinban, melyben évenkint 80,000 mérő gabnát őrlenek, Pecze-Sz.-Mártonban, Nadabon és Székudvaron (Arad megyében), a pozsonyi Malomvölgyben, Kassán, Iglón, Sárosban stb. Fiumében egy nagy gőzmalom van, mely évenkint valami 198,000 mázsa igen kitűnő lisztet termel. Vele egy sütőműhely van összekapcsolva, melyben a hajósok számára naponkint valami 100 mázsa kétszersültöt (biskuit) készítenek.

A nem-magyar tartományokban aránylag kevesebb gőzmalom van; a legnagyobbak Bécsben, Prágában és Lobosiczban vannak.

A liszt már tetemes kiviteli czikk, 1860-ban az osztrák tartományok 584,000, 1861-ben pedig 757,800 mázsa lisztet

vittek ki, a behozatal pedig az előbbi évben 237,500, az utóbbiban 258,700 mázsát tett.

Egyéb fogyasztási czikkek gyártása. Csehországban az ágynevezett pótlékkávét czukorrépából és katángból (Cichoria) nagyban készítik, évenkint valami 125,000 mázsát.

Tetschenben nagy csokolátagyár, Pesten csekélyebb üzletü csokolátagyárak, Fiumében egy nagy, Temesváron kisebb tésztagyár van.

A dohánygyártás állami egyedáruság. Valami 18,000 munkás van a 24 állami dohánygyárban elfoglalva. A legnagyobb állami dohánygyárak Haimburgban Alsó-Ausztriában, Winikiben Galicziában, Sedletzben Csehországban, Velenczében, Pesten, Debreczenben, Kassán, Kolozsvárt vannak. 1860-ban 733,600 mázsa bel- és külföldi dohány gyártatott fel, ugyanazon évben eladatott 60,700 mázsa burnót, 581,700 mázsa pipadohány, 823.400,000 darab belföldi, s 14.500,000 darab külföldi szívar.

A tápláléki és egyéb fogyasztási czikkek gyári termelésével az osztrák birodalomban valami 250,000 ember foglalkozik állandóan, s gyártmányaik pénzértékét 225 millió forintra teszik.

A szövetipar.

A gyapot- és gyapjugyártás. A gyapotgyártás az osztrák birodalomban 1830 óta nagyon emelkedett. A gyapotfonás leginkább Alsó-Ausztriában, Csehországban és Tirolisban, a gyapotkelmék szövése Csehországban, Morvában, Sziléziában, Alsó-Ausztriában és Vorarlbergben, a gyapotkelmék nyomatása Csehországban és Alsó-Ausztriában, festésök Csehországban, Vorarlbergben, Morvában, Sziléziában üzetik.

Magyarországban a gyapotipar még nem kaphatott lábra, többnyire csak a gyapotkelmék festésével és nyomatásával foglalkoznak, ily gyárak Pesten, Ó-Budán, Székesfehérváron, Szegeden s másutt vannak. Az ó-budai két kárton- és gyapotgyár igen nagyszerű és kiterjedt üzletü..

A volt sopronyi kerületben 121 kelmenyomtató-műhely, Kőszegen len- és gyapotfonoda van.

Az osztrák birodalomba hehozott nyers gyapot 1858-ban 794,000; 1860-ban 896,651; 1861-ben 879,500 mázsát tett. A gyapotfonodák száma 170, az ezekben alkalmazott orsók száma 1.800,000. Haratitzban, éjszaki Csehországban, a legnagyobb fonógyár van, 8,000 orsóval.

A gyapot és kevert kelmék szövésével valami 300,000, a kelmék kikészítésével, nyomatásával és festésével valami 50,000 ember foglalkozik. Az összes gyapotipar kerek számmal 400,000 embernek ad munkát, s a gyapotárúk pénzértékét 100—120 millió frtra teszik.

A gyapjuipar még nagyobb pénzértéket képvisel. A posztógyártásban Morvaország, Szilézia és Csehország, egyéb gyapjuszövetek gyártásában Morvaország, a shawlgyártásban leginkább Bécs és környéke tünnek ki.

A magyar tartományok e tekintetben is hátra maradtak. Finomabb posztót és egyéb gyapjukelméket csak a gácsi és zay-ugróczi gyárakban készítenek; a posztósok, kik nehány városban, mint Brassóban, Nagyszebenben, Disznódon (Erdélyben), Szakolczán, Kőszegen, Pápán, Lajbiczon stb. (Magyarországon) tetemes számmal vannak, többnyire csak közönséges posztót s más durva kelméket készítenek s üzletök évről évre hanyatlik. A szűrösök jobban boldogulnak; a pokróczgyártás is tetemes, kivált Erdélyben. A közönséges abaposztót s másféle durva gyapjuszöveteket és árúkat Magyarországon sok helyütt, de kivált a Bánságban, Horvát-Szlavonországban, a Végvidéken és Erdélyben, otthon készítenek, s különösen az oláhnők sok gyapjut fogyasztanak fonásra, kötésre, szövésre.

Szakolczán egy gyapjufonó s egy gyapjuszövőgyár, a volt sopronyi kerületben 22 gyapjufonóda van; Erdélyben Brassóban, Guraróban, Nagy-Szebenben vannak fonógyárak.

Hivatalos fölvetés szerint a német és olasz tartományok gyárai évenkint 400,000 mázsa gyapjut dolgoznak fel, (Cseh- és Morvaországok gyárai legtöbbet, t. i. 390,000 mázsát); a magyar tartományokban pedig 160,000 mázsa gyapju fogyasztatik el.

Az egész osztrák birodalomban valami 10,000 posztós és posztónyiró van, azoknak száma pedig, kik egész éven át a gyapjuiparral foglalkoznak, 400,000-re rug. A posztókelmék mennyiségét 250,000 mázsára, pénzértékét 70 millió forintra, az összes gyapju-ipar készítményeinek pénzértékét 140 millió frtra teszik.

A len- és kenderipar hanyatlóban van. A lent még túlnyomólag nem gyárilag, hanem otthon fonják. Magyarország éjszaki részében főleg a lenfonás és szövés, a déli részekben pedig a kenderfonás és szövés divatozik.

A gyárilag üzött lenfonás és vászonszövés legtetemesebb Csehországban, Sziléziában és Morvában. Az egész birodalomban 33 lenfonógyár van 200,000 orsóval. Magyarországban a takácsok száma nem csekély, mégis a házi vászonkészítés túlnyomó. Azelőtt Magyarországon a vászonfestés jelentős iparág volt; most az is csökkent.

Az egész osztrák birodalomban lenből és kenderből készített árúk pénzértékét 150 millió forintra, azoknak számát pedig, kik a len és kender feldolgozásával vagy egész éven át, vagy legalább nehány hònapig foglalkoznak, 4 millióra teszik.

A selyemipar különösen Velenczében virágzik. Lombardia nélkül az osztrák birodalomban 3,000 selyemgombolyító van, valami 30,000 üsttel; ezekből a velenczei tartományra 20,000, Tirolisra 6,000 esik. A legombolyitott nyers selyem 20,000 mázsára rug, s pénzértéke 25 millió frt. A sodrók (filatoriák) száma is tetemes s ezekben 15,000 mázsa selymet sodornak. Tiszta selyemkelméket leginkább Bécsben gyártanak; ujabb időben Morvában és Csehországban is keletkeztek selyemgyárak. Selyemmel vegyes árúkat másutt is készítenek, különösen Csehországban, Alsó-Ausztriában, Morvában és Sziléziában. Az évenkint előállított selyemfonalak és selyemárúk pénzértékét 25 millió frtra teszik.

Magyarországon a selyem feldolgozása még épen nem kapott lábra; jelenleg csak Pozsonyban van egy szalaggyár; Nagy-Czenken, Hidján, Sopronyban és Féltoronyban (Mosonymegyében), a Bánságban, a Végvidéken s Erdélyben selyemfilandák vannak.

Egyéb szövetek aszbesztrostokból, lószőrből, kaucsukból stb. készülnek. Az efféle árúk pénzértékét 15 millió frtra teszik.

Végre a különböző szövetek himzés s az illető használatra való feldolgozás által nagyobb értéket kapnak. A feldolgozás rendesen nem gyárilag történik. A különböző kelmék feldolgozása által nyert árúk pénzértékét az egész birodalomban 50 millió frtra becsülik.

Az egész kelme- és szövetipar tehát majdnem 6 millió lakosnak ad munkát részint egész éven át, részint nehány hónapig más főfoglalkozás mellett, s az e csoportozat alá tartozó készitmények pénzértéke valami 470 millió frt.

A magyar tartományokra aránylag nagyon kevés esik azon összegből, mivel csak a durva len- és kendervászon s a durva posztó, szűr, pokrócz, szőnyeg s több effélék többnyire házilag s a mezőgazdaság mellett folytatott készítése bir némi jelentőséggel.

Az állati anyagokból való készitmények.

Itt azon készítményekről van szó, melyek nem gyapjuból, hanem más állati anyagokból gyártatnak. A műipar ezen ágai a magyar tartományokban aránylag jobban virágoznak, mint a gyapjuipar. A szücsárúk készítésével az ország minden vidékein számos szücs foglalkozik.

A nyers bőrök kikészítésében is tetemes részt vesznek a magyar tartományok, s kivált Budapesten nagy bőrgyárak vannak. A vargák és timárok száma a vidéken is tetemes; különösen Nyitrában, Pécsen, Veszprémben, Vasmegyében, Temesváron, Zomboron, Baján, Szászkán stb. van sok timár.

Mindazáltal a bőrkészítés is még nagyobb lendületet vehetne hazánkban; sőt az a többi osztrák tartományokban sem emelkedett még a kellő tökéletességre. A legnagyobb bőrgyárak Prágában, Bécsben, Rechbergben (Alsó-Ausztriában), Rohrbachban (Felső-Ausztriában), Brünnben és Trebitschben (Morvában) vannak.

A bőrt feldolgozó vargák, csizmadiák, czipőszök, szíjgyártók nagy számmal vannak a magyar tartományokban, mindazáltal a bőrárúk gyári készítménye még nem igen kapott lábra.

A bőrből való díszárúk készítése csak Bécsben és Prágában jelentős.

Az osztrák birodalomban az összes bőripar körül valami 150,000 ember foglalkozik s évi készítményeik pénzértéke 70—80 millió frt.

A kalapkészítés a magyar tartományokban tetemes. Pesten néhány kisebb s két nagy kalapgyár van.

Az említett iparágak csoportjához a kefekötők, fésüsök és esztergályosok is tartoznak.

Az összes ide vágó iparágak az egész birodalomban valami 250,000 munkást foglalkoztatnak, s az általok évenkint előállított árúk pénzértéke 100 millió frtra tétetik.

A papíripar.

A papirkészítés a magyar tartományokban még nagyobbrészt közönséges papirmalmokban történik; vannak azonban gépekkel fölszerelt nagyobb gyárak is, melyek jeles papirt készítenek. Ily papirgyárak léteznek: Nezsideren, Hermaneczen, Szlaboson, Fiumében stb.

A volt pozsonyi közigazgatási kerületben 22 papirgyár és malom van; Hermaneczen kívül: Körmöcz- és Beszterczebányán, Lipcsén, Ipoly, Sz.-Péter, Neczpal, Parnicza, Szelecz stb. helységekben.

Erdélyben Orlát, Felső-Orlát, Péterfalva, F.-Kercz, N.-Szeben, Freck, Bogát, Brassó, Prásmár, Gelencze, Csik-Sz.-Király, Csik-Sz.-Márton, Görgény-Sz.-Imre, Borgoprund, Zernyeszt helyekben vannak papirmalmok és gyárak, összesen 15; az orláti, zernyeszti és felső-kerczi a legnagyobbak. Egy nem hivatalos közlés szerint 5 felső magyarországi géppapirgyár évenkint 60,000; ugyancsak 5 felső magyarországi merítő-papirmalom 10,000; 3 erdélyi gép-papirgyár 35,000; ugyanannyi erdélyi merítő-papirmalom 5,000 mázsa rongyot gyárt fel évenkint. 60,000 mázsa rongyot Ausztriába visznek ki, de a magyar korona területén évenkint legalább 700,000 mázsa rongy volna szedhető.

Az egész osztrák birodalombaz 45 papirgyár s 202 papirmalom van.

A papirgyártás mellékágaira nézve a magyar tartomá-

nyok még hátra vannak, csak a játékkártya-készítésben tettek előmenetelt. A papirszőnyegeket, s a papirból készült kereteket, dobozokat s mindenféle másdíszmüveket leginkább a bécsi, prágai, salzburgi, innsbrucki, szandaui, reichenaui, gratzi gyárakban készítik. Magyarországban csak Rohonczon van egy gyár, melyben az ugynevezett papir-mâché-ból való árúkat készítenek.

A könyvkötésre s az ideval ó díszmüvekre nézve sem versenyezhetnek még a budapesti könyvkötők a bécsi vagy lipcsei könyvkötőkkel.

A papiripar összes ágaiban valami 60.00 munkás foglalatos, s készítményeik pénzértékét 40 millió frtra teszik.

Egyéb iparágak.

A fából való szerszámokat s egyéb közönséges árúkat részint mellesleg a gazdaság mellett, részint iparilag gyárakban, a finomabb faárúkat, gyermekek játékszereit stb. rendesen gyárakban készítik. A magyar tartományokat illetőleg a faárúk készítésével főleg az éjszaknyugati hegyes és erdős megyék tót és német lakosai, a Bakonyban lakozó németek, a Bihar hegység környékében s a Bánságban valamint Erdélyben lakó románok, a székelyek, azután a katonai Végvidék s Horvát- és Szlavonország lakosai foglalkoznak. A Bakony német lakosai készítette faárúkat Stájerországba és Ausztriába is kiviszik, és Veszprémen át Pest felé évenkint valami 250,000 mázsa faárút szállítanak a Bakonyból. De a faipar még sokkal jelentősebb lehetne, s így a félre eső erdők is jobban értékesíthetők volnának. Csehországban a faipar sokkal terjedelmesebb, ugy Tirolban, Krajnában, Felső-Ausztriában és Salzburgban is.

A magyarországi asztalosok sem igen képesek a bécsi és prágai asztalosokkal versenyezni, s nemcsak mindenféle butorokat, de még ablakokat, ajtókat s a házak fölszerelésére megkivántató egyéb fakészítményeket is más tartományokból hoznak be Magyarországba.

A fából, fahéjból, szalmából, nádból stb. font mindenféle árúk készítésében is hátramaradtak a magyar tartományok;

noha az efféle durvább árúk nálunk is már tetemes mennyiséggel készülnek.

A fakészítmények és font árúk pénzértékét 40 millió frtra, az ezen iparágakkal foglalkozó munkások számát 80,000-re teszik.

A mesterségek és müvészetek között álló iparágakat illetőleg Pesten különösen a könyvnyomtatás nagy lendületet vett, a fénykép-készítők (photographok) száma is mindinkább szaporodik. A fa- és kőmetszők szintén szaporodnak; de a rézmetszés még nem igen kaphatott lábra.

Bécsben valami 400, az egész birodalomban pedig legalább 2,000 fénykép-készítő van, kiknek évi keresetök valami 3 millió frt.

Az egész birodalomban 1861-ben 350 könyvnyomda és 150 kőmetsző intézet volt. Jelenleg Pesten 15, Budán 2 könyvnyomda van, melyek évenkint 130—140,000 rizma papirt fogyasztanak. Pesten továbbá 11 kőmetsző műhely van.

A budapesti nyomdákon kivül a szorosb értelemben vett Magyarországon 55, Erdélyben 10 nyomda működik.

Még egy pillantás Magyarország müiparára.

A kezünknél levő adatokból Magyarország müiparát részletesen s egészben nem tüntethetjük fel. Hogy arról némi képet mégis nyerhessünk, az elszórt adatokat a következőkben egybeállítjuk.

Fényes szerint 1846-ban polgári Magyarországban (Erdély nélkül) a kézmüvesek száma 218,439, a Végvidéken 14,314 s így összesen 232,753 volt, s tehát 51 lakosra 1 kézmüves jutott, t. i. inasok és legények nélkül. A gyárak száma 528 s az állandó gyári munkások száma 23,400 volt. Az inasok és legények száma 78,000-re tétetett, tehát az iparűzők összes száma 334,153, s 35 lakosra esett egy iparüző.

Az 1857-diki népszámlálás szerint az összes magyar tartományokban az iparázók száma 409,616 volt, tehát 33,5 lakosra esett egy iparűző. — A mesteremberek és gyárak mostani számát nem tudjuk. A kereskedelmi és iparkamarák által közzétett hivatalos jelentésekből csak a következő töredékes adatokat vehetjük ki;

A debreczeni kamara területén (a volt nagyváradi közigazgatási kerületben) 38 munkaképes lakos közöl 37 a földmiveléssel foglalkozott. A czehes mesterek száma 12,515, a nem-czehes iparüzőké 6,598, összesen tehát 19,113 iparűző volt, s így csak 80 lakosra esett egy. 1853-ban 77,726 akó szeszes ital főzetett s ezen mennyiség pénzértéke 1.504,894 frtot tett. Ugyanazon évben 22,531 akó ser főzetett.

A pozsonyi kamara területén 1854-ben az iparüzők összes száma 24,245 volt, ezekből magára Pozsony városra 1473 esett. Tehát 67 lakosra jutott egy iparüző. A gyárak és műhelyek száma 173 volt; ezekből kilencz czukorgyár, 22 papirgyár, 2 pezsgőgyár, 11 üveggyár, 2 vegyészeti gyár, 3 posztógyár, 7 gyujtófagyár, 10 pipagyár, 4 vasgyár, 1 lóvakarógyár (Breznobányán) stb. A mesterek közöl 3399 csizmadia, 2426 molnár, 1664 kovács, 2562 szabó, 1359 takács, 891 posztós, 821 asztalos, 723 fazekas, 688 bognár volt, stb.

A sopronyi kerületben volt 32,542 mesterember, tehát 52 lakosra egy esett. Gyár volt 119, és pedig 5 selyemgombolyitó, 9 czukorgyár, 1 takaréktűzhely-gyár, 7 liqueur- és rosoglio-gyár, 1 gépgyár, 1 vizipuska- és harangöntő-gyár, 7 gőzmalom, 2 serfőzőgyár, 2 gyujtófa-, 6 kőedény-, 1 bőr-, 5 pipa-, 1 burgonyaszörp-, 47 szesz-, 2 papir-, 2 posztógyár, 3 gyapjufonóda, 6üveg-, 1 kárton-, 3 olaj-, 1 csontliszt- (spodium), 1 porczellán-, 1 lószőr-gyár, 2 műmalom, 1 gazdasági gépgyár, 1 keményítőgyár. Szeszfőzés 642 volt, melyek 1210 akó liqueurt és rosogliót, 67,897 akó spiritust és 49,426 akó pálinkát főztek. Serház 58 volt, a főzött ser mennyisége 145,769 akót tett.

A budapesti kerületben 1852-ben volt 25.750 mesterember s 2470 kontár, s így 62 lakosra jutott egy. A mester emberekből 3954 Pest városára, 1150 Buda városára, a kontárokból pedig 203 Pest városára esett. A gyárak száma nincs kitéve; a pesti gyárak és műhelyek közöl 24 van megemlítve.

A temesvári kamara sem a mesteremberek, sem a gyárak összes számát nem teszi ki. A temesvári gyárak közöl 8, a bajai gyárak közöl 10 van megemlítve; Lippán 182 fazekas, Temesváron 300 csizmadia és varga volt. A serfőzések száma 42.

A kassai kamara egy jelentését sem tette közzé. A zágrábi kamara a maga jelentésében csak általán panaszkodik arról, hogy az ő területén a műipar, közlekedés meg kereskedés nagyon rosz karban van, s iukább hanyatlik, mintsem emelkedik.

Erdélynek általán véve még csekélyebb műipara van mint Magyarországnak. Bielz szerint a szorosabb értelemben vett vasiparral 1851-ben 2208 kovács, 5 reszelő- és fűrészkészítő, 275 lakatos, 40 aczél- és kardkészítő, 2 tűcsináló, 38 puskakészítő, 16 puskaagy-készítő s 104 köszörűs foglalkozott. Az arany- és ezüstművesek száma csak 79; rézkovács 105, réz- és pecsétmetsző 9, ónmüves 9, betüöntő 1, bádogos 57, sárgarézmüves 37, optikus 1, mechanikus 9, orgona- és műszerkészítő 10, órás 55 volt. Továbbá volt: 686 kőmives, 1236 fazekas, 50 kőfaragó, 4062 molnár, 20 keményitő-készítő, 571 kenyér- és zsemlesütő, 60 finomabb süteményeket sütő, 2 eczetgyáros, 188 olajsajtoló, 77 serfőző, 520 deszkafűrészelö, 1286 ács, 971 asztalos, 30 mázoló, 776 kocsigyártó, 117 esztergályos, 536 bodnár, 2213 faárú-készítő, 175 kosárkötő, 55 szitakötő, 1447 takács, 27 harisnyaszövő, 70 festő, 48 czérna- és gyapjufonó, 58 vászonfehérítő, 2 paszományos, 238 kötélgyártó, 257 gyapjufonó, posztós és posztónyiró, 61 szücs és pokróczkészítő, 111 posztókallós, 1487 szabó, 20 kefekötő, 263 kalapos, 91 nyeregkészítő, 22 kárpitos, 731 timár, 3481 csizmadia, 295 szijgyártó, 13 keztyűs, 1459 szücs, 94 fésüs, 1132 önálló mészáros, 188 szappanos, 107 viaszgyertyakészítő, 39 könyvkötő, 5 díszmü-készítő, 9 virágkészítő, 246 divatárúsnő. Összesen tehát 27,715 mesterember volt, s igy csak 73 lakosra esett egy.

A műhelyek és gyárak száma 3117; ezekből 2555 szeszgyár, 571 téglavető hely, 69 vashámor, 2 rézhámor, 62 hamuzsír-főzés, 6 agyag- és kőedény-gyár, 10 üvegcsűr, 1 vegyészeti gyár, 1 czukorgyár, 1 faárú-műhely, 3 gyapotfonóda, 2 kender- és lenfonóda, 2 gyapjufonóda, 1 sztearingyertyagyár, 14 papirgyár, 10 könyvnyomda, 2 kőmetszeti intézet.

IV. Közlekedés.

Telegrafvonalok.

Az osztrák birodalomban 1847-ben kezdték a telegrafvonalokat felállítani; 1857-ben azoknak hossza 1,067,$_4$, 1860-ban 1,661,$_9$, 1861 végén 1741, s az összes sodronyok hossza 3,627 földirati mfldet tett. A telegraf-állomások száma 1860-ban 192, 1861 végén 214 volt. Azon időig az összes telegrafvonalok létesítéseért 4.302,987 frt adatott vala ki.

Az összes sürgönyök száma 1860-ban 713,342 volt, ezek közt 115,249 állami 4.116,097 szóval, 471,216 magán 9.969,750 szóval, 81,777 nemzetközi magán 1.886,551 szóval, 2346 nemzetközi állami 192,930 szóval s 42,754 átmenő.

Bécsben	104.568	sürgöny	adatott	fel	2.427,139	szóval
Triesztben	33,778	„	„	„	714,826	„
Pesten	23,745	„	„	„	534,511	„
Győrött	6,840	„	„	„	144,381	„
Temesváron	6,661	„	„	„	136,403	„
Pozsonyban	5,907	„	„	„	126,364	„

A magán sürgönyökből bevett jövedelem 1860-ban 933,460 forintot tett. 1861-ben 846,953 sürgöny adatott fel, 19.554,742 szóval, ezekből 708,000 magán sürgöny volt 14,$_5$ millió szóval.

A telegrafvonalokból 1860-ban 184,$_1$ mfld az éjszaknyugati, 194,$_9$ mfld az éjszakkeleti, 448,$_5$ mfld a keleti, 387,$_2$ mfld a déli, 210,$_8$ mfld a nyugati, 165,$_1$ mfld a délnyugati irányra esett. A keleti irány csaknem egészen, a déli nagyobb részt a magyar tartományokban van. Leghosszabb vonal az, mely Gaenserndorf felől Pesten, Temesváron át Brassóig s az oláh határig húzódik; ennek hossza t. i. 137,$_8$ mérföld. A Steinbrückből Zágrábon, Eszéken át Pécsre menő vonal hossza 86,$_1$ mfld.

Az állami telegrafok a vasutak és postautak mentén húzódnak el, a tartományok fővárosait s a hadi, közigazgatási, kereskedelmi és müipari tekintetekből jelentős városokat kapcsolván össze. Azokon kivül magán telegrafok is vannak, melyeket az illető társulatok a vasuti közlekedés érdekében állítottak fel, s melyek magán sürgönyöket nem vehetnek föl.

A postá.

A postán 1860-ban szállított levelek, csomagok, terhek pénzek és személyek száma a következő volt:

	Levelezés	
	magán levelek	hivatalos levelek
Magyarországban . . .	16.184,493	6.579,158
Horvát- s Tótországban .	1.735,197	635,232
Erdélyben	2.197,517	1.473,004
Magyar tartományokban .	30.117,207	8.987,394
Egész osztrák birodalomban	79.267,550	26.314,314

	A szekérpostán szállított küldemények súlya fontokban	
	magán	hivatalos
Magyarország	1.224,531	1.553,910
Horvát-Tótország . . .	105,592	131,160
Erdély	225,381	362,180
Magyar tartományok . .	1.555,524	2.047.250
Egész osztrák birodalom .	8.117,051	6.261,016

	A pénzküldemények.		Szállított
	magán forint	hivatalos forint	személyek
Magyarország . .	279.846,758	403.540,232	18,413
Horvát-Tótország .	50.058,177	26.467,777	5,229
Erdély	56.794,933	62.227,984	8,860
Magyar tartományok	386,699,868	492.225,993	32,502
Egész osztrák birod.	1.845.613,835	1,607.283,011	206,592

A vasutak.

Az osztrák birodalomban a vasutak hossza 1830-ban még csak 11,$_{5}$ osztrák mfldet tett, 1848-ban 225,$_{65}$, 1860-ban 693,$_{36}$, 1861. juliusban 721,$_{86}$ osztrák, 1862 végén 790 földirati mfldre ment. Az 1861-ben létezett kész vasutak következőleg oszlottak fel az egyes tartományok között:

Alsó-Ausztriára jutott	61,$_{01}$	mfld
Felső-Ausztriára „	30.$_{08}$	„
Salzburgra „	5,$_{33}$	„
Stájerországra „	49,$_{17}$	„
Krajnára „ . „ . .	19,$_{76}$	„
Görcz, Isztria, Triesztre stb. jutott .	13,$_{14}$	„

Tirolisra jutott	22,$_{50}$	mfld
Csehországra jutott	98,$_{63}$	„
Morvára „	55,$_{05}$	„
Sziléziára „	17,$_{00}$	„
Galicziára „	51,$_{10}$	„
Lombard-Velenczére jutott . . .	48.$_{48}$	„
Magyarországra „	247,$_{14}$	„
Katonai Végvidékre „	3,$_{50}$	„

A magyar tartományokban tehát még csak 250,$_{64}$ mérföld vasut volt.

1862-ben az osztrák birodalomban 32$^1/_2$ mérföld vasut adatott át a forgalomnak.

A közlekedési vasutak 44 pályavonalra oszlanak, s 13 magán társulat birtokában vannak.

Az összes vasutak vonalainak hossza 1861-ben a következő volt:

Ferdinand császár éjszaki vasut-társulat vonalai . . (Bécs, Brünn, Olmütz, Troppau, Oderberg, Krakó)	82,$_{10}$	mfld
Osztrák állami vasut-társulat . . . . . (Bécs-Ujszőny, Marchegg-Pest, Szeged, Oravicza, Baziás.)	175,$_{50}$	„
Déli állami, lombard-velenczei és központi olasz vasut-társulat . . . . . „ . . . . . (Bécs-Triest, Velencze, Mantua, Bécs-Soprony, Uj-Szőny, Buda, Fehérvár, Kanizsa-Pragerhof, Steinbrück-Zágráb, Sziszek.)	215	„
Erzsébet császárné nyugati vasut-társulat . . . . (Bécs-Salzburg, Passau, Budweiss-Lincz.)	73,$_{5}$	„
Cseh nyugati pálya . . . . . (Prág-Plassendorf.)	25,$_{5}$	„
A dél-éjszaki német kapcsolási vasut-társulata . . . (Pardubitz-Reichenberg.)	27,$_{00}$	„
Tiszavölgyi vasut-társulat . . . . . (Czegléd-Arad, Nagyvárad, Debreczen, Nyiregyháza, Miskolcz, Kassa.)	78,$_{5}$	„
Dunagőzhajózási társulat pécs-mohácsi vasutja . .	8,$_{25}$	„
Az első magyar vasut (Pozsony-Nagyszombat-Szered)	8,$_{42}$	„
Károly-Lajos galicziai vasut-társulata . . . . . (Lemberg-Krakó.)	48,$_{50}$	„
Bustehradi vasut-társulata	11	„
Wolfsegg-Traunvölgyi szénbányatársulat vasutja . .	3,$_{25}$	„
Gratz-Kőflachi vasut és szénbányatársulat	5,$_{00}$	„
Trieszti kőszénbánya-társulat	0,$_{50}$	„

Prágai vasipar társulat	2,50 mfld
Aussig-Teplitzi vasut- és bánya-társulat	2,62 „
Brünn Rossitzí vasut-társulat	3,85 „
Reichenberg-Zittaui vasut	3,00 „
Dabrovai szénbánya-társulat	0,50 „

A Ferdinánd-császár-éjszaki vasut s Károly-Lajos-galicziai vasut Bécset Lengyelországgal, Sziléziával, Porosz- és Oroszországgal; az állami vasut vonalai egyfelől éjszaki Németországot, másfelől Bosnyák és Törökországot kapcsolják össze a birodalommal; a déli lombard-velenczei és központi olasz vasut Bécset az adriai tengerrel és Olaszországgal; az Erzsébet-császárné-nyugati vasut déli Németországgal és ezen át Francziaországgal kapcsolja össze. A többi vaspályák a belföldi közlekedést közvetítik. Dalmátországnak és Erdélynek még nincs vasutja. A tervezett s már engedélyezett vasutak közöl hazánkra nézve legnagyobb fontossággal az bir, mely Nagyvárad felől Kolozsvárra s onnan Erdélyországon keresztül Brassóig s Oláhországig menne. De azon vasut létrejövetele, ugy látszik, még nincs biztosítva. A pest-losonczbeszterczebányai vasut hamarább fog épülni; az a Sz. István-szénbánya társulatnak engedélyeztetett.

A forgalomnak 1861-ben átadva volt vasut-vonalokból a magyar tartományokba a következők estek: az állami vasutból a marchegg-pest-czeglédi (40,5 mfld), czegléd-szeged-temesvár-jaszernovai (42,6 mfld), jaszenova-baziási (3 mfld), jaszenova-oraviczai (5,5 mfld) s bécs-uj-szőnyi (21 mfld) vonalok, melyek összes hossza 112,6 mfld. A délállami pályavonalokból Magyarországba esnek: az uj-szőny-székesfehérvári, buda-fehérvári, fehérvár-kanizsai, kanizsa-pragerhofi (54 mérföld) s a bécs-ujhely-sopronyi, vagyis inkább ketzelsdorf-sopronyi (3,7 mfld). A tiszavölgyi vasut vonalai: a czegléd-szolnoki (4 mfld), szolnok-püspökladányi (10 mfld), szolnok-aradi (20,17 mfld), püspökladány-debreczeni (6 mfld), püspökladány-nagyváradi (9 mfld), debreczen-nyiregyháza-tokaj-miskolczi (18 mfld), miskolcz-kassai (11,56 mérföld), összes hosszaságuk 78,5 mfld. A pécs-mohácsi s pozsony-szeredi.

Készülőben voltak: a steinbrück-zágrábi szárnyvonal (10 mfld), az oravicza-steierdorfi (6 mfld) és zágráb-sziszeki.

Az osztrák vasutak üzleti eredményei 1860-ban a következők voltak:

A befektetett tőke, bevétel és kiadás a következő volt:

		A vasut hossza osztr. mfld	a szállított személyek száma	a szállított árúk vámegyleti mázsa	Bevétel	Kiadás	Befektetett tőke
					osztrák forintokban		
Ferdinánd-császár-északi vasut		82,10	1.886,390	33.405,065	15.530,316	9.954,419	75.534,087
Állami vasut-társaság pályái	északi vonal	61,75	1.095,210	19.367,450	9.195,481	2.834,299	175.624,868
	délkeleti vonal	91,50	1.121,544	15.464,025	8.393,657	3.608,688	
	Bécs-Uj-Szőnyi vonal	20,75	273,110	7.529,709	2.233,211	922,614	
A déli állami, lombard-velenczei s olasz központi vasut-társaság pályái	Bécs-Triesti vonal	81,00	3.144,982	17.539,448	13,002,310	5.772,664	166.219,016
	Éjszaki s dél tirol. v.	29,00	614,734	2.129,105	1.003,467	609,868	
	Lombard-Velenczei v.	48,95	1.435,507	3.395,377	4 925,648	2.495.387	
Erzsébet-császárné-nyugati vasut-társaság	Bécs-Salzburgi vonal	43,19	1.131,224	4.190,194	3.000,368	1.503,740	64.543,749
	Lamb.-Gmundeni v.	3,79	36,101	998,488	188,052	152.322	
	Linz-Budveiszi vonal	17,25	27,646	1.143,199	571,882	456,098	
Gratz-Köflachi pálya		5,00	57,848	963,272	151.943	82,884	3.322,275
Dél-északnémet kapcsolási pálya		27.00	235,622	2.768,289	894,623	590,584	20.358,321
Bustehradi	mozdony-pálya	2,75	51,330	8 759,823	500,859	219,795	2,520,000
	ló-pálya	7,50	—	1.245,011	129,046	92,488	
Aussig-Tepliczi pálya		2,50	155,211	5.052,852	250,409	116,289	3.150,000
Brünn-Rossitzi pálya		3,00	51,707	2.644,026	278.713	121,244	3.150,000
Károly-Lajos galicziai vasut		34,50	270,575	4.956,827	2.108,456	1.070.795	24.428,747
Pozsony-Nagyszombati vasut		8,42	76,885	732,152	175,240	138,869	1.155,000
Tiszavölgyi vasut		76,84	521,875	6.894,762	2.811,811	1.404,465	36.547,135
Mohács-Pécsi vasut		8,25	36,467	2,968,054	596,297	262,609	6.753.092

Összesen szállíttatott 12.223,968 személy és 142.147,128 mázsa árú.

Az összes vaspályák bevételei tehát 1860-ban 65.941,789, a kiadások pedig 32.410,121 frtra rugtak.

1861-ben a déli állami vasut-hálózat vonalain szállíttatott 4.519,621 személy, az összes bevétel 22.655,196 frt volt, ebből az árúkra 15.354,085 frt esett.

Az osztrák állami vasut vonalain szállíttatott 1.934,420 személy, 50.023,633,$_{26}$ mázsa árú; az összes bevétel 21.614,891 forint volt, ebből a pogyászra és árúkra 15.990,336 frt esett.

A Ferdinánd-császár-vasuton szállíttatott 1.579,183 személy s 36.940,392 mázsa árú, az összes bevétel 16.987,699,$_{66}$ forint volt, ebből az árúkra 13.589,507,$_{76}$ frt esett.

A tiszavölgyi vasutakon szállíttatott 490,866 személy s 7.755,866,$_{71}$ mázsa árú, a bevétel 3.451,825,$_{77}$ frt volt, ebből 2.122,630 frt az árúkra esett. A kiadás 1.749,022 frtra rugott, s a tiszta jövedelem a mellékes bevételekkel együtt 1.784,852 frtot tett, azaz 4$^1/_2$ $^0/_0$-nyi kamatot a beruházott tőkétől, mely 41.716,908 ftra rúg.

A Károly-Lajos galicziai vasuton szállíttatott 283,562 személy, 4.493,240 mázsa árú, az összes bevétel 2.696,092 ft volt, miből 2.005,048 ft az árúkra esett.

Az éjszaknémet kapcsolási (pardubitz-reichenbergi) vasuton szállíttatott 232,147 személy, 3.514,328 mázsa árú, az összes bevétel 982,774.$_{16}$ frt volt.

A pécs-mohácsi vasuton 40,991 személy s 3.497,782 mázsa teher szállíttatott, az összes bevétel 704,034, az összes kiadás 199,806 ftot tett.

Az 1862-diki üzletév eredményei a vaspályákra nézve kedvezőtlenebb volt. 1863-ban is csökkenést mutatott a vasuti forgalom. Az osztrák állami vasuttársaság 1862-diki összes bevétele 18.564, 505 frt volt, tehát 3.028,616 frttal kevesebb mint 1861-ben, 1863 első felében 7.624,274 forint vagyis 1.067,326 frttal kevesebb mint az 1862-diki első félévben. A tiszai vonalokon 1862-ben 588,011 frttal kevesebb jövedelem volt mint 1861-ben.

Az osztrák birodalomban az első vasutak magánosok által építtettek föl; 1850 után azon elvet fogadták el, hogy a vasutak a kormány által kezeltessenek és építtettessenek, s a megvolt vasutakat többnyire a kormány vette át. De 1854 óta ismét azon elv győzött, hogy magántársulatok építsék a vasutakat, a kormány engedélyezze a vonalokat s egyszers-

mind bizonyos kamatokat biztosítson a beruházott tőkékért. Ekkor a volt állami vasutakat is magán társulatoknak adták el. A kormány a Lloyd és Duna-gőzhajózási társaságoknak is biztosít bizonyos kamatokat, s ezen subventiók és biztosítások most már évenkint több mint 4 millió fttal terhelik az állami pénztárt.

Magyarországon az első vasut Pozsonytól Nagyszombatig s innen Szeredig a Vágnál lóerőre épittetett 1838-tól 1846-ig. A Pestről Pozsonyba és Bécsbe s másfelől Czegléden át Szolnokba vivő vasutat, mint magyar központi vaspályát, 1844-ben kezdé egy részvényes társulat épittetni; első elkészült darabja Pestről Váczig 1846 jul. nyitaték meg, 1850-ben az állam vette át a kész és készülőben volt vonalokat, s folytattatá az épitést. Utóbb egy franczia társaságnak adták el terjedelmes jószágokkal együtt.

A Bécsből Bruckon át Uj-Szőnybe vivő vonal 1850-ben épitteték. A Bécs-Ujhelyből Sopronyba menő szárnyvonal 1847-ben, a tiszavölgyi vasutvonalok közől a szolnok-debreczeni 1857 nov. 23., a püspök-ladány- nagyváradi 1858 april 4., a szolnok-aradi 1858 okt. 25., a debreczen-miskolczi 1859 máj. 24., a miskolcz-kassai 1860. aug. 14. nyitattak meg.

Végre a buda- és uj-szőny- fejérvári, s fejérvár- kanisa-pragerhofi vonalok 1860 oktob. és 1861 máj.-ban, a sziszek-zágrábi 1862-ben adattak át a forgalomnak.

Az osztrák pályák közől az első, t. i. a budweis-linczi 1825—1832-ig, a lincz-gmundeni 1834—1836-ig épitteték.

A Ferdinánd-császár éjszaki pálya 1836, a bécs-gloggniczi 1839 óta épült.

Az országutak.

A jól csinált és jó karban tartott országutakra nézve a magyar tartományok még most is nagyon hátra vannak. A határbeli és községi utakra, ugyszólván, semmi gond sem fordittatik, a megyei és országos utak részint szintén még őseredéti állapotban vannak, részint hiányosan és rosz anyagból készítvék, részint nem tataroztatnak kellőleg. Fényes szerint Magyarországban „a meglehetősen csinált kő és kavics utak“ hossza 1847-ben 535 mfldet tett. A hivatalos adatok

szerint 1850 végén a szorosb értelemben vett Magyarországon az állami utak hossza 482, $_{75}$, a megyei utaké 1512, $_{02}$ mfldet tett. Horvát- Szlavonország állami utai 47, $_{75}$, megyei utai 114, $_{63}$, Erdély állami utai 173, $_{41}$, megyei utai 339, $_{23}$, az összes magyar tartományok állami utai tehát 703, $_{91}$, megyei utai pedig 1,965, $_{88}$ folyó mfldet tettek. 1859 végén Magyarország állami utai 514, $_{85}$, megyei utai 1527, $_{53}$, Horvát-Szlavonország állami utai 58, $_{5}$, megyei utai 114, $_{63}$, Erdély állami utai 164, $_{8}$, megyei utai 474, $_{62}$, az összes magyar tartományok állami utai 738, $_{15}$, megyei utai 2116, $_{78}$, az összes jól vagy csak félig meddig csinált utak 2854, $_{93}$ folyó mfldet tettek. Tehát 1859 végén Magyarországon egy □ mfldnyi területre csak 0, $_{54}$, Horvát- Szlavonországban 0, $_{52}$, Erdélyben 0, $_{67}$ folyó mfld csinált ut esett.

Az egész osztrák birodalomban 1859 végén 2,951, $_{03}$ mérföld állami és 9,733, $_{53}$ mfld megyei (kerületi), összesen 12,684, $_{56}$ mfld csinált ut volt, s így a nem-magyar tartományokban egyre másra még egyszer annyi csinált ut van, mint a magyar tartományokban.

A vízi közlekedés.

Magyarországban 12 folyó van, melyeken kisebb nagyobb hajók vagy legalább talpak és tutajok járhatnak. A Dunán, Száván, Dráván, Tiszán gőzösök járnak, a Marosonis mehetnének legalább Aradig, a Kulpán is mehetnek egy darabig; a Murán, Vágon, Morván, Poprádon, Szamoson csak kis hajók és talpak járhatnak.

A csatornák közöl csak a Béga- és Ferencz-csatornák használtatnak hajózásra. A Ferencz-csatorna $15^1/_4$ mérföld hosszu, egész hosszában hajózható. A Béga-csatorna hossza $27^1/_2$ mfld, de gyakran nem hajózható. Az ország két nagy taván, a Balatonon és Fertőn, csekély közlekedés folyik, jóllehet a Balatonon 1847 óta egy kis gőzös is jár.

A Duna a fő vizi ut, s rajta a közlekedést most leginkább a gőzhajók közvetítik. A szabadalmazott dunai gőzhajózási társaság 1830-ban keletkezék, 1831-ben egy gőzössel kezdé meg működését, 1840-ben már 17, 1846-ban pedig 32 gőzöst járatott, melyeken azon évben 903,996 személyt és 1.909.287

mázsa árút szállított. A társaság gőzösei nemcsak a Dunán, hanem a Tiszán is jártak, némely évben fel egészen Vásáros-Naményig vagy legalább Tokajig; a tiszavölgyi vasutvonalok megnyitása óta csak Szolnokig, sőt csak Szegedig járnak. A Dráván Eszékig, a Száván pedig Sziszekig járnak a társaság gőzösei. A párisi békekötés (1856) következtén a társaság kirekesztő kiváltsága megszünt, s most más gőzösök is járhatnak a Dunán s az ország egyéb hajózható folyóin. 1860-ban a duna-gőzhajózási társaság üzlete a következő volt:

A felső Dunán és mellékfolyóin szállíttattak:

	Személy	mázsa árú	pénzküldemény frt
Regensburg, Passau, Lincz és Bécs közt	94,332	4.866,592	369,323
Bécs, Pozsony és Pest között .	167,332	11.776,293	10.642,609
Pest és Buda között	495,447	6.113,377	—
Zimon, Belgrád és Pancsova közt	65,442	106,542	1.623.233
Pest, Eszék, Ujvidék, Tétel, Zimon, Drenkova és Orsova közt . .	198,008	6.859,335	9.897,450
Pest, Zimon, Galacz közt (gyorsmenetek)	10,534	7,291	16.390,283
Belgrád, Orsova közt s a Száván és Tiszán	58,949	4.484,062	3.725,299
Összesen	1.090,014	34.213,492	42.647,897
Az alsó Dunán, azaz Orsova, Galacz közt és a Szulinai torkolatig	60,953	2 813,483	5.335,611
A tengeren, Galacztól Odessáig .	1.535	79,666	166,345
Egész összeg	1.152,532	34,106,641	48.149,853

Ezen szállításokért a társaság összes bevételei 10.265,197 forintot, kiadásai pedig 10.443,863 frtot tettek.

1861-ben a társaságnak 3 tengeri, 119 folyami gőzhajója összesen 11.977 lóerőre, 507 vontató hajója és vascsónaka volt. Ez összes hajók pénzértéke 18.253,900 frt. Összesen 627,781 utas, 25.896,539 mázsa árú s 51.250,438 frtnyi pénzküldemény szállíttatott. Az összes bevételek 9.476,014 frtot, a kiadások a kölcsönöktől járó kamatokkal együtt 9.775,936 forintot, (az üzleti kiadások 7.169,240 frtot) tettek.

A dnna-gőzhajózási társaság gőzösein kivül 1861-ben 17 gőzös és 35 vontató hajó más vállalkozók részéről járt a Dunán.

A Dunán és mellékfolyóin Magyarországban különösen a gabnaszállítást 738 evezős hajó is eszközli; ezek közt 552 nagyobb, ugy nevezett anyahajó s 186 kisebb hajó van. Legtöbb hajója Szegednek van, 115 nagyobb és 94 kisebb hajója levén, azután Győr következik 73 hajóval; Sziszeknek 59, Pestnek 31, Apatinnak 30, Bajának 26, Pancsovának 25, Tolnának 25, Károlyvárosnak 17, Komáromnak 16, Nagy-Becskereknek 14, Duna-Földvárnak 12 nagyobb hajója van. A kisebb hajók közöl 70 a Béga-csatornán van. Azon evezős hajókon évenkint 8—9 millió mérő gabna szállíttatik.

Az orztrák birodalom német tartományaira nézve az Elba és Moldova folyókon való közlekedés is jelentős. Az olasz tartományok főfolyója a Po.

A tengeri hajózás.

A magyar tengerpart sem vizi, sem vas utak által nincs az anyaországgal összekapcsolva. Azért a magyar s illetőleg horvát tengeri közlekedés csekély, noha Fiume s a tengerpart nehány más városa jeles kikötővel bir.

Az egész osztrák birodalom tengeri közlekedését 1859-ben 59 gőzhajó, 3,275 nagyobb vitorlás hajó s összesen 9,703 hajó közvetítette. Az összes hajók térfogata 349,157 tonnát tett, legénységök pedig 34,664 főre rugott.

A nagy tengeri hajók száma 606, ezek térfogata 228,800 tonna, legénysége 6,742 ember; a messze járatu parthajók száma 168, ezekből a magyar-horvát tengerpartra 10 esik, a rövid járatu nagy parthajók száma 189, ezekből a magyar-horvát tengerpartra 24 esik; a kisebb parthajók száma 2312, ezekből a magyar- horvát tengerpartra 167 esik; a halászbárkák, számozott bárkák és a hajók rakodását eszközlő sajkák összes száma 6,369, ezekből a magyar- horvát tengerpartra 263 esik.

Az osztrák birodalom tengeri forgalma az 1851- 1860-diki évtizedben egyre másra évenkint a következő volt: behozatal 247,918,564, kivitel 250.876,953, átvitel 117.174,034, összesen 615.969,551 frt. E számokban nincsen foglalva azon forgalom, melyet a közönséges vámvonalon kivül eső területek és szabad kikötők egymás közt s idegen államokkal foly-

tatnak. Az összes osztrák forgalom több mint 14% Triesztre, 9% Velenczére, 2% Fiumére s az Adriai tenger egyébb kikötőire esett.

1859-ben az osztrák kikötőkben 86,488 hajó kötött ki 3.238,960 tonna-térfogattal, s 175.502,300 frtnyi értékkel; 86,854 hajó pedig kiment az osztrák kikötőkből 3.232,443 tonna térfogattal és 135.169,700 frtnyi értékkel. Az osztrák lobogóju hajók különösen 65,762-szer kötöttek ki osztrák révhelyen s 106.834,400 frtnyi értéket hoztak, 66,081-szer pedig kiszálltak osztrák kikötőből s 101.295,000 frtnyi értéket kivittek. Az osztrák tengeri kereskedés főhelye Trieszt, melynek bevitele az 1851—1860-diki évtizedben átlagosan véve évenkint 30.931,392, kivitele 29.150,272, átvitele 30.371,145, összesen 90.452,809 frtra rugott, tehát majdnem egy hatodát az összes osztrák tengeri kereskedésnek tette.

A fiumei kikötőben 1859-ben 3097 vitorlás és 85 gőzös, összesen 3182 hajó teherrel, 2991 vitorlás és 39 gőzős, összesen 3030 hajó pedig teher nélkül érkezett; 3750 vitorlás hajó és 100 gőzös teherrel s 2560 vitorlás hajó és 22 gőzös teher nélkül távozott el. A Fiuméből idegen államakba szállított czikkek közöl a liszt 185,404 mázsát, a kukoricza 675,548, a buza 58,475, az árpa 6,137, a zab 12.956 mérőt tett. Azonkivül elszállíttatott 19.150,268 darab dongafa, 334,215 köbláb tüzelőfa, 53,733 mázsa kőszén, 73,696 mázsa kordovánbőr, 19,205 mázsa dohány stb.

Velenczén át 1851—1860-ig az évi átlagos bevitel 22.722,703, a kivitel 7.267,080, az átmeneti forgalom 26.096,704, tehát az összes forgalom 56.086,487 forintot; Fiuumén s az adriai tenger többi kikötőin át az évi átlagos bevitel 5.898,243, a kivitel 6.815,928, az átmeneti forgalom 4.019,571, az egész forgalom 16.733,742 frtot tett.

Az osztrák kikötőkben megfordult összes hajók közöl 4796 gőzös kikötött, 4766 gőzös pedig kiszállt osztrák kikötőkből. A tengeren való gőzhajózást az 1837 óta fennálló osztrák Lloyd-társaság közvetíti; ennek székhelye Trieszt. A Lloyd-társaságnak 1861-ben 68 gőzöse volt 11,840 lóerővel. 1860ban szállított összesen 354,362 személyt, 1.615,387 mázsa árút s 91.512,024 frtnyi pénzküldeményeket. Az összes bevé-

telei 6.833,512 frtot, az összes kiadásai 5.517,954 frtot tettek. A Lloyd gőzösei az Adriai, Fekete, Görög tengerek kikötőit, különösen Korfut, Konstantinápolyt, Syrát, Szmirnát, Trapezuntot, Beirutot, Jaffát, Alexandriát, Athenát stb., s a Dunán felfelé Galaczot, Brailát látogatják meg.

Az összes forgalom.

Báró Czörnig meg akarván mutatni, hogy mennyire növekedett 1847 óta Magyarország s az egész osztrák birodalom forgalma, a következő adatokat közli 1861-re vonatkozólag. *)

Magyarországban 1847-ben a dunai gőzösökön $2,_9$ millió mázsa, az evezős hajókon összesen kürülbelől 10 millió mázsa árú, (gabna stb.), a pozsony-nagyszombati vasuton 526,000, a pest-váczi vasuton 291,000 mázsa árú szállíttatott. Tehát az összes vizi szállítás valami 15 millió s a vasuti szállítás 817,000 vámegyleti mázsát tett. Ellenben 1861-ben Magyarország határain belül a duna-gőzhajózási társaság gőzösein 20 millió, egyéb gőzösökön 1 millió, evezős hajókon valami 8 millió, tehát összesen a vizen 29 millió, az összes magyar vaspálya-vonalokon $45,_6$ millió mázsa árú szállíttatott. A vasuti szállításokból a délkeleti (volt) állami vasutra $19,_6$, a bécsgyőri vonalra $7,_3$, a déli pályavonalokra 7, a tiszavölgyi vonalokra $7,_3$, a mohács-pécsi vonalra $3,_4$, a pozsony-nagyszombati vonalra 1 millió mázsa esik. Tehát a vizen és vasutakon eszközölt összes árúszállítás Magyarország határain belül (Erdély nélkül) $74,_6$ millió vámegyleti mázsára rugott. E mennyiségből legtöbb a gabnára esik. A gőzösökön t. i. $5,_3$, az evezős hajókon $6,_7$, a délkeleti vasuton, 9, a bécsgyőri vasuton $5,_5$, a déli vasuton $4,_3$, a tiszavölgyi vonalokon $2,_8$, összesen tehát $33,_6$ millió mázsa gabna szállittatott, míg 1847-ben a hajókon és vasutakon szállított gabna csak 8—9 millió mázsát tett.

A ujszőny-buda-fehérvár-kanizsa-pragerhofi vonalokon mindjárt az első évben, t. i. 1861-ben igen nagy közlekedés volt, mert azon vonalokon 7 millió mázsa árú szállíttatott. Ebből 4 millió mázsa a gabnára esett, mely Buda felől Pragerhof felé ment; $2,_5$ millió mázsa gabna Triesztbe került.

*) Das österreichische Budget für 1862, 579 s k. l.

Az egész osztrák birodalomban 1847-ben a vasutakon 18,$_6$ millió mázsa árú és 4,$_8$ millió személy szállíttatott, 1861-ben pedig 185,$_6$ millió mázsa árú és 12,$_2$ millió személy. A Duna gőzősein az egész birodalom határain belül 1847-ben 3,$_3$ millió mázsa árú, 852,00 személy és 6,$_2$ millió frt pénzküldemény, 1861-ben pedig 241 millió mázsa árú, 1,$_3$ millió személy s 46,$_3$ millió frt pénzküldemény szállíttatott. Az 1859 óta keletkezett többi dunai gőzösökön 1861-ben körülbelől 2 millió, az evezős hajókon pedig 7—8 millió mázsa árú szállíttatott. Tehát az 1847-ben a Dunán és mellékvizein s a vasutakon szállított árúk 33,$_9$ millió, 1861-ben pedig 218,$_9$ millió mázsára rugtak.

A tengeri forgalom is növekedett. 1847-ben az osztrák kikötőkbe 35,$_2$ millió mázsa árú behozatott, 37,$_2$ millió mázsa árú pedig kivitetett onnan; 1860-ban a tengeri behozatal 92,$_3$, a kivitel pedig 87,$_7$ millió mázsára rugott.

V. A kereskedés, s a műipart, közlekedést és kereskedést előmozdító intézetek.

Az osztrák birodalom kereskedése általában.

Az osztrák birodalomban a jelentéktelenebb kikötők közlekedésére egymás között s a nagyobb kikötőkkel egyedül a belföldi parthajók vannak feljogosítva, a nagyobb tengeri kikötők közlekedésében egymás között s a külföld tengeri városaival külföldi hajók is vehetnek részt. Trieszt, Velencze, Fiume, Buccari, Zengg, Carlopago és Portoré szabad kikötők, hol az árúkat vámfizetés nélkül lehet lerakni, hogy onnan vagy a vámvonalon belül eső osztrák városokba szállíttassaaak, s csak akkor vámoltatnak meg, vagy hogy onnan, a körülményekhez képest, külföldi piaczra vitettessenek. Tehát az osztrák kikötők árúforgalma nem azonos az osztrák birodalom tengeri kereskedésével. A nagyobb osztrák kikötők hajóforgalmának kisebb felerésze a belföldi, azaz a kikötök által egymás között folytatott közlekedésre, nagyobb fele pedig a külföldi államokkal folytatott közlekedésre esik,

ha t. i. a forgatott árúk pénzértékét tekintjük. Ausztria különösen Nagybritanniával, Törökországgal, a pápai birodalommal, Olaszországgal és Francziaországgal folytat tengeri kereskedést.

A vámsorompók, melyek 1848 előtt a magyar és örökös osztrák tartományok között fennállottak, 1850-ben eltöröltettek, s így az osztrák birodalom összes tartományai egymással szabadon üzhetnek kereskedést.

A külfölddel való kereskedésre nézve jelenleg az osztrák birodalomban két vámterület áll fenn, t. i. a közönséges s a dalmátországi vámterületek. A nagy vámokat, melyek a külföldi gyártmányok behozatalát nehezítették s némi tekintetben lehetlenné tették, 1852 óta leszállították s így a tiltó vámrendszer helyébe a védő vámrendszert léptették.

A belkereskedés azaz azon kereskedés, mely a birodalom határain belül folytattatik, sokkal nagyobb, öt—hat annyi, pénzértéket képvisel, mint az idegen államokkal folytatott külkereskedés, de annak nagyságát számadatokkal nem lehet felmutatni, minthogy az a vámoltatási ellenőrködésnek nincs alávetve. Azért a vámsorompók eltöröltetése óta az osztrák birodalom magyar- és nem-magyar tartományai között folytatott kereskedést sem lehet kimutatni, mert most az is belkereskedés. A belkereskedés főhelyei a magyar tományokban: Pest, Győr, Pozsony, Debreczen, Soprony, Kassa, Zimon, Zágráb, Nagyszeben, Brassó; a nem-magyar tartományokban pedig: Bécs, Lincz, Salzburg, Prága, Reichenberg, Pilszen, Brünn, Olmütz, Troppau, Bielitz, Lemberg, Brody, Gratz, Botzen, Mantua, Verona, Pádua.

A külkereskedés pénzértéke 1831-ben 156, 1847-ben 263, 1857-ben 548 millió frtra rugott. 1831-ben a kivitt árúk értéke 10 millióval nagyobb volt, mint a behozott árúké, de 1847-ben megfordítva a behozott árúk pénzértéke 17 millióval haladta meg a kivitt árúk értékét. 1850-ben a behozott árúk pénzértéke 55, 1857-ben 52,$_5$ millióval multa felül a kivitt árúk értékét. Tehát az osztrák birodalom külkereskedése akkor szenvedőleges volt. 1858-ban a behozatal a közönséges vámterületre nézve 308,$_{286}$, a dalmát vámterületre nézve

$9,_{386}$, a kivitel $275,_{6}$ és $7,_{250}$, tehát az összes külkereskedés $600,_{522}$ millió frtra rugott, s a behozatal a kivitelt $34,_{822}$ millió frttal haladta meg. A következő években már a kivitel haladta meg a behozatalt.

	Behozatal a közönséges vámterületre	Behozatal a dalmát vámterületre	Kivitel a közönséges vámterületből	Kivitel a dalmát vámterületből
1859-ben	$268,_{228}$	$8,_{560}$	$292,_{651}$	$5,_{438}$ millió fri
1860-ban	$229,_{231}$	$8,_{066}$	$306,_{849}$	$5,_{573}$ „ „
1861-ben	$235,_{847}$	$7,_{997}$	$307,_{680}$	$4,_{514}$ „ „
1862-ben	$214,_{918}$	$7,_{305}$	$332,_{853}$	$5,_{662}$ „ „

Tehát 1862-ben a közönséges vámterület összes külkereskedése 547.771,514 frtot tett, vagyis 4.244,302 frttal többet mint 1861-ben, s a kivitel a behozatalt $117,_{935}$ millió frttal haladta meg. A dalmát vámterület összes külkereskedése 12.967,167 frtra rugott, vagyis 455,530 frttal kevesebbre mint 1861-ben, s ott a behozatal haladta meg a bevitelt, és pedig 1.643,021 frttal.

Ha a közönséges vámterület külkereskedéséből a behozott és kivitt nemes fémek s az arany- és ezüstpénzek értékét levonjuk, marad 1862-ben a behozatalra 189.333,541 frt, a kivitelre pedig 302.139,018 frt s igy az összes külkereskedésre 491.472,559 frt, mig 1861-ben az igy tisztázott behozatal 205.284,822 frt, a kivitel 281.529,615 frt, az összes külkereskedés 486.814,437 frtot tett.

Az átmenő kereskedés, vagyis a birodalmon át más államba szállított árúk pénzértéke 1856-ban volt legnagyobb, mikor is az $166,_{137}$ millió frtra rugott. Ugyanazon évben a határszéli gyárvárosokba további feldolgozás vagy kikészítés végett szállított árúk is a legnagyobb pénzértéket érték el, t. i. a $14,_{051}$ millió frtot.

A határszéli vámjövedelem 1831-ben 11, 1847-ben 19, 1857-ben majdnem 23 millió frtra rugott, de azután mindinkább csökkent s 1861-ben 12.968,237, 1862-ben pedig 13.882,280 frtot tett.

Az 1862-diki külkereskedés fő árú czikkei a következő pénzértéket képviselték:

Vámosztály	Értéke a behozatalnak	Értéke a kivitelnek
Gyarmati árúk s déli gyümölcsök .	16.444,312	—
Dohány és dohánygyártmányok . .	4.746,289	631,576
Kerti- és mezei termények . . .	13.383,409	44.692,615
Állatok	16.131,304	8.427,770
Állati termények, melyek nincsenek más osztályokba foglalva . .	6.014,962	3.914,965
Zsiradékok és zsíros olajok . . .	14.601,220	2.339,652
Italok és ételek	2.179,712	3.123,744
Tüzelő-, építő- és szerszámfa . . .	6.069,969	36.398,268
Orvosi, szagos, festék árúk, timári s vegyészeti segédanyagok . .	14.512,711	4.961,008
Fémek, érczesek, nyersek s félgyártmányok	31.879,347	35.608,449
Szövőanyagok	29.750,269	55.658,367
Fonalak	15.903,723	3.608,798
Szövetek	11.878,110	44.646,760
Szalmából, héjból stb., papirból való árúk	1.659,815	5.463,384
Bőrök s bőr és szűrárúk	6.331,800	11.092,080
Fa, üveg és cserép árúk	3.812,274	22.622,567
Fém árúk	3.343,024	11.399,085
Szárazföldi és vizi járművek . . .	549,600	5.931,160
Szerszámok, Gépek, műszerek s apró fémárúk	7.595,545	24.413,616
Vegyészeti termények, festék, zsiradék és gyujtó árúk	2.164,396	5.125,082
Irodalmi és művészeti tárgyak . .	5.966,705	2.660,520
Hulladékok	—	133,552
Összeg	214.918,496	332.853,018
Ebből a nemes fémeket, s az arany ezüst pénzt levonván	25.584,955	30.714,000
Marad	189,333,541	302.139,018

A magyar tartományok kereskedése.

Fényes szerint 1845-ben a külföldről és ausztriai tartományokból Magyarországba behozott árúk pénzértéke 68.514,437, a Magyarországból külföldre s az ausztriai tartományokba kivitt árúk pénzértéke pedig 71.735,683 pfrtra rugott. A főbb árú czikkek nemeit a következő kimutatásból láthatjuk:

Árú neme	Behozatal Külföldről	Ausztriai tartományokból	Összesen pengő forint
Ggyarmati árú	1.159,722	1.828,554	2.988,276
Gyümölcs	695,524	48,333	743,857
Dohány	223,175	1,850	225,025
Olaj	431,770	3,400	435,170
Gabna és hüvelyes vetemények	166,770	656,145	822,915
Italok	380,211	274,736	654,947
Hal	89,100	6,530	95,630
Szárnyasok és vadak	516	2,605	3,121
Vágó marhák	2.751,964	793,040	3,545,004
Enni való állati készítmények .	22,342	76,504	98,846
Igás barom	54,800	312,270	367,070
Épitő s tüzre való anyagok . .	213,952	495,568	709,520
Gazdasági készítmények . .	85,696	310,739	396,435
Orvosi és szagos árúk . . .	276,415	171,058	447,473
Vegytani készítmények . . .	99,678	448,474	548,152
Konyhasó	134,546	77,137	211,683
Festék és festett szövetek . .	1.407,941	284,890	1.692,831
Mézga, gyanta s efféle olajok .	93,575	110,080	203,655
Timári szerek	164,848	29,255	194,103
Ásványok és földek	61,489	46,517	108,006
Drága kövek, gyöngyök, nyers nemes ércz	162,590	33,414	196,004
Nem-nemes érczek nyersen s félig feldolgozva	51,889	1.137,199	1.189,088
Nyers szövetek	3.404,939	1.907,122	5.312,061
Fonál	367,229	3.342,705	3.709,934
Gyártmányok	1.178,952	42.073,679	43.252,631
Irodalmi és művészeti tárgyak .	101,280	261,720	363,000
Összeg	13.780,913	54.733,524	68.514,437

Árú neme	Kivitel Magyarországból Külföldre	Ausztriai tartományokba	Összesen pengő forint
Gyarmati árú	154	114,528	114,682
Gyümölcs	51.712	306,490	358,202
Dohány	577,620	2.118,600	2.696,220
Olaj	328,630	580,025	908,655
Gabna és hüvelyes vetemények	2.043,954	17.208,432	19.252,386
Italok	433,292	1.052,694	1.485,986

Árú neme	Kivitel Magyarországból Küföldre	Ausztriai tartományokba	Összesen pengő forint
Hal	86,030	107,610	193,640
Szárnyasok és vadak	4,848	621,088	625,936
Vágó marhák	1.029,441	8.641,613	9.671,054
Enni való állati készitmények .	228,741	596,467	825,208
Igás barom	13,430	608,000	621,430
Épitő s tűzre való anyagok . .	711,979	321,653	1.033,632
Gazdasági készítmények . .	115,224	103,838	219,062
Orvosi és szagos árúk . . .	76,128	178,162	254,290
Vegytani készítmények . . .	119,387	719,502	838,889
Konyhasó	—	11,154	11,154
Festék és festett szövetek . .	15,867	48,611	64,478
Mézga, gyanta s efféle olajok .	960	650	1,610
Timári szerek	23,487	1 269,454	1.292,941
Ásványok és földek	1.684	19,979	21,663
Drága kövek, gyöngyök, nemes ércz nyersen	300	433,736	434,036
Nem-nemes érczek nyersen s félig dolgozva	244,628	2.077,424	2.322,052
Nyers szövetek	4.322,941	21.205,964	25.528,905
Fonál	8,897	121,816	130,713
Gzársmányok	1.003,748	1.272,766	2.276,514
Irodalmi és művészeti tárgyak .	30,529	121,816	152,345
Összeg	11.873,611	59.862,072	71,735,685

Hogy Magyarország külkereskedése, mind behozatala mind kivitele, évről évre növekedett, azt a kevetkező adatok bizonyítják:

1 Kivitel	1831-től 1840-ig évenkint	1842-ben	1845-ben
Juh, kecske, zerge, őz, szarvas, kutya, bornyu, bárány és nyulbőr	15,744 mázsa	17,245 mázsa	15,595 mázsa
Buza	1.313,626 „	1.377,637 „	2,408,118 „
Rozs	187,110 „	65,809 „	942,013 „
Árpa és köles . .	151,973 „	114,474 „	364,614 „
Zab	584,760 „	338,558 „	782,812 „
Gubacs és gubacsliszt	152,172 „	119,328 „	230,100 „
Repcze mag . .	34,521 „	96,996 „	287,460 „
Gyapju . . .	234,958 „	240,669 „	214,446 „

Kivitel	1831-től 1840.ig évenkint	1842-ben	1845-ben
Dohány levél . .	241,062 mázsa	129,323 mázsa	211,625 mázsa
Szarvas marha .	72,729 darab	63,312 darab	106,230 darab
Sertés	218,989 „	290,019 „	352,440 „
2 Behozatal			
Gyapot szövet .	46,060 mázsa	77,526 mázsa	99,632 mázsa
Fejér gyapotfonál	4,691 „	9,106 „	11,662 „
Vászon . . .	32,456 „	28,595 „	35,626 „
Gyapju szövet .	26,566 „	31,799 „	41,286 „
Selyem árú . .	1,008 „	1,591 „	1.728 „

Erdély bevitele a külföldről 1850-ben a következő volt: gazdasági nyers termények 1.830,872 ft, ipari anyagok és félgyártmányok 1.790,208 frt, gyártmányok 22,549 frt; kivitele a külföldre: gazdasági nyers termények 450,951, ipari anyagok és félgyártmányok 413,531, gyártmányok 1.979,351 ft. Az összes bevitel a külföldről tehát 3.643,629, a külföldre való kivitel pedig 2.843,833 ftra rugott.

Az összes magyar tartományok behozatala a külföldről és kivitele a külföldre 1862-ben a következő volt:

A). Behozatal.

Gyarmati árúk és déli gyümölcsök . . .	78,060 mázsa
Dohány és dohány gyártmányok	22,423 „
Kerti és mezei termények	666,429 „
(Buza és tönköly 21,258 m., rozs, köles, pohánka, tengeri 503,755 m., árpa, maláta, zab 31,014 mázsa, hüvelyes vetemények 892 mázsa.)	
Állatok	643,139 darab
(Ökör és bika 45,587 darab, tehén s fiatal marha 27,602 darab, juh, kecske, bárány, malacz 108,226 db., sertés 445,425 darab, ló, csikó, szamár 2,653 db.)	
Állati termények, bőr, hus, sajt	61,976 mázsa
Zsiradékok és zsiros olajok	46,708 „
Italok és ételek	50,428 „
(Mindenféle bor 47,338 mázsa)	
Tüzelő, épitő és műanyagok	5,676 „
Orvosi, szagos, festék áruk, timári és vegytani szerek	48,998 „
Fémek nyersen s félig feldolgozva . . .	8,914 „
Szövő anyagok	102,153 „
Fonálak	2,692 „

Szövetek	1,901	„
Papir és papirárúk	509	„
Bőr és bőr árúk	6,086	„
Fa, üveg és cserépárúk	4,700	„
Fémárúk	2,016	„
Gépek és apró fémárúk	9,579	„
Vegytani termények, festék és zsirárúk . .	1,264	„
Irodalmi és művészeti tárgyak	2,757	„
Az összes behozatal tehát	1.123,269 mázsa árú	
	643,139 darab állat.	

B,) Kivitel.

Dohány és dohány gyártmányok	11,688	mázsa
Kerti és mezei termények	333,780	„
(Buza és tönköly 117,856 m., rozs, pohánka, kőles, kukoricza 29,488 m., hüvelyes vetemények 9,988 m., árpa, maláta, zab 21,160 m., rizs 254 m., liszt 127,373 m.		
Állatok	99,956	darab
Állati termények	13,678	mázsa
Zsiradékok és zsiros olajok	12,875	„
Italok	47,715	„
(Bor 28,620 m.)		
Tüzelő, épitő és mű anyagok	509,184	„
Orvosi, szagos, festék, timári és vegytani anyagok	150,796	„
Fémek, nyersen s félig feldolgozva	25,763	„
Szövő anyagok	71,147	„
Fonálok	682	„
Szövetek	29,740	„
Szalma, síkhéj, nád stb. valamint papirból való árúk és papir	19.659	„
Bőr és bőrárúk	5,645	„
Fa, üveg és cserép árúk	44,065	„
Fémárúk	11,824	„
Járóművek, hajók	1,379	darab
Szekerek, kocsik és szánkák	367	„
Müszerek, gépek és apró fémárúk	2,036	mázsa
Vegytani termények, festék, zsir- és gyujtó árúk	6,196	„
Irodalmi és müvészeti tárgyak	650	„
Hulladékok (Rongy 3361 mázsa)	3,412	„
Összes kivitel	991,135 mázsa árú,	
	99,956 darab állat,	
	1,746 db járómű.	

Azon kereskedési czikkek pénzértékét nem tudjuk. Magyarország kereskedése az ausztriai tartományokkal 1848 előtt majdnem ötször haladta meg annak a külfölddel való kereskedését; ez arány hihetőleg most sem nagyon változott, s igy Magyarországnak az ausztriai tartományokkal és a külfölddel folytatott kereskedése valami 12—14 millió mázsára rug, t. i. az állatokon és járómüveken kivül. A vámbevételek Magyar-, Horvát- Tótországban s Erdélyben 1862 januártól novemberig bezárólag a következők voltak: behozatali vám: 1.633,922 frt (1861-ben 1.676,158 frt), kiviteli vám 18,434 frt (1861-ben 11,205 frt), átviteli vám 4,471 frt, (1861 ben 9,379 frt), mellék illetékek 127,339 frt, (1861-ben 103,640 frt), összesen tehát 1862 ben 1.784,166 frt, 1861-ben pedig 1.800,382 frt.

A vasutak és gőzhajózás által megkönnyített és gyorsított közlekedés folytán az országos vásárok jelentősége mindinkább csökken. Ezt különösen Pesten és Debreczenben is tapasztalják. Most Pesten már a gyapjuból is sokat vásárolnak az országos vásárokon kivül. 1862-ben Pesten összesen 157,000 mázsa gyapjú jutott forgalomba, 122,000 mázsa a hat vásáron,30,000 mázsa pedig a vásárok közötti időközökben vásároltatott.

Pesten különösen a gyártmányokkal való kereskedés is hanyatlik, s mindinkább Bécsben központosul. Az emlitett városokon kivül Arad, Győr, Törökbecse, Soprony, Baja, Temesvár, Károlyváros, Debreczen, Miskolcz, Kassa, Losoncz, Nagy-Szombat, Nagy-Kanizsa, Kecskemét, Mezőtúr, Fejérvár, Szabadka, Eszék, Mohács, Pécs, Ujvidék, Komárom, Rosnyó stb. városok üznek jelentős kereskedést. Erdély főkereskedő városai: Brassó, Nagyszeben, Kolosvár, Szamosujvár, Maros-Vásárhely, Megyes.

A magyar királyság a szomszéd tartományoknak és külföldnek, ugy szólván, csak nyers terményeket adhat el; müiparának készítményei a külkereskedésben tekintetbe is alig jöhetnek. Jelenleg főkereskedési czikkei a gabna és liszt s a gyapju. Mennyi gabna és gyapju vitetik ki évenként az osztrák birodalom nem-magyar tartományaiba és a külföldre, arról nincs teljesen biztos tudomásunk. 1861-ben a hajókon

12.033,454, a dél-állami vaspályán Trieszt felé 2.284,360, különböző állomásaira 746,764, az állami vaspályán 4.058,105, összesen 19.123,683 mérő gabna szállíttatott; e mennyiségnek pénzértéke valami 75 millió frt. A pesti piaczra összesen 8.102,680 mérő gabna szállíttatott, 5.252,961 mérő pedig elszállíttatott onnan. A Győrre szállított gabna mennyiség körülbelül 6 millió mérő; Sziszeken végre, mely a magyar gabnakereskedés harmadik helye, 3 millió mérő gabna került forgalomba.

A gyapjuból a magyar tartományok évenkínt 2—300,000 mázsát adnak el a birodalom nemmagyar tartományainak s a külföldnek; a repczemagból 100,000—200,000 mázsát. A borkereskedés még csekély. A hamuzsir, széksó, timsó, salétrom kelendősége nehány év óta csökkent. Hazánk külkereskedésének jelentős tárgyai lehetnének: a gyümölcsök, kivált szilva, a kender, lóhermag, méz, komló s más kereskedelmi és orvosi növények, ha kellő mennyiségben termeltetnének, s ha mind a termesztők, mind a kereskedők nagyobb becsületességet tanúsítanának, mint eddig némely termesztők és kereskedők tanúsítottak.

A külkereskedés főczikkei.

Az osztrák birodalom 1851—1860-ig folytatott külkereskedését illetőleg még a következő adatokat közöljük:

A gazdasági termények behozatala és kivitele az említett évtizedben kerek számmal s millió forintokban a következő volt.

	Behozatal	Kivitel	Behozatali többlet
Kerti és mezei termények . . .	186	167	19
Állatok	169	60	109
Állati termények	73	49	24
Zsiradékok és zsiros olajok . . .	152	14	138
Italok és ételek	44	27	17
Órvosi, illatos és festék anyagok .	175	39	136
Fémek, nyersen s félig feldolgozva .	336	260	66
Összeg	1,135	616	499

Ausztria tehát a mult évtizedben 499 millió forintára több gazdasági terményt hozott be mintsem kivitt, s ha a be-

hozott és kivítt tüzelő és épitő fa értékét (behozatal 58, kivitel 131, kiviteli többlet 72 millió frt) is számba vesszük, tehát még akkor is a behozatali többlet 418 milló frtra rug.

A bevitt gyapot az emlitett évtizedben . .	231 millió ftot tett	
A „ gyarmati árúk és déli győmölcs .	210 „ „ „	
Összeg	441 millió frt.	

E két tételt hozzáadván az előbbi összeghez, a behozatali többlet fejében 860 milliót nyerünk. Ezt jobbára csak a gyáripar terményei által lehetett kiegyenlíteni.

A nyers és félig feldolgozott selyem behozatala	29, kivitele	492 frtra
A gyapju behozatala	89, „	131 frtra rugott
Tehát e két czikkre nézve a kiviteli többlet		594 millió frt.
A szövetek behozatala.	91, kivitele	359 millió frt.
A csont, fa, üveg, cserép árúk beh. .	96, „	206 „ „
A fémárúk behozatala	35, „	56 „ „
A vegytani termények behozatala .	24, „	32 „ „
Serte, papir stb. árúk „ .	15, „	37 „ „

Ezen árúkra nézve tehát a mult évtized alatt a többlet 527 millió ftra rugott.

De a fonalakra, irodalmi és müvészeti tárgyakra nézve ismét másképáll a dolog, t. i. a fonal behozatala 140, kivitele 15 millió, az irodalmi és müvészeti tárgyak behozatala 59, kivitele 28 millió ftra rugott, tehát a beviteli többlet 156 millió frtot tett.

Sőt a mult évtizedben még dohány is több hozatott be, mintsem kivítetett, mert a behozatal 72, a kivitel csak 12 milliót tett, a behozatali többlet tehát 62 millió frt.

Egybefoglalván azon tételeket, ugy találjuk, hogy kiviteli többletül 49 millió frt marad.

Ezekből azon következtetést vonhatjuk ki, hogy az osztrák birodalomban a mezei gazdaság és állattenyésztés még korántsem emelkedett a fejlődés azon fokára, a melyre emelkednie lehet és kell. Különösen nagyon felötlő, hogy az állatokra nézve oly nagy a behozatali többlet. A mi az egész osztrák birodalomra nézve áll, az különösen a magyar tarto-

mányokat is illeti. Magyarországban általán véve még nagyon is csekély müipar van, a müipar készítményei tehát keveset nyomnak Magyarország activ kereskedésében. S midőn ez igy van, azt kell tapasztalnunk, hogy még állatokat, állati terméneket, zsiradékokat és italokat is többet hozunk be a külföldről, mintsem oda kíviszünk.

A müipart és kereskedést elömozdító intézetek.

A czélszerü törvényes intézkedéseken, szárazföldi csinált utakon, vasutakon s a hajózáson kivül különösen a hitelintézetek mozdítják elő a müipart és kereskedést.

Az osztrák birodalom főhitelintézetei a következők:

Az osztrák nemzeti bank, részvényes alaptőkéje 1860-ban volt 109.384,590 frt, tartaléktőkéje 10.692,394 frt.

Az alsó-osztrák leszámítolási társaság (Escompte Gesellschaft), alaptőkéje 10.500,000 frt, kibocsátott részvényei 7.000,000 forintról szólnak, tartaléktőkéje 2.259,816 frt.

A kereskedelmi és ipari hitelintézet, alaptőkéje 105.000,000 frt, kibocsátott részvényei 60.000,000 frtról szólnak, tartaléktőkéje 822,515 frt.

A trieszti kereskedelmi bank, alaptőkéje 5.000,000 frt, kibocsátott részvényei 2.500,000 frtról szólnak.

A nemzeti bank az 1816. jun. 1-jén kibocsátott cs. pátens következtén keletkezett; kiváltságai 1841. jul. 1. 25 évre s 1862-ben a birodalmi tanács által ismét 25 évre erősíttettek meg, bizonyos főltételek és alapszabályai módositása mellett.

1818-ban 50,621 részvény bocsáttatott ki, melyek egyenkint 1000 bécsi értékü vagyis váltópénzü frtról és 100 pengő frtról szóltak, s melyekre tehát 30.372,600 pfrt fizettetett be; 1853-ban 49,379 részvény bocsáttatott ki, melyek egyenkint 800 pfrtról szóltak. 1856-ban az előbb kibocsátott 100,000 részvény ismét 50,009-rel szaporíttatott meg, melyek egyenkint 700 pforintról szóltak. Tehát a bankrészvények összes száma 150,000.

A bank letéti üzlete 1835 ben, forgatási üzlete 1842-ben,

kölcsönzési üzlete jelzálogra 1856-ban kezdődött. Üzleti jelentéseit most minden héten teszi közzé. 1860- és 1862 végén a nemzeti bank állása a következő volt:

Activák:	1860-ban forint	1862-ben. forint
Arany, ezüst verve és rudakban . . .	95.503,236	105.071,147
A déli állami, lombard-velenczei és központi olasz vasut-társaság vételi részletei	34.000,000	22.000,000
Leszámítolt váltók	58.165,744	66.919,225
Előlegek letett értékekre	54.417,830	53.484,800
Kölcsönök jelzálogokra	55.726.072	58 679,495
Az államnak adott kölcsönök	257.054,160	227.289,204
Földtehermentesítési kötelezvények . .	22.959,820	15.749,012
Tartaléktőke	10.972,244	12.178,003
Nyugdíjazási tőke	1.356,728	1.356,728
Az épületek értéke és egyéb követelések értéke	48.000,848	4.378,277
Külföldi váltók, az állam letéteménye .	—	353,661
Ezüstben és külföldi váltókban ugyanannyi bankjegyért	—	4.617,155
Kintlevő vételi részletek már eladott állami jószágokért	—	1.338,491
A volt állami adósság-törlesztő pénzalap értékei, melyek a banknak adattak át .	—	24.833,168
Összeg	638.156,682	631 320,635

Passivák:		
A részvényesek befizetései 1818-ban . .	31.891,230	109.384,590
„ „ „ 1853-ban . .	41.478,360	
„ „ „ 1856-ban . .	36.015,000	
A keringésben levő bankjegyek . . .	474.861,562	426.877,276
A záloghiteli osztály zálogleveleí . . .	41.834,535	36.079,965
Föl nem vett részvény-osztalékok s folyó számlák	189,823	2.353,233
Tartaléktőke	10.692,395	12.178,535
Nyugdijazási tőke	1.193,777	1.207,082
Beváltandó bankutalványok	—	167,728
Összeg	638.156,682	631.320,635

A beszámítolt váltók közöl 1862-ben Bécsre 45,578,812, Prágára 4.563,963, Brünnre 2.994,653, Pestre 2.609,413, Triesztre 2.899,667, Lembergre 994,062, Gratzra 942,202, Linczre 633,920, Olmützre 657,165, Troppaura 474,309, Brassóra 936,080, Kiagenfurtra 373,307, Krakóra 466,656

Laibachra 392,833, Fiumére 402,305, Debreczenre 457,490, Temesvárra 378,893, Reichenbergre 832,487, Innszbruckra 331,000, frt esett. Ezen városokban vannak a nemzeti bank fiókintézetei. A bank üzletének nyeresége 1862. másik félévben 6.297,7 1 frtra rugott, egy-egy részvény 29 frt osztalékot kapott.

Az osztrák hitelintézet 1856-ban keletkezett; fiókintézetei Pesten, Prágában, Brünnben és Brassóban vannak.

Az alsó-osztrák leszámítolási társaság 1854-ben keletkezett, működése csak Alsó-Ausztriára terjed ki.

Galicziában földhitel-intézet van, melynek rendeltetése a földbirtokosokat segélni, s mely nem üzérkedési vállalat.

Magyarországban a nemzeti bank és hitelintézet fiókjain kivül van a magyar kereskedelmi bank, mely 1842-ben keletkezett, s melynek alaptőkéje 2.100,000 frt, tartaléktőkéje pedig 1862-ben 100,630 frtot tett. Leszámítol váltókat, ad előlegeket kézi zálogokra, fizet kamatokat a betételekért s kereskedelmi folyó számlák üzletét is megnyitotta. 186$^1/_2$-ben összes bevételei 20.921,283 forint, kiadásai pedig 20.849,451 frtra rugtak. 186$^2/_3$-ban pedig az összes pénztári forgalom 44.595,032 frtot tett.

1863-ban a galicziaihoz hasonló magyar földhitel-intézet keletkezett, melynek székhelye Pest, s melynek rendeltetése az, hogy a földbirtokosok olcsóbb kölcsönökre tehessenek szert.

Váltókat az Első magyar biztositó társulat is leszámítol. Kolozsvárt, Győr-Szigeten s másutt kölcsönös segélyezési egyletek vannak. A kolozsvári kisegítő-pénztár-egyletnek 1862-ben 1082 tagja volt, a kikölcsönözött összeg 476,676 frtra rugott, a mult évről pedig 96,673 frtnyi kölcsönök maradtak.

Pesten 1856 óta az ugynevezett Albrecht-alapítvány van, melynek rendeltetése ügyefogyott mesterembereket kölcsönök által gyámolítani.

A takarék pénztárak is előmozdítják a takarékosságot, műipart és kereskedést s különösen Magyarországban jelentős tényezői a pénzforgalomnak és hitelnek, mi-

dön váltókat leszámitolnak, előlegeket és kölcsönöket adnak értékpapirokra, kézi zálogokra, ingatlanokra.

A magyar tartományokban 1857-ben 33 takarékpénztár volt; ezekből 28 az akkoron volt öt magyar közigazgatási kerületre, 2 a temesvári kerületre, 1 Horvát-Szlavonországra s 2 Erdélyre esett. Jelenleg valami 54 takarékpénztár van a magyar királyságban., és pedig a következő helyeken: Albert-Kázmér (Mosonyban), Arad, Baja, Beszterczebánya, Brassó, Buda, Debreczen, Eger, Eperjes, Érsekujvár, Esztergom, Gyöngyös, Győr, Homonna, Igló, Kaposvár, Kassa, Késmárk, Komárom, Körmöczbánya, Kőszeg, Liptó-Sz.-Miklós, Lőcse, Losoncz, Miskolcz, Nagy-Becskerek, Nagy-Kanizsa, Nagy-Körös, Nagy-Szeben, Nagy-Szombat, Nagy-Várad, Nyiregyháza, Nyitra, Ó-Buda, Pápa, Pécs, Pest, Pinkafő, Pozsony, Rozsnyó, Rimaszombat, Selmeczbánya, Soprony, Szabadka, Szeged, Szekszárd, Székesfejérvár, Szomolnok, Temesvár, Tokaj, Ujhely, Veszprém, Zágráb, Zombor városokban és helységekben.

Nem kaptunk még mindezen takarékpénztáraktól üzleti kimutatást, nehánya csak a folyó 1863-diki évben keletkezett. Azért az általok eszközölt egész pénzforgalmat sem tudjuk. 1861-re nézve a következő 20: aradi, budai, érsekujvári, eperjesi, győri, komáromi, körmöczbányai, kőszegi, miskolczi, nagykörösi, nagyszombati, nagyváradi, pécsi, pesti, pozsonyi, szegedi, (csongrád megyei), szekszárdi, iglói, (XVI szepesi városok) és zólyomi (beszterczebányai) takarékpénztárak kimutatásait vettük. Ezekben az összes betételek 18 215,630 frtra rugtak; ez összegből a pestire 7.983.998, a budaira 3.549,951, a pozsonyira 1.234,301 frtra esett. Forgalmi vagyona a pestinek 11.252,652, a budainak 5.546,988, a pozsonyinak 3.841,944, a fejérvárinak 1.203,308, az eperjesinek 1.021,765 frtot tett.

Az egész osztrák birodalomban 1860-ban 110 takarékpénztár volt. Az összes betételek a birodalom nem-magyar tartományaiban 107.985,288 forintra rugtak, ez összegből a bécsire 35.704,423, az összes alsó-ausztriai takarékpénztárakra 44.573, 223, a csehországiakra 30.603,476, a stajerországiakra 11.124,446 frt esett.

Az osztrák birodalomban 1860-ban a következő részvényes társulatok egy millió forintnál nagyobb alaptőkével birtak:

Társulatok	Részvényes tőke	Valósággal befizetett tőke	Elsőbbségi s más kölcsönök
	osztrák forintokban		
Dunai gőzhajózási társaság	25.200,000	25.200,000	8.176,875
Az osztrák Lloyd gőzhajózási társaság	9.450,000	9.450,000	11.253,230
Ferdinánd-császár éjszaki vasut-társaság	53.331,797	53.331,797	22.202,290
Osztrák állami vasut-társaság	92.797,175	92.727,172	82.897,696
Déli állami, lombard-velenczei és központi olasz vasut-társaság	150.000,000	105.000,000	61.219,016
Erzsébet császárné nyugati vasut-társaság	68.250,000	31.500.000	33.043.749
Wolfsegg-Traunvölgyi szénbánya társaság	1.890,000	1.219,575	405,000
Gratz-Kőflachi vasut- és szénbánya-társaság	2.897,475	2.897,475	424,800
A déléjszaki német kapcsolati vasut-társaság	15.745,821	15.745,821	4.612,500
Bustehradi vasut-társaság	2.520,000	2.500,000	—
Aussig-Teplitzi vasut- és bányatársaság	2.100,000	2.100,000	1.050,000
Brünn Rossitzi vasut-társaság	3.150.000	3.150,000	—
Galicziai Károly-Lajos vasut-társaság	15.750,500	9.793,623	14.689,124
Az első magyar (pozsony-nagyszombati) vasut-társaság	525.000	525,000	630,000
Tiszavölgyi vasut-társaság	25.200,000	20.813,289	15.733,846
Cseh nyugati vasut-társaság	12.000,000	5.400,000	5.400,000
Prágai vasipar-társaság	9.061,500	9.061,500	5.000,000
Budapesti lánczhid-társaság	5.250,000	5.250,000	—
Brassói bánya-társaság	5.000,000	3.000,000	1.500,000
Tlumaczi répaczukorgyár-társ.	3.150,000	3.150,000	1.200,000
Ingatlanok bécsi társasága	2.100,000	1.473,500	—
Bécsi gőzmalmi társaság	1.575,000	1.260,000	—
Teesdorfi gyapotfonó-társaság	1.260,000	1.060,000	—
Osztrák gázvilágítási társaság	1.050,000	840,000	—
Tergovai bánya- és kohó-társaság	1.050,000	1.050.000	—
Kis-Nezsideri papirgyár-társaság	1.050,000	1.050,000	—

Az összes részvényes társulatok részvénytőkéje (azoknak elmellőzésével, melyek alaptőkéje a 250,000 frtot nem éri el), 1860-ban 522.254,768 frtra rugott, a valósággal befizetett tőke 418.949,252 frtot, az elsőbbségi és más kölcsönök 270.235,126 frtot tettek.

Megemlítjük még a budai alagut-társaságot, melynek részvénytőkéje 450,000 pforint, a pesti hengermalom-társaságot, a pesti Pannonia-gőzmalom-társaságot, a debreczeni gőzmalom-társaságot, a rima-murányvölgyi vasgyári egyesületet, melynek vagyona körülbelől 3 millió frt, s a felső-magyarországi bányatársaságot.

Ugyancsak 1860-ban az osztrák birodalomban 17 nagyobb biztosító társulat volt, részvénytőkéjök 33.575,000, valósággal befizetett tőkéjök pedig 4.060,000 frtot tett.

Az osztrák nemzeti bank, alsó-osztrák leszámítolási társaság, hitelintézet, trieszti- és magyar kereskedelmi bankok, részvény-tőkéjök 231.984,590, valósággal befizetett tőkéjök 180.984,590, tartalék-tőkéjök 13.774,723 frtra rugott.

Az itt érintett összes részvényes társulatok alaptőkéje tehát 1860-ban együtt véve 787.814,358, valósággal befizetett tőkéjök 603.993,842, az elsőbbségi kölcsöneik s tartalék-tőkéjök 284.009,849 frtot tettek.

A részvényes biztosítò társulatokon kivül 9 olyan biztosító intézet van, melyek a kölcsönösség elvén alapulnak; ezekből kettő Bécsben, azután egy-egy Linczben, Grátzban, Innszbruckban, Prágában, Brünnben, Erdélyben és Győrött van. A hét nem magyar biztosító-társulatnál 1859 végén 297.382,935 frtnyi tőke volt biztosítva; az általok kifizetett kárpótlás 1.491,135 frtra rngott.

Tüzi, szállítási, jégverési veszélyek ellen s életre és járadékra biztosító társulatok: az Első osztrák biztosító társulat (1824 óta Bécsben); az Assicurazioni generali (1831 óta Triesztben); Azienda assicuratrice (1823 óta ugyanott), Riunione adriatica di sicurtà (1839 óta ugyanott); Nuova società commerciale (1847 óta ugyanott); az Első magyar általános biztositó társulat (1858 óta Pesten). Életre és járadékra az „Anker"-társulat biztosít, melynek székhelye Bécs.

Azután Triesztben nehány kisebb társulat a szállitási veszélyek ellen biztosít.

Mindezen társulatoknál 1859 végén össz. 3,063.916,029 frtnyi tőke volt biztosítva; díjbevételök az emlitett évben 19.167,293, az általok kifizetett kárpótlások 11.207,819 frtra rugtak.

Az Első magyar általános biztosító társaság székhelye Pest. Működését 1858-ban kezdé meg. Alaptőkéje 3 millió pfrtra rug; az egész részvények 1000, a félrészvények 500 pfrtról szólnak. Egyegy részvény után összesen 30% fizettetett be. 1862-ben alap- és tartalék-tőkéje 5.552,438 frtot tett. 1858-ban 82,909 kötvény után 1.252,125 frtnyi díjbevétele volt, 1861-ben a kötvények száma 264,200, díjbevétele 3.721,785 frt volt. A biztosított érték 1858-ban 153.848,951, 1861-ben 471.720,362 frtra rugott; a kifizetett kárpótlások 1858 ban 1,131 káreset után 282,232 ftot, 1861-ben 6,716 káreset után 2.404,622 frtot tettek. Az életbiztosítást 1863-ban kezdé meg. Ügynökségei nemcsak egész Ausztriában, de a külföldön is vannak.

1862 január 1-jétől a Pannonia magyar viszontbiztosító intézet is fennáll; részvénytőkéje 2 millió frt.

Azokon kivül Pesten az Adriai biztosító társaságnak, a „Generale assicuratrice", az „Azienda", a „Nuova società", az Első ausztriai biztosító társaság, a „Phoenix", s az „Anker" és „Vindobona" biztosító társaságoknak vannak országos főügynökségei.

A tőkék szaporodása.

Báró Czörnig megakarván mutatni, hogy az osztrák birodalomban a tőkék tetemesen szaporodtak, s a nemzeti vagyonosság növekedett, a következőket mondja: Az osztrák birodalom hifelintézetei a mult évtizedben nagyon gyarapodtak. 1848 előtt csak a nemzeti bank 32 millió pfrtnyi alaptőkével s a magyar kereskedelmi bank 2 millió pfrtnyi alaptőkével léteztek. Azóta a nemzeti bank alaptőkéjét 109 millióra szaporította s ujonnan keletkeztek: a kereskedelmi és ipari hitelintézet 60 millió, az alsó osztrák

leszámítolási intézet 7 millió s a trieszti kereskedelmi bank 2,5 millió frtnyi alaptőkével.

A birodalomban jelenleg fenálló 30 biztosító társulat közöl tizenöt 1848 óta keletkezett, s alaptőkéik azóta három annyira növekedtek. A takarékpénztárak száma 1848-tól 1860-ig 50-ről 110-re emelkedett, s az azokba betett pénzösszegek 85 millióról 140 millióra növekedtek.De különösen az ipari részvényes társulatok ‚anusítanak nagy haladást. A 44 nagyobb részvényes társulat részvény-tőkéje 522,2 millió frt, ebből 418,9 millió befizettetett, s azonkivül 270,2 millió frt elsőbbségi kölcsönök fejében vétetett föl; az egész befizetett összeg tehát 689,1 millió frtra rug. Ebből a gőzhajózási vállatokra 54, a vasúti vállalatokra 587,5, a hajózási, hid- és útépítési vállalatokra 7,5, a bányászati és kohászati vállalatokra 22,4, a szorosb értelemben vett müipari vállalatokra 13,7, a gáz világitási vállalatokra 1,6, más különböző vállalatokra 2,3 millió frt esik. Mindezen tőkékből 1848 elején még csak valami 100 millió volt befizetve.

Az állami adósság 1848 óta 1,172 millió frttal növekedett, ebből valami 976 millió a pénzpiaczra került, s az állami kötvények vevői által mintegy 921 millió frt fizettetett be. Körülbelöl egy harmada ez összegnek a külföldi, két harmada pedig a belföldi tőkepénzesek által fedeztetett, tehát 637 millió frt a belföldön fizettetett be. Az 513 millió frtra rugó földtehermentesítési kötelezvényekből legalább 300 millió jutott a forgalomba; e kötelezvények majdnem egészen a belföldiek kezén maradtak, kik érettök legalább 225 milliót fizettek. Tehát a mult 13 év alatt a közadósságba a belföldön valami 862 millió frt fektettetett.

A hitelintézetek részvényeiből körülbelöl két harmad a beföldi tőkepénzesek kezén van, ezek tehát azokra 126,6 millió ftot fizettek be, 103,6 millióval többet, mint mennyi 1848 előtt volt befizetve. A vasuti és más ipari vállalatokra 1847 óta 616 millió frt fordíttatott, ez összegből valami 336 millió a külföldi, 280 millió a belföldi tőkepénzesekre esik. A biztosító társulatok alaptőkéje 1848 óta 4 millióval, a takarékpénztári betételek 55 millióval szaporodtak.

Az előszámlált vállalatokba és intézetekbe tehát a belföldiek által a mult 13 év alatt befektetett összes tőkék 1,302 millió frtot tesznek, mely összeg más pénzügyi vállalatok tekintetbevételével még 250 millióval megtoldandó. S ha azután az ingatlanokra adott kölcsönöket is számba vesszük, akkor ugy találjuk, hogy az osztrák birodalomban a mult 13 év alatt a nemzeti gazdálkodás által felgyült tőkék 2000—2500 millió frtra rugnak.

Ebből azt következteti b. Czörnig, hogy az osztrák birodalomban a mult 13 év alatt a közvagyonosság nagyon gyarapodott, mivel azon tőkék nem vonattak meg a nemzeti gazdálkodás más ágaitól, hanem a szorgalom és megtakarítás eredményei. Ha ez az egész birodalomra nézve, bizonyos tekintetben áll is, a magyar tartományokra nézve, bizonyosan nem áll. Némi előmenetel talán itt is történt, kivált a földmivelés tekintetében, a mennyiben a magyar tartományok most bizonyosan több gabnát termesztenek, mint 1848 előtt. De ez is sok helyütt a mezőgazdaság más ágainak, pl. a baromtenyésztés rovására s a föld tulságos kiszívásával történik. A gazdasági gépek használata, a robot eltörlése óta, nagyon elterjedt ugyan, mindazáltal alig mondhatjuk, hogy a magyar tartományok a mezőgazdaságba csak azon összegeket is beruházták volna, melyeket a földtehermentesités fejében kaptak. A műiparra nézve csak egykét ágban történt némi előhaladás, de midőn a gyáripar némileg fejledezett, a kézmüvek inkább hanyatlottak, s a mesteremberek osztályai egészben véve elszegényedtek. Annyi bizonyos, hogy a feljebb elősorolt tőkékből, melyek az állami adósságba, a közlekedési és műipari vállalatokba ruháztattak be, nagyon kevés jutott a magyar tartományokra, s hogy ezekben a közvagyonosság nem növekedett azon arányban, a melyben a pénz értéke csökkent, az élet általában véve megdrágult s a közterhek növekedtek.

Feljebb közlöttük az 1856-diki hivatalos fölvetést, mely az egész osztrák birodalom lakosainak évi jövedelmére vonatkozik. Ugyanazon fölvetés szerint a magyar tartományok keresete vagyis évi jövedelme a következő volna:

A műiparból, kézművekből, kereskedelemből s efféle vállalatokból	56.373,726 frt
Magán hivatalokból	10.584,254 „
Az ipari munkások keresete	23.621,030 „
A férfi cselédek „	33.047,533 „
A női „	20.039.904 „
A férfi napszámosok „	80.822,588 „
A női „ „	47.827,820 „
Összesen	272.316,855 frt

Törvényes intézkedések.

A műipart és kereskedést előmozdító törvényes intézkedések közöl megemlítendők: az 1850 ken létrehozott kereskedelmi és ipar kamarák; ilyen 10 van a magyar tartományokban, t. i. Pesten, Sopronyban, Pozsonyban, Kassán, Debreczenben, Nagyváradon, Temesváron, Kolosváron, Brassóban, Zágrábban.

A műipar-tárlatok, milyenek már Pesten is voltak.

Az 1852 aug. 15-kén kelt törvény, mely annak, ki valami uj eljárást feltalál, találmányára nézve kiváltságot biztosít s az 1858 decz. 7-kén kelt törvény, mely az iparosoknak gyártmányaik mintáit és bélyegeit akarja a visszaélések ellen biztosítani.

Az 1859 decz. 20-kán kelt ipar törvény, mely a régi czéhrendszert módositja s a szabad ipart lépteti életbe. E törvény az ipar üzletet minden nagykoru embernek megengedi, és csak a hatóságoknál teendő bejelentéstől teszi függővé. Csak nehány üzlet van még felsőbb engedélyhez kötve, pl. a könyvnyomtatás, könyvkereskedés, a fegyverek és lőszerek gyártása meg árulása.

Az 1854 jan. 1-jén életbe lépett uj vámszabályzat tetemesen leszállította a nemzetközi vámokat s igy a birodalom külkereskedését mozdítja elő. A kivitt áruktól vagy csekély vagy épen semmi vám sem fizettetik, a bevitt áruktól különböző vámok fizettetnek elég bonyolódott rendszer szerint. A megvámoltatandó árúk 22 főrovat alá vannak összefoglalva. A vámok meghatározására és beszedésére az egész birodalomban a határszéleken és az országok belsejében 515 fő és alárendelt vámhivatal van.

VI. A pénz- és hadügyi viszonyok.

Az állami költségvetés.

Az osztrák birodalom állami költségvetése 1847 óta nagy mértékben növekedett, mint ezt a következő kimutatásból láthatjuk. Az állami bevételek és kiadások a következő összegekre rugtak:

	1847	1859	1860	1863
Bevételek:	frt	frt	frt	frt
a közvetlen adókból	47.942,147	94.450,409	99.729,055	109.814,700
a közvetett adókból	95.660,571	149.128.331	178.036,875	184.280,717
az állami tulajdonból	6.002,020	7.466,421	8.863,894	7.615,157
különböző forrásokból	3.736,053	9.784,035	14.959,627	2.874,520
Összes bevétel	153.488,212	260.829,196	301.589,455	304.585,094
Kiadások:				
a közigazgatásra .	94.755,805	106.884.023	104.467,172	107.108,868
a hadügyre . . .	59.488,212	301.150,720	134.621,680	117.504,619
az állami adósságokra és egyéb kötelezettségekre	49.734,255	133.733,666	127.563,413	142.474,261
Összes kiadás	203.978,272	541.768,409	366.652,265	367.087,748
Hiány . .	50.637,476	280.939,213	65.062,810	62.502,654

Itt meg kell jegyeznünk, hogy az 1859-diki közigazgatási évtől kezdve Lombardiának nagyobb része nem fizet többé az osztrák birodalomnak.

Az 1863. és 1864-diki költségvetés fő rovatai a következők:

Bevételek:	1863	1864
I. Közvetlen adók.	forint	forint
1. Földadó	62.481,200	69.981,100
2. Épület- vagy házadó	19.261,300	23.235,500
3. Ipari keresetadó	5.814,900	6.868,100
4. Személyes keresetadó	5.271,000	5.193,400
5. Öröklési adó	29,000	42,600
6. Jövedelmi adó, a földön és épületeken kivül más jövedelmi ágaktól	15.157,700	15.723,900
7. A katonai Végvidék közvetlen adói	1.799,000	—
8. Rendkivüli adó	—	13.813,000
Összes közvetlen adók	109.814.700	138.917,000

	1863 forint	1864 forint
II. Közvetett adók.		
1. Általános fogyasztási adó . . .	57.678,700	58.410,059
2. Nemzetközi vám (harminczad) . .	15.247,515	15.310,013
3. Sóegyedárúság	33.059.600	34.664,929
4. Dohány	30.901,470	31.749,824
5. Bélyeg	13.116,519	43.388,285
6: Dijak s illetékek jogügyektől és jogszerzésektől	21.271,639	
7. Sorsjátékok	6.034,400	6.629,394
8. Posta	3.714,200	—
8. Belvámok	2.928,600	3.380,181
10. Mértékigazolás	66,500	—
11. Egyesített illetékek a lomdard-velenczei királyságban	106,010	—
12. A katonai Végvidék közvetett adói	155,564	—
Összes közvetett adók	184.280,717	194.086,305

	1863 forint
III. Bevételek az állam-tulajdonból, valamint a bányászati és pénzverési ügyekből.	
1. Állami javak s erdők	4.909,500
2. Sóbánya-erdők hiány 6000 frt	
3. Az elkobzás jogczimából származó vagyon . .	183,954
4. Kincstári gyárak	106,353
5. Telegrafok	541,700
6. Bányászat	1.970,077
7. Pénzverés, hiány 90,427 frt	
Összesen	7.615,157

IV. Különböző bevételek.	
1. Fiscalitások és visszaszállások	100,000
2. Némely vallási, iskolai és tanulmányi pénzalapok feleslege	86,320
3. Járulékok némely földtehermentesítési alapokból	643,400
4. Járulékok különböző más pénzalapokból . .	194,900
5. Az egyes koronaországok egyéb járulékai . .	390,300
6. Az állami letéteményi pénztár jövedelmei . .	58,500
7. A megszűntetett adósság törlesztő pénzalap vagyonából származó némely értékek kamat jövedelme	121,200
8. A lombard.-velenczei törlesztési pénzalap jövedelme	209,500
Összesen	1.804,120

A katonai igazgatás saját bevételei 5.777,336 frttal, valamint a tengerészeti igazgatás saját bevételei is

39,700 frttal, itt nem vétettek fel, mivel azok a hadügytengerészeti miniszteriumok szükségletéből már levonattak.

V, Bevétel az elidegenített állami javak és bányászati entitásokból	1.070,400
Összes bevételek	304.585,094

Kiadások.

	forint
A). Udvartartás és közigazgatás.	
1. Udvartartás	7.458,700
2. Kiadások a birodalmi képviseletre	725,537
3. Kabineti iroda	76,000
4. Állami tanács	151,837
5, Miniszteri tanács	68,500
6. Külügyminiszterium	2.486,150
7. Állami miniszterium:	
a) Politikai közigazgatás	25.727,580
b) Vallás és közoktatás	4.724,500
8. Magyar udvari kanczellária	13.109,000
9. Erdélyi udv. kanczellária	3.441,160
10. Horvát-szlavon udv. kancz.	2.022,025
11. Pénzügy-miniszterium	21.584,766
12. Igazságügy-miniszterium	9,150,567
13. Rendőr-miniszterium	2.645,676
14. Kereskedelmi és népgazdasági miniszterium	618,108
15. Ellenőri hatóságok	4.613,142
16. Más, a létező kormányozási ágak egyikéhez sem tartozó kiadások	1.386,200
B). Hadügy és tengerészet.	
1) Hadügy-miniszterium	107.023,000
2) Tengerész-ügy	10.481,619
C). Segélyezések és kamat biztosítások	4.843,050
D). 1) Állami adósság kamatai	113.698,750
2) Adósság törlesztés	18.870,500
E). Tőkeberuházás	5.061,961
F). Pénz és váltóveszteség	7.118,420
Összes kiadások	367,087,748

1862-ben a tiszta bevételek 296.599,800, az összes bevételek 449.975,832 forintra voltak előszámítva, a kiadások pedig 392.860,336 frtra rugtak. 1861-ben az előszámított bevételek 299.500,000, a kiadások 340.000,000, a valósággal befolyt bevételek 289.500,000, a tett kiadások 399.000,000 forintot, a hiány 109.500,000 forintot; 1860-ban a bevételek

301.589,000, a kiadások 366.652,000 frtot, a hiány 65.063,000 frtot tettek.

Az osztrák birodalomban 1862-ben egy-egy □ mfldre 34,073,$_{33}$ frt állami bevétel s 39,080,$_{38}$ frt állami kiadás, egy-egy lakosra 11 frt állami bevétel s 12,$_{7}$ frt kiadás, a közvetlen adókból 3,$_{08}$ frt, a közvetett adókból 6,$_{45}$ frt esett. A kiadásokból az állami adósságokra 31,$_{12}$, a pénzügyi (beszedési és kezelési) költségekre 24,$_{61}$, a hadügyre és tengerészetre 23,$_{85}$, a vallás, oktatás, tudomány és müvészetre 2,$_{7}$ százalék jutott.

A pénzügy-miniszter által a birodalmi tanács elé terjesztett 1864-diki, 14 hónapra (1863 nov. 1-jétől 1864 december végéig) kiterjedő költségvetés szerint:

a rendes állami kiadások 12 hónapra . .	439 903,337 frtot
„ „ „ „ november és deczember 2 hónapra	72.597,379 „
Összesen	512.500,716 frtot.
A rendkivüli kiadások 12 hónapra . . .	76.913,876 „
az év két utolsó hónapjára	25.198,825 „
Összesen	102.112,701 frtot, tehát
Az összes kiadások	614.613,417 frtot tesznek.
A rendes bevételek 12 hónapról . . .	445.557,892 frtra
„ . „ az év utolsó 2 hónapjáról	76.119,204 „
Összesen	521.677,096 frtra
A rendkivüli bevételek	43.281,275 „
Az összes bevételek	564.958,371 frtra rugnak
A hiány tehát	49.655,046 „

Ennek fedezésére uj adók ajánltatnak, melyek eredménye 16 millióra tétetik, a többi pedig kölcsönök által fog fedeztetni.

A magyar királyság közjövedelme és közigazgatási költsége.

A magyar királyság közigazgatása 1848 előtt aránylag nagyon olcsó és adózásai mérsékeltek voltak; a nemesség minden közvetlen adótól fel volt mentve. Azóta a viszonyok nagyon megváltoztak.

Fényes szerint 1847-ben Magyar- és Horvátország jövedelmei és kiadásai a következők voltak:

	pforint
Koronai és kamarai uradalmakból . . .	3.895,010
Sóból	10.192,725
Bányászatból	952,986
Harminczadból	5.380,975
Postából	184,391
Lotteriából	513,000
Zálogházi jövedelem	72,795
Rendkivüli jövedelem	1.089,063
Hadi adó	4.395,244
Toborzási adó	75,000
Házi adó (a helyhatóságok adózása a közigazgatási költségek fedezésére)	5.453,125
Királyi városok censusa	18,041
XVI szepesi városok censusa	18,231
Várépítési segély az egyháztól	68,000
Katonai Végvidék jövedelme	2.053,774
Összes jövedelme	34.262,333

Kiadás.

Budán az udvar számára	129,000
Magyar közadósságokért	1.213,000
Kir. kormány- és törvényszékek	1.529,600
Utak épitésére és vízszabályozásra . . .	288,000
A vármegyék és városok belső igazgatására	5.453,125
Végvidéki igazgatás és épületek költségeire	1.042,405
A Magyarországban szállásolt katonaság tartására	8.540,000
A Végvidéki katonaság tartására . . .	1.351,551
Restantiák a közvetlen adóból	225,000
Jövedelem kezelési költségek	6.783,054
Bécsbe a központi birodalmi kincstárba küldetett	7.706,598
Összes kiadás	34.262,333

Erdélyben az összes adózások 1847-ben tettek:

Hadi adó	879,033
Tartományi adó az országos főhivatalok fizetésére	125,765
Harminczadi jövedelem	260,000
Só jövedelem	900,000
Lotteria jövedelem	110,000
Posta „	60,000
Összesen	2.325,298

Ez összeg nehány más mellékes adózásokkal együtt 2.828,759 pfrtra rugott. Tehát az egész magyar királyság közjövedelmei 1847-ben 37.091,092 pfrtot tettek.

Egy hivatalos kimutatás szerint, mely azonban nehány közjövedelmi ágat, mint a koronai javak, a bányászat stb. jövedelmeit elmellőzi, a magyar királyság közvetlen köz adója 1847-ben csak 5.736,056, egyéb adózása 16.063,198, összes adózása tehát 21.799,254 pfrtot tett.

Ugyanazon hivatalos kimutatás szerint 1851-ben a magyar királyság közvetlen adói már 20.582,407, közvetett adói 24.731,850, összes adói 45.214,257 frtra rugtak, t. i. az országos, községi stb. pótlékok nélkül. 1850-ben a magyar tartományok összes adója még csak 29.468,224 forintot tett, 1852-ben már 52.620,106, 1853-ban 58.487,895, 1854-ben 64.720,217; 1855-ben 66.552,407 frtra rugott. Különösen Erdély összes adója tett: 1851-ben 5.411,426, 1853-ban 7.212,291, 1855-ben 9.928,975, 1856-ban 10.862,447 frtot.

Az adók növekedését a magyar királyságban a következő kimutatásból láthatjuk:

	1856	1859	1861	1862
Földadó, rendesadó .	16.569,728	20.636,034	22.157,626	22.326,596
„ pótlékok . .	—	10.134,982	—	—
Házadó, rendes adó .	1.612,709	2.646,813	3.038,074	3.013,020
„ pótlékok . .	—	1.458,792	—	—
Személyes kereseti adó	—	5.230,000	5.436,000	5.417,670
. „ pótlékok	—	2.812,010	—	—
Jövedelmi adó. . .	—	2.229,563	—	2.716,560
A kat. Végvidék adója	—	—	—	2.214,700
Rendes adó . . .	25.022,142	30.948,410	33.272,300	35.688,546
Rendes adó és pótlékok	—	46.378,100	—	—
Fogyasztási adók:				
Pálinkaadó	4.492,543	4.938,054		
Seradó	505,550	851,991		
Bor- és mustadó . .	1.704,901	1.804,150	12.795,000	12.955,900
Husadó	1.229,515	1.369,694		
Czukoradó	228,602	824,444		
Dohány egyedárúság tiszta jövedelme *) .	5.540,097	hiány	9.142,500	13.729,974

*) Egy más kimutatás szerint a dohány-egyedárúság eredményei 1862-ben a következők voltak: az egész magyar királyságban elkelt belföldi szivar 294.553,426 darab, külföldi 1.414,550 darab,

	1856	1859	1861	1862
Sójövedelem (tiszta) .	11.389,849	9.584,337	12.847,900	11.958,567
Bélyeg	2.384,622	3.132,163	3.732,800	3.626,301
Illetékek	4.191,700	3.995,145	5.467,300	5.358,100
Díjak	257,261	203,205		
Vámjövedelem . . .	—	—	5.154,600	929,120
Utvámok	—	—	224,300	210,700
Lotteria	900,427	1.132,651	910,100	908,336
Posta	—	—	302,400	405,470
Összes közvetett adók	49.621,535	50.066,127	50.578,300	50.644,637
Állami jószágok . .	—	—	3.406,900	3.196,329
Bányászati jövedelem	—	—	315,600	401,133
Pénzverési „	—	—	394,100	363,929
Fiscalitások . .	—	—	27,600	13,210
Az egyházi és tudományi alapok feleslegei	—	—	132,100	126,754
Járulékok különböző alapokból . . .	—	—	112,200	103,666
Eladott állami javakból	—	—	277,400	--
Összes tiszta jövedelem	74 643,677	88,038,706	89.503,100	90.329,495
Összes jövedelem a pótlékokkal együtt .	—	—	—	112.107,376

Ez összegből a birodalmi pénztárba 95.145,777, az országos pénztárakba 16.961,599 forint jutott. Magyarország a birodalmi pénztárba 72.424,086, az országos pénztárba 13.054,441, összesen 85.478,740, Horvát-Szlavonország a birodalmi pénztárba 7.384,040, az országos pénztárba 1.233,374, összesen 8.617,414, Erdély a birodalmi pénztárba 12.957,667, az országos pénztárba 2.673,784, összesen 15.631,451, a ka-

burnót 3784 bécsi mázsa, pipadohány 149,937 b. mázsa, s 7.330,392 csomag. Jövedelem a belföldi szivarok után 6.174,038 frt, a külföldiek után 177,452 frt, a burnót után 527,652 frt, a pipadohány után 6.376,224 frt; összes jövedelem 13.145,366 frt. Az egész osztrák birodalomban elkelt: 971.937,147 darab belföldi szivar, 9.579,639 db. külföldi szivar, 53,265 b. mázsa burnót, 453,425 b. mázsa pipadohány s 160.591,645 csomag. Jövedelem a belföldi szivar után 22.691,640 frt, a külföldi szivar után 1.072,314 frt, a burnót után 6.237,306 frt, a dohány után 24.676,919 frt; összes jövedelem 54.678,179 frt. 1861-ben a magyar tartományokban az összes jövedelem 12.531,463, az egész osztrák birodalomban 52.448,185 frt volt.

tonai Végvidék a hadügyi pénztárba 2.379,684 frtot fizettek 1862-ben.

Az állami kiadások a közigazgatás egyes ágai között az 1861-diki költségvetés szerint következőleg oszlottak fel:

		forint
1. A belügy-miniszterium összes költségeire számíttatott		39.807,500
Ebből esett Magyarországra . . .	10.052,200	
„ „ Erdélyre	2.135,400	
„ „ Horvát-Szlavonországra .	1.330,300	
Összesen	13.517,900	
2. A pénzügy-miniszterium összes költségei		23.728,800
Ebből esett Magyarországra . . .	4.849,000	
„ „ Erdélyre	1.206,300	
„ „ Horvát-Szlavonországra .	1.330,300	
Összesen	7.385,600	
3. Az igazságügy-miniszterium költségei		14.465,700
Ebből esett Magyarországra . . .	4.172,800	
„ „ Erdélyre	681,100	
„ „ Horvát-Szlavonországra .	353,500	
Összesen	5.207,400	
4. A vallás és közoktatásra szánt összes költség . . .		4.984,700
Ebből esett Magyarországra . . .	264,800	
„ „ Erdélyre	136,900	
„ „ Horvát-Szlavonországra .	134,500	
Összesen	536,200	
5. A rendőrségi miniszterium költségei		2.733,000
Ebből esett Magyarországra . . .	322,800	
„ „ Erdélyre	34,300	
„ „ Horvát-Szlavonországra .	22,300	
Összesen	379,400	
6. Az ellenőrségi hivatalok (számvevőségek) költségei .		4.608,600
Ebből esett Magyarországra . . .	507,700	
„ „ Erdélyre	135,200	
„ „ Horvát-Szlavonországra .	123,800	
Összesen	766,700	
Más közigazgatási költségekhez nem tartozó kiadások .		1.315,300
Ebből esett Magyarországra . . .	72,800	
„ „ Erdélyre	30,700	
„ „ Horvát-Szlavonországra .	9,800	
Összesen	113,300	

		forint
Tehát az említett közigazgatási ágakból összesen esik:		
Magyarországra	26.242,800	
Erdélyre	4.359,900	
Horvát-Szlavonországra	3.042,200	
Összesen	27.644,900	89.1[illegible]5,200

E költség csak a magyar királyságban létező hivatalokra fordíttatott, tehát a központi hatóságokra fordított költségek és közös kiadások nem foglaltatnak amaz összegekben.

A birodalmi vagyis központi költségek a következő összegekre rugtak:

	1861 forint	1862 forint
Udvartartás	5.917,800	6.127,200
Kabineti iroda	72,900	72,900
Birodalmi és miniszteri tanács .	289,600	235,600
Külügy-miniszterium	2 461,600	2.490,600
A belügy- (állami) miniszterium központi hivatala	801,200	780,200
Péuzügy-miniszterium	2.075,300	1.175,400
Igazságügy-miniszterium . . .	739,800	417,600
Közoktatás és nevelésügy . . .	228,800	268,700
Hadügy-miniszterium	100,000,000	102,476,500
Tengerészet	6.000,000	6.000,000
Rendőrségi miniszterium . . .	570,800	561,900
Ellenőrségi hatóság	1.748,000	1.520,500
Vegyesek	361,300	300,000
Kamat biztosítások és subventiók	3.000,000	3.200,000
Állami adósság kamatjai . . .	110.045,800	106.237,800
Adósság törlesztés	12.427,900	18.300,300
Beruházásra	3.707,000	2.968,000
Összes központi és köz költség	250.464,700	253.109,200
Tehát az összes kiadások	339.619,900	361.502,531

E szerint 1861-ben az udvartartás és összes közigazgatásra számíttatott 194,$_{439}$, a katonaságra 106, az állami adósságra s egyéb kötelezettségekre 126,$_{180}$ millió frt.

Az egyes koronaországokra bizott közigazgatási ágak költségeiből 1862-ben a német-szláv-olasz tartományokra összesen 43.783,912; Magyarországra 15.841,936, Erdélyre 3.180,678, Horvát-Szlavonországra 2.052,196, összesen a magyar tartományokra 21.074,800 frt esett. Az országos pótlé-

kok és rendes jövedelmek pedig tettek Magyarországban 13.054,441, Erdélyben 2.673,784, Horvát-Szlavonországban 1.233,374, összesen 16.961,599 frtot.

A magyar tartományok tehát 60—70, a többi tartományok pedig 160—170 millió frttal járulnak a központi és közös költségek fedezéséhez.

A magyar királyság köz-pénztárai és közalapítványai.

Magyarország közpénztáraihoz tartoznak: a nemzeti muzeum pénzalapja, az általános országos alap, a nemes fölkelési alap, a magyar nemzeti színház pénzalapja, a ludoviceum pénzalapja.

A muzeum pénzalapja az 186$^1/_2$ diki költségvetés szerint 191,933 frt 33 kr. készpénz s 17,615 frtról szoló kötelezvény; a bevételek 35,200, a kiadások 30,508 frtra szabvák.

Az országos alap vagyonállása 143,780 frt 32 kr; bevételei 6,160 frt, az országos levéltár és budai országház fentartására szánvák.

A fölkelési összes alap vagyonállása 353,796 frt 40 kr. pp. és 2,900 forint osztr. ért.; bevételei és kiadásai egyaránt 20,4000 frtra szabvák, a jövedelem egy része a nemzeti muzeumra fordíttatik.

A nemzeti színház pénzalapja 361,783 forint 53 kr. pp. és 4,920 frt osztr. ért.; bevételei 21,000 frt, kiadásai 20,3000 frtra szabvák.

Jóllehet a mennyiben e pénzalapok jövedelme az illető kiadásokat nem fedezi, a hiány az országos adópótlék által fedezendő, mégis mind a négyféle alap alá van vetve a közönséges adónak, s ez 186$^1/_2$-ben 4653 frtra rugott.

A ludoviceumi alapnak összes vagyona 985,070 frt, melynek kamatai katonai növendékekre fordíttatnak.

Ide tartoznak továbbá az országos s a magyar földtehermentesítési pénztárak. Az országos pénztár rendes bevételei 1862-ben 122,009 frtra voltak előszámítva, kiadásai pedig 1.312,814 frtra. A hiány fedezésére a közvetlen rendes adó minden forintjától 4$^1/_2$ krajczárnyi pótlék rendeltetett.

A magy. földtehermentesítési pénztár kiadásai 12.375,775 frtra voltak előszámítva s némely mellékes jövedelmein kivül szükségletei fedezésére 52 krajczárnyi pótlék rendeltetett a közvetlen rendes adó minden forintjától.

Ezen adó Magyarországban 23.611,223 frtra rugott, tehát az országos pénzalap számára rendelt $4^1/_2$ krajczáros pótlék 1.062,505, s a földtehermentesítési pénzalap részére kivetett 52 krajczáros pótlék 12.277,836 frtot eredményezett.

A vallás-alap vagyonállása 1858-ban 11.994,434 osztr. frtra rugott, melyek részint állampapirokban, részint kamatozó tőkékben voltak letéve. Ez összegből Horvát- és Tótországot 501,998 frt illeti. A vallás-alap fekvőségeinek évi átlagos jövedelme 305,669 frt 91 kr. Azon alap jövedelme a plébánosok kongruáira, templomok szükségeire, vallástanítók dijazására, papnöveldékre, kolostorokra, stb. fordittatik.

A tanulmányi alap összes vagyona 4.798,009 frtnyi tőke s fekvő birtokok, melyek évi átlagos jövedelme 92,164 frt 83 kr. Ezen alapból a pozsonyi, kassai és győri akadémiák, a budai polytechnicum, budai, két pesti, pozsonyi, beszterczebányai, kassai, lőcsei, eperjesi, ungvári, szatmári, selmeczi, szakolczai gymnasiumok, budai, kassai, zsolnai, körmöczi reáltanodák s a pesti, esztergami, kalocsai, sopronyi győri, pécsi, beszterczebányai, nagyszombati, kassai, szatmári, nagyváradi és ungvári tanítóképezdék tartatnak fenn.

A pesti egyetem és egyetemi nyomda alapjának vagyonállása a következő: fekvő birtokainak pénzértéke 2.902,967, állami kötelezvényekbe fektetett tőkéje 2.335,024 frt, magán kötelezvények után kamatozó tőkéje 369,229 frt; összes vagyona 5.607,220 frt, egyéb activumaival együtt valami 6 millió frt. Jövedelmei: a fekvő birtokok után 19,646 frt, tőkéi után 138,000, az egyetemi nyomda után 16,278 frt., tehát összesen kerek számmal 176,000 frt.

Az 1862-diki birodalmi költségvetés részletei szerint az állami pénztárból Magyarország vallási és közoktatási intézeteire rendeltettek: az iskolai tanácsosok fizetésére 30,200 frt, a vallási intézetekre 2,501 frt, (a pesti vallás-alap t. i. 43,099 forintnyi felesleget mutat, a temesi vallás-alap pedig 45,500 frtnyi pótlást szükségel); a róm. kath. istentisztelet

számára alapítványok és segélyezések fejében 54,000 frt, patronatusi költségek vallási czélokra 800, tanintézetekre 14,300, alapítványok és segélyezések közoktatási czélokra 24,500 frt, összesen 221,801 frt. Ez összegből 126,374 frtot le kell vonni, mely, ugyanazon költségvetési kimutatás szerint, a pesti tanulmányi és egyetemi alapokból mint felesleg az állami pénztárba folyik, marad tehát 95.427 frt.

Az izraelita iskolai és oktatási alap vagyona 1.422,316 frt tőke, jövedelme 70,068 frt, melyből az izraelíták tanintézetei tartatnak fenn.

A váczi süketnéma-intézet vagyona 221,168 frt.

Ezeken kivül még sok más alapítvány van, melyek az állami hatóságok, vagy pedig magán személyek által kezeltetnek az állami hatóság felügyelete alatt. Különösen az ösztöndijakra szánt alapitványok száma igen nagy.

Végre még a magyar tud. Akademia vagyonát is megemlítjük; ez 1860 sept. végén 563 aranyra és 1.357,110 frtra 34 krra rugott. Nagyobb fele az alaptőkét illeti, kisebb fele a házépitésre adományoztatott.

A közadósságok.

Az osztrák birodalom állami adósságai nagyobb arányban növekedtek mint bevételei: 1848-diki juniusban az összes állami adósság 913.872,775 pfrt, vagyis 959.566,413 osztr. frtot tett.

1860 végén:	1) a megállapított adósságok	1,636.861,210 frtra
	2) a visszafizetendő adósságok	194.416,359 „
	3) a függőadósságok . . .	362.285,895 frtra rugtak
Az összes köz állami adósságok pedig . .		2,289.370,370 frtot tettek
A lombard-velenczei királyság adóssága .		70,866,486 „
	Tehát az egész összeg	2,360.236,856 frt.
1862 végén a megállapított adósságok .		1,748.595,765 frtra
A viszafizetendő és kamatozó adósságok		610.491,021 „
A nem kamatozó adósságok		167.631,854 „
A függő adósság		413.285,075 „
Az összes köz adósságok		2,526.718,641 frtra rugtak.

1862 aprilistől 1862 oktober végéig az adósságok egészben véve 74.762,013 frttal szaporodtak. Azon adósságoktól évenkint 113.819,056 frt kamat jár.

A földtehermentesítési adósságok ugyancsak 1862 october végén 522.669,640 forintot tettek; 1860 april végével azon adósságok még csak 506.947,024 forintra rugtak. Ez összegből Magyarországra 182.572,070, Erdélyre 28.041,850 Horvát-Szlavonországra 14.577,380, összesen a magyar királyságra 225.191,300 frt esett.

Az 1861-diki előszámítás szerint az egész birodalomban a földtehermentesítési adósság évi költsége 35.983,251 frtot tett, ebből Magyarországra 12.003,642, (1862-ben 12.375,775,) Erdélyre 2.089,227, Horvát-Szlavonországra 1.015,266, összesen a magyar tartományokra 15.108,135 frt esett. 1862-ben a földtehermentesítési adósság évi szükséglete 36.133,482 frt tett. Tehát 1862-ben az osztrák hözadósságok 149.952,538 frtnyi költséget okoztak.

Hadsereg.

Az osztrák hadsereg összeirás alapján történő ujonczszedéssel egészíttetik ki. Az általános katonai kötelezettség a 21 éves korban kezdődik s a 27 éves korig tart. Alóla fölmentvék: az igen öreg szülék egyetlen fiai, a papok, állami tisztviselők, tudorok, tanulók stb. Az első (21 éves) korosztályból 24, a következő három korosztályból 23, az ötödik és hatodikból 20 százaléka az illető finépességnek a katonaságnál van.

A szolgálati idő 8 évig s azután még a tartaléki kötelezettség 2 évig tart. A katonai szolgálattól megváltás megengedtetik, s díja 1862-ben 1200 frt volt. A megváltási dijak a hadi pénztárba folynak.

A hadsereg létszáma a következő volt:

	Béke-időben	Háboruban
80 ezred sorgyalogság, (3 zászlóalj 6 század)	124,590	330,430
1 ezred császári vadász, (8 zászlóalj, 4 század)	3,974	7,939
32 vadász zászlóalj, (6 század)	23,200	41,760
14 ezred végkatona, s egy zászlóalj (a tételi)	8,640	59,016
10 egészségügyi század	1,914	2,858
Összes gyalogság	162,318	442,003

	Béke-időben	Háboruban
12 ezred vértes lovasság, (6 század) . .	11,376	14,172
2 „ dragonos 12 „ huszár 12 „ dsidás } (6 század)	26,520	32,890
2 „ önkénytes huszár 1 „ „ dsidás } (8 század) .	2,448	5,697
Összes lovasság	40,344	52,759
s 33,442 lóval béke idején s 45,318 lóval háboru idején.		
A tüzérség.		
12 ezred táboritüzér, 10 üteggel, 4 századdal		
1 „ parti tüzér, 3 zászlóaljjal, 4 századdal		
1 ezred röppentyüs 12 üteggel, 3 századdal		
Összes tüzérség	32,875	54,881
s 6098 lóval béke idején, 21,318 lóval háboru idején.		
2 ezred katonai mérnökkar	5,998	8,968
6 „ árkász	3,797	6,416
Összes technikai katonaság	9,795	15,384
Ezekhez járulnak még: 48 század szekerész	3,348	22,670
10 ezred zsandár	7,948	7,948
A cs. királyi testőrség 781 ember . . .	781	781
A táborkar, katonai földirati intézet, irodai és igazgatási személyzet	940	940
A cs. kir. ménesekben, a katonai rendőri testben, intézetekben, képezdékben, s a katonai Végvidék igazgatásánál alkalmazott személyek		
Az összes szárazföldi hadsereg	280,061	624,922

ember s 48,916 ló béke idején és 125,700 ló háboru idején.

A hajóhad összesen 106 tengeri hajóból, 16 lagunai hajóból (Velencze környékén), 8 más hajóból, melyek a Garda taván vannak s 5 dunai hajóból áll. A tengeri hajókon 723 ágyú s 8999 ember, a lagunai hajókon 68 ágyú s 597 ember, a gardai hajókon 32 ágyú s 464 ember, a dunai hajókon 16 ágyú s 242 ember van. Az összes ágyúk száma 839, a legénység száma pedig 10,302.

VII. Az egyházi és müveltségi viszonyok.

Egyházi viszonyok.

A magyar királyságban a római kath. egyház 4 érseki, 16 püspöki s egy főapáti megyére szakad. Az érsekségek: az esztergomi érsekprimás megyéje, az egri, kalocsai és zágrábi. A püspökségek: a beszterczebányai, csanádi, diakovári, erdélyi, fejérvári, győri, nagyváradi, nyitrai, pécsi, rozsnyói, szathmári, szepesi, szombathelyi, váczi, veszprémi, zengmodrusi, s ezekhez járul a szent-mártoni főapátság. A zágrábi püspökség csak a mult évtizedben lett érsekséggé. Az előtt az esztergami érsek-primás alatt állottak: a veszprémi, pécsi, nyitrai, győri, váczi, szombathelyi, beszterczei, fejérvári s a 4 magyar gör. katholikus; a kalocsai érsek alatt a zágrábi, csanádi, diakovári, nagyváradi, erdélyi, zengi; az egri érsek alatt a kassai, szepesi, rosnyói és szathmári püspökök. Most a zengi és diakovári püspök a zágrábi érsek alatt áll.

A görög katholikusok egyházmegyéi: a fogarasi (balásfalvai) érsekség, az eperjesi, körösi, lugosi, munkácsi, nagyváradi, szamos-ujvári püspökségek. Az erdélyi gör. kath. püspökség 1854 lett érsekséggé, s ugyanakkor a neki alárendelt szamos-ujvári és lugosi püspökségeket teremtették.

A görög óhitű egyház megyéi: a karloviczi érsekség (pátriárka), az aradi, bács-ujvidéki, budai, erdélyi (nagyszebeni), károlyvárosi, pákráczi, temesvári, verseczi püspökségek. Valamennyi osztrák görög-püspökség a karloviczi érsekség alatt áll.

Az ágostai hitvallásu egyház a bányakerületi, dunamelléki, dunántuli, tiszamelléki és erdélyi superintendentiákra szakad.

A helvét- hítvallásu egyház is öt superintendentiára oszlik: az erdélyi, dunamelléki, dunántuli, tiszáninneni és tiszántuli superintendentiákra.

Végre az unitáriusok egyháza a kolosvári superintendens felügyelete alatt van.

Az osztrák birodalom nem-magyar tartományaiban 9

érsekség van: a bécsi, prágai, olmützi, salzburgi, görczi, velenczei, udinei, zarai, lembergi. A püspökségek száma 37.

Az örmény-katholikusok a lembergi érsekség alatt állanak.

A görög-katholikusok a nem-magyar tartományokban a lembergi érsekség s a przemysli püspökség alatt vannak.

A görög-óhítűeknek Csernoviczon és Sebenicón van egy-egy püspökségök.

Az ágostai hitvallásuak az örökös osztrák tartományokban 5, a hetvét-hitvallásúak 4 superintendentia alatt vannak.

Az egész osztrák birodalomban 1855-ben 14,546 róm. kath., 4.118 gör. kath., 13 örm. kath., 3,201 görög óhítű s 3,084 prot. lelkészi állomás volt.

A növendék papokkal együtt az osztrák világi papság a római katholikusoknál 28,000, a gör. katholikusoknál 5,060, az örmény katholikusoknál 39, az óhítű görögöknél 3,859, a protestánsoknál 3,596 egyénre ment.

A kath. férfi kolostorok száma, 1855-ben, az osztrák birodalomban 700 volt, ezek 31 különféle szerzethez tartoztak, s 9,800 szerzetes, ujoncz stb lakott bennök. A görög-óhítűeknek 40 kolostoruk volt 240 szerzetessel.

Apácza kolostor az egész birodalomban 276 volt, 5900 apáczával.

A hadseregnél egy apostoli tábori vicariatus és 8 tábori superioratus van. A superioratusok székhelyei: Bécs, Prága, Brünn, Lemberg, Buda, Nagyszeben, Zágráb, Verona. A tábori káplánok száma az ujabb időben különösen az által szaporíttatott, hogy prot. káplánok is alkalmaztattak a hadseregnél.

Tanintézetek.

A magyar királyságban csak egy egyetem van, t. i. a pesti. Ez egyetemen 1860-ban 35 rendes, 14 rendkivül, 1 helyettes tanár, 6 magántanító s 11 nyelv- és segédtanító, összesen tehát 67 tanár és tanító működött, mi elég csekély szám. A tanulók száma 186$^0/_1$-diki félévben 1275-re rugott, de ezek közt 80 bábaságra készülő nő volt; a sebé-

szet hallgatói sem sorolhatók az egyetem karbeli rendes hallgatói közé, s így a szorosb értelemben vett egyetembeli hallgatók száma 1860-ban 975, 1861-ben pedig 1001-re rugott. Az 1860-diki tanulók közöl 69 a hittani, 581 a jog- és államtudományi,230 az orvosi és csak 29 a bölcseleti karnál volt bejegyezve. Az 186$^1/_2$-diki téli félévben a jogi- és államtudományi karnál 824, összesen 1506, a nyári félévben a jogi karnál 784 és összesen 1458, az 186$^2/_3$-diki téli félévben a jogi karnál 870, s összesen 1644 tanuló, az utóbbi félévben az orvosi karnál323 orvos és 176 sebésznövendék, a bölcseleti karnál csak 31 s ezeken kivül 96 gyógyszerésznövendék volt bejegyezve. Az 1644 tanuló közöl 901 róm. kath., 51 gör. kath., 88 óhitü görög, 149 ágost. hitv., 229 helv. hitvallásu, 6 unitarius és 221 izraelita volt. 1470 magyarországi, 100 erdélyi, 44 horvát-tótországi, 5 végvidéki, 21 osztrák s 4 külföldi volt. — Az egyetem összes kiadásai 1862-ben 218,413 frtra rugtak, de ez összegből a tanárok és tisztek fizetésére csak 84,515 s a tanítás igényeire 29,506 frt jutott.

Az osztrák birodalom egyéb egyetemei: a bécsi (2437), grátzi (312), innszbrucki (288), prágai (1126), lembergi (632), krakói (398), páduai (1568 tanulóval 1859-ben). — A pesti egyetemnek akkor 894 tanulója, s tehát a 8 egyetemen összesen 7655 tanuló volt. — A bécsi egyetem költsége évenkint egyremásra 355,000, a prágaié 201,000, a páduaié 140,000, a krakóié 102,000, a lembergié 115,000, a grátzié 66,000, az innszbruckié 63.000 frt. Ezen egyetemeknek, ugy szólván, semmi alapítványuk sincs, s költségeik az állami pénztárból fedeztetnek.

Felső műtani intézet szintén csak 1 van a magyar királyságban, t. i. a budai műegyetem vagyis polytechnikum, 186$^0/_1$-ben 12 r. tanár, 6 rendkivüli tanító s 4 tanársegéd működött benne; a tanulók száma 159 s a mult évtizedben átlagosan 149 volt. 186$^1/_2$-ben 205 tanuló volt bejegyezve.

Hasonló intézetek Bécsben, Grátzban, Prágában, Brünnben, Lembergben és Krakóban vannak. A bécsinek 1150, a prágainak 617, a budainak csak 159 növendéke volt 1859-ben, az összes műtani tanulók száma 2672-re rugott.

Theologiai tanintézet 1858-ban Magyarországon 43 volt, 1,417 tanulóval, Horvát-Szlavonországban 5 115 tanulóval. Erdélyben is annyi 210 tanulóval, a katonai Végvidéken 2 59 tanulóval; tehát a theologiai tanintézetek száma a magyar tartományokban 56 volt, növendékeik száma 1,801.

Az egész osztrák birodalomban a theologai tanintézetek száma 129-re, növendékeik száma 4,051-re rugott. — A bécsi prot. theol. intézet 1861-ben arra jogosíttaték föl, hogy tudori czimet adhasson, ugy mint az egyetemek.

Jogtani intézet a magyar királyságban 5 volt, t. i. Pozsonyban, Kassán, Nagyváradon, Nagyszebenben és Zágrábban. 186$^1/_2$-ben a pozsonyi jogakademiában 60, a kassaiban 31, a nagyváradibban 87; 185$^9/_{60}$-ban a pozsonyi akademiában 32, a kassaiban 11, a nagyváradiban 12, a zágrábiban 5, a nagyszebeniben 12 tanuló volt.

1860 óta Eperjesen, Sárospatakon és Debreczenben prot., Egerben r. kath. jogtani intézetek keletkeztek.

Kolosvár, Grátz, Innszbruck, Lemberg, Olmütz és Salzburg városokban külön sebészeti intézetek vannak.

A gymnasiumok és növendékeik száma 1859-ben a következő volt:

	Gymnasium	a növendékek száma
Magyarország	54 róm. és gör. kath. .	10,151
„	15 ág. hitvallásu . .	2.148
„	16 helv. hitv. . . .	2,620
„	2 prot egy.	243
Összesen	87	15,162
Erdély	9 róm. és gör. kath. .	1,650
„	1 nem-egyesült gör. .	52
„	6 ág. hitv.	1,063
„	7 helv. hitv. . . .	1,158
„	3 unit	289
Végvidék	3	468
Horvát-Tótország . . .	6	1,046
Mind össze	122	20,888

A tanítók száma Magyarországon 881, az összes magyar tartományokban 1293-ra ment. A tanulókból vallásra nézve: 9834 róm. kath, 1363 gör. kath., 1330 görög óhitü, 2724 ág. hitvallásu, 4059 helv. hitvallásu, 19 örmény, 252 unitarius és 1307 izraelita volt; nyelvre nézve pedig 12,227 magyar, 3912 német, 1327 szláv, 588 szerb, 1619 rumán, 1053 déli szláv, 124 orosz, 35 örmény, 3 olasz volt.

A szorosb értelemben vett Magyarországon kerek számmal 109,000 lakosra egy gymnasium s 659 lakosra egy gymnasiumi növendék esett. 1859 óta a gymnasiumok száma nehánynyal szaporodott s most körülbelől 102,000 lélekre esik egy gymnasium, 580—600 lélekre pedig egy gymnasiumi növendék jut. Aránylag legtöbb gymnasiummal az unitáriusok és ágostai hitvallásuak birnak.

Czörnig kimutatása szerint 1859-ben Magyarország volt öt közigazgatási kerületében 78, a temesvári kerületben 7, Erdélyben 26, Horvát-Szlavonországban 6, a Végvidéken 3, összesen 120 gymnasium s összesen 21,085 gymnasiumi növendék volt. Ugyanazon évben az egész osztrák birodalomban 235 gymnasium s 51,343 gymnasiumi növendék volt.

A reáltanodák száma 1859-ben Magyarországon 14, Erdélyben 3, Horvát-Szlavonországban 1 volt. A növendékek száma Magyarországon 1871-re, Erdélyben 300-ra, Horvát-Szlavonországban 116-ra, összesen 2287-re rugott. 1862-ben is csak 14 reáltanoda volt Magyarországon, s közölük csak a pesti, budai, pozsonyi és kassai 6 osztályu főreáltanodák. Az összes tanítók száma 130-ra, a tanulóké pedig 1940-re rugott. Legnépesebbek a pesti 418, a budai 317, pozsonyi 268 tanulóval. Még csak körülbelől 700,000 lélekre jut egy reáliskola s 5400 lélekre egy reáltanodai növendék. — Az egész osztrák birodalomban 1859-ben 50 reáltanoda s 11,693 reáltanodai növendék volt.

A népiskolák számát 1858-ban tették: Magyarország volt öt kerületében 7872-re, a temesvári kerületben 998, Erdélyben 2957, Horvát-Szlavonországban 288, a katonai Végvidéken 817-re, tehát az összes magyar tartományokban 12,932-re. A tanulók száma Magyarország öt kerületében 591,478, a temesvári kerületben 111,812, Erdélyben 142,179,

Horvát-Tótországban 21,615, katonai Végvidéken 52,070, összesen 929,154 volt. Az egész osztrák birodalomban az elemi vagyis népiskolák számát 28,354-re, a tanulók számát 2.611,814-re tették. 1859-ben pedig az egész osztrák birodalomban 29,972 elemi iskolát számítottak, köztük 824 felső elemi és polgári iskola volt. Ezekből 23,217 a római katholikus, 6367 más keresztyén egyházhoz tartozott, 388 pedig az izraelitáké volt. Az iskolára kötelezett fiuk és leányok számát 3.900,900-ra tették, ezekből 2.723,400 járta az iskolát. A két Ausztriában, Salzburgban, Tirolisban, Cseh- és Morvaországban az iskolára köteles (6—12 éves) gyermekeknek több mint 95, Karintiában, Stájerországban és Sziléziában 70—90, a magyar tartományokban csak valami 60 százaléka jár iskolába.

A pesti kereskedelmi iparkamara jelentése szerint az ő területén 1857-ben még több mint 30,000 iskolázható gyermek nem járt iskolába; a sopronyi kamara jelentése szerint 1856-ban annak területén 33,859 iskolázható gyermek vagyis $16,_{61}$ százalék nem járt iskolába. A hivatalosan beküldött adatok szerint a kalocsai érseki megyében az egyes esperességek szerint az iskolázható gyermekek 40—84, az esztergomi érseki megyében 31—94 százaléka látogatta az iskolát. Egy 1855-diki kimutatás szerint a magyar korona területén 4061 magyar, 2064 szláv, 984 német, 264 román (oláh), 3 olasz és 939 vegyes nyelvü, összesen tehát 8315 népiskola volt.

Nevezetesebb szak-tanintézetek a magyar tartományokban a következők: a selmeczi bányászakademia és erdőszeti tanods; az akademia 1770 óta áll fenn. $185^7/_8$-ban a bányászakademiát 126, az erdőszeti tanodát 62, összesen a két intézetet 188 tanuló járta. Ezekből Magyarországra 67, Horvátországra 1, Erdélyre 15, a Végvidékre 2, a többi az osztrák örökös tartományokra és külföldre esett.

A felső gazdasági intézet Magyar-Óváron, 9 tanárral s 140—150 tanítvánnyal; az intézet az állami kincstárból évenkint valami 19,000 frtot kap; a tandíj 63 frt.

A kereskedelmi akademia Pesten; $186^1/_2$-ben

104 tanuló járta, köztük 78 izraelita, 18 róm. kath., 7 prot. s 1 görög óhitü volt.

A hajózási iskola Fiumében; a közép gazdasági iskola Körösön (Horvátországban); baromgyógyítási tanintézet Pesten; fa- és szőllőmivelési intézet Budán; alsó bányászati iskolák Szélaknán Selmeczbánya mellett és Nagyágban.

Más említendő intézetek: a siketnémák intézetei Váczon és Pozsonyban; a vakok intézetei: Budán, Pozsonyban, Kolosvárt, Marosvásárhelyen.

A nem- magyar tartományok szak-tanintézetei közöl említendők: a hajózási akademia Triesztben; a hajózási iskolák Velencze, Lussinpiccolo, Spalato és Cattaro városokban; kereskedelmi akademiák Prágában és Bécsben; közép gazdasági intézetek Grossau-ban (Alsó-Ausztria), Tetschen-Liebwerdben (Csehország), Dublanyban (Galiczia); erdőszeti iskola Maria-Brunnban (Alsó-Ausztria); baromgyógyítási intézet Bécsben; felső bányász intézetek Leobenben (Stájerország) és Przibramban (Csehország); a képzőművészetek akademiája Bécsben, a szépművészetek akademiája Velenczében, a művészeti tanoda Prágában; a keleti nyelvek akadémiája Bécsben; a siketnémák intézetei Bécs, Lincz, Grátz, Görcz, Hall, Prága, Brünn, Lemberg, Verona stb. városokban; a vakok intézetei Bécs, Lincz, Prága, Olmütz, Pádua stb. városokban.

Ezen kivül hadi intézetek vannak; 1860-ban 5 alsó és 6 felső katonanövelde, 3 hadi akademia, 4 apród-intézet (cadet-intézet), 10 századi iskola és nehány más különczélu hadi intézet volt.

A tudományok és szépművészetek gyarapodását leginkább a különbözö egyletek és más efféle intézetek mozditják elő.

A magyar tartományok ilynemü egyletei közöl legnevezetesebbek: a magyar tud. Akadémia, a Kisfaludy-társaság, a magyar természettudományi társulat, a magyar műegylet, a magyar képzőművészeti társulat, a szerb társulat (Pesten), a

magyar nemzeti muzeum, az erdélyi nemzeti muzeum, az erdélyi szászok természettudományi és honismei egyletei s nagyszebeni muzeuma stb.

Ujabb időben az erdélyi és magyarországi rumánok, a felvidéki tótok s a déli szlávok között is támadtak tudományos egyletek.

A gyakorlati irányu intézetek és egyletek közöl, melyek a közmiveltséget is előmozdítják, különösen a gazdasági egyletek említendők. Az országos gazdasági egylet székhelye Pest. Ujabb időben a vidéken is számos ily egylet támadt.

A nem-magyar tartományokban számos tudományos és szépmüvészeti egylet meg intézet van. E helyen csak a tudományok bécsi cs. kir. akademiáját, a birodalmi földtani és meteorologiai intézeteket, a bécsi, prágai, krakói, páduai, olmützi, kremsmünsteri csillagvizsgáló intézeteket említjük meg.

Irodalom.

1860 elején az egész osztrák birodalomban 283 lap és időszaki irat (86 politikai, 197 nem-politikai tartalmu), 198 német, 37 magyar, 32 olasz, 32 különféle szláv, 2 román, 1 görög, 1 orosz nyelven jelent meg. Ugyanazon évben a magyar korona területén 86 hirlap jelent meg, és pedig Pesten 59, egyebütt 27. A Pesten megjelent lapokból 43 magyar, 11 német, 3 szláv, 1 rumán, 1 német-magyar, az egyebütt megjelentekből 15 magyar, 8 német, 1 horvát, 2 szerb, 1 német-magyar nyelvü volt.

1863-ban az egész osztrák birodalomban 454 lap és időszaki irat jelent meg, és pedig 128 politikai, 326 nem politikai tartalommal. Politikai német 71, magyar 19, olasz 13, cseh 6, lengyel 4, rumán 3, szerb, horvát, ruthén, görög és zsidó nyelven kettő-kettő, végre illir és tót egy. Nem politikai német 178, magyar 55, olasz 29, cseh 23, lengyel 14, szerb 7, horvát 6, szlovén és tót négy-négy, ruthén és héber kettő-kettő, görög és franczia egy-egy. Bécsben 21 politikai, 99 nem poli-

tikai. Pest-Budán 17 politikai, 46 nem politikai, Prágában 10 politikai, 25 nem politikai, végre Triesztben 7 politikai, 13 nem politikai.

Az egész osztrák birodalomban 1860-ban megjelent könyvek és lapok közöl 567 magyar és csak 471 mindenféle szláv nyelvű volt.

Társodalmi s Jótékonysági intézetek.

Hazánkban a társodalom mezején csak azóta fejlődött nagyobb munkásság, mióta a politikai hatáskör megszükült. Azon mezőn még most is sok a teendő, társodalmi s különösen jótékonysági intézeteink még nagyon is hiányosak.

A társalgási egyletek, kaszinók stb. száma elég nagy, s más egyletek is szaporodnak. Ide tartoznak: a pesti lovaregylet, a nemzeti lovagló és vivó intézet, a csónakdaegylet stb.

A közegészségi ügy még nincsen hazánkban rendezve, a vidéken kevés orvos és gyógyszertár van, a kórházak száma csekély, s még a nagyobb kórházak is, milyen a pesti Rókus-kórház, hiányosak.

Vannak intézetek szegények és elaggottak számára is, de azok még nem elegendők.

Szóval a közegészségre, tisztaságra, csavargókra, ügyefogyottakra, munkaképtelenekre stb. még nem fordíttatik kellő gond. A koldulók száma mindezeknél fogva nagyon szaporodik.

1857-ben Magyarországban 949 orvos s 1,077 sebész, a temesvári kerületben 115 orvos és 176 sebész, Erdélyben 95 orvos és 160 sebész volt, tehát Magyar- és Erdélyországban csak 1,359 orvos és 1,413 sebész volt, s így csak 8,703 lakosra jutott egy orvos és 8,357 lakosra egy sebész.

Az egész osztrák birodalomban 5,179 orvos és 5,507 sebész volt.

A kórházak s egyéb gyógyitó és ápoló intézetek száma ismeretlen.

A Statistikai Közlemények IV-dik kötetében található kimutatás szerint, mely azonban, ugy látszik, nem teljes, Magyarországban 1862-ben 579 különböző egylet volt, ezek

közt tudományos,ipari, kereskedelmi, takarékpénztári és magtári 75, jótékonysági 156, gazdasági 38, társalgási és olvasó 264, egyébféle 46.

Bünvádi viszonyok.

A bűnvádi jegyzékek szomoru tényeket foglalnak magokban hazánkra nézve. 1859-ben az elitélt büntevők száma Magyarország volt öt kerületében 10,498-ra, a temesvári kerületben 1409-re, Horvát-Szlavonországban 708-ra, Erdélyben 2402-re, tehát a magyar királyságban a Végvidék kivételével 15,017-re rugott, míg az egész osztrák biradalomban azoknak száma 31,057 volt. A magyar királyságban már 932 lélekre esett egy elitélt büntevő. 1858-ban a volt magyar öt kerületben 10,192, 1860-ban 10,533, a három említett évben tehát összesen 31,223 elitélt büntevő volt. Az 1860 ban elitélt bűnösök közől 7499 tolvajság, 1054 sulyos testi sértés, 564 csalás, 376 nyilvános erőszakoskodás, 91 gyilkosság, 44 gyermekölés, 155 agyonütés, 45 fajtalansági büntettek, 150 rablás, 178 sikkasztás, 83 felségsértés, 3 felségárulás stb. miatt itéltetett el. A büntetések nemeit illetőleg 14 halálra megkegyelmezés nélkül, 20 halálra utólagos megkegyelmezéssel, 15 holtiglani börtönre, 191 10—20 évig terjedő börtönre, 607 5—10 évig terjedő börtönre, 1973 1—5 évig s 7713 $^1/_2$—1 évig való börtönre itéltetett el. 1858-ban 55, 1859-ben 34, 1860-ban 14, a három évben tehát 103 ember végeztetett ki! Az egész magyar királyságban 1859-ben 25 ember gyilkosság, 1 gyujtogatás s 27 rablás miatt végeztetett ki; míg ugyanazon évben az osztrák birodalom többi tartományaiban együttvéve csak 5 halálos itélet hajtatott végre.

A volt magyar öt kerületben elitéltetett büntevőknek 1859-ben 36,$_9$, 1860-ban 41,$_7$ százaléka 24 éven alól, 20 százaléka 24—30 éves, 25,$_5$ s illetőleg 23,$_3$ százaléka 30—40 éves s 15,$_4$ és 13,$_4$ százaléka 40—60 éves volt. 1860-ban a büntetteseknek 88,$_7$ százaléka férfi és 11,$_3$ százaléka nő volt, 48,$_7$ százaléka a nőtlenekre és hajadonokra, 47,$_5$ százalék a házasokra, s 3,$_8$ százalék az özvegyekre esett; 7516 egyén, vagyis 71,$_4$ százalék sem irni sem olvasni nem tudott, 486, vagyis 4,$_8$ százalék csak olvasni tudott, 2,439, vagyis

23,$_2$ százalék irni és olvasni tudott, 92, vagyis 0,$_3$ százalék nagyobb miveltséggel birt; 78,$_7$ százalék minden vagyon nélkül volt, 20,$_8$ százalék némi vagyonnal birt, 0,$_5$ százalék vagyonos volt; 5,$_6$ százalék minden kereset nélkül volt; 29,$_8$ százalék a napszámosokra, 26,$_6$ százalék a cselédekre és szolgákra, 5,$_7$ százalék az ipari segédmunkásokra; 24,$_8$ százalék a földmiveléssel foglalkozókra; 3,$_8$ százalék az ipartelep- és gyártulajdonosokra esett.

Vétségek miatt 1859-ben a magyar királyságban, a Végvidék kivételével, 572, az egész osztrák birodalomban 2.443 egyén itéltetet, el; jövedéki kihágások miatt pedig az egész osztrák birodalomban 183,118 egyén került nyomozás alá, leginkább a fogyasztási adó és dohány egyedáruság végett.

1862-ki junius végével a fegyenczek létszáma Magyarországban a következő volt:

Megye és kerület	Elitélt	Letartóztatásban levő	Szabad lábon levő	Összesen
	fegyenczek száma			
Pest	140	121	285	846
Pozsony	90	15	—	105
Nyitra	—	119	53	172
Trencsén	21	38	12	71
Árva	17	11	48	76
Liptó	4	76	—	80
Turócz	22	7	—	29
Zólyom	50	45	17	112
Bars	59	40	—	99
Komárom	46	33	—	79
Honth	67	11	—	78
Nógrád	316	58	—	374
Bács	—	144	—	144
Mosony	13	11	—	24
Soprony	37	113	4	154
Vas	19	63	—	82
Zala	88	179	44	311
Veszprém	97	142	—	239
Győr	131	48	—	179
Esztergom	26	23	19	73

Megye és kerület	Elítélt	Letartóztatásban levő	Szabad lábon levő	Összesen
	fegyenczek száma			
Fehér	68	126	—	194
Tolna	—	34	—	34
Somogy	194	182	125	503
Baranya	90	98	—	188
Szepes	—	10	—	10
Gömör	66	76	19	161
Heves	121	49	—	170
Borsod	75	186	38	299
Torna	25	20	—	45
Abauj	—	37	58	95
Sáros	14	7	—	21
Zemplén	80	75	48	203
Ungh	63	32	—	95
Bereg	112	29	80	221
Mármaros	135	72	167	374
Ugocsa	17	25	124	166
Szathmár	—	42	48	90
Szabolcs	170	156	185	510
Bihar	11	92	4	107
Békés	100	95	—	195
Csongrád	—	42	—	42
Csanád	67	33	1	101
Arad	—	44	—	44
Zaránd	1	12	—	13
Kraszna	91	16	82	189
Közép-Szolnok	59	259	—	318
Kővár-vidéke	21	53	—	74
Krassó	99	72	474	645
Temes	38	19	28	85
Torontál	106	53	—	159
Jászság	—	13	—	13
Kunság	—	69	—	69
Hajdu-kerület	156	57	—	213
XVI szepesi városok kerülete	1	—	1	2
Összesen	3523	3488	1964	8975

II.

AZ ELEMI TANÜGY ÁLLÁSA A SZÉKESFEHÉRVÁRI PÜSPÖKI MEGYÉBEN 186 ½-BEN.

Dr. Barsi Józseftől.

A székesfehérvári püspöki egyházmegye két főesperességet foglal magában, a székesegyházit és budait. A székes egyházi főesperesség hét esperességre van felosztva, a budai ellenben csak háromra.

A megyés püspök által beküldött, ide vágó adatokban a főesperesek munkásságának az elemi tanügy körül nyoma nincsen. Más források segítségével azonban a beküldött adatokat könnyebb áttekintés végett még is nem csak esperességi kerületek, hanem főesperességek szerint is feldolgozni czélszerűnek látszott; nem hihetvén, hogy buzgó és hazafi lelkű főesperesek számára a munkásságnak más áldásosabb és hazai körülményeink között szükségesebb tere nyílnék, mint épen az elemi iskoláknak a kor szigoru követeléseitől nagyon is elmaradt falai között. E szempontból indulva közöljük ime a gondosan egybevetett adatok tartalmát.

Székesfehérvári egyházmegye.

A) Székesegyházi főesperesség.

A székesegyházi főesperességben a következő hét esperességi kerület foglaltatik: 1. adonyi; 2. bicskei; 3. csákvári; 4. érdi; 5. fehérvári alsó; 6. fehérvári felső és 7. váli.

I. Adonyi kerület

E kerületben van anyaegyház kilencz, u. m.: Adony, Duna-Pentöle, Előszállás, Herczegfalva, Nagy-Hantos, Perkáta, Ráczalmás, Sárosd és Seregélyes. Mindenikben van elemi iskola és pedig D.-Pentölén háromosztályu. Adonyban, Előszálláson és Herczegfalván kétosztályuak, a többi mind csak egyosztályu és mind valamennyi vegyes.

Az abonyi anyaegyház alá tartozó puszták közöl van elemi iskola Alsó-Besnyőn, Alsó- és Felsö-Czikolán és Szabolcson; Az előszállási anyaegyház alá tartozó puszták közöl csak Karácson-Szálláson van iskola; a sárosdi a e. alá tartozó puszták közöl csak Szolgaegyházon, a seregélyesi anyaegyházhoz tartozó puszták közöl van iskola Dinnyésen és Ujfaluban.

A kerületben létező elemi iskolák száma: anyaegyházi 9. fiókegyházi 8, összesen 17.

Mindezekben a tannyelv magyar, Abonyt kivéve, hol a tannyelv magyar és német.

A tanképes és köteles gyermekek száma: fiu 1,573, leány 1,262, összesen 2,835; tettleg járt fiu 1,196, leány 956, összesen 2,152 vagyis 75,$_{55}$%.

Az anyaegyházakban az iskolának saját épülete van, ugy a pusztákon is, kivéve az adonyi egyház négy fiókját és Ujfalut, hol az iskola urodalmi épületben van elhelyezve.

Tanitó van 17, altanitó 5, összesen 22, az összes osztályok száma szintén 22. $\frac{2,152 \text{ tanuló}}{22 \text{ tanitó}} = 97.$

II. Bicskei kerület.

E kerületben anyaegyház van nyolcz, ugy mint: Bia, Bicske, Ettyek, Kis-Torbágy, Mány, Perbál, Tinnye és Zsámbék. Mindenikben van elemi iskola és pedig Zsámbékon háromosztályu. Bicskén, Ettyeken, Kis-Torbágyon, Perbálon és Tinnyén kétosztályuak, a többi, valamint a fiókegyházakban létezők is, mind csak egyosztályu és valamennyi vegyes.

Fiókegyházi iskola van öt helyen, ugymint Bicske alatt: Csordakuton, Gőböljáráson *) és Nagynémetegyházán, Kis-Torbágy alatt: Pátyon, és Mány alatt: Vasztélyon.

Itt a tannyelv már igen vegyes. Tisztán magyar öt helyen, ungymint Pátyon, Tinnyén, Csordakuton, Nagynémetegyházán és Vasztélyon; tisztán csak német Ettyeken és Kis-Torbágyon; magyar-német Bián, Bicskén, Gőböljáráson, Mányon és Zsámbékon; német és tót Perbálon.

A tanképes és köteles gyermekek száma: fiu 1,124, leány 1,029, összesen 2,153, tettleg járt fiu 1,093, leány 915, összesen 2,008, vagyis 93,$_{26}$%.

Az összes osztályok száma 20, a tanitóké ellenben csak 18, és pedig főtanitó 13, altanitó 5.

A népes bicskei és tinnyei két osztályu iskolák egy-egy tanitóval vannak segéd nélkül!

Minden iskola e kerületben saját épületében van elhelyezve. $\frac{\text{1 iskola}}{\text{100 tanuló!}}$ $\frac{\text{1 tanitó}}{\text{111 tanuló.}}$

III. Csákvári kerület.

E kerületben anyaegyház van tiz, ugymint: Boglár, Cs.-Berény, Csákvár, F.-Csuth, Gánth, Kozma, Magyar-Almás, Pátka, Száár és Zámoly. Mindenikben van elemi iskola és pedig Bogláron, Csákváron, Gánthon, Pátkán és Száároon kétosztályuak, a többi csak egyosztályu mind, és valamennyi vegyes. A fiókegyházak közöl egyosztályu vegyes iskola létezik Al-Csuthon, Kőhányáson, Ó- és Uj-Barkon és Puszta-Kápolnán. A tannyelv német Bogláron, a kőhányási pusztán, Gánthon, Puszta-Kápolnán, Kormán;

*) Gőböljáráson tudtunkra 1848 előtt és 1848-ban is még kétosztályu volt az iskola, egy fő- és egy altanitó gondviselése alatt. E puszta az alcsuthi urodalom alá tartozik, és iskolája a boldogult József nádor kedvencz teremtményei között foglalt helyet.

német és magyar Száár és Uj-Barok nevü helyeken; egyebütt magyar, számszerint nyolcz helyen. — Ó-Barok és Uj-Barok egy német tourista jegyzeteiben mint Oberrock és Über-rock áll.

A tanképes illetőleg tanköteles gyermekek száma: fiu 845, leány 747, összesen 1,592, tettleg járt 20 osztályba 18 tanitó alatt fiu 724, leán 643, összesen 1,367, vagyis 85,$_{85}$%.

$\frac{\text{1 iskolai osztály}}{\text{68 tanuló}}$ és $\frac{\text{1 tanitó}}{\text{76 tanuló.}}$

Minden iskolának e kerületben kivétel nélkül saját épülete van.

IV. Érdi kerület.

Az érdi kerületben anyaegyház van kilencz, ugymint Ercsi, Érd, Mártonvásár, Promontor, Rácz-keresztur, Sóskut, Tárnok, Tétény és Török-Bálint. Mindenikben van elemi iskola és pedig Ercsiben és Promontorban háromosztályuak; Érden, Mártonvásártt, Rácz-Kereszturon, Sóskuton, Tárnokon, Tétényben és Török-Bálinton két osztályuak, a többi, ideértve a fiókegyháziakat is, mind csak egyosztályu és valamennyi vegyes.

A fiókegyházak közől iskola van Batán, Baracskán, Albertfalván, Felső-Besnyőn, Göböljáráson, Rohodán, Puszta-Zámoron és Diósdon, összesen nyolcz helyen.

A tannyelv itt még vegyesebb mint a bicskei kerületben, ugymint magyar: Baracskán, Rácz-Kereszturon és ennek fiókjaiban, Felső-Besnyőn, Göböljáráson és Rohodán; magyar és német: Albertfalván, Promontorban, Diósdon és Tétényben; magyar és tót: Puszta-Zámoron, Sóskuton és Tárnokon; magyar-német és tót: Mártonvásáron; magyar-német és szerb: Ercsiben ás Török-Bálinton.

A tanköteles gyermekek száma: fiu 1,709, leány 1,617, összesen 3,326, tettleg járt 28 osztályba 33 tanító alatt fiu 1,357, leány 1,302, összesen 2,359, vagyis 79.$_{94}$%.

Osztály van az egész kerületben összesen 28, tanitó van 17, altanitó 13, összesen 30. $\frac{\text{1 tanitó}}{\text{88 tanuló}}$ $\frac{\text{1 osztály}}{\text{95 tanuló.}}$

E kerületben is mindenütt kivétel nélkül saját épülete van az iskolának.

V. Fehérvári alsó kerület.

A székesfehérvári alsó esperességi kerületben huszonhat helyen vannak iskolák a székvároson kivül. Névszerint anyaegyház van tiz, alakulóban egy és magán lelkészség szintén egy, fiókegyház pedig van tizennégy, összesen iskola ki van mutatva huszonhat helyen. Az anyaegyházak ezek: Aba, Alsó-Alap, Füle, Káloz, Nagy-Láng, Sár-Keresztur, Sár-Szent-Miklós, Sár-Pentöle, Szabad-Battyán és Vajta. Alakulóban van Sár-Bogárdon, magán lelkészség van Polgárdiban. A fiókegyházak pedig ezek, Abánál: Felső-Szent-Iván, és Pötöle; Káloznál: N.-Hörcsök; Nagy-Lángnál: Csősz, Kis-Láng és Tarnócza; Sár-Kereszturnál: Felső-Töbörsök, Sz.-Agota és Sárkány; Sár-Pentölénél: Urhida; Szabad-Battyánnál: Fövény és Tácz; végre Vajtánál: Czecze és Sár-Egres.

Huszonhat helyen van e szerint iskola, de mind csak egyosztályu és vegyes; csak Alsó-Alapon, Fülén, Polgárdin és Kálozon vannak kétosztályuak, de azok is vegyesek. A tannyelv mindenütt kivétel nélkül magyar.

A tanköteles gyermekek száma: fiu 1,084, leány 965, összesen 2049, tettleg járt 30 osztályban 27 tanitó alatt: fiu 980, leány 862, összesen 1,842. vagyis 89, $_{89}$%.

$\frac{\text{1 tanitó}}{\text{68 tanuló}}$ $\frac{\text{1 osztály}}{\text{61 tanuló}}$

Hörcsökön és Táczon az illető urodalomnak épületében van az iskola; a többi mind saját épületben van.

VI. Fehérvári felső kerület.

A fehérvári felső esperességben tizennégy helyen van elemi iskola. Ezek között anyaegyház van kilencz, magán lelkészség egy, fiókegyház pedig négy. Az anyaegyházak

ezek: Bakony-Sárkány, Bodaik, Csókakő, Csoór, Iszka-Sz.-György, Isztimér, Kuti, Moór és Ondód; magán lelkésze van Balinkának; a fiókegyházak nevei: Csurgó, Guth-Tamási, Inota és Söréd.

Itt Moóron van 4 osztályu iskola. Erről azt jegyzi meg a rovatos tábla, hogy „Ezen iskolának czélszerü szervezése sürgettetik", hozzátévén, hogy a plébániát kapuczinus atyák kezelik.

Kétosztályu van Bodaikon, Csoórott, Iszka-Sz.-Györgyön, Isztiméren és Ondódon, a többi mind csak egyosztályu, és mind valamennyi vegyes. A tannyelv magyar: Csurgón, Csoórott, Inotán, Csókakőben, Söréden, Iszka-Sz.-Györgyön; német és magyar Bodaikon; a többi hét helyen német.

A tanköteles gyermekek száma: fiu 1,099, leány 955, összesen 2,054, tettleg járt 22 osztályban 20 tanitó alatt: fiu 926, leány 735, összesen 1,661, vagyis 80,$_{86}$%.

$\frac{1 \text{ tanitó}}{83 \text{ tanuló}}$ $\frac{1 \text{ osztály}}{75 \text{ tanuló}}$. Iszka-Sz.-Györgyön, Isztiméren és Ondódon a két-két osztályt egy egy tanitó vezeti.

Az iskolának mindenütt saját épülete van.

VII. Váli kerület.

A váli kerületben tizenhárom helyen van elemi iskola. Ezek között anyaegyház a következő nyolcz: Acsa, Gyuró, Lovas-Berény, Nadap, Pákozd, Pázmánd, Vál és Velencze; magán lelkészség van az agárdi pusztán; a fiókegyházak nevei: Sukoró, Tabajd, Tordas és Vereb.

Az acsai, lovasberényi, pázmándi és váli iskolák kétosztályuak, a többi mind csak egyosztályu és mind vegyes. Ácson és Nadapon a tannyelv német, Lovas-Berényben magyar-német, a többi tiz helyen magyar.

A tanköteles gyermekek száma: fiu 849, leány 700, összesen 1,549, tettleg járt 18 osztályba 17 tanitó alatt: fiu 837, leány 658, össszesen 1,495, vagyis 96,$_{51}$%. 1 tanító és osztály 88 tanuló.

Minden iskolának van saját épülete.

B) Budai főesperesség.

A budai főesperesség három esperességből áll; névszerint ide tartozik: 1. a budai alsó-, 2. a budai felső és 3. a szigeti egyházkerület.

I. Budai alsó kerület.

E kerületben kilencz anyaegyház mellett csak egy fiókegyház létezik. Az anyaegyházak nevei: Boros-Jenő, Budakesz, Hidegkut, Halász, Nagy-Kovácsi, Pilis-Csaba, Solymár, Üröm és Vörösvár. Ennek fiókja Szent-Iván.

Mindenikben van elemi iskolának szánt épület és tanitó. Budakesz iskolája három osztályu, a pilis-csabai, solymári, ürömi és vörösvári, sőt a szent-iváni is két-két osztályuak, a többi csak egyosztályu, s mind valamennyi vegyes. A tannyelv az egész kerületben egészen német, kivéve Pilis-Csabát, hol a tannyelv német és tót.

Az iskolaköteles gyermekek száma: fiu 915, leány 927, összesen 1842, tettleg járt 17 osztályba 15 tanitó alatt: fiu 949, leány 924, összesen 1873, vagyis 101,$_{68}$%, mi arra mutat, hogy máshonnan is járnak ide tanulni. Nevezetes tünemény itt a szent-iváni iskola, hol 61 tanköteles leány mellett kilenczven nyolcz tettleg járó van feljegyezve, s hol fiu is épen annyi jár, a hányat a tankötelesek jegyzéke kimutat, t. i. 63, s a 161 tanuló mellett csak egy tanitó van.

1 osztály	1 tanitó
110 tanuló,	125 tanuló.

II. Budai felső kerület.

E kerületben csak nyolcz anyaegyház van, fiókegyházak nélkül. Neveik ezek: Bogdány, Csobánka, Monostor, Pilis-Szántó, Pilis-Sz.-Kereszt, Pilis-Sz.-László, Pomáz és Tótfalu.

Mindenikben van elemi iskolának szánt épület és tanitó. A bogdányi és pomázi iskola két osztályu és valamennyi vegyes. A tannyelv: Monostoron és Tótfaluban magyar; Pilis-Szántón tót; Bogdányban és Csobánkán német-magyar; Pilis-Sz.-Lászlón

tót-magyar; végre Pilis-Sz.-Keresztes és Pomázon amott tót-német-magyar, itt pedig német-tót- magyar.

Az iskolaköteles gyermekek száma: fiu 538, leány 433, összesen 971, tettleg járt 10 osztályba 9 tanitó alatt: fiu 523, leány 451, összesen 974, vagyis 100,$_{30}$%.

Itt a pilis-szántói iskola látszik rendkivüli vonzerőt kifejteni, mert tanköteles fiu van a helységben kimutatva 58, jár pedig 66; leány van összesen 44 s jár 56.

1 osztály	1 tanitó
97 tanuló	108 tanuló.

III. Szigeti kerület.

E kerületben csak négy anyaegyház van és három fiók. Az anyaegyházak nevei: Csepel, Ráczkeve, Sziget-Ujfalu és Tököle. Ráczkeve alá tartozik: Becse; Sziget-Ujfalu alá pedig: Csép és Szent-Márton.

Mindenikben van elemi iskolának szánt épület és pedig egyosztályú: Csepelén és Becsén; háromosztályu: Ráczkevében; a többi mind két osztályu ugyan, de valamennyi vegyes. Ezek közöl kiválik Ráczkeve azáltal, hogy iskolájában a tannyelv magyar; Csepelén a tannyelv német-szerb; Tökölén szerb-német-magyar; a többi helyeken német.

Az iskolaköteles gyermekek száma: fiu 743, leány 683, összesen 1,426, tettleg jár 13 osztályba 14 tanitó alá: fiu 631, leány 588, összesen 1,219, vagyis 85,$_{46}$%.

1 osztály	1 tanitó
93 tanuló	87 tanuló.

Meg van említve minden tánitó és altanitónál készpénzbeli fizetése is. A tanitók közt legtöbbet kap készpénzben a promontori, t. i. 609 forintot; legkevesebbet a pusztakápolnai, t. i. 36 ft. E 36 és ama 609 ft közt van 40 ft egynek, van 49, 60, 67 kettőnek, 70 kettőnek, 75 kettőnek, van 78, 79, 80, 84, 87, 88 frtos, három van 90 forintos.

100 forintot huznak öten; van 103, 115, 120, 123 ftos; 130 ft kettőnek; 133 ft háromnak; van 137, 138, 139 frtos; háromnak jár 140 forint; 145, 147, 149 ft; ötnek jár 450 forintjával; 154 ft, 160 ft kettőnek; 164, 170, 173, 180 frt; kettő

nek jár 181 forint; 188 forint szintén kettőnek; 190 forint kettőnek és egynek 199 forint.

200 forintjával jár háromnak; 200-tól 390-ig vannak harminczn y o l c z a n; 300—400-ig h u s z o n e g y; 400-tól 500-ig n y o l c z a n, 500—600-ig csak h á r m a n, 600-tól 609-ig csak e g y.

Az altanitók közöl legtöbbet kap készpénzben a p r o m o n t o r i, t. i. 410 ft, legkevesebbet a p e r b á l i, t. i. 42 frtot, van 50, 52 frtos, kilencznek jár 60 forint, van 62, 63. 70, 73, 75, 80, 82 frtos; 100 és 200 forint közt tizen; 200 és 300 ft közt hatan; 300 és 400 közt csak ketten; 400 és 509 közt csak egy, a kit már megnevezénk, a p r o m o n t o r i.

A forintnál kisebb számokat elhagytuk.

A p ü s p ö k s z é k v á r o s a S z é k e s f e h é r v á r s z a b. k i r. v á r o s.

Székesfehérvárt van: a) önálló reáltanoda, három osztálylyal, melyekben négy rendes tanár, rajzmester és egy segéd dolgoznak; b) főelemi iskola 4 osztályu fiuk számára, és c) négyosztályu leányiskola. A fiuknál minden osztálynak van külön tanitója, a leányoknál 1 főtanító alatt 3 segéd működik. Továbbá vannak alelemi iskolák, névszerint d) két alelemi három-három osztálylyal, egy-egy főtanitóval és két-két segéddel; e) alelemi kétosztályu iskola van három, egy-egy tanitóval, s egy-egy segéddel; végre f) vegyes alelemi csak egy osztálylyal. A tannyelv mindenütt magyar. A leánykák számára minden iskola mellett van kézi munkára tanitó nő is. Van azokon kivül még háromosztályu ipartanoda.

A tanköteles gyermekek száma: fiu 1,498, leány 970, összesen 2,468, tettleg jár 26 tanitó alá: 1,556, leány 928, összesen 2,484, vagyis 100, $_{32}$°/$_{9}$.

Az f) alattit kívéve a többinek saját épületeik vannak.

Az elemi tan-

a székesfehérvári püspöki

A) Székesfehérvári

Főesperességi kerületek	Iskolák helye anya- és fiókegyházakban				ezekben a tan-					
			összes	osztályok száma	magyar	német	tót	magy. ném.	magy. tót	német tót.
I. Adonyi kerület .	9 anyaegyház	8 fiók	17	22	20	2	—	—	—	—
II. Bicskei kerület .	8 „	5 „	13	20	6	4	—	8	—	2
III. Csákvári kerület	10 „	5 „	15	20	10	7	—	3	—	—
IV. Érdi kerület . .	9 „	8 „	17	28	6	—	—	7	5	—
V. Fehérvári alsó-kerület . . .	10 + 1 a) + 1. b)	14 „	26	30	30	—	—	—	—	—
VI. Fehérvári felső-kerület . . .	9 + 1. a)	4 „	14	22	8	12	—	2	—	—
VII. Váli kerület . .	8 + 1. a)	5 „	14	17	12	3	—	2	—	—

B) Budai

I. Budai alsó-kerület	9 anyaegyház	1 fiók	10	17	—	15	—	—	—	2
II. Budai felső „	8 „	— „	8	10	2	—	1	3	1	—
III. Szigeti kerület .	4 „	3 „	7	13	3	7	—	—	—	nsz. 1
Székesfehérvári sz. k. város	1 „	— „	1	21	21	—	—	—	—	—
Az esperességek száma tíz	85 + 3 a) + 1. b)	53 „	142	220	118	50	1	25	6	5

tíz évvel korábban vagyis 185 /2

Két helyen az iskola urodalmi épületben van, egy helyen bérbe egyszersmind lakául szolgálnak a tanitói személyzetnek. Saját épületc van 133

a) magánlelkészséget jelent, melyet a földes ur fizet, s a mikor

b) uj plébánia most van alakulóban.

ügy állása

egyházmegyében 186½-ben

főesperesség.

nyelv		A gyermekek száma						Járt %	Tanitók száma			Tanulók	
magy. ném. szerb	német szerb magyar	tanköteles gyermekek			tettleg járt							1 osztályra jut	1 tanitóra
		fiu	leány	összesen	fiu	leány	összesen		fő	segéd	összesen		
—	—	1,573	1,262	2,835	1,196	956	2,152	75,55	17	5	22	97	97
—	—	1,124	1,029	2,153	1,093	915	2,008	93,26	13	5	18	100	111
—	—	845	747	1,592	724	643	1,367	85,86	15	3	18	68	76
6	4	1,709	1,617	3,326	1,357	1302	2,659	79,94	17	13	30	95	88
—	—	1,084	965	2,049	980	862	1,842	89,89	26	1	27	61	68
—	—	1,099	955	2,054	926	735	1,661	80,86	14	6	20	75	83
—	—	849	700	1,549	837	658	1,495	96,51	12	5	17	88	88

főesperesség.

— t.n.m.	— n.t.m.	915	927	1,842	949	924	1,873	101,68	10	5	15	110	125
1	2 szmm	538	433	971	523	451	974	100,30	8	1	9	97	108
—	2	743	683	1,426	631	588	1,219	85,16	7	7	14	93	87
—	—	1,497	979	2,476	1,556	928	2,484	100,32	11	15	26	95	95
7	8	11,976	10,297	22,273	10,772	8962	19,734	88,60	150	66	216	91	91
volt		—	—	21,929	—	—	19,780	76,51					

vett helyiségben tartatik, a többi helyeken saját épületeik vannak, melyek iskolának.

tetszik, ismét meg is szünteti.

III.

ELEMI TANÜGY AZ EGRI ÉRSEKI MEGYE TERÜLETÉN 186 ½-BEN.

A kerületi iskolaigazgatók által benyujtott kimutatásból összeállította

Dr. Barsi József.

Ferenczy Imre egri kanonok és az érseki egyházmegyében tanoda-felügyelő, Egerben 1863-ban január 29-én 120. sz. alatt kelt kisérő levele mellett küldé meg a nm. Helytartótanácsnak az egri érsekség területén létező tanitóképezdére, fő- és al-elemi iskolákra s egyéb ezeknek körébe tartozó intézetekre vonatkozó kimutatásokat.

Az egri érsekség, mely a Mátra völgyeiben és a Közép-Tisza rónáin elterülő megyéket, Borsodot, Hevest és a vele egyesült Külső-Szolnokot, sőt Biharnak is egy részét foglalja magában, ezeken kivül pedig a Hajdu-városokat, Jászságot és Nagy-Kunságot, kétségkivül a legnagyobb mérsékben vonja magára nem csak a hazafi, hanem általában az ethnograph és etholog, a nép- és erkölcsbuvár, az anthropolog és sociolog, szóval az emberi és társadalmi állapotokat és viszonyokat kutató bölcsész figyelmét.

Minket e helyütt az egri érsekség csak egyik, bár legkényesb pontja, az elemi tanügy érdekel, azon ügy, melynek alapjául hiába keresnénk szilárdabb és szélesebb támaszt azon igéknél, melyek lényegökben egyezőleg Maté 19. 13—15, Márk 10. 13—16, és Lukács 18. 15—17. olvashatók.

Az érseki megye névkönyve 1861-ről a 13-ik lapon a többi közt ezeket mondja: „adsunt in singula Parochia", (értsd in unaquaque Parochia) et in plurimis filialibus quoque locis, (értsd in filialium ecclesiarum majore parte) triviales,

et compluribus locis majores etiam scholae". A részletes kimutatás legjobban fogja e szavakat magyarázni, s mint jutott e munka folyama alatt sokszor eszünkbe nekünk az evangeliom azon helye, mely az aratást bőnek, az aratók számát ellenben kevésnek mondja, ugy hiszszük, eszébe fog ez jutni nem egyszer a figyelmes olvasónak is.

A többi magyarországi egyházmegyék példájára az egri érsekség tagozata ís mutat fel főesperességeket, s ámbár a beküldött s előttünk fekvő kimutatásokon nyoma sincs a főesperesek gondjának vagy hozzájárulásának, mi még is czélszerünek tartottuk főesperességenkint állitani össze az adatokat; mert nem tudjuk magunkkal elhitetni, hogy az egyházmegyék ősrégi felosztása főesperességekre csak czímszaporitási szempontból vette volna eredetét; valamint azt sem, hogy hivatásuk más lehetne, mint az hogy a megyék főpapjait lélekben járó főpásztori gondjaik tömérdekségében hű közremunkálásukkal gyámolitsák; végre nem tudjuk magunkkal elhitetni azt sem, hogy van vagy lehetne a főpásztori gondnak féltettebb vagy legalább féltendőbb tárgya az elemi iskolánál; s ha valahol, ugy az elemi iskolának jókarba állitása s jó karban tartása, sőt, a folytonos haladás elutasithatlan törvénye által követelt fokonkinti tökéletesbitése körül fejthetnének ki legáldásosabb tevékenységet a főesperes urak, mit bővebben magyarázni, habár talán szükséges lehetne, itt még sem volna helyén. Azt mondja ugyan az idéztük névkönyv a lapszám szerint idézett helyen, hogy a négy főesperes közől az egyik a káptalan díszpolczain foglal helyet, a többi három pedig a káptalan kebelén kivül van elhelyezve, és hogy ezek, mióta a királyi tized megszünt, a főesperesség czime alatt jövedelmet eddig legalább nem huznak, vagyis „quibus tamen, Decimis Regiis sublatis, nullus hucdum saltem conjunctus est proventus; de nem is annyira pénzáldozatot követel a főesperes uraktól az elemi tanügy, mint inkább életbeléptetését a nagy szónak: „Bizony mondom nektek, a mit cselekedtek egygyel az én kicsiny atyámfiai közől, én magammal cselekedtétek."

Az egri érsekség négy főesperességei ezek: a Székesegyházi, Hevesi, Patai és Szabolcsi. A szé-

kesegyházi, kevés kivétellel, a Borsod megye területén létező egyházakat foglalja magában, melyek nyolcz esperességi kerületbe vannak csoportositva. E kerületek: az apátfalvi, egri, harsányi, mezőkövesdi, miskolczi, polgári, szendrői és várkonyi. Kezdjük az elsővel.

I. SZÉKESEGYHÁZI FŐESPERESSÉG.

A) Apátfalvi Kerület. E kerületben 6 anyaegyház van, mindenik elemi iskolával; a fiókegyházak közöl pedig kilencznek van iskolája. Az anyaegyházak névsora ez: Apátfalva, Balaton, Bán-Horváth, Csehi, Csernely és Dédes; a fiókegyházaké pedig ez: Bekölcze, Lénárd-Darócz, Mikó, Mogyorósd, Monosbél, Sz.-Márton, Szilvás, Szúcs és Uppony. A hivatalos jelentés tanuskodása szerint az egész kerületben valamennyi iskola csak egyosztályu és vegyes. Nem tudhatni, a jelentés mikor készült, de a csernelyi iskolánál mondatik: „a tanitás ekkorig (mikor volt ez?) a szülék hanyagsága miatt el nem kezdődött", az iskola mind ott, mind Lénárd-Daróczon üresen áll, s 86 fiu és 85 leány vesztegel, az az roszra szokik. A tannyelv nem csak e kerületben, hanem az egész főesperességben kizárólag magyar, a miskolczi kerületet kivéve, melyről annak helyén.

Az iskolaköteles gyermekek száma: fiu 469, leány 460, együtt 929, tettleg járt 15 tanitó alatt fiu 316, leány 314, együtt 630, vagyis 67, $_{80}$ $\frac{1 \text{ tanitó}}{42 \text{ tanuló}}$.

B) Egri kerület. Az érsek székvárosában, Egerben, több rendü tanintézetekkel találkozunk, melyek a tanügy elemi ágát részint képezik, részint elökészitik. Ide tartozik első helyen a tanitóképezde, melyről azonban a beküldött pecsétes levél csak annyit mond, hogy van, s hogy tanitóságra készülő 66 fiatal ember látogatta. Czime: érseki tanitóképezde, mi azt mutatja, hogy nem országos intézet. Második helyen áll egy négyosztályu leánytanoda angol kisasszonyok czimü nőszerzetesek gondviselése alatt, melyben kilencz kisasszony foglalkozik a tanuló leánykákkal, kézi munkára is tanitván őket.

Harmadik helyen említtetik a városi négyosztályu iskola fiuk számára. Végre négy különböző külvárosokban van négy alelemi vegyes iskola. A külvárosok nevei: maklári, hatvani, ujvárosi és czifra. Egerben van négyosztályu vasárnapi iskola is, melyben a főelemi fiuiskola négy tanitója fárad.

Az iskolaképes gyermekek száma Egerben: fiu 996, leány 807, együtt 1803; tettleg iskolába járt 9 apácza és 11 tanitó alatt: fiu 776, leány 525, együtt 1301.

A főelemi iskola az érseki lyceum épületében van elhelyezve; a leányiskola a zárdában.

Az egri kerületben a székvároson kivül még hét anya- és öt fiókegyházban vannak elemi iskolák. Az anyaegyházak ezek: Bakta, Bátor, Eger-Szalók, Fel-Németh, Felső-Tárkány, Kis-Tálya és Novaj. A fiókegyházak ezek: Andornak, Aranyos, Bócs, Felső-Szóláth és Szarvaskő. Magasabb iskola mint egyosztályu sehol sincs és valamennyi vegyes. E kerületből sürün hangzik a panasz a politikai és községi tisztviselők részvétlensége, gondatlansága, sőt hanyagsága ellen. Ennek tulajdonitják, hogy az iskolába járók száma nem csak nem szaporodik, mint 1848 után várható lett volna, sőt fogy. E panaszok egyike hadd álljon itt szóról szóra, az eredeti fogalmazás szerint: „A községi elemi tanodák". — igy szól Felső-Tárkány rovata alatt a jelentés, — „az elhagyatottságnak legaggasztóbb képét mutatják", s okát keresve, igy folytatja: „Mintha az alkotmányos lég hazánkban az iskoláknak kedvezö eleme nem volna, e téren a megyei közigazgatás részéről két év óta ismét ugyanazon mellőzés, hideg részvétlenség és erélytelenséggel kell találkoznunk, mint az 1848 előtti időkben. A magára hagyott kerületi iskolafelügyelő és helybeli igazgatónak egyedüli szellemi fegyvere a felvilágositás, az intés, feddés és dorgálás, az érzéketlen anyagiasság sziklabástyáin eltompul". — S orvosság után nézve igy végzi: „Meleg kebel és szigoruan végrehajtó erélyes kormányzat félrendszabályok helyett, s az iskolák körül semmi kivánni való nem marad." — A főesperes urak, mint kik nem esnek választás alá, kik nem függnek a népkegy ingadozó szálától, meleg szóval, éber szemmel, egy kis dicséréssel, csekély értékü de nagy becsü ajándékokkal

s a meleg kebel sughatja egyéb eszközökkel, a politikai lég minden állapotánál, igen nagy szolgálatot tehetnének „a kis atyánkfiaknak“, kikből észrevétlenül épül a nemzet, melynek kebelében élünk és az utókor, mely itélni fog felettünk.

Az iskolaképes gyermekek száma az egrieket is beleszámitva: fiu 1723, leány 1541, együtt 3264; tettleg járt fiu 1278, leány 1089, együtt 2367, az apáczákat is bele számitva, 40 tanitó alá, vagyis 72,$_{51}$ %; egy tanitó alá 59 tanuló.

C) Harsányi kerület. A harsányi kerületben 8 anyaegyház van, elemi iskolával mindenik. Neveik ezek: Alsó-Ábrány, Bogács, Harsány, Sály, Szomolya, Tard, Tybold-Darócz és Zsércz. A fiókegyházak közöl hétnek van iskolája, neveik: Aranyos, Cserépfalu, Cserép-Váralja, Kács, Lator-ut (egykor Leányfalva) Mező-Nyárád és Vatta. Mind ezeken a helyeken az iskolának saját épülete van; a cserép-váraljai, kácsi, sályi, és Tardon az egyik javitást kivánnak, a tybold-daróczi és zsérczi nem elég nagyok, a többi türhető állapotban van. Kétosztályu iskola van Bogácson és Tardon, a tardiba, ugy látszik, külön járnak a fiuk és külön a leányok. A többi mind csak egyosztályu és valamennyi vegyes. A jelentés a többi közt elősorolja a tanitók díját és ki mennyi adót fizet. A legkisebb adó 2 frt. 13 kr., a legnagyobb 47 frt. 40 kr., a közép fokok ezek: 3, 5, 6 frt. 12 kr., 7, 9 frt. 36 kr., 10, 15, 22, 24, 25, 27, 32, és 40 forint.

Az iskolaköteles gyermekek száma: fiu 812, leány 768, együtt 1580; tettleg járt 19 tanitó alatt fiu 546, leány 498, együtt 1044, 66% $\frac{\text{1 tanitó}}{\text{55 tanuló.}}$

D) Mezőkövesdi kerület. E kerületben nyolcz anya- és hat fiókegyháznak vannak elemi iskolái. Az anyaegyházak: Ároktő, Ivánka, Keresztes-Püspöki, Mezőkövesd, Szemere, Szent-István, Szihalom és Tiszabábolna. A fiókegyházak: Egerfarmos, Gelej, Mezőkeresztes, Nagy-Mihály, Négyes és Tisza-Keszi. Mezőkövesden külön van egy három osztályu elemi iskola fiuk számára és külön egy

kétosztályu a leányokéra. Szihalmon is külön vannak a fiuk és külön a leányok, két-két osztálylyal, a többi mind egy osztályu és vegyes.

Az iskolaköteles gyermekek száma: fiu 1326, leány 1199, együtt 2525; tettleg járt 22 tanitó alatt: fiu 886, leány 722, együtt 1608, vagyis csak 63,86% $\frac{\text{1 tanitó}}{\text{45 tanuló.}}$

E) Miskolczi kerület. E kerületben Miskolcz kétszer fordul elő, mint alsó város és mint felső. Alsó-Miskolczon van egy háromosztályu elemi iskola fiuk számára s egyosztályu leányiskola. Felső-Miskolczon ellenben nincs más csak alelemi vegyes iskola. A szegényebb leányokat tanitják kézi munkára is.

Alsó-Miskolczon a tannyelv magyar-német, a felső városi iskolánál a tannyelv nincs megemlitve. Miskolczon kivül e kerületben még a következő anyaegyházak vannak: Aszaló, Diós-Győr, Felső-Zsolcza, Görömböly, Hámor, Sajó-Sz.-Péter, Szirma-Bessenyő és Uj-Hutta. Iskolás fiókegyházak ezek: Bábony, Berente, Csaba, Halmaj, Ó-Hutta, Ó-Massa, Szirma. Az itt elősorolt helyeken az iskolák mind csak egy osztályuak és vegyesek. Az iskolának szánt épületek, melyek többnyire a tanitónak is lakásul szolgálnak, sok panaszra szolgáltatnak alkalmat. A diós-győriről azt irja a jelentés, hogy állapota „siralmasan rongyos"; a felső-zsolczairól, hogy „a legrozzantabb állapotban van"; a görömbölyi „a legrosszabb állapotban van"; a csabai épen olyan, sőt ennek falai már szétváltak, s rövid időre romba dőlnek; a bábonyi „egy dülő félben levő rongyépület", a szirma-bessenyői csak 70 tanulót képes befogadni, volna pedig 160! Aszalón félhold föld ki van faiskolának hasitva és gyümölcsfa maggal bevetve (!), Sajó-Sz.-Péteren egy hold föld vár épen a kihasitásra. Az iskolázást nagyban gátolja a nép szegénysége, mely nem képes ruhára valót szerezni gyermekeinek, s azokat otthon kénytelen munkára szoritani. Miskolczon a leányiskola nem csak szük, de egy osztály kevés is. A tannyelv Hámorban és Ó-Massán

magyar, német és tót; Szirma-Bessenyön, Ő- és Uj-Huttán pedig magyar-tót.

Az iskolaköteles gyermekek száma: fiu 694, leány 660, együtt 1354; tettleg jár 20 tanitó alatt: fiu 535, leány 477, együtt 1012, vagyis 74,$_{74}$% $\frac{1 \text{ tanitó}}{50 \text{ tanuló}}$.

F) Polgári kerület. E kerületben 8 anya- és ugyanannyi fiókegyházban vannak elemi iskolák. Az anyaegyházak: Emőd, Mály, Ónod, Polgár, Sajó-Lád Sajó-Szöged, Tisza-Kürth és Tisza-Palkonya. A fiókegyházak: Bába, Hejő-Keresztur, Mező-Csáth, Nagy-Csécs, Nyék, Sajó-Örös, Sajó-Petri és Tisza-Tarján. Polgárban kétosztályu iskola van fiuk számára és egyosztályu leányokéra, a többi helyeken az iskolák mind vegyesek és egyosztályuak. — A jelentés magyarul van irva ugyan, de az aláírás latin.

Az iskolaköteles gyermekek száma: fiu 619, leány 634, együtt 1253; tettleg járt 18 tanitó alatt fiu 501, leány 498, együtt 999, vagyis 79,$_{73}$% $\frac{1 \text{ tanitó}}{55,_{5} \text{ tanitó}}$.

G) Szendrői kerület. E kerületben 9 anyaegyház van, elemi iskolával mindenik, a fiókegyházak közöl pedig 12-nek van elemi iskolája. Az anyaegyházak ezek: Edelény, Felső-Nyárád, Lád-Bessenyő, Sajó-Galgócz, Sajó-Vámos, Szendrő, Szent-Jakab, Szirák és Szuhogy. A fiókegyházak ezek: Boldon, Dövény, Dubicsán; Felső-Telekes, Galvács, Meszes, Nyomár, Rakoncza-Szend, Ruda-Bánya, Sajó-Kaza, Szalonna és Szendrő-Lád. Az alesperes, Eperjessy Sándor, nagy szorgalmat tanusitó jelentéséböl kitünik, hogy az elemi oktatás e kerületben is sok anyagi akadályokkal kénytelen küzdeni. Egyosztályu iskolánál magasabb egyik helyen sincs, valamennyi vegyes. Épülete mindenkinek van; de Szendrőn nagyon kivánatos volna egy második osztálynak alapitása. Edelényben mondja a jelentés, a cs. k. Helytartótanács rendelete szerint kellene lenni segédtanitónak, de miután ama rendelet sem évi illeté-

két sem azt meg nem határozta, ki tartozik fizetni „segédtanitó nem tartatik“. — Sajó-Vámoson „a nép a tanitó fizetését egyáltalában megtagadta, és midőn a behajtás a szolgabiró által foganatba vétetett, fellázadt. Orvoslás kivántatik“.

Az iskolaköteles gyermekek száma: fiu 533, leány 378, együtt 911, tettleg járt 22 tanitó alatt: fiu 405, leány 319, együtt 724, vagyis 79,47% $\frac{\text{1 tanitó}}{\text{33 tanuló.}}$

H) Várkonyi kerület. E kerületben 6 anya- és 10 fiókegyházban vannak elemi iskolák. Az anyaegyházak: Arló, Domaháza, Nádasd, Sajó-Némethi, Sáta és Várkony; a fiókegyházak: Bolyok, Bóta, Csépány, Csokva, Disznósd, Járdánháza, Királyd, Mercse, Ózd és ózdi vasgyár. Itt sincs más iskola mint egyosztályu és vegyes, és sok panasz van az épületek állapota körül itt is. Az ózdi vasgyárban csak ideiglenesen engedtetett át egy szoba iskolául; Királydon az egész épület minden perczben romba dőlhet; Arlón sok igazitás kellene; Csépányon elhanyagolt állapotban van; Nádasdon „az iskolaház kijavitása végett az illető elöljárók mind az egyházi mind a világi hatóság által már több izben felszólittattak, de mind az ideig az iskola kiigazitva nincs; Domaházán „a tanodai épület a legelhanyagoltabb állapotban van“.

Az iskolaköteles gyermekek száma: fiu 508, leány 534, együtt 1042; tettleg járt 18 tanitó alatt, fiu 435, leány 445, együtt 880, vagyis 83,68% $\frac{\text{1 tanitó}}{\text{48 tanuló.}}$

II. HEVESI FŐESPERESSÉG.

A hevesi főesperesség Heves vármegyének és a Nagy-Kunságnak egy részét öleli magába, a következő hat kerülettel: hevesi alsó, közép és felső, kun-szent-mártoni és két tiszai, az egyik innen a másik túl a Tiszán. A tannyelv, Kompolthot és Fegyverneket kivéve, hol a magyar közé német is vegyül, az egész főesperességben magyar.

A) Hevesi alsó kerület. E kerületben 8 anyaegyház van, mindenik elemi iskolával. A fiókegyházak közöl pedig hatnak van iskolája. Az anyaegyházak ezek: Boczonád, Erdő-Telek, Erk, Heves, Kis-Köre, Pély, Tarna-Méra és Tarna-Sz.-Miklós. A fiókegyházak ezek: Puszta-Fogacs, Puszta-Tenk, Puszta-Vezekény, Tarna-Bod, Tarna-Eörs és Zaránk. Tizenegy helyen az iskolának saját épülete van, de három helyen nincs sem saját épülete, sem bérelt helyisége, hanem Puszta-Fogacson a tanitó „a remete-lakot használja ingyen"; Puszta-Tenken a tanitó, „kinek fizetése semmi, s ki mint harangozó keresi meg élelmét, saját bérlett házában becsületből tanit"; Puszta-Vezekényen „kegyelemből van az iskolának helye". Heves mezővárosában „az iskolai épületek oly rosz karban vannak, hogy a tanitás veszélylyel jár. Minden szükséges szerek hiányzanak. A lakosság ez ügyben többször szólittatott már fel a politikai hatóság által is, de nem akar tenni mind akkoráig semmit s igy szükségessé válik ezen iskola bezáratása". A kis-körei iskola csak $2^1/_2$ öl hosszú, 3 öl széles és igen czélszerütlen, pedig 90 fiu 84 leány közöl 62 fiu 58 leány jár iskolába; a pélyi iskola szintén mind kicsiny mind czélszerütlen, pedig ott is 50 fiu, 60 leány jár rendesen tanulni.

Két osztályu iskola van Hevesen, Kis-Körén és Pélyen, a többi mind csak egyosztályu és valamennyi vegyes. A magyar nyelv itt is kizárólag szolgál a tanitás eszközéül.

Az iskolaköteles gyermekek száma: fiu 1169, leány 1109, együtt 2278; tettleg járt 21 tanitó alatt: fiu 870, leány 779, együtt 1649, vagyis 72,$_{38}$% $\frac{\text{1 tanitó}}{\text{78 tanuló.}}$

B) Hevesi felső kerület. E kerületben 26 helyen van elemi tanitásról intézkedés. Az anyaegyházak száma 9, sora pedig ez: Bolla, Bátony, Bodony, Dorogháza, Erdőkövesd, Pétervására, Recsk, Sirok és Szent-Erzsébet. A fiókegyházak száma 17, sora pedig ez: Derecske, Fedémes, Isten-Mezeje,

Ivád, Kőkút, Lelesz, Maczonka, Mindszent, Nádujfalu, Parád, Parádi üveggyár, Szajla, Szék, Szent-Domonkos, Szuha, Terpes és Váraszszó. Egy osztályunál nagyobb iskola sehol sincs és valamennyi vegyes. Az iskolának és tanitónak mindenütt van egy saját épületben helye, Kőkútat kivéve, hol „a tiszti lakban egy szoba használtatik iskolául." A kerületi iskolafelügyelőnek általános megjegyzése e 26 iskoláról szóról szóra ez: „Miután a tanigazgatók fegyvere csak a nyelv, a népiskolák csak akkor fognak mindenhol szépen virágozni, ha a polgári hatóság hatalmas parancsával és büntetésével (!?!) támogatandja a tanigazgatók szavait." (De kié lesz azután az érdem? a bot-é-e, vagy azé a ki suhogtatja?) „Egyesült erő nélkül nem várhatunk,nem remélhetünk jó köz-, annál kevésbbé vasárnapi iskolákat."

Az iskolaköteles gyermekek száma: fiu 1181, leány 1111, együtt 2292; tettleg járt 26 tanitó alatt: fiu 904, leány 859, együtt 1763, vagyis 76,$_{92}$% $\frac{\text{1 tanitó}}{\text{67 tanuló.}}$

C) Hevesi közép kerület. E kerületből hiányos jelentés érkezett be, a mennyiben Maklár anyaegyház és fiókja Nagy-Tálya kimaradt belőle. A kimutatás e szerint csak nyolcz anyaegyházról szól kilencz helyett, azokat sem adja betűrendben, hanem össze vissza; az iskolákról nem mondja, hogy melyik egy, melyik kétosztályu; a tanitókról pedig sorba mondja, hogy fizetésök semmi s csak a kántori jövedelemből élnek. — A jelentésben foglalt anyaegyházak sora ez: Al-Debrő, Domoszló, Fel-Debrő, Felsö-Nána, Kaál, Kápolna, Kerecsend és Verpeléth A fiókegyházak közöl iskolások: Deménd, Kompolth, Sz.-Mária, Tótfalu, (ezt az érseki megye névtára Tófalunak nevezi) és Vécs. A jelentés szerint két vegyes tanoda volna Al-, kettő Fel-Debrőn, Kaálon és Verpeléthen. Aligha nem azt kell érteni, hogy ezek az iskolák kétosztályuak, mert az iskolai épületek sehol sincsenek kettesével fölemlitve. A felső-nánai és vécsi iskola épülete, a jelentés szerint, szük és elégtelen, de alkalmatlan is,

Az iskolaköteles gyermekek száma tetemes: fiu volt 1495, leány 1381, együtt 2876; tettleg járt 25 tanitó alatt fiu 1016, leány 983, együtt 1999, vagyis 69,$_{50}$% $\frac{\text{1 tanitó}}{\text{80 tanuló.}}$

D) Kun.Szent-Mártoni kerület. E kerületben csak nyolcz helyen van elemí iskola, 6 anya- és 2 fiókegyházban. A anyaegyházak nevei ezek: Déva-Ványa, Kenderes, Kun-Sz.-Márton, Tisza-Püspöki, Török-Sz.-Miklós és Turkeve; a fiókegyházak: Puszta-Fegyvernek és Tisza-Szajol. Kun-Sz.-Mártonban a fiuk számára külön van négyosztályu főelemi iskola, a leányoké ellenben kétosztályu. Török-Szent-Miklóson a fiuk iskolája két- s a leányoké egyosztályu; Kenderesen is külön járnak a fiuk, külön a leányok, de ugy azok iskolája mint ezeké csak egyosztályu. Puszta-Tisza-Balán is van iskola, de nincs rendszeresitve; ideiglenes házban, ideiglenes tanitóval s 25 tanulóval. A turkevei iskola bérlett helyiségben tartatik.

Az iskolaköteles gyermekek számára nézve azt jegyzi meg a jelentés, hogy ezt pontosan megtudni lehetetlen; Fegyvernek alatt például igy nyilatkozik: „Az anyaegyházhoz tartozó 16 pusztán elszórva levő cselédek gyermekeit a folytonos változás miatt számba venni lehetetlen.“ — Képzelhetni, mennyi nép férne még el a 16 pusztán, ha vizhiányban nem szenvednének.

Az iskolaköteles gyermekek száma még igy is tetemes: fiu volt 1477, leány 1254, együtt 2731; tettleg járt 15 tanitó alatt fiu 1157, leány 903, együtt 2060, vagyis 75,$_{43}$% $\frac{\text{1 tanitó}}{\text{137 tanuló.}}$

E) Tiszáninneni kerület. E kerületben mindössze csak 9 helyen vannak elemi iskolák. Ezeknek ketteje, ugymint: Dormándháza és Tiszahalász, mint fiókegyházak vannak följegyezve, a többi hét mint anyaegyház igy következik: Bessenyő, Füzes-Abony, Kömlő, Mező-Tárkány, Poroszló, Sarod és Tisza-Nána. Mindenütt van ugynevezett kántorlak, melynek egyik szobája iskolául szolgál. Füzes-Abonyban, Poroszlón és Sarudon csinos, derék külön épülete van az iskolának.

Bessenyőn és Füzes-Abonyban azonkivül a fiuk külön tanittatnak, s a leányok ismét külön. A többi helyeken az iskolák vegyesek, és valamennyi csak egyosztályu.

Az iskolaköteles gyermekek száma: fiu 1026, leány 998, együtt 2024; tettleg járt 15 tanitó alatt: fiu 827, leány 685, együtt 1512, vagyis 74,$_{70}$% $\frac{\text{1 tanitó}}{\text{100 tanuló.}}$

A tiszáninneni kerület esperesje, Grell Gergely mezőtárkányi plébános, mint az előttünk fekvő jelentés szerzője az iskolaköteles és a tettleg járó gyermekek közti számkülönbségre nézve oly helyesnek látszó és saját tapasztalatainkkal egybevágó észrevételt tesz, hogy azt szóról szóra ide igtatjuk. „A tanképes vagyis tanköteles és tettleg tanodába járók közötti különbség“ — ugymond, — csupán látszólagos; miután ép oly ritkaság nálunk a soha tanodába nem járt gyermek, mint a ki hat éves korától folyvást és félbeszakitás nélkül eljárna.“ Ez természetesnek látszik! Mit is tudna hat évig egy osztályban csinálni? Tovább igy ir: „A földmiveléssel foglalkozó szülők nyárszaki bokros dolgaihoz a tanköteles gyermekek csaknem összeséggel igénybe vétetnek. Azonkivül, ha a gyermek egyszer olvasni megtanult, rendesen már tanodavégzettnek tekintetik!“ Erre hat évi folytonos iskolázás csakugyan aligha szükséges. Ezt jó lesz figyelembe venni, mikor az elemi iskolák állapotáról szó lesz, s egyszersmind megemlékezni arról is, hogy legtöbb elemi iskolánk országszerte, még mezővárosokban is, csak egyosztályu.

F) Tiszántúli kerület. E kerületben 8 anya- és 6 fiókegyházban vannak elemi iskolák. Az anyaegyházak: Egyek, Kőtelek, Kun-Hegyes, Nagy-Körü, Tisza-Beő, Tisza-Eörs, Tisza-Füred és Tisza-Szalók. A fiókegyházak: Süly, Taskony, Tisza-Igar, Tisza-Örvény, Tisza-Roff és Tomaj. Egyeken külön tanulnak a fiuk, külön a leányok. Különben e kerületben is a kántorlak szolgál az iskola helyiségéül a legtöbb helyen, s a tanitónak mint ilyennek külön dija nincs, hanem a kántori jövedelemből él, mihez némely helyen jegyzői jövedelem is járul. Kőteleknél mondja a jelentés, hogy egy ronda zug a kántorlakban szolgál iskolául,

pedig 206 növendék volna, 97 van is. Az elöljáróság hivatalosan sürgettetik iskola épitésére, de süker nélkül. Süly benépesitett puszta lévén és szétszórt tanyákból állván, a tanképes gyermekeket mind egybegyüjteni csak ritkán lehet. Nagy-Körünél megjegyzi a jelentés, hogy a tankötelesek egy része szigeteken lakik, másik része czigányokból áll s nem jár, különben itt az iskola saját, önálló, tágas és világos épülettel bir. Hasonlón uj és kényelmes épület van Tisza-Eörsön is, de Sülyön szoros szobácska, Kun-Hegyesen szük helyiség, Tisza-Igaron szük és sötét szoba szolgál iskolául. Tisza-Roffon bérelt házban lakik a kántor és vele az iskola. Tomajon, hol a magántanitót Vodianer urak fizetik, mintegy 140 frttal, a nagy béresházban van a tanitónak lakszobája s abban tanit is, Taskonyban szintén magántanitó van, kit gr. Szapári Gyula 300 frttal dijaz, s kinek saját épület szolgál lakásul, melynek előrésze tágas, világos és czélszerüen fölszerelt teremmel és külön bejárással képezi az iskolát. Keletkezett ezen iskola 1862-ben, fölszenteltetett october 5-kén. Emlitendő még Tisza-Szalók, melyről a jelentés mondja, hogy ott a tanügyben rendkivüli ellenszegülés tapasztaltatik a tanács tagjainál, s a kántor még kántori jövedelmét sem kapja rendesen és kényszer nélkül.

Az iskolaköteles gyermekek száma: fiu 1036, leány 1054, együtt 2090; tettleg járt 25 tanitó alatt fiu 608, leány 600, együtt 1208, vagyis 57,$_{57}$% $\frac{\text{1 tanitó}}{\text{52 tanulo.}}$

III. PATAI FŐESPERESSÉG.

A patai főesperesség alá tartozik a következő öt esperességi kerület, ugymint két Jász, Alsó és Felső és három Patai, Alsó, Felsö és Közép, melyek a Mátra délnyugati sarka alatt és körül vannak elhelyezve részint a Jászságban, részint Hevesmegyében. A tannyelv az egész főesperesség minden elemi iskoláiban kizárólag magyar.

A) Alsó-Jászi kerület. E kerületben csak hét anyaegyházban vannak elemi iskolák. Neveik ezek: Alaty-

tyán, Alsó-Sz.-György, Bessen-Szögh, Jász-Apáthi, Jász-Ladány, Kis-Ér és Mihály-Telke. A jelentés szerint csak Jász-Kis-Éren és Bessen-Szöghen járnak a fiuk és leányok egyazon iskolába, a többi öt helyen külön iskoláik vannak. Mi az iskolák minőségét illetí, azt a jelentésből tisztán megérteni lehetetlen, mert négy-négy osztályu alelemi és három osztályu főelemi iskolákról beszél. Az épületekre nézve mindenütt van iskolának szánt külön épület, Jász-Apáthiban három, melyekről azonban a jelentés azt jegyzi meg, hogy „az épületek régiek, roskadtak és homályosak; mi több: iskolához méltatlan zugokba vannak az egymástól messze eső épületek szoritva, s ezekben szoronganak a kisdedek, pedig számuk tetemes, a tanképesek 1199, tehát egy hiján 1200 főre menvén, a tettleg járók pedig 779-re. Annál örvendetesbet mond a jelentés Jász-Ladányról, hol saját és igen fényes épülete van a tanodának.

Az iskolaköteles gyermekek száma: fiu 1694, leány 1455, együtt 3149; tettleg járt 20 tanitó alatt fiu 1229, leány 960, együtt 2189, vagyis 69,$_{51}$% $\frac{\text{1 tanitó}}{\text{109 tanuló.}}$

Alattyánt és Bessenszöghet kivéve, a többi helyeken tartatik vasárnapi iskola is, kivált mesterinasok számára.

B) Felső-Jász kerület. A Felső-Jász kerületben sincs más mint anyaegyházi iskola. Ezeknek száma 8, sora pedig ez: Árok-Szállás, Csány, Dózsa, Felső Sz.-György, Fényszaru, Jákó-Halma, Jász-Berény és Monostor. Árok-Szálláson és Jász-Berényben főelemi iskolák vannak négy-négy osztálylyal a fiuk számára és két-két osztályuak a leányokéra. Jász-Berényben azonkivül még három vegyes iskola van, az al- és felvégi és szent-kuti városrészben. A fényszarúi iskolában is két külön osztályban tanittatnak a fiuk és kettőben a leányok. A többi helyeken az iskolák egyosztályuak, de valamennyiben külön teremben tanulnak a fiuk, és külön helyiségben a leányok, csak a monostori iskola vegyes, Monostor a benépesitett puszták egyike lévén, melynek előbb erőt

kell gyüjtenie, hogy külön iskolát nyithasson. A vasárnapi iskolázás külön dijaztatván, a tanitók meg is teszik, a mit tehetnek. Jákó-Halmán a gyümölcsfatenyésztésért is húz a tanitó 40 frtnyi díjat. Árok-Szálláson saját pompás épülete van az iskolának.

Az iskolaköteles gyermekek száma tetemes: fiu volt 2387, leány 2331, együtt 4718; tettleg járt 27 tanitó alatt fiu 1638, leány 1538, együtt 3176, vagyis 67,31% $\frac{\text{1 tanitó}}{\text{118 tanuló.}}$

C) Alsó-Patai kerület. E kerületben 6 anya- és 3 fiókegyházban vannak elemi iskolák. Az anyaegyházak sora ez: Adács, Detk, Karácsond, Nagy-Füged, Vámos-Gyönk és Visznek. A fiókegyházak: Ludas, Ugra és Zsadány. Az adácsi iskola két osztályu, a többi mind csak egyosztályu és valamennyi vegyes. Épülete mindeniknek van, csak Detk van nála nélkül. A mit ídeiglenesen annak használnak, szintén rosz és szük. Ugyanezt mondja a jelentés a ludasi és ugrai iskoláról is, hol saját épülete ugyan van, de szük.

Az iskolaköteles gyermekek száma: fiu 732, leány 759, együtt 1491; tettleg járt 14 tanitó alatt fiu 590, leány 587, együtt 1177. vagyis 72,23% $\frac{\text{1 tanitó}}{\text{84 tanuló.}}$

D) Felső-Patai kerület- E kerületben 9 anya- és 3 fiókegyházban vannak elemi iskolák. Az anyaegyházak: Apcz, Ecséd, Fancsal, Horth, Nagy-Rhéde, Pásztó, Pata, Szurdok-Püspöki és Tar. A fiókegyházak: Hasznos, Sz.-Jakab és Szücsi (Bajza József hazája). Mindezen helyekeu az iskolák csak egyosztályuak és vegyesek, csak Pásztó és Pata kivételével, hol külön tanulnak a fiuk és külön a leányok, és pedig Patán a fiuk két osztályban, a leányok pedig nőtanitó alatt. A horthi iskola a község házával van egy födél alatt; a nagy-rhédei iskola 1861-ben épült ujra.

Az iskolaköteles gyermekek száma: fiu 1212, leány 1178, együtt 2390; tettleg járt 23 tanitó alatt fiu 812, leány 835, együtt 1647, vagyis 68,99% $\frac{\text{1 tanitó}}{\text{71 tanuló.}}$

E) Közép-Patai kerület. E kerületben 9 anya- és 4 fiókegyházban vannak elemi iskolák. Az anyaegyházak ezek: Gyöngyös két anyaegyházzal, felső és alsóval, Gyöngyös-Halász, Győngyös-Oroszi, Gyöngyös-Tarján, Markaz, Saár, Solymos és Visonta. A fiókegyházak ezek: Atkár, Gyöngyös-Püspöki, Halmaj és Veres-Marth. Gyöngyös felső városában van a) főelemi iskola fiuk számára négy osztálylyal, a legalsó osztály kétszer; b) közép elemi iskola két nőtanitó és egy tanitó alatt, hol női munkára is taníttatnak; c) vegyes alelemi iskola egyosztályu, és d) négyosztályu vasárnapi iskola. Két osztályu iskola van még Tarjánban és Solymoson, a többi mind csak egyosztályu és vegyes, a Gyöngyös alsó városit kivéve, hol 137 leány külön oktatást kap nőtanitótól. A teremről, hol ezek gyülnek, azt mondja a jelentés, hogy felette szük; Veres-Marthon pedig „az iskolaház", — ugymond, — „a botrányig rosz."

Az iskolaköteles gyermekek száma: fiu 1026, leány 982, együtt 2008; tettleg járt 28 tanitó alatt fiu 632, leány 579, együtt 1211, vagyis 60,30% $\frac{\text{1 tanitó}}{\text{43 tanuló.}}$

A gyöngyösi jelentés, a mennyire a felső-városra vonatkozik, nem adja az, 186½-ik évi tanulókat, hanem, nem tudni micsoda önkénykedésből, az 186⅔-ik évieket. A jelentés egyébiránt is kevés hitelü, mert aláirás nélkül küldetett be.

IV. SZABOLCSI FŐESPERESSÉG.

A szabolcsi főesperesség magában foglalja Szabolcs vármegye nagyobb részét, de vannak benne Heves és Külső-Szolnok t. egyesült, még Beregh és Bihar, Szathmár és Zemplén megyéknek, a Nagy-Kunság és Hajdu kerület némely helyei is. A tannyelv mindenütt kivétel nélkül magyar az egész főesperességben, melynek esperességi kerületei ezek: kis-várdai, nagy-kállói, nyiregyházi, püspökladányi és rakomázi.

A) Kis-Várdai kerület. E kerület Szabolcs vármegye éjszak-keleti szögén terül el, hol Zemplén, Beregh és

Szathmár vármegyékből is tartoznak hozzá egyes fiókegyházak. A kerületben 10 anya- és 7 fiókegyházban vannak iskolák, de a kis-várdait kivéve, mely négyosztályu és melynek két alsó osztálya szintén vegyes, az iskolák mind csak egyosztályuak és vegyesek. Az anyaegyházak ezek: Ajak, Fényes-Litke, Gemzse, Korász, Kékcse Kis-Várda, Kopócs-Apáthi, Mándok, Nyir-Bakta és Thass. A fiókegyházak ezek: Bezdéd, Jákó, Jéke, Kerecseny, Nagy-Varsány, Őrmező és Romocsaháza. Kis-Várdán a jelentés külön leány-iskolát tart szükségesnek. Ajakon uj és nagyobb iskola terveztetik. Az egész kerületből panaszolják, hogy a tanitók élelmezésére többnyire földbirtok szolgálván, ezt a rájok rótt adók nagysága miatt nem művelhetik magok, hanem feléből kénytelenek kiadni, mi által a jövedelem nagyon szükre apad. Az épületekről több helyütt azt irja a jelentés, hogy a tanitó saját házában tanit, mi alatt hihetőleg azt érti a jelentés, hogy az iskola számára külön épület áll fenn, melyben a tanitónak is jut szállás. Milyen lehet sok helyen a tanitás, abból gyanithatni, hogy e szavakat saját háza van, az előttünk fekvő jelentés igy irja: saját háza va*nn*.

Az iskolás gyermekek e kerületben felette csekély: fiu volt 426, leány 334, együtt 760; tettleg járt 19 tanitó alatt: fiu 343, leány 259, együtt 602, vagyis 79,$_{21}$% $\frac{\text{1 tanitó}}{\text{31 tanuló.}}$

B) Nagy-Kállói kerület. E nagy kerületben 10 anya- és 8 fiókegyházban vannak elemi iskolák. Az anyaegyházak ezek: Geszteréd, Hajdu-Dorogh, Kálló-Semjén, Levelek, Nagy-Kálló, Nyir-Adony, Nyir-Bátor, Póts-Petri, Sz.-György-Abrány és Uj-Fehértó. A fiókegyházak: Balkány, Hajdu-Nánás, Magy, Nyir-Béltek, Nyir-Lugos, Ó-Fehértó, Piritse és Szalmád. A jelentés szerint a doroghi és nánási iskolának kétosztályunak kellene lenni, de miután tanitó egy-egynél több nincs, s az iskolások száma Dorogon csak 16, Nánáson pedig épen csak 11, a két osztálynak alig van helye. A nyir-bátorí iskolának, a jelentés szerint háromosztályunak kellene lennie, de tovább

mondja, hogy iskolául „a zárdában van egy tágas szoba, segédtanitó ottan sincs, s a tanulók összes száma csak 43; itt sincs értelme a három osztálynak. A többiekről maga a jelentés is azt mondja, hogy mind egyosztályuak és vegyesek. A nyir-adonyi iskola, hol 45 tanképes gyermekből tettleg 25 járt, szüknek és roskadozó állapotban levőnek mondatik. Nagy-Kállón van segédtanitó is, de fizetése nincs.

Az iskolaköteles gyermekek száma: fiu 504, leány 440, együtt 944; tettleg járt 19 tanitó alatt: fiu 325, leány 270, együtt 595, vagyis csak 63% $\frac{\text{1 tanitó}}{\text{33 tanuló.}}$

C) Nyiregyházi kerület. A nyiregyházi kerületben csak 7 anya- és 3 fiókegyházban vannak elemi iskolák. Az anyaegyházak nevei ezek: Demecser, Ibrány, Kemecse, Keresztút vagy Kataj, Nyiregyháza, Napkor és Oross. A fiókegyházak nevei: Apagy, Bogdány és Nagy-Halász. Nyiregyházán és Napkoron az iskolák kétosztályuak, azonkivül van még Nyiregyházán egy másik ískola is, de csak egyosztályu; a többi helyeken az iskolák mind csak egyosztályuak s valamennyi vegyes. Nyiregyházán két tanító mellett segéd is működik, kinek állomása csak most alapíttatott meg. A nyiregyházi leányok tanulnak varrást, himzést és kötést is, van ott vasárnapi iskola is.

Az iskolaköteles gyermekek száma: fiu 369, leány 362, együtt 731; tettlegy járt 13 tanitó alatt: fiu 324, leány 283, együtt 607, vagyis 83% $\frac{\text{1 tanitó}}{\text{46 tanuló.}}$

D) Püspök-ladányi kerület. E kerületben csak 6 anya- és egy fiókegyházban vannak elemi iskolák. Az anyaegyházak ezek: Balmaz-Ujváros, Karczag, Nád-Udvar, Nagy-Ivány, Püspök-Ladány és Szoboszló. A elsőnek fiókegyházán Böszörményben most épitenek iskolát, de a tanitó vagyis kántor fizetése (160 frt és egyéb semmi) oly csekély, a jelentés szavai szerint, hogy nem igen vállalkozík alkalmas ember Böszörménybe rkath. kántornak s annál kevésbé, mert tanitania is kell, azért pedig külön dija nem jár. A hajdu-szo-

boszlói iskolát újnak és alkalmasnak mondja a jelentés. A balmaz-ujvárosi kicsinynek van bemutatva. Karczagon és Nagy-Iványon sok a gyermek; az iskola épületében mind a két helyen két-két tanterem van, de az iskolák még is csak egyosztályuak és vegyesek. Püspök-Ladányban a hely is szűk, egy tanitó sem elég, 164 gyermek járván tanitásra 307 közől, kik tanképesek.

A tanköteles gyermekek száma: fiu 660, leány 565, együtt 1225; tettleg járt 8 tanító alatt: fiu 396, leány 335, együtt 731, vagyis 59,67% $\frac{\text{1 tanitó}}{\text{91 tanuló.}}$

E) Rakomázi kerület. E kerületben 8 anya- és 7 fiókegyházban vannak elemi iskolák. Az anyaegyházak ezek: Berczel, Dada, Rakomáz, Tordos, Tisza-Eszlár, Tisza-Lök, Uj-Vencsellő és Zalkod. A fiókegyházak ezek: Búlly, Gáva, Kenyézlő, Nagyfalu, Szabolcs, Szent-Mihály és Viss. Mindenütt azonban csak egyosztályuak az iskolák és vegyesek, csak Rakomázon tanitja külön épületben külön tanitó a fiukat és külön épületben külön tanitó a leányokat. A tanitók fizetésére nézve megjegyzi a jelentés, hogy a tanitók és kántorok jövedelme most is nagyobb részt csak az, a mi 1846-ban volt, csak hogy azóta a pénz értéke mód nélkül csökkent, „az adó mennyisége pedig szaporodván, a magában is koldus jövedelmet még alább silyányitotta". Nagyfalun az iskola bérbe vett helyiségben tartatik. A varárnapi iskoláról a legtöbb jetentés azt mondja, hogy nincs, vagy hogy megszünt, vagy végre, hogy szünőfélben van. A rakomázi kerületről ellenben azt mondja a jelentés, hogy a vasárnapi iskolák mind a tizenöt helyen kezdőben vannak.

Az iskolaköteles gyermekek száma: fiu 487, leány 473, együtt 950; tettleg járt 17 tanitó alatt: fiu 403, leány 378, együtt 781, vagyis 82,21% $\frac{\text{1 tanitó}}{\text{46 tanuló.}}$

Az anyaegyházak száma azon a területen, mely az egri érsekség határain belül fekszik, 1332 előtt nagyobb volt mint most, s történeti szempontból érdekesnek látszik főesperességek és esperességi kerületek szerint közölni a hely-

neveket, melyek a megjelölt 1332-ik évben anyaegyházakat jelentettek.

I. SZÉKESEGYHÁZI FŐESPERESSÉG.

1. Apátfalvi kerület. Monosbél, Nagy-Bárcza, Sz.-Márton, Uppony és Visnyó = 5.

2. Egri kerület. Bócs, Felső-Szóláth, Ostoros és Szarvaskő = 4.

3. Harsányi kerület. Cserépfalu, Cserép-Váralja, Geszt, Kács, Latorut vagy Leányfalva, Mezö-Nyárád, Noszvaj és Vatta = 8.

4. Mezőkövesdi kerület. Gelej, Nagy-Mihály, Tisza- Dorogma, Tisza-Keszi és Valk = 5.

5. Miskolczi kerület. Arnóth, Csaba, Ecsey, Kápolna, Kazincz és Kondó = 6.

6. Polgári kerület. Bába, Hejő-Keresztúr, Hejő-Szalonta, Igricze, Nagy-Csécs, Nyék, Papi, Sajó-Örös, Sajó-Petri, Szakáld, Szederkény, Tisza-Oszlár és Tisza-Tarján = 13.

7. Szendrői kerület. Abod, Alsó-Telekes, Boldva, Finke, Hangács, Mucsony, Meszes, Nyomár, Rakacza-Szend, Sajó-Kaza, Sennye, Szalonna és Ziliz = 13.

8. Várkonyi kerület. Velezd egy maga = 1.

II. HEVESI FŐESPERESSÉG.

1. Alsó-Hevesi kerület. Alatka, Bod, Csász, Fogacs, Tarna-Eörs és Tenk = 6.

2. Felső-Hevesi kerület. Alsó-Lengyend, Terecske, Fedémes, Isten-Mezeje, Ivány és Váraszszó = 6.

3. KözépHevesi kerület. Deménd, Nagy-Tálya, Nagy-Ut és Vécs = 4.

4. Kun-Szent-Mártoni ker. Tisza-Szajol = 1.

5. Tiszáninneni kerület. Szikszó = 1.

6. Tiszántúli kerületben. Fegyvernek, Gyanda, Kócs, Szent-Imre, Tisza-Abád, Tisza-Derzs, Tisza-Roff és Tisza-Szöllős = 8.

Az elemi tan-

Az egri érseki megye-

Főesperesség	Esperességi kerületek	Egyházak elemi iskolával			Iskolai helyiség			Tanitók			Tantermek
		anya	fiók	együtt	saját	bérlett	együtt	fő-	al-	együtt	
I. Székesegyházi	Apátfalvi . . .	6	9	15	9+5	1	15	15	—	15	15
	Egri . . . , .	8	5	13	18	—	18	33	7	40	28
	Harsányi . . .	8	7	15	16	—	16	15	4	19	17
	Mező-kövesdi ,	8	6	14	14	—	14	18	4	22	22
	Miskolczi . . .	10	7	17	17	—	17	20	—	20	20
	Polgári . . .	8	8	16	17	1	18	18	—	18	18
	Szendrői . . .	9	12	21	21	—	21	21	1	22	21
	Várkonyi . . .	6	10	16	15	1	16	16	2	18	16
összegek	8	63	64	127	132	3	135	156	18	174	157
II. Hevesi	Hevesi alsó . .	8	6	14	11	a. *) 3	14	14	7	21	18
	Hevesi felső . .	9	17	26	25	b. *) 1	26	26	—	26	26
	Hevesi közép .	c. *) 9	4	13	13	—	13	13	12	25	17
	Kun-Sz.-Mártoni	6	2	8	7	1	8	11	4	15	16
	Tiszáninneni .	7	2	9	10	—	10	11	4	15	11
	Tiszántúli . .	8	6	14	15	8	23	14	2	16	15
összegek	6	47	37	84	81	13	94	89	29	118	103
III. Patai	Jász alsó . . .	7	—	7	9	—	9	19	1	20	20
	Jász felső . . .	8	—	8	8	—	8	26	1	27	26
	Patai alsó . . .	6	3	9	8	1	9	10	4	14	10
	Patai felső . .	9	3	12	11	1	12	16	7	23	15
	Patai közép . .	9	4	13	17	1	18	22	6	28	23
összegek	5	39	10	49	53	3	56	93	19	112	94
IV. Szabolcsi	Kis-Várdai . .	10	7	17	17	—	17	19	–	19	21
	Nagy-Kállai . .	10	8	18	17	1	18	18	–	18	20
	Nyiregyházi . .	7	3	10	10	—	10	11	2	13	13
	Püspök-Ladányi	6	1	7	6	1	7	7	1	8	7
	Rakomázi . , .	8	7	15	15	1	16	16	1	17	16
összegek	5	41	26	67	65	3	68	71	4	75	77
As egész megyében	kerület 24	190	137	327	331	22	353	409	70	479	431

*) a. Remetelak, a kántor bérlett háza és kegyelemből adott szoba szolgál-

*) b. A tisztilakban egy szoba használtatik iskolául Kőkúton.

*) c. Maklár és Nagy-Tálya kimaradtak. Amaz anyaegyház, emez

ügy állása

ben, az 186 1/2-ik évben.

A tannyelv									A gyermekek száma						Arányok	
tiszta			vegyes						tanképes volt			tettleg járt			A tanképesek közöl járt %-ban	Egy tanító alatt járt
magyar	német	tót	magy. ném.	magy. tót	német tót.	magyar német tót	más vegyület		fiu	leány	összesen	fiu	leány	összesen		
									469	460	929	316	314	630	67,80	42
kizárólag magyar									1,723	1,541	3,264	1,278	1,089	2,367	72,51	59
									812	768	1,580	546	498	1,044	66	55
									1,326	1,199	2,525	886	722	1,608	63,68	45
10	—	—	4	4	—	2	—		694	660	1,354	535	477	1,012	74,74	50
									619	634	1,253	501	498	999	79,73	55
kizárólag magyar									533	378	911	405	319	721	79,73	33
									508	534	1,042	435	445	880	83,68	48
147	—	—	4	4	—	2	—		6,684	6,174	12,858	4,902	4,362	9,264	72	53
kizárólag									1,169	1,109	2,278	870	779	1,649	72,38	78
									1,181	1,111	2,292	904	859	1,763	76,92	67
							1 } kivéve		1,495	1,381	2,876	1,016	983	1,999	69,50	80
							1 }		1,477	1,254	2,731	1,157	903	2,060	75,43	137
									1,026	998	2,024	827	685	1,512	74,40	100
magyar									1,036	1,054	2,090	608	600	1,208	57,79	52
101	—	—	2	—	—	—	—		7,384	6,907	14,291	5,382	4,809	10,191	70	86
									1,694	1,455	3,149	1,229	960	2,189	69,54	109
									2,387	2,331	4,718	1,638	1,538	3,176	67,31	118
kizárólag magyar									732	759	1,491	590	587	1,177	72,23	84
									1,212	1,178	2,390	812	835	1,647	68,99	71
									1,026	982	2,008	632	575	1,211	60,30	43
94	—	—	—	—	—	—	—		7,051	6,705	13,756	4,901	4,499	9,400	68	84
									426	334	760	343	259	602	79,21	31
									504	440	944	325	270	595	63	33
kizárólag magyar									369	362	731	324	283	607	83	46
									660	565	1,225	396	335	731	59,67	91
									487	473	950	403	378	781	82,21	46
77	—	—	—	—	—	—	—		2,446	2,174	4,620	1,791	1,525	3,316	72	44
419	—	—	6	4	—	2	—		23,565	21,960	45,525	16,976	15,195	32,171	70	67

nak iskolául Puszta-Fogacson, P.-Tenken és P.-Vezekényen.

fiókegyház,

III. PATAI FŐESPERESSÉG.

1. Alsó- és 2. Felső-Jász kerület. egy sincs.

3. Alsó-patai kerület. Ugra és Zsadány = 2.

4. Felső-patai kerület. Muzsla és Szent-Jakab = 2.

5. Közép-patai kerület. Ercs, Gyöngyös-Püspöki és Halmai = 3.

IV. SZABOLCSI FŐESPERESSÉG

1. Kis-várdai kerület. Báka, Czigánd = 2.

2. Nagy-kállai kerület. Acsád, Bagoss, Balkány, Biri, Bőköny, Hadház, Hugyaj, Kis- és Nagy-Guth, Kis-Kálló, Szakoly, Szeg-Egyháza és Téglás = 13.

3. Nyiregyházi kerület. Bogdány, Kék- és Nagy-Halász = 3.

4. Püspökladányi kerület. Böszörmény, Hegyes, Máta, Szóváth és Zelemér = 5.

5. Rakomázi kerület. Búlly, Gáva, Kenyézlő, Nagyfalu, Szabolcs, Sz.-Mihály, Tisza-Dob és Viss = 8.

55 + 26 + 7 + 31 = 119.

IV.

ELEMI TANÜGY A BESZTERCZEBÁNYAI PÜSPÖKI MEGYE TERÜLETÉN 186 ½-BEN.

A kerületi iskolaigazgatók által benyujtott kimutatásból összeállitotta

Dr. Barsi József.

Ő Mlga Moyses István beszterczebányai püspök, Szent-Kereszten 1863-ban martius 20-án kelt levele mellett küldé meg a nm. Helytartótanácsnak a gondjaira bizott egyházmegye területén létező tanitó-képezdére, fő- és alelemi iskolákra s egyéb ezeknek körébe tartozó intézetekre vonatkozó kimutatásokat.

A beszterczebányai egyházmegye azok közé tartozik, melyek Magyarországon 1776-ban Mária Terézia magyar király és VI. Pius római pápa egyetértésével más nagyobb egyházmegzékből szakittattak ki, s melyek betürendben ezek: beszterczebányai, rozsnyói, szathmári, székesfehérvári és szombathelyi. A beszterczebányainak nagyobb része az esztergami érsekségtől választatott el, kisebb része pedig az ősrégi nyitrai püspökségtől.

A beszterczebányai egyházmegye súlypontja Zólyom vármegyében fekszik, melyet egészen foglal magában. Thurócz vármegye szintén egészen e püspökség alá tartozik ugyan, de területe nem nagy, népessége gyér és vegyes. Bars vármegyéből négy esperességi kerület tartozik a beszterczebányai püspök alá, a többi az esztergami érsekségnél hagyatott meg; Nyitra vármegyéből végre csak egy kerület tartozik oda, a bajmóczi, mely Nyitra folyóvizének eredetéig nyulik fel s a nem régen megnyitott országútban a legkevésbé meredek átkelést nyujtja Thurócz vármegyébe.

Ezekből láthatni, hogy a besztercze bányai egyházmegye közép terület foglal el, az ország közgontja és annak éjszaki határai közt, s e helyzeténél fogva nagy fontosságu szerep vitelére volna hivatva, ha a főutvonalak az ország szivéből annak határai felé ő rajta mennének keresztül, mi eddiglen csak kis mértékben, a Nyitra és Garam folyóvizek mentében tapasztaltatott. Az ethnograph és etholog ezen egyházmegyében igen sok anyagot találhatna tanulmányai gazdagitására. A lefolyt század alatt ezen egyházmegye területén, hogy csak egyet említsünk, a nyelv-változtatás tüneménye több helyen bevégzett ténnyé lett, más helyeken most van folyamatban, s a kétajkuság igen érdekes eseteit találhatni, melyeknél nem lehet nem csodálni a tökéletes csendességet, melylyel a nemzetiségek egyebütt oly zajos és forrongó kérdése a természet ezen senki által fel nem izgatott fiai között végleges kifejlődése felé halad. Lassu eltótosodás a köznépnél, lassu meg- vagy visszamagyarosodás a müveltebbeknél: ezek mutatják a csendben működő erők, a esendben alakuló jegecztömbök irányát. E folyamot siettetni vagy késleltetni talán lehet, megváltoztatni aligha. Az esperes urak jelentései mind magyar nyelven vannak szerkesztve.

Az elemi tanügy e téren végtelenül sokat építhet, ha czélszerűn vezettetik, és végtelenül sokat ronthat, ha az oktatandó gyermekekben nem azt nézi, mire van hivatva, hanem mivé lehetne felhasználni, mikép lehetne felhasználni, mikép lehetne legjobban idomitani távol fekvő czélok öntudatlan, s könnyen vezethető eszközévé. Az elemi oktatás e nagy fontossága, melyet itt csak érintünk, megfoghatóvá teszi, hogy e helyütt is szót adunk azon meggyőződésnek, hogy, ha a püspökök mint az apostolok utódai, főleg arra vannak hivatva, hogy az egyházat tanitsák és igazgassák, a főesperesek, mint a püspökök fősegédjei, népünk jelen miveltségi stadiumában aligha tehetnek jobbat, mint ha az elemi oktatásig leereszkednek, annak czélszerü vezettetése fölött őrködve, hiányain segítve, a népet serkentve, a tanitókat buzdítva, a gyermekeket önbecsök érzetére emelve, hogy valahára tettleg is érvényre jusson a sokat jelentő mondat: maxima debetur reverentia puero.

Főesperességet a beszterczebányai egyházmegye négyet számlál: a székesegyházit, barsit, nyitrait és thuróczit. A székesegyházi Zólyom megyét foglalja magában s a következő esperességi kerületekre van felosztva: a beszterczebányai-, breznóbányai-, korponai-, libethbányai- és zólyomira. A tannyelv az egész főesperességben, sőt az egész egyházmegyében, igen kevés kivételekkel, melyeket illető helyeiken jelezni fogunk, tót.

I. SZÉKESEGYHÁZI FŐESPERESSÉG.

A) Beszterczebányai kerület. E kerületben 11 anya- és 8 fiókegyházban vannak elemi iskolák. Az anyaegyházak ezek: Badin, Beszterczebánya, Donoval, Felső-Micsinye, Hajnik, Moticsko, Ó-Hegy, Radvány, Riecska, Tajova és Urak-Völgye. A fiókegyházak: Hermanecz, Hermaneczi papirgyár, Majorfalva, Podlavicze, Szandberg, Szent-Jakab, Szielnicze és Szkubín.

Mi Beszterczebányát, az egyházmegye székhelyét és Zólyom vármegye fővárosát illeti, ennek kebelében van a) kir. képezde, elemi tanitók számára, melyben a növendékek száma 1860-ban 48 volt, de 186$^1/_2$-ben már csak 25, egy igazgató tanár és négy segédtanitó alatt; — b) főelemi tanoda, melyben a tannyelv tót és német, négy osztálylyal csak fiuk számára és saját épületében; c) ugyanezen épületben tót és német nyelvü leányiskola egy tanitó alatt segéd nélkül; d) vasárnapi iskola, melyben 2 főelemi tanitó ingyen tanit, s egy rajzmester csekély dij mellett. A képezdénél tannyelv nincsen megemlítve.

A többi helyeken vannak az iskola számára épületek és tanitók, de az iskolák mind csak egyosztályuak és vegyesek, s a tannyelv széltiben tót. A felső-micsinyei iskolánál mondja a tisztán magyarul irt jelentés, hogy „az iskolai épület 1813-ban leégvén, az oktatás a tanitó házában történik". Ha tehát a tanitónak nem volna saját háza, az oktatás 1813 óta a szabad ég alatt maradt volna! Radván mezővárosában pedig bérbe vett házban tartatik az iskola, mert „saját épülete roskadozó félben vagyon."

Az iskolaköteles gyermekek száma: fiu 663, leány 513, együtt 1176; tettleg járt 29 tanitó alatt fiu 619, leány 440, együtt 1059, vagyis 89% $\frac{1 \text{ tanitó}}{36 \text{ tanitó}}$.

B) Breznobányai kerület. E kerületben 10 anya- és ugyanannyi fiókegyházban vannak elemi iskolák. Az anyaegyházak ezek: Balog, Benyus, Breznóbánya, Dubova, Felső-Lehota, Lopej, Polhora, Predajna, Rhónicz és Valaszka. A fiókegyházak ezek: Alsó-Lehota, Baczuch, Bisztra, Brezova, Bujakovo, Dobrocs, Jaszeno, Mihalova, Mitó és Oszerble. Breznobányán főelemi iskola van, de csak három osztályu és pedig mind a három osztályba leányok is járnak, kik azonkivül kézi munkákra is taníttatnak. A többi iskola mind csak egyosztályu és valamennyi vegyes. A tannyelv, Rhóniczot kivéve, hol a tót mellett a német is használtatik, mindenütt tót. Az iskola-épületek közt van 12 kőépület (a breznobányai pompásnak mondatik) két faépület, a brezovai pedig a cs. k. kamara egyik épületében tartatik. A balogi épület nem csak fából van, hanem oly szük is, a 160 tanitványhoz képest, kik Balogon kivül még ennek népesebb és közelebb eső fiókjaiból is feljárnak, ugymint Dolina, Fajtó, Jánosovka, Krám, Pusztó, Vidrovo és Závodjáról, ugy hogy a gyermekek nagyobb része a puszta földön hentereg; hasonlót mond a jelentés a dubovairól, hova Nemeczka, Rásztoka és Zámostyáról is följárnak a gyermekek; népes iskola van Benyuson is, hová Bravaczo, Filipo, Kaspero, Podholja és Szanko nevü népes fiókokból gyül jó időben a tanulók serege; a mihalovairól mondja a jelentés, hogy meg nem felel czéljának, mert a helységen kivül áll. Alsó-Lehotán, Brezóván, Bujakovón és Mitón csak magán jellemű az iskola. Legnépesebb aránylag a Rhóniczi iskola, melybe 137 fiu s 103 leány, összesen 240 tanuló jár egy tanitó alá, kinek segédje sincs. — A jaszenói iskolába csak 51 fiu 50 leány, összesen 101 tanuló jár, de ennek is alig van a szük fa-épületben helye.

Az iskolaköteles gyermekek száma: fiu 1144, leány

1008, együtt 2152; tettleg járt 23 tanitó alatt: fiu 1023, leány 887, együtt 1910, vagyis 88,75% $\frac{\text{1 tanitó}}{\text{100 tanuló.}}$

C) Korponai kerület. E kerület minden tekintetben kicsiny és az eddig taglaltak közt legkisebb. Csak őt anyaegyházat foglal magában, kevés számu népességgel. Az anyaegyházak: Baczur, Bábaszék, Dobroniva, Korpona és Szászi. Korponán főelemi iskola van, négy osztálylyal, de vegyes, és tannyelve tót, magyar és német, az egyetlen hely a besztercz ebányai egyházmegyében, hol a magyar nyelv meg tudott maradni ősi jogában. Korponán még az irtványok is jőnek tekintetbe, hol két tanitó alatt 61 növendék közől 34 kap elemi oktatást bérlett födél alatt. A többi négy helyen, noha Bábaszék, Dobroniva és Szászi és ennek fiókja Tót-Pelsőcz a mezővárosok sorába számíttatnak, csak egyosztályu elemi iskolák vannak, s a tannyelv tót.

Az iskolaköteles gyermekek száma: fiu 156, leány 145, együtt 301; tettleg járt 11 tanitó alatt: fiu 132, leány 119, együtt 251, vagyis 83,38% $\frac{\text{1 tanitó}}{\text{23 tanuló.}}$

Egyébiránt a beküldött jelentés nem hangzik össze az Akadémia könyvtárában létező Schematismus Dioec. Neosoliensis pro anno 1860, czimű névkönyv adataival. A névkönyv 49 lapja szerint Korponán csak háram osztály van; ellenben Dobroniva három fiókegyházában, Brezinyn, Dobrováraljánban és Michalkovában mind a tanitók meg vannak nevezve, mind a tanulók száma föl van jegyezve, Breziny 22-vel, Dobrováralja 43-mal, Michalkova pedig 18-czal. Ugyan ez áll Szász mezőváros fiókjáról Bozók-Lehotkáról, melynek tanitója szintén meg van nevezve s a tanulók száma 42-re téve. Minthogy pedig az előttünk fekvő jelentést épen a dobronivai lelkész irta, ki egyszersmind esperes: azt kell-e valljon hinni, hogy 1860 óta négy elemi iskola meg tudott szünni s pedig aránylag oly kicsiny kerületben?

D) Libetbányai kerület. E kerületben 8 anya- és 9 fiók-egyházban vannak elemi iskolák. Az anyaegyházak

ezek: Libeth-Bánya, Mezibrod, Mostenicz, Podkonicz, Pojnik, Szelecz, Szent-Endre és Zólyom-Lipcse; a fiókegynázak pedig ezek: Hjadel, Lucsatén, Priechod és Talkova. A most idézett névkönyv Pojnik mellett is hoz fel fiókegyházat, Huta neve alatt; de mivel ott is csak az tanit, a ki Pojnikon, a jelentésből hihetöleg ezen oknál fogva maradhatott ki. — Pojnikon lévén, hadd jegyezzük meg, hogy ott már 1310-ben keletkezett a plébánia, s hogy annak egyik fiókegyháza, a Sz. Zsófia temploma Dubraviczán, 1432-ből való. Az egész kerületben, noha Libethbánya sz. kir. város, Zólyom-Lipcse pedig hires mezőváros, nincs más elemi iskola mint egyosztályu és vegyes. A tannyelv a jelentés szerint szláv, mi egyértelmű a tóttal. A libethbányai iskolának épülete is rosz karban levőnek mondatik. A lucsatini tanitó még nincs rendszeresítve, de jó remény fejében, tanit.

Az iskolaköteles gyermekek száma: fiu 496, leány 427, együtt 923; tettleg járt 12 tanitó alatt, fiu 469, leány 411, együtt 880, vagyis 96,42% $\frac{\text{1 tanitó}}{\text{73 tanuló.}}$

E) Zólyomi kerület. E kerületben 8 anya- és 11 fiókegyházban vannak elemi iskolák. Az anyaegyházak ezek: Bucs, Detva, Miklósfalva, Nagy-Szalatnya, Ocsova, Ternye, Véghles-Huta és Zólyom. A fiókegyhazak: Dubrava, még egy Dubrava, Dubravy, Hrinyova, Klokocs, Latka, Sztozsok, Turova, Vas-Berzencze, Véghles és Zolna. Zólyomban van három osztályu iskola, Detván kétosztályu, a többi mind csak egyosztályu és valamennyi vegyes, a tannyelv említve seholsincs, annak jeléül, hogy kérdés alá sem jöhet, a népnek tótajkusága ismeretes lévén. Az épületekre nézve megjegyzi a jelentés, hogy a miklósfalvai oly rosz állapotban van, miszerint az oktatás bérelt házban adatik. Turován, Hrinyován és Dubravyban szintén csak bérelt házban tanitanak, a véghleshutairól pedig azt mondja a jelentés, hogy „a legroszabb állapotban van.“

Az iskolaköteles gyermekek száma: fiu 888, leány 804,

együtt 1691; tettleg járt 22 tanitó alatt: fiu 688, leány 599, együtt 1287, vagyis 76% $\frac{1 \text{ tanitó}}{55 \text{ tanuló.}}$

A fennidézett névkönyv szerint a detvai lakosság 8586 lélekre megy. Vannak fiókjai, mint Pieszt 1051 főnyi néppel, iskola és egyház nélkül. Az irtványokban több nép lakik mint a mezővárosban, s ott azután mondja a névkönyv (80. l.) „In Exstirpaturis: 10 precarii Docentes".

II. BARSI FŐESPERESSÉG.

A) Körmöczbányai kerület. E kerületben 8 anya- és 8 fiókegyházban vannak elemi iskolák. Az anyaegyházak: Berg, Blaufusz, Jalna, Jasztraba, Kapronczа, Konossó, Körmöczbánya és Lucska. A fiókegyházak: Alsó- és Felső-Turcsek (e kettő Thurócz vármegyében) Bartos-Lehota, Ihrács, Hornavesz, Klacsán, Nevolno és Pityelova. Körmöczbányán a fiuk számára van négyosztályu főelemi iskola, a leányok számára pedig kétosztályu, mindenik külön épületben. A jelentés szerint a bergi, jalnai, jasztrabai, hornaveszi, kapronczai, konossói és lucskai iskolák két osztályuak, de csak egy-egy tanitó alatt, segéd- vagy altanitó nélkül. E kerületben a tannyelv német Bergen, Blaufuszon, Kapronczán, Konossón, Körmöczbányán, Lucskán és a két Turcseken, a többi helyeken tót. Alsó- és Felső-Turcseken egy tanitó van csak, ki egy nap egyik helyen tanit, más nap felváltva a másikon és pedig mind a két helyen bérlett házban. Bartos-Lehotkán, Ihrácson, Klacsánban és Nevolnón a tanitó háza szolgál iskolául. Bergen a kir. kincstár igazgatósága engedett át egy épületet bizonytalan időre az iskola számára.

Az iskolaköteles gyermekek száma: fiu 983, leány 734, együtt 1717; tettleg járt 20 tanitó alatt: fiu 619, leány 431, együtt 1050, vagyis csak 61,15% $\frac{1 \text{ tanitó}}{52 \text{ tanuló.}}$

B) Szent-Kereszti kerület. E kerületben 13

anya- és 3 fiókegyházban vannak elemi iskolák. Az anyaegyházak ezek: Felső-Apáthi, Felső-Zsdán, Jano-Lehota, Lutila, Mocsár, Nagy-Lovcsa, Prochott, Szent-Kereszt, Szklenó-Füred, Szlaszka, Trubin, Ujlehota és Vieszka. A fiókegyházak: Alsó-Zsdán, Körmöcske és Presztavik. A jelentés szerint valamennyi iskolának két osztályunak kellene lenni, a szent-keresztinek pedig három osztályunak, de mivel mindenik csak egy tanteremmel bir, melyben segéd nélkül csak egy tanitó fárad, az eredmény semmiesetre sem felelhet meg a várakozásnak- — A jano-lehotai iskolában e sorok irója is tanult. A tanitó az iskola épületében lakván, s e sorok irója a tanitó fia lévén, nyolcz éves koráig otthon tanult s élénkül emlékezik, hogy akkor az ugynevezett Bell-lankasteri mód segítségével csakugyan sükerült egy tanteremben és egy tanitó vezérlete alatt fokozatos tanitást eszközölni, s mig a kisebbek betüztek, az alatt a nagyobbak annyit tanultak, hogy onnan egyenesen a gymnasiumba mehettek fel.

Az ekképen 1807-től 1827-ig elhintett magnak minden nyomait, a későbbi elhanyagolás daczára, máig sem temette el egészen az idő. Az aránylag kis helységben 200 gyermekből most is jár tanulni 180.

A tannyelv Jano- és Uj-Lehotán német, a többi helyeken tót.

Az iskolaköteles gyermekek száma: fiu 769, leány 721, együtt 1490; tettleg járt 16 tanitó alatt: fiu 697, leány 678, együtt 1375, vagyis 92,34% $\frac{\text{1 tanitó}}{\text{86 tanuló.}}$

C) Uj-bányai kerület. E kerületben 11 anya- és 3 fiókegyházban vannak elemi iskolák. Az annyaegyházak ezek: Berzencze, Felső-Hámor, Geletnek, Klak, Magospart, Pila, Rudnó, Uj-Bánya, Velkapola, Vichnye és Zsarnócza. A fiókegyházak: Alsó-Hámor, Szénásfalva és a zsarnóczai kohó. Ujbányán van egy két osztályu iskola fiuk számára s egy egyosztályu a leányok számára. A többi iskola mind csak egyosztályu, és vegyes. A tannyelv Pilán és Velkapolán

német, egyebütt mindenütt tót. Minden iskolának saját épülete van, csak a zsarnóczai kohóban még nincsen, hanem bérbe vett háznál van a tanitás. Felső-Hámorban, Uj-Bányán és Zsarnóczán vannak segédtanitók is.

Az iskolaköteles gyermekek száma: fiu 1148, leány 1103, együtt 2251; tettleg járt 19 tanitó alatt: fiu 778, leány 697, együtt 1475, vagyis 65,53% $\frac{\text{1 tanitó}}{\text{77 tanuló.}}$

III. NYITRAI FŐESPERESSÉG.

A) Bajmóczi kerület. E kerületben 12 anya- és 13 fiók-egyházban vannak elemi iskolák. Az anyaegyházak ezek: Bajmócz, Brezán, Chrenócz, Czach, Gajdla, Handlova, Koós, Lazan, Németpróna, Privigye, Szebedrás és Tuzsina. A fiókegyházak: Bajmócz-Apáthi, Chojnicza, Czigel, Hradecz, Hanyanka, Kis-Csausa, Kis-Próna, Majzel, Nedozser, Pollusz, Poruba, Rásztocsno és Szolka. E helyeken mindenütt van iskola, sőt Gajdlán és Handlován, mivel ezek hosszu völgyekben majdnem egy óra járásnyira elnyulnak, két-két iskola van, mindenik saját épületével és tanitójával, alsó és felső iskola neve alatt. A privigyei iskola három osztályu, de csak két tanitóval és csak a fiúk számára, a leányoké csak egyosztályu, külön épülettel; — a németprónai jeles két tanitóval két osztályu, a többi mind csak egyosztályú és vegyes. Az épületekre nézve az anyaegyházakban mindenütt van az iskolának saját épülete, sőt, mint már érintetett, Gajdlán, Handlován és Privigyén kettesével; a fiókegyházakban a tanitás nem rendszerezett tanitók által bérbe vett házaknál tartatik. A tannyelv a czachi, chojniczai, gajdlai, handlovai, majzeli, németprónai, szolkai és tuzsinai iskolákban német, a többiekben szláv. A koósi iskola még 1745-ben német volt, s a nép akkor panaszt tett a rájok tukmált németül nem tudó pap és tanitó ellen. A panasz süker nélkül elhangzott, de nyoma megmaradt az anyaegyház irott történeti jegyzetei közt, s a magára hagyott kis német telep tót lett. Pecsétje azonban már 1844 óta magyar.

Az iskolaköteles gyermekek száma: fiu 1434, leány 1334, együtt 2768; tettleg járt 32 tanitó alatt: fiu 1099, leány 760, együtt 1859, vagyis 66, $_{79}$% $\frac{\text{1 tanitó}}{\text{58 tanuló.}}$

B) Oszláni kerület. E kerület ősrégi időktől Bars vármegye oszláni, vagyis fekvését a Garam völgyében fekvő vármegye-házából tekintve, hegyentúli járását képezé. 1849 után 1860-ig, mert a Nyitra völgyében fekszik, Nyitra vármegyéhez csatoltatott. Egyházi tekintetben e kerület az egyházmegye alapitásától kezdve mindig a nyitrai főesperességhez számittatott, mely különben csak az egy bajmóczi kerületb'l állott volna.

Az oszláni kerületben 7 anya- és 2 fiókegyházban vannak elemi iskolák. Az anyaegyházak: Bisztricsény, Felfalu, Felső-Kamenecz, Kis-Kerstenye, Nagy-Ugrócz, Oszlán és Simony. A fiókegyházak: Cserenye és Nemes-Kosztolán. Mindenütt van az iskolának külön épülete, csak Oszlánban nincs, hol 1861-ben földig leégvén, még fel nem építtethetett, s hol a tanitás addiglan is a városházánál foly. Mindezen iskolák csak egyosztályuak, mind vegyesek, s a tannyelv még mindenütt csak szláv. Pedig erre vonul egyik főut a Duna völgyéből a felföldre.

Az iskolaköteles gyermekek száma: fiu 303, leány 297, együtt 600; tettleg járt 9 tanitó alatt: fiu 228, leány 190, együtt 418, vagyis csak 69, $_{33}$% $\frac{\text{1 tanitó}}{\text{46 tanuló.}}$

IV. THURÓCZI FŐESPERESSÉG.

A) Alsó-thuróczi kerület. E kerületben 10 anya- és 5 fiókegyházban vannak elemi iskolák. Az anyaegyházak: Felső-Stubna, Háj, Jeszeno, Szent-György, Szent-Mária, Szklenó, Tót-Próna, Valcsa, Vriczko és Znyo-Váralja. A fiókegyházak: Ábrahámfalva, Alsó-Stubna, Bálintfalva és Szlovan. Mintegy 34 kisebb község van e kerületben mint fiókegyház följegyezve, melyekből elemi tani-

tásért vagy az anyaegyházba, vagy valamely más helyre kell a gyermekeket küldeni. Sz.-György alá tartozik a többi közt Poleréka nevü helység 112 főnyi lakossággal, a Polereczkyek hazája, és Lászlófalva Sz. Kozma és Dömjén egyházával, mely állitólag 1375-ben épült.

E kerületben a jelentés szerint az alsó- és felső-stubnai, háji és bálintfalvi iskolákon kivül, melyek csak kétosztályuak, a többi mind háromosztályunak mondatik, de csak egy tanitóval, és valamennyi vegyes; a znyo-váraljai pedig főeleminek van bemutatva négy osztálylyal, 2 fő- és egy al-tanitóval. A tannyelv Felső-Stubnán, Szklenón és Vriczkón német, a többi helyeken mindenütt tót. Saját épülete van az iskolának mindenütt, csak Alsó-Stubnán, Ábrahámfalván, Bálintfalván nem, ezek fiókegyházak lévén, s nincs iskolaháza Jeszenónak, a község kicsinysége és szegénysége miatt. E négy helyen bérelt házakban foly a tanitás.

Az iskolaköteles gyermekek száma: fiu 597, leány 631, együtt 1228; tettleg járt 20 tanitó alatt: fiu 552, leány 602, együtt 1154, vagyis 93,$_{97}$% $\frac{\text{1 tanitó}}{\text{57 tanuló}}$.

B) Felső-thuróczi kerület. E kerületben 8 anya- és 1 fiókegyházban vannak elemi iskolák. Ötvenöt, fiókegyháznak nevezett, kisebb helység van iskola nélkül, hanem a gyermekeket más helységbe kénytelenek iskolába küldeni. Az anyaegyházak ezek: Mosócz, Neczpál, Szent-Ilona, Szent-Márton, Szent-Mihály, Szent-Péter, Szucsán és Thurán. A fiókegyház: Alsó- és Felső-Rutka, Szucsán alá tartozik. A szacsáni Sz. Zsófia temploma a névkönyv szerint 1115 épült, a szentpéteri Sz. Péter temploma már 1104-ben állt; a mosóczi 1200 körül épült, a neczpáli Sz. László tiszteletére épen az aranybullával egykoru, vagyis 1222-ben épült. Ennek fiókjában Belán van ennek mása szintén 1222-ből. Szent-Ilona fiókjában Nagy-Jeszenben Sz. Márgit tiszteletére áll fenn templom 1321-ből; a sz.-mártoni templom már 1315-ben állt, a sz.-mihályi szintén még árpádkori

Az elemi tan-

A beszterczebányai püspöki

Fő-esperesség	Esperességi kerületek	Egyházak elemi iskolával			Iskolai helyiség			Tanitók			Tantermek
		anya	fiók	együtt	saját	bérlett	együtt	fő-	al-	együtt	
I. Székes-egyházi	Beszterczebán y.	11	8	19	13	2	15	24	5	29	25
	Breznóbányai .	10	10	20	19	1	20	23	—	23	22
	Korponai . . .	5	—	5	5	1	6	9	2	11	9
	Libethbányai .	8	4	12	12	—	12	12	—	12	12
	Zólyomi . . .	8	11	19	16	3	19	20	2	22	22
összegek	5	42	33	75	65	7	72	88	9	97	90
II. Barsi	Körmöczbányai.	8	8	16	10	7	17	18	2	20	21
	Szent-kereszti .	13	3	16	14	2	16	16	—	16	16
	Uj-Bányai . .	11	3	14	13	1	14	16	3	19	15
összegek	3	32	14	46	37	10	47	50	5	55	52
III. Nyitrai	Bajmóczi . . .	12	13	25	15	13	28	31	1	32	32
	Oszláni . . .	7	2	9	8	1	9	8	1	9	9
összegek	2	19	15	34	23	14	37	39	2	41	41
IV. Thuróczi	Alsó-thuróczi .	10	5	15	11	4	15	16	4	20	20
	Felső-thuróczi .	8	1	9	5	3	8	9	1	10	11
összegek	2	18	6	24	16	7	23	25	5	30	31
Az egész megyében	kerület 12	111	68	179	141	38	179	202	21	223	214

ügy állása

megyében, az 186 1/2-ik évben.

A tannyelv								A gyermekek száma						Arányok	
tiszta			vegyes					tanképes volt			tettleg járt			A tanképesek közöl járt %.	Egy tanító alatt járt
magyar	német	tót	magy. ném.	magy. tót	német tót.	magyar német tót	más vegyület	fiu	leány	összesen	fiu	leány	összesen		
—	—	20	—	—	5	—	—	663	513	1,176	619	440	1,059	89	36
—	—	21	—	—	1	—	—	1144	1008	2,152	1023	887	1,910	88,75	83
—	—	5	—	—	—	4	—	156	145	301	132	119	251	83,38	23
—	—	12	—	—	—	—	—	496	427	923	469	411	880	96,42	73
—	—	22	—	—	—	—	—	888	803	1.691	688	599	1,287	76	58
—	—	80	—	—	6	4	—	3347	2896	6,243	2931	2456	5,387	86	55
—	13	8	—	—	—	—	—	983	734	1,717	619	431	1,050	61,15	52
—	2	14	—	—	—	—	—	769	721	1,490	697	678	1,375	92,34	86
—	2	13	—	—	—	—	—	1148	1103	2,251	778	697	1,475	65,53	77
—	17	35	—	—	—	—	—	2900	2558	5,458	2094	1806	3,900	71	70
—	12	20	—	—	—	—	—	1434	1334	2,768	1099	760	1,859	66,79	58
—	—	9	—	—	—	—	—	303	297	600	228	190	418	69,33	46
—	12	29	—	—	—	—	—	1737	1631	3,368	1327	950	2,277	67	55
—	3	17	—	—	—	—	—	597	631	1,228	552	602	1,154	93,97	57
—	—	11	—	—	—	—	—	207	197	404	156	157	313	77,74	31
—	3	28	—	—	—	—	—	804	828	1,632	708	759	1,467	89	48
—	32	172	—	—	6	4	—	8788	7913	16.701	7060	5911	13,031	78	58

épület 1284-ből, ennek fiókja Iváncsina temploma 1430-ból való; végre a thuráni 1300-ból.

Mi az iskolákat illeti, Neczpált, a két Rutkát és Szucsánt kivéve, hol az iskola bérelt házban tartatik, a többi helyeken az iskolának mindenütt saját épülete van. A jelentés a mosóczit és sz.-mártonit kétosztályunak mondja, a többi mind egyosztályu csak, és mind vegyes, s a tannyelv mindenütt tót. Neczpálon van segédtanitó is, még pedig, mint a jelentés mondja, 10 forint fizetéssel az országos tan- és vallásügyi alapból. A tanitók fizetésére megjegyzi a jelentést tevő s felebarátja sorsát rokonérzettel kisérő alesperes, Adamovich György, hogy az általán véve a lehető legszükebb s a megélhetésre is alig elégséges, mit még azon körülmény is terhel, hogy a szükséges tüzi fának minden darabját piaczi áron kell abból a szük fizetésből bevásárolnia.

Az iskolaköteles gyermekek száma: fiu 207, leány 197, együtt 404; tettleg járt 10 tanitó alatt: fiu 156, leány 157 együtt 313, vagyis 77,74% $\frac{\text{1 tanitó}}{\text{31 tanuló.}}$

Az itt részletezett adatokat a tábla összeállitva tünteti szembe, a gondos hazafinak bő anyagot nyujtva gondolkozásra s egybevetésekre részint bel- részint külföldi hasonló adatokkal. Az elemi oktatás, mint minden magasabb oktatás alapja, lényeges javitásokra képes, és czélszerüen vezettetve, s a nép minden osztályu gyermekeire kiterjesztetve sokat tehetne arra, hogy az ország szellemi túlsúly által viszszaszerezhesse azt, a mit századokig folytatott csaknem öntudatlan élete által kezei közől kiszalasztott, t. i. az élet-közösséget, az érdekegységet a müvelt világgal s annak élén járó népekkel és nemzetekkel.

V.

A BIRTOKRENDEZÉSEK ELŐHALADÁSA.

Lónyay Menyhérttől.

A földmívelés emelésére kevés ügy hat oly jótékonyan, mint a birtokrendezések keresztülvitele; csak a rendezés végrehajtása után fejlődhetik az okszerü belterjes gazdálkodás, az oldja meg mindazon kérdéseket, melyek a volt földesurak és volt jobbágyok közt folyton fenállanak; és igy nemcsak nemzetgazdasági de politikai szempontból is, nevezetes tény a birtok rendezési ügyek előhaladása.

A magyar kir. Kuria 1861-ik évi szeptember havában kezdé meg azon ügyekben az országbirói értekezlet által is elfogadott 1848-diki. X. t. cz. értelme szerint a biráskodást; ezen időtől 1863-dik évi január haváig folytatott biráskodásának eredményét fogjuk itt közölni, ez mindenesetre tanuskodik azon következetes munkásságról, melyet a kir. Kuria az igazság-kiszolgáltatás azon ágában kifejtett.

A birtokrendezési adatok akkor volnának érdekesek, ha tudva volna előttünk, mennyi tagosítás hajtatott végre az urbéri törvény behozatalától annak megszüntetéseig. *) Annyi azonban bizonyos, hogy aránylag egyik korszakban sem végeztetett be annyi határ tagosítása mint ezen rövid 16 hó alatt.

A birtok rendezések statistikája azonban mindaddig igen hiányos lesz, mig csak a községek neveit közölhetjük; nemzetgazdasági szempontból fontos lenne feljegyezni és öszveállítani az egyes tagositott határok kiterjedését; ebből

---

*) A cs. kir. urbéri törvényszékek müködési ideje alatt 164 tagosítási ügy láttatott el végitélettel.

mennyi az urbéri magán birtok, mennyi a közös legelő, erdő stb.; mennyi a volt földes urak birtoka, mily arányban állanak egymáshoz a birtokok területileg és végre mennyi adatott ki a község, egyház, népiskolák számára?

Mindezen adatok megszerezhetők nem levén, közöljük az eredményt a hivatalos adatok után.

A magyar királyi Kurián az urbéri ügyekbeni felülvizsgálat 1861-ik évi september havában vette kezdetét és 1862-dik év végeig, azaz ebbeli működésének 16 első havában, — mellőzve minden elő vagy közben szóló kérdések felett hozott határozatokat — barátságos urbéri egyességek felett 71, urbéri perekben 227, s igy öszvesen 298 harmad birósági végitéletek hozattak.

A 71 végitélet által jóváhagyott egyességek az illető helységekben a volt földes uraság és a volt jobbágyság között fenforgott minden birtokviszonyokra kihatók.

A 227 végitéletekkel ellátott urbéri perekben 13 arányositási, — 121 rendezési, — 68 maradvány váltsági, — 118 tagositási, — 145 legelő elkülönítési, — 106 erdőszabályozási, — 27 irtásváltsági, — 22 foglalási, — 9 nádlási, — 22 egyes földek természete iránti, — 5 visszamaradt szolgálmányok iránti, — 6 bortized, — 2 malom, — 3 korcsma, — 1 vásár, — 4 kiigazítások iránti, — és 85 kisebb kérdések iránti esetek forogtak fenn, és harmadbiróságilag s véglegesen döntettek el.

A helységek, melyeknek birtokviszonyai ekkép rendeztettek, a következők.

a) Egyesség utján.

Abauj megyében: Szent-István; Baksa.

Baranya megyében: Beczefa; Boda; Botyka; Cserdi; Csonka; Mindszent; Dinnyeberki; Helyesfa; Katsota, Kis-Péterd; Lovász-Hetény; Mekényes; Monosokor; Rónátfa; Szent-Erzsébet és Tófő.

Békés megyében: Füzes-Gyarmat.

Beregh megyében: Zsukó.

Bihar megyében: Ér-Keserű, Mező-Atyás és Pocsaj.

Borsod megyében: Omány és Tardona.

Fehér megyében: Inóta és Szent-Ágota.

Gömör megyében: Rákó.

Nógrád megyében: Alsó-Sáp és Karans-Sáág.
Pest megyében: Bagh; Battyány; Dunakesz; Héviz: Héviz-Györk; Kis-Ujfalu; Makád; Promontor; Szigeth-Becse; Szigeth-Szent-Márton; Szigeth-Szent-Miklós és Tura.
Sáros megyében: Nagy és Kis-Vitéz.
Sopron megyében: Dörfel és Keresztény.
Szabolcs megyében: Veres-Marth.
Szathmár megyében: Angyalos.
Szepes megyében: Batizfalva; Dományócz; Dvorecz; Gerlachfalva; Granasztó; Illésfalva; Káposztafalva; Kolacskó; Kolbach; Lubló; Krempach és Smizsány.
Torna megyében: Zsarnó.
Ungh megyében: Gerény-Harikócz; Nagy-Szlatina; Rebrin és Sólymos.
Veszprém megyében: Bakony-Sáág; Béb; Nyárád; Nyögér és Szent-Ivány.
Zala megyében: Ramocsa és Szent-Adorján.
Zemplén megyében: Karád.

b) Harmadbirósági végitélet által.

Abauj megyében: Alsó-Novaj; Bakta; Baskó; Kápolna-Bölzse; Kétty; Kis-Bodoló; Semse; Tomor és Zsebes.
Arad megyében: Barakony; Boros-Jenő; Dravetz; Dundi; Gyula-Varsánd; Nagy-Pél és Samos-Nadab.
Bács megyében: Cséb; Felső-Szent-Iván; Gara; Katymár; Rigyicza és Stanisits.
Baranya megyében: Babarcz-Szőllős; Bagota; Beremend; Bicsérd; Bogdás; Hegy-Szent-Márton; Himesház; Hirics; Jánosi; Kákits; Kassa; Kemse; Kis-Budmér; Kis-Szent-Márton; Luzsok; Magyar-Mecske; Marocsa; Miskény; Monyorósd; Nagy-Kozár; Német-Márok; Piskó; Sárok; Szent-Iván; Tengeri; Tormás és Véjt.
Bereg megyében: Batyu; Bégány; Borzsova; Bótrágy; Csonka-Pap; Halábos; Harangláb; Homok; Nagy-Lónya; Kis-Lónya és Som.
Bihar megyében: Bereg-Böszörmény; Cseh; Csökmő; Darvas; Diószeg; Élesd; Fugyi-Vásárhely; Hosszupályi, Pósalak; Sámson; Sarkad-Keresztur; Szent-András; Telkesd; Torda és Vizes-Gyán.
Borsod megyében: Ozd; Sajó-Szent-Péter; Szirma; Szuhogy; Tiszakesz és Várkony.
Csongrád megyében: Horgos.
Esztergom megyében: Nagy-Ölved.
Fehérmegyében: Falubattyán és Magyar-Almás.

Gömör megyében: Berzéte; Czakó; Darna; Dobfenek; Gesztére; Guzsonya; Kövecses; Lekenye és Licze.

Győr megyében: Eöttevény; Pázmánd; Táp; Uj-Malomsok és Vanyola.

Heves megyében: Alattyány; Aranyos; Gyöngyös-Oroszi és Tisza-Abád.

Hont megyében: Bél; Felső-Sember; Ipoly-Szécsenke; Nagyfalu és Palást.

Komárom megyében: Agostyán; Duna-Szent-Miklós; Galla-Alsó; Galla-Felső és Tólna.

Liptó megyében: Lykava.

Mármaros megyében: Alsó-Kálinfalu és Szarvaszó.

Mosony megyében: Mosony és Tarcsa.

Nógrád megyében: Balassa-Gyarmath; Ipoly-Nagy-Kér; Libercse; Luczin és Nézsa.

Pest megyében: Bátya; Nagy-Kovácsi és Ráczkeve.

Pozsony megyében: Gajar; Kiripolcz; Lozornó; Nagy-Kűrth; Német-Garab; Olle-Teged; Patony-Benke; Patony-Bögöly; Patony-Csécsény; Patony-Diós; Patony Fürge; Patony-Lőgér; Püspöki; Tönye és Vajas-Vata.

Sáros megyében: Siróka és Szent-Imre.

Somogy megyében: Busal; Ecsény; Hollád; Merenye; Nagy-Bajom; Patta; Poklos; Pula-Sántos és Udvarhely.

Sopron megyében: Doborján és Tóth-Szent-György.

Szabolcs megyében: Dada; Demecser; Döghe; Félgyulaj; (Parasztszer) Gégény; Komoro; Nádudvar; Oros; Petneháza; Pilis és Vas-Megyer.

Szathmár megyében: Adorján; Amacz; Batizvasvár; Ér-Endréd; Farkas-Aszó; Fehér-Gyarmath; Lázár; Oroszfalu; Porcsalma; Reszege; Réztelek; Sály és Vetés.

Szepes megyében: Gánócz-Filitz; Harakócz; Katuny; Olcsnó; Pongráczfalu; Stóósz és Vajkócz.

Temes megyében: Sáág.

Tolna megyében: Felső-Nyék és Nak.

Torna megyében: Komjáth.

Torontál megyében: Bóka; Fankahid; Német-Écska; Német-Szárcsa; Oroszlános; Szerb-Czernya és Tribwetter.

Trencsén megyében: Precsin-Lehóta.

Ugocsa megyében: Tisza-Keresztur.

Ungh megyében: Csertész; Csicser; Pruksa; Salamon és Vaján.

Vas megyében: Kemén-Egerszeg.

Veszprém megyében: Lovász-Patona; Özüp; Pápa és Réde.

Zala megyében: Nagy-Rada; Németfalu; Sármellyék; Sárosd és Zalavár.

Zemplén megyében: Homonna; Rokitó; Lelesz; Lelesz-Po-

lyán; Mocsár; Nagy-Mihály; Pázdics; Petykócz; Remenye; Státsur; Szőllőske; Techna; Trepecz és Upor.

Zólyom megyében: Ljeszkócz.

Ezen kimutatás szerint egyedül a Dunáninneni kerületben négy megyében nem történt semmi előhaladás a birtokrendezést illetöleg; ezen megyék: Árva, Bars, Nyitra, Turócz. Legtöbb birtokrendezési eset fordult elő a következő megyékben: Baranya 42; Bihar és Szepes mindenütt 18; Pest és Pozsony 15; Szathmár és Zemplén 14; Beregh és Szabólcs 12; Abauj 11; Gömör 10; Veszprém, Ungh és Somogy 9; Borsod 8; Arad, Nógrád, Torontál és Zala 7; Bars 6; Győr, Hont, Komárom 5; Fehér, Heves, Sáros, Sopron 4; Mármaros, Mosony, Torna, Tolna 2; Békés, Csongrád, Esztergam, Liptó, Trencsén, Ugocsa, Zólyom, Temes, Vas 1.

Nevezetes és figyelmet érdemlő tény, hogy hol fordultak elő legtöbb barátságos egyességek, miután az egyességek létrejövetele azon körülményt mutatja, hogy ily vidékeken mind a földes urak mind a volt jobbágyok átlátják a tagositások hasznát és elkerülhetlenségét. De tanuskodik az eljáró első biróságok czélszerü eljárásáról is. Sajnos átalában, hogy még aránylag oly kevés egyesség létesült. E tekintetben is első helyen áll Baranya 15 esettel. Utána Pest következik 12; Szepes 11; Veszprém 5; Ungh 4; Bihar 3; Abauj, Borsod, Fehér, Nógrád, Sáros, Sopron, Zala mindenütt 2 esettel. Békés, Gömör, Szabolcs, Szathmár, Torna, Zemplén egy esettel. Arad, Bács, Csongrád, Esztergam, Győr, Heves, Tolna, Torontál, Trencsin, Ugocsa, Vas és Zólyom megyékben egy egyességi eset sem fordult elő. Két megyében, Békésben és Zólyomban egyesség után történt rendezés, de végitéletileg nem.

VI.

JELENTÉS AZ V-DIK NEMZETKÖZI STATISTIKAI CONGRESSUS-RÓL,

mely Berlinben, 1863-nak szeptember 6—12. napjain tartatott.

KÖZLI

Weninger Vincze.

Mióta Európát vasuti hálózat borítja, alig mulik év, melyben e világrész szakemberei egy vagy más czélból ne egyesülnének, hogy a szerzett ismereteket egymással közöljék s ez által a tudományt fejlesszék és gyorsabban terjeszszék.

Az ipar és művészet körében időszakonként kiállítások rendeztetnek, hogy a szellemi fejlődés anyagi eredményeit mutassa fel a világ minden népe. A természetbuvárok, a nemzetgazdák, a jogtudósok, a statistikával foglalkozók stb-összejöveteleket tartanak. Hogy mily befolyást gyakorol az e módon eszközölt eszmecsere, azt abból láthatni, hogy e gyülekezeteken nemcsak a szakemberek mint olyanok jelennek meg, hanem már az egyes államok, testületek s intézetek is küldenek képviselőket e tanácskozásokra; és habár ezen gyülekezetek (a mennyiben az államgépezet alkatrészeit tárgyalják) nem is birnak törvényhozó vagy döntő szavazattal, mégis befolyásuk már magára az államéletre is van.

Tagadhatatlan, hogy a közügyekre nézve a statistikai Congressusok nagy horderővel birnak, és pedig azért, mert alig van a közéletnek oly ága, mely a biráló statistika bonczkése alá nem került volna eddig, és a melynek számokban kifejezhető állapotát a statistika fontolólag nem követné.

Az első statistikai Congressus Quetelet csillagász felhivására 1853-ban Brüsszelben, a következők 1855-ben Párisban, 1857-ben Bécsben, 1860-ban Londonban és végre 1863-ban Berlinben tartattak.

A résztvevők száma mindinkább növekedett, ugy hogy a folyó évben Berlinben volt összejövetel alkalmával Europa minden államából érkezett szakember a tanácskozásokra, Török- és Görögországot kivéve.

Mielőtt az ez évi Congressusról részletesben szóllanék, fel kell említenem azt, hogy a Congressus tagjai mindenkor szakosztályokra szakadnak a tárgyalandó kérdések különbsége szerint. Ezen kérdések oly módon szerkesztvék, hogy általuk a statistika és az illető tárgy közötti viszony állapíttassék meg.

Kérdés már most, hogy mily feladatot tüzött ki magának a statistikai Congressus?

A Congressus feladata meghatározni, hogy micsoda adatokat és mily formában gyüjtsön a statistikus a végre, hogy ezekből az illető számbeli viszonyok egybehasonlitása által a szakember helyes véleményt és okadatolt eredményt vonhasson.

Ezen feladat teljes megoldása csak évtizedek után fog sikerülni, ha t. i. a statistikai irodák mindazon adatok birtokába juthatandnak, a melyeket okszerüleg kivánhatnak. Előitélet, féltékenység, gyakran szégyenkezés a történteket hüségesen bevallani, mindezek azt okozzák, hogy a statistikus munkájának eszményképe elérhetetlen, mely mathematikai bizonyosságot követel; mert a hibák elkerülhetlenek.

Ezen körülmény főoka annak, hogy a Congressus tárgyalásai többre is kiterjednek, mint egyedül csak az egyes schemák felállítására.

A berlini Congressuson fölveendő tárgyak egybeállításával egy előkészitő bizottság foglalkozott, ennek munkálatai egy kötetbe foglalva a Congressus tagjainak kézbesíttettek.

A bizottság előmunkálatai kiterjedtek a következő tárgyakra:

I, Szervezési kérdések:
A) a Congressust,
B) a hivatalos statistikát, és
C) a népszámlálásokat illetőleg.

II. A fekvő birtok statistikája.

III. Az árak és munkabérek statistikája. A szállítási forgalom a vasutakon.

IV. Az egészségi és halandósági viszonyszámoknak egybehasonlító statistikája, és pedig ugy a polgári mint a katonai népességre nézve.

V. A statistika feladata:
a) az önsegélyre (inkább kölcsönösségre) czélzó intézeteknél, és
b) a biztosítási ügyben.

VI. A méretegységek egyenlősége, mely hathatós segédeszköz az egybehasonlító statistikára nézve.

A hat osztály tárgyai ugyanannyi bizottságnak adattak át tanácskozás végett; ezen bizottságok tagjai voltak:

az I-ső szakosztályban:

Dr. Engel, a porosz statis. iroda igazgatója,
Dr. Gneist, tanár,
Böck, kormánytanácsos;

a II-dik szakosztályban:

Bltter, ministeri tanácsos,
Schuhmann, titkos tanácsos,
Reinick, kormánytanácsos,
Richter, törvényszéki tanácsos;

a III-dik szakosztályban:

Weishaupt, építészeti titkos főtanácsos,
Fournier, titkos kormánytanácsos,
Hirschfeld, kormányülnök,
Foerster, kormányülnök;

a IV-dik szakosztályban:

Dr. Caspar, egészségügyi titkos főtanácsos,
Dr. Virchow, tanár,
Dr. Hirsch, tanár;

az V-dik szakosztályban:

Jacobi, titkos kormánytanácsos,
Dr. Leste, a „Revisions-Collegium“ elnöke,
Braemer, hadnagy,
Reuscher, kormányülnök;

a VI-dik szakosztályban:

Jordan, követségi titkár,

Dr. Bojanovszky, kormányülnök.

Ezen bizottságok az alapszabályok értelmében még több külső szakembert híttak meg a tanácskozásra, kik azután az előmunkálatok körül nagy tevékenységet fejtettek ki.

Lássuk már most az egyes szakosztályok munkálatait.

I. SZAKOSZTÁLY.

1-ső kérdés: a Congressus szervezése.

Ezen kérdés megoldásával Dr. Engel lévén megbizva, a következő lényeges ajánlatokat tevé:

A Congressus, feladatához képest, rendes összejöveteleken tárgyalja a kitüzött kérdéseket; tegye közzé a tárgyalások eredményét; adjon ki negyedévi közleményeket „Bulletin du Congrés" név alatt; létesítsen állandó statistikai levél- és könyvtárt, és tartson egy állandó központi irodát a szakbeli levelezés és a hivatalos kimutatások cserevisszonyának eszközlése végett.

A Congressus a hatalmasságok védelme alá helyeztessék.

A Congressus tagjai legyenek: a) tiszteletbeliek, b) rendesek (ezek 10 forintot fizetnek évenként), c) testületbeliek, d) egyéviek (5 forintot fizetnek, ez utóbbiak nem kapják a „Bulletint").

A Congressus egy választmány által igazgattatik, a melynek elnöke Quetelet A. legyen; a Congressus székhelye, mig Quetelet él, Brüsszel legyen.

Az ajánlat egyéb és kevésbé lényeges pontjait elhagyom.

2-ik kérdés: A hivatalos statistika szervezése.

Erre nézve Gneist ezeket ajánlja:

Az öszhangzás és egyöntetűség eszközlése végett létesítessék egy központi statistikai bizottság minden államban, melyben nem csak az egyes ministériumok, hanem a tudományos testületek is képviselve legyenek. Az ily bízottság necsak ajánló, hanem elhatározó befolyással is birjon; azonban az egybegyüjtött adatok feldolgozása és közzététele ne függjön tőle. Ha valamely szakosztály vagy képviselő ajánlatát a bizottság többsége mellőzi: akkor azon tag legyen feljogositva az állami ministeriumhoz fordulni a végett, hogy az általa képviselt érdek érvényesítessék, mely esetben a ministerium figyelembe veszi a két ellenfél nyilatkozatát és véglegesen határoz.

A bizottság önálló helyzettel birjon.

3-dik kérdés: A népszámitás és ennek leirása.

Ez ügyben Dr. Neumann tett jelentést, mely is ezeket tartalmazza. E tárgy fölött már 1853-bnn Brüsszelben és 1860-ban

Londonban vitatkoztak. A népszámítás ügye két részre oszlik; ezek: a) a számítás által nyerendő adatoknak előleges meghatározása; b) a számítás módja.

Jelen gyülés a második részszel fog foglalkozni.

Az erre vonatkozó javaslatok a Poroszhonban volt utolsó népszámítás (1861-ben deczember 3-án) tapasztalataiból vannak meritve. Ugyanis ajánltatik, hogy

a) a népszámítás mindenhol ugyanazon egy napon történjék;

b) a számítás családok (háztartások) szerint eszközöltessék;

c) az erre vonatkozó jegyzékek mindegyike ügynökök által készíttessék vagy legalább ellenőriztessék;

d) a népszámítás csak törvény alapján történjék, hogy ezáltal a népben a kellő méltánylat és lelkiismeretesség ez ügyben ébresztessék; a törvény a számítás elveit tartalmazza;

e) a számítás fizetésnélküli megbizottak által történjék (Berlin népszámítása mindösszesen 1000 tallérba került).

Ezen ajánlathoz még Dr. Engel egy külön-véleménynyel járult, mely szerint a statistika iránt általános érdeket kell ébreszteni és arra hatni, hogy az önszámítas által a hivatalos uton meg nem szerezhető adatok megszereztessenek. E végre az országokban statistikai központi egyletek, hasonnemü egyletek a kerületekben (megyékben) és községekben alakúljanak. Az ily egyletek alakulása a hatóságok által könnyíttessék.

II. SZAKOSZTÁLY.

Ez osztály a fekvő birtok statistikájának elveivel foglalkozott és ebbeli teendőjét 4 részre osztá; ezek:

a) a fekvő birtok nagysága és minősége;
b) a „ „ jogi viszonyai;
c) a gazdálkodási rendszer.

a)-hoz.

A lényeges adatok:

1. A terület nagysága, minősége, térképezése. A földbirtokon fekvő terhek, a földbirtok jövedelme, tőkebeli értéke, az egyes parczellák felosztása.

2. Épületeknél: ezek száma, építkezési módja, felosztása, használata, a lakbérek nagysága; bíztosított tőkeértékök.

b)-hez,

1. A fekvőbirtok tulajdonjogát biztosító szabályok és törvények.

2. A fekvőbirtokok különbsége társadalmi és politikai tekintetben; és pedig:

a törvényhozás általában; az állam, egyházak, iskolák stb. tulajdona; a birtok felosztása községenként; birtokok, a melyek

eladását illetőleg a tulajdonos megszorítva van; a birtok tulajdonosainak változása eladás, elkobzás, árverelés által.

3. A birtokon fekvő terhek és ezek minősége; adósságok, ezek neme és kamatlába.

c)-hez.

Ezen kérdés megoldásához a használandó minták mellékeltettek.

A három alosztály munkásságának eredményei ezek:

a) A fekvőbirtok nagysága és minősége.

Előadója ez osztálynak Gauss mérnök volt.

Az erre vonatkozó adatok egybeállítása oly módon kivántatott, hogy a felmérésre vonatkozó mértani és egyébb viszonyok közöltessenek. — A mivelést illetőleg a következő elemek ajánltatnak:

a) szántóföldek, b) kertek(a melyekben főzelék, kereskedelmi növények, gyümölcs, bor, virágok és faiskolák léteznek), c) rétek, d) legelők, e) erdők (fatermelések), f) turfaásások, g) vizek, h) oly földek vagy területek, a melyek más alapon jövedelmeznek, mint az előbbi pontokban mondott mivelési módok (kőbányák, téglavetések, nádasok stb.)

Ezen osztályok alosztályokra szakaszthatók az illető ország viszonyai szerint.

b) a fekvőbirtokok jogi viszonyai.

Schumann előadó felemlíti, hogy a földbirtok felosztását illetőleg már a Bécsben tartott Congressuson Czörnig és Wolowski által igen terjedelmes és értékes munkálatok készíttettek. Ott hol a földbirtok fel van mérve, és a telekkönyvek léteznek, az eszme létesíthető és pedig oly módon, hogy az a tulajdonosok száma szerint osztályozandó; a belső telkeket is a külső birtokhoz számítni ajánltatván. Ezen egybeállítás azonban csak községenként eszközlendő, máskülönben a majdnem legyőzhetlen munka még kevesebb pontossággal is járna, ugyanazon egy tulajdonosnak több községben lévő birtokának összevonása zavart okozhatván.

Az e végre ajánlott minta a következő rovatokkal birhat:

A földbirtok felosztása 1863-nak ....., napján N. N. helységben.

1-ső rovat: a helység területe holdakban;
2-ik „ a parczellák száma;
3-ik „ a birtokrészek nagysága:
a) legkisebb (holdakban)
b) legnagyobb „
c) átlagos „

4-ik rovat: a birtokrészek jövedelme:
a) legkisebb (forintokban)
b) legnagyobb „
c) átlagos „
5-ik „ a tnlajdonosok száma;
6-ik „ egy-egy tulajdonos mennyi birtokkal bir:
a) a legkevesebb (holdakban)
b) a legtöbb „
c) átlagosan „
7-ik „ egy-egy tulajdonos hány birtokrész ura:
a) a legkevesebb (parczellák száma)
b) a legtöbb „ „
c) az átlagos „ „
8-ik „ egy-egy birtokos jövedelme:
a), b), c) (ugymind 4-nél);
9-ik „ a birtokosok száma, birtoknagyság szerint:
a) 5 holdig
b) 20 „
c) 50 „
d) 150 „
e) 300 „
f) 1000 „
g) 5000 „
h) 5000-en felül;
10-ik „ a birtokrészek nagysága összesen:
a), b), c), d), e), f), g), h), (mint 9 alatt).

c) A földbirtok felosztása politikai és társadalmi tekintetben.

Miután a politikai külömbség Europa miveltebb országaiban a nemesség és parasztság között, a mennyiben az a birtokból következett, — megszünt, Dr. Engel a következő osztályozást ajánlja a tulajdonosokra nézve:

a) az uralkodó ház tagjai; b) az állam, c) egyház, iskola és jótékony czélú intézetek, d) főnemesség, e) városok, f) falvak, g) politikai testületek, h) jogi személyek (részvénytársulatok, vasutak, bányák . . . . .), i) magánosok.

Ezen adatokat minden 5—10 évben ajánlja egybeállitani.

d) A telekkönyvi eljárás.

E tárgyról Dr. Lette igen kimerető ajánlatokat tett. Először is felemlíttetnek a Brüsszelben 1853-ban hozott resolutiók, miszerint a telekkönyvek a tulajdonjog kimutatására szolgáljanak, és átirások azokban csak a tulajdonjog törvényszerü kimutatása után eszközöltethessenek, és az 1860-ban Londonban ajánlatha hozott egybeálli-

tása a telekkönyvekre és átruházásokra vonatkozó szabályzatoknak, a külömböző országokban.

Kivánatosnak mondatik, hogy a különböző országokra nézve egybeállítassanak:

a) a telekkönyvek kezelése és berendezése,

b) a telekkönyvek körül használatban lévö törvénykezési szabályok,

c) az átirások és betáblázások által okozott költségek,

d) hogy mennyire élveznek egyesek vagy testületek kedvezményeket az első három pontra nézve.

Ha ezen adatok megszerezvék, szemeltessék ki a fennálló rendszerek közül a leggyorsabb, legegyszerübb, legbiztosabb és legolcsóbb.

A fentemlitett négy főirányban szükségelt válaszokra nézve 28 kérdést terjesztett elő Lette.

e) Földtehermentesités.

E tárgyban Gabler volt az előadó. A földbirtokon lévő terhek két szakaszra osztattak. Az első azon terheket tartalmazza, melyek által a tulajdonos köteles eltürni, hogy más valaki is igénybe vehessen oly jogokat, melyek a birtokkal szoros kapcsolatban vannak (Servituten.) A másik szakasz azon terheket fejtegeti, melyek után a tulajdonos valamely cselekvésre köteleztetik más javára, ezek a reálterhek.

Ezekre nézve kivánatos, miszerint egybeállíttassanak minden országra nézve:

az ott divatozott és még fennlévő terhek, hogy miképen és mikor eredtek azok, mikor szüntek meg és miféle jogi alapon. Ha megváltás által szüntettek meg, miben állt az, mi módon történt a becslés.

Ezekhez még adatok kivántatnak a földhitelintézetekre nézve, a melyek a megváltásnál netalán közremüködtek; mily szabályok szerint történt a közbenjárás.

Ezen egybeállitásokat illetőleg 3 mintázat ajánltatott.

f) A földbirtok felosztása, egyesitése és közös használata.

Az idevonatkozó kérdéseket Pochhammer előadó állitá egybe. — Tudni kivántatik, hogy mely területek és mely módon használtatnak közösen, és mily törvények léteznek erre nézve; szintúgy a felosztásokra nézve, hogy mely szabályokat kell követni a földek felosztásánál örökösödéseknél stb. Megjegyzendő, miszerint az itt ajánlatba hozott kérdések legnagyobb része már az a) és b) szakaszban fordult elő.

g) Épületekben fekvő birtok.

Dr. Engel mint előadó a Londonban tartott Congressus ebbeli ajánlatait nem tartja kielégitőknek, mert nincsen meghatározva

az, hogy micsoda külön kellékek határozzák meg az önálló épületet. Dr. Engel azt ajánlja, hogy önálló épületnek csak az tekintessék, melyben mindaz megvan, a minek természeténél fogva abban lennie kell. Ajánlatba hoz két táblázatot a kellő adatok beiktatására nézve.

h) Birtokváltozás, a fekvő birtok értéke és adósságbeli terhei.

Egyik nehéz feladat: meghatározni a fekvő birtok értékét, miután ez nem állandó és számos tényezőtől függ. Dr. Engel, az előadó, a külömben már ismeretes tényezőket felemlíti és azt ajánlja, hogy mindaddig mig a tőkeértékek meghatározására megállapitott elvek nem léteznek, a Congressus csak a következő adatok egybeállítását kivánja:

1-ör hogy a történt birtokváltozások és az előfordult árak mutattassanak ki;

2-or A birtokon fekvő adósságok állíttassanak egybe. Mindkét kérdésre nézve mintákat is ajánl Dr. Engel.

III. SZAKOSZTÁLY.

Munkabér és ár. Szállitmány-forgalom a vasutokon.

1860-ban Londonban Newmarch ajánlatára (Tooke-kal együtt kiadott e munkája által „On History of Prices“ ismeretes), határozatba ment, hogy a munkabérnek valamint a szellemi és anyagi szükségletek árának statistikája készittessék. A Londonban hozott resolutiók azonban olyanok, hogy azok inkább nemzetgazdasági és historiai szempontból veszik figyelembe a kérdéses tárgyat és igy további tárgyalás végett ezen Congressus elé terjesztetni határoztatott.

Dr. Engel mint előadó az árak statistikáját illetőleg azt ajánlja, hogy az egybeállitásra csak a leglényegesebb czikkek használtassanak u. m.

1. Élelmi czikkek: rozs, buza, árpa, zab, kukoricza, köles, burgonya, borsó, bab, marhahus, disznóhus, juhhus, vaj, zsir, sör, bor, kávé, téa, sajt, tojás.

2. Ruházatiak. Az ide tartozó nyers anyagok gyapjú és gyapot, más egyébb nem.

3. Lakbérek. Erre nézve a III-dik szakosztályban előfordult épületek statistikája szolgáltatja az adatokat.

4. Oktatásügy, tandij a népiskolákban.

5. Az egészség fentartásának és az aggkorbani fentartás dijai, erre czélzó intézetekben.

6. A müvelhető földnek ára.

7. A vizerő és gőzerő ára.

8. Nyers anyagok ára. Figyelembe veendők itt: vas, aczél, vörös és sárga réz, ólom és ón.

9. A pénz és hitel.

A munkabéreket illetőleg mindenek előtt a vasuti statistika bir érdekkel és a vasutak adatait kellene okszerüen egybeállitni, miután ezeknél mindennemü ember van alkalmazva.

A franczia hivatalos statistika szerint 1860-nak végén már használatban volt vasuti vonalok hossza.

Európában	79,886	kilometer
Éjszak-Amerikában	81,071	„
Dél-Amerikában	1,886	„
Afrikában	1,287	„
Ázsiában	7,460	„
Ausztráliában	310	„
összesen	171,900	kilometer

a mi közel 23,000 német mértföld. Az europai vasuti hálózatban:

Németország (Ausztriát is betudva) .	20,439	kilometerrel
Francziaország	15,366	„
Anglia	20,552	„

vannak bejegyezve.

Ha ezen roppant kiterjedésü iparág teljes statistikáját birjuk, még lehetend egy-két más iparágat is figyelemmel követni, például a bányászatot. Dr. Engel a resolutiókat ezek alapján ajánlja a Congressusnak.

A mi a vasutakon való áruszállitmányok statistikáját illeti, az előadó Volcz következőleg nyilatkozik:

A vasutak keletkezése óta oly roppant arányban emelkedett az áruforgalom, hogy azt valaha elérhetni az első vasuti épitők bizonyára nem remélték. Példa gyanánt szolgáljanak a következő érdekes adatok.

Drezda és Lipcse között 1834-ben, hivatalos adatok nyomán, mintegy 44,800 egyén utazott; áru szállíttatott 398,500 mázsa, a mi 6.176,750 mértföldmázsa. A vasut kiépülvén 1840-ben, az első üzletévben már 6.885,669 mértföld mázsa szállittatott, mely szám 1862-ben már 114 millió mértföld-mázsára emelkedett; 1862-ben 1.046,220 személy szállittatott.

Azáltal, hogy a vasutak majdnem az egész forgalmat az áruszállitást illetőleg átvevék, kivánatossá lett, hogy a forgalom hü statistikája készíttessék.

Erre nézve az eddigi eljárás ki nem elégit, mert az egybeállitásokból nem lehet a kivánt adatokat nyerni, miért is kivánatos, miszerint minden tételnél feljegyeztessék:

1-ső A hely és pálya, a melyen az áru feladatott;
2-or Az irány, a melyben szállittatik;
3-or A pálya, melyen tovább szállítatik az árú;

4-er A pálya vagy hely, hol a tulajdonos az árut á tveszi.

Ezeken kivül meghatározandó, hogy mely árukra nézve kellene a feljegyzést e modorban végrehajtatni, és mely pályán mely árukra nézve.

Igen jeles e nemü kimutatást adtak eddig már a poroszors zági vasutak.

A német vasuti igazgatóságok egylete az Amsterdamban 1862-ben tartott nagygyülésben egy erre vonatkozó szabály zatot készitet, mely 33 főrovattal bir. Miután ezen egylet 2500 mértföldnyi vasuti vonalt képvisel, ezen összhangzó egybeállitása az adatoknak nagy fontosságu eredményre fog vezetni.

Volz még egy fontos körülményre teszi figyelmetessé a Congressust, mely szerint a belföldi forgalom adatai mindenkor hibásak, mert a részletek nem ismertetnek meg. Igy például ha magánhajón szállittatik 1000 mérő Pestig, innét pedig gőzösön Győrbe, az illető statistikai egybeállitás 2000 mérő forgalmat mutat ki, a mi nem áll, mert ugyanazon 1000 mérő vitetett Győrbe, mely Bajáról Pestre jött. Ezen hiba csak akkor fog elenyészni, ha az egyes szállit mányokról tudni fogjuk azt :

1-ör hogy hol adatott fel az áru és hol adatott ki a félne k.

2-or Ha más szállitó eszköznek tovább szállitás végett átadatott, hogy hol történt az?

Ezek alapján ajáltatik a Congressusnak, miszerint kijelentse beegyezését a most emlitett jelölési módba, és hogy mielőbb egy közös nomenclaturát törekedjék az árukra nézve megállapitni.

IV. SZAKOSZTÁLY.

I.

Egészségügyi és halandósági statistika.

Dr. Engel előadó szerint az előkészitő bizottmány abban állapodott meg, hogy a jelen Congressus az ez ügyben már az előbbi Congressuson hozott határozatokat összhangzó egészszé egyesitse.

Az ember élettartama szerint a következő felosztást tekinthetjük helyesnek :

1. A születés és csecsemőkor, — azaz mig a gyermek 1 éves;
2. A gyenge gyermekkor, — a 6-ik korév befejezéseig ;
3. Az iskolakötelezettség évei — a 14-dik korévig ;
4. A fejlődés kora — a 20-dik évig ;
5. Mint közbenlévő kor (a férfiakra nézve a katona kötelezettség kora) — a 20—25-dik korév ;
6. A munkásság, kenyérkereset és családiélet megalapitásának kora — a 60-dik korévig ;
7. A rokkantság ideje — a 70-dik korévig ;
8. A halál ideje. Ez ugyan előbb is később is bekövetkezhet.

Mindezen korszakban a halandóság és betegesség statistikája külön egybeállitandó.

Az 1-ső osztályhoz valókat a párisi Congressus tárgyalta. A bécsi Congressuson egy mintázat jött létre, hogy mimódon lehetne az életveszélyt a szülésnél, az anyára és gyermekre nézve kideriteni. Ezen mintázat nem lévén kielégitő, ezen Congressus teendője volna javitásokat létesitni.

A gyenge gyermekkorban mutatkozó egészségi viszonyok megbirálása és egybehasonlitása a lelenczházak, gyermekápoldák és óvodák alapján történhetnék; az árvaházak is a vizsgálat körébe vonandók.

A tanköteles korban csak a tanitók szabadakaratú statistikai munkálatai adhatnának kellő felvilágositást, e nagy számú népességi osztály a tanitók felügyelete alatt állván.

1862 nek végén Poroszországban az elemi iskolák növendékei számszerint voltak:

25,156	nyilvános iskolában	1.403,170	fiu és	1.370,243 leány
813	magán „	23,620	„	24,722 „
	mindösszesen	1.426,790	fiu és	1.394,965 leány.

A gymnasiumokat, reáltanodókat stb. (... kivéve az egyetemeket) is beszámitva, volt tanuló 1862 végén

1.611,941 fiu
1.484,605 leány
összesen 3.096,546

Ugy hiszi előadó, hogy a tornaegyletek becses adatokat fognak a testi fejlődésre nézve nyujtani.

A fejlődés korában az ifjuság általában kevesebb felügyelet alatt lévén, a statistikai adatok, az egészség ügyére vonatkozólag, még hiányosbak mint az előbbi korosztályban. Ezen korosztályra nézve a Bécsben létesült minta ajánlható.

Nagy fontossággal birnak azon adatok, melyek katonai kórházakban megszerezhetők, miután a katonaság egészségi viszonyaiból is értékes következtetéseket lehet vonni. Dr. Engel azon nézetben van, hogy miután Poroszországban például a 20—24 évesek egy-harmada mindenkor katonai szolgálatban van, a katonai körben szerzett egészségi és halandósági viszonyszámok a polgári körre nézve is alkalmazhatók, e korosztályról szólván.

A 20—60 korévekben lévő egészségi és halandósági viszonyokra nézve, a különféle egyletek adatait kellend igénybe venni. Ily egyletek a különböző betegsegélyző pénztárak, temetkezési, — nyugdij — legénysegélyző egyletek stb.

Ezen korosztálynál a Párisban és Bécsben megállapított minták használandók.

A munkaképtelenség korában lévőknél (a 60-dik éven felül) egyedül az ápoldák, rokkantak-házai, nyugdijintézetek nyujthatnak alapos adatokat.

A halálozásra nézve a Bécsben megállapított 6 osztály megtartandó.

Ezek alapján a következő resolutiókat ajánlja az előadó a Congressusnak:

1. Hogy valamely nép egészségi viszonyait ismerhessük, szükséges, hogy a statistika az egyént az élet minden stadiumában kövesse;

2. Az élettartamon át a fent elősorolt osztályzat szolgáljon alapul: a) születés és csecsemőkor, b) gyenge gyermekkor stb. . . . .)

3. Szükséges, hogy statistikai adatok gyüjtessenek a szülőházakban, lelenczházakban, kisdedóvodákban, árvaházakban, kórházakban, ápoldákban stb.

Szükséges, hogy a nyilvános és magániskolák a tanköteles ifjuságra nézve az adatokat közöljék;

Szükséges, hogy a tornaegyletek is az egészségi ügyre és erőmértékre vonatkozó adatokat nyujtsák;

Szükséges, hogy minden kormány odaműködjék, hogy a katonakötelesek vizsgálata oly módon történjék, hogy ezen adatokból az egészségi viszonyokra következtetéseket vonni lehetséges legyen.

4. Végre a Congressus óhajtását fejezi ki, hogy a mindennemü egyletek az ember egészségére és halandóságára vonatkozó adatokat az előirt minták szerint szolgáltassák és hogy a népszámításokban minden korév külön kezeltessék, a halottak lajstromában is egyes korév szerint történjék a felsorolás.

II.

Ujonczozási statistika.

Ez ügyben Dr. Virchow a következő resolutiókat ajánlja:

1. A Congressus az ujonczozást igen kedvező alkalomnak tartja a népesség nagy részének testi állapota felöl biztos statistikai adatokat gyüjthetni.

2) A Congressus ennélfogva azt ajánlja, hogy minden orvosi vizsgálat alá került egyén mindennemű testi hiányai jegyeztessenek fel.

3. Ezen feljegyzésekre nézve a következő fórovatokat ajánlja a Congressus:

a) A vizsgáltatottnak születéshelye, foglalkozása és kora;

b) Termetének nagysága, mellének terjedelme és testének súlya;

c) A beteges állapot, mely miatt a vizsgált egyén el nem fogadható;

d) Azon testi hiányok megnevezése, melyek mellett a vizsgált egyén még elfogadhatónak itéltetett.

4. Az ujonczozási bizottmány naplójából az egybeállítást a felsőbb hatóság elő terjeszti, mely is erről jelentést tesz.

5. A nyert adatok a következő hat táblázatba egyesítendők:

I) Áttekintése a vizsgált egyéneknek, kor és kerület szerint, a katonaképesség és képtelenség és testi hiányok szerint.

II) Hasonló egybeállítás a hivatás szerint.

III) Áttekintés a testméretek szerint (kor, hivatás és kerület szerint; a képesség és képtelenség is látható legyen).

IV) Szintoly egybeállítás hivatás szerint.

V) Egybeállítás a testi hiányok szerint, a testméreteket vévén alapul.

VI) szintoly kimutatás a hivatás szerint.

6. Az V. és VI. szám alatti táblázatok orvosok által készitendők. A katonai testületek adják kimutatását azon ujonczoknak, kik nem a szolgálatban támadt hiány miatt bocsáttattak el.

Ezen jelentéshez az ajánlott hat táblázat van csatolva.

III.

Betegesség, rokkantság és halandóság a katonaságnál.

Ezen tárgy legnagyobb fontossággal bír az államra nézve, mert általa kiderithetők az okok is, melyek az államra bizott emberek körében kedvezőtlen befolyást gyakorolnak és a melyek által minden hadtest a kitüzött czélnak kisebb mértékben felel meg mint várható volna.

A londoni Congressus, a krimiai háboruban tett szomoru tapasztalatok folytán e tárgyat a jelen Congressus különös figyelmébe ajánlá.

Francziaországban 1855-ben és 1862-ben törvény által szabályoztatott e tárgy statistikai egybeállítása, mely miután más érdekeknek is megfelel, a Congressus pedig csupán csak a tudományos részre fordítja figyelmét, alapul nem szolgálhat.

Dr. Virchow mint előadó a következő resolutiókat ajánlja:

1. A Congressus a kormányok sürgető feladatának tekinti, a seregek egészségügyi statistikáját készíttetni, a melyből a fennálló rendszabályok haszonvehetősége leend megbirálható.

2. Az egybeállítás a Congressus által ajánlott mintázatot és utasítást követve, a lehető leghaszonvehetőbb eredményre fog vezetni.

3. Az egybeállítás történjék:

a) hadtestek szerint;
b) fegyvernem szerint;
c) kórházanként;
d) elszállásolás szerint (Garnison);
e) szolgálati és
f) egyéni viszonyok szerint (az egyesek kora szerint).

4. Az egybeállításra nézve a Congressus a szintén mellékelt megnevezéseket és mintákat ajánlja.

5. A Congressus szükségesnek tartja,

a) hogy minden katonai egyén az egybeállítás körébe vonassék;

b) hogy minden betegeskedés, mely egy napig az embert a szolgálatban gátolja, bevétessék.

6. A jelentések alapjául a taktikai egység szolgáljon, mely ugyanis egy összefüggő egészet képez. (Igy például nálunk Ausztriában az ezred vagy zászlóalj).

7. A lajstromban a lehető legnagyobb pontossággal legyen külön választva a laktanyákon elszállásolt katonaság a többitől.

8. A következő Congressus elé kimerítő kérdések lesznek terjesztendők a katonaság élelmezése, ruházata, fegyverzete, elszállásolása és szolgálata felett, és már jelenleg sürgetősnek tartatik, hogy e felől a hadtestek félévenként kimerítő közléseket tegyenek.

IV.

Kórházi statistika.

Erre nézve Dr. Neumann, Dr. Wilms és Dr. Hirsch egy előterjesztvényt tettek, mely szerint a Congressus ujra jelentse ki annak szükségességét, hogy a kórházak a Bécsben és Londonban megállapított elvek szerint statistikai közleményeket tegyenek; az eddigi munkálatok nem felelnek meg a várakozásnak.

V. SZAKOSZTÁLY.

Társulati önsegitség. Biztosítási ügy.

E bizottmány a Dr. Engel által ajánlott programmot alapvonalaiban elfogadhatónak nyilvánitá és csak annyiban tért el attól, hogy

a) a tagsági dijak számítását mint az alkalmazott mennyiségtannak tárgyát a vizsgálatból kihagyá, és

b) kijelenté, hogy vizsgálatának körébe vonandja nemcsak azon társulatokat, melyek anyagi irányban hatnak, hanem azokat is, melyek szellemi és erkölcsi irányban működnek.

A) A társulati önsegítség statistikája.

Ide tartoznak:

1) Takarékpénztárak; 2) Takarék- és előlegező-társulatok; 3) Nyersanyag- és fogyasztási egyesületek; 4) Termelő egyletek; 5) Egyletek, melyek a szellemi és physikai tőke megszerzésén fáradnak.

1. Takarékpénztárak.

Dr. Hübner mint előadó kiemeli a takarékpénztárak hasznát és befolyását a népben a takarékosság eszméjének kifejtésére.

A Párisban tartott Congressuson elfogadtatott a takarékpénztárak statistikájának egybeállitására nézve a Francziaországban használt minta. Miután azonban ezen intézetek Francziaországban mint jótékony intézetek működnek, melyek mind magánosoktól, mind magától az államtól pénzbeli segitséget, ajándékokat kapnak, az ajánlott minta más országok takarékpénztárainál nem alkalmazható, és a következő uj táblák ajánltatnak:

1-ső táblázat. Belső kezelés.

A. Üzletvitel.

1. Bevétel az év folytán: a) betételek; b) kamatok; c) ajándékok; d) egyébb bevételek; e) összeg.

2. Kiadás az év folytán: a) visszafizetések; b) kiadott vagy a felek javára irt kamatok; c) kezelési költségek; d) összeg.

3. Felesleg.

B. Évi mérleg:

1. Vagyon: a) készpénz; b) követelések: a kormánytól, községektől, testületektől; c) követelések bankoktól; d) kölcsönök zálogra; e) kölcsőnök fekvő birtokra; f) váltók; g) értékpapirok; h) egyébb vagyon; i) összeg.

2. Tartozás: a) betevők követelései; b) tartalék; c) elosztandó nyeremény: α) a kormánynak vagy községnek; β) jótékony czélokra; γ) a tartalékba; δ) nyereményrésze a betevőknek; ε) egyébb czélokra; ζ) áttétel az uj számlára.

d) Egyébb tartozások.

e) Összeg.

1859-ben Poroszországban az	összes	betételek	45	millió	tallérra
1860-ban Austriában	„	„	100	„	„
1861-ben Francziaországban	„	„	108	„	„
1862-ben Angliában	„	„	280	„	„

rugtak.

A tartalék jelenleg Francziaországban mintegy 3 millió tallér, Poroszországban $2^1/_1$ millió tallér.

A 2-ik táblázat

a következő rovatokat tartalmazza:

1. A takarékpénztárak számát;
2. Az alapitás évét, és korukat közép szám szerint;
3. A betételek számát és összegét az év elején;
4. Az év folytán történt uj betételek számát és összegét;
5. Az év „ „ betételeket régiebb könyvecskékre;
6. A kifizetett és a felek javára irt kamatok;
7. Az év folytán teljesen visszafizetett betételek;
8. Az „ „ csak részben „ „ ;
9. A betételek száma az év végén, osztályozva:

a) az összegek nagysága szerint;
b) a betevők hivatása szerint;

10. A t. pénztár által a betevőknek adott kamatozás.

A 9-ik pont szerinti kimutatások jelenleg már Angliában, Porosz- és Szászországban használatban vannak a betételek nagyságát illetőleg; mig a hivatás szerinti osztalyozás ritkábban fordul elő, igy például Barczellonában.

A hivatás szerinti osztályozás a következő lehetne:

a) testületek és intézetek;
b) állami hivatalnokok;
c) más hivatalnokok;
d) vállalkozók mint: kereskedők, gyárnokok, gazdák;
e) katonák;
f) munkások és segédek;
g) cselédek;
h) gyermekek;
i) minden egyébb egyének.

Szászországban a hivatások szerinti osztályozás alkalmazásban volt, ujabb időben azonban a sok teendők miatt elhagyatott.

2. Egyletek gazdasági-önsegedelemmel.

Ezekre nézve Schulze-Delitzsch és Beusemann előadók négy külömböző táblázatot mutattak be az efféle intézetek statistikájának egybeállitása végett. Miután tudtommal honunkban efféle intézetek még nem léteznek, vagy ha vannak is, csekély jelentősséggel és terjedelemmel birnak, ezek részletezését mellőzöm.

3. Képzö egyletek kézmüvesek és munkások számára.

Ezek statistikája a következő rendszer szerint volna egybeállitandó:

1. Keletkezés. Mily név alatt, mikor keletkezett az egylet? ki alapitotfa? szüntelen müködik-e? ha nem, miért és meddig szünetelt?

2. Szervezet és tagság. Bir-e az egylet előjogokkal? alapszabályai beküldendök. Kik tagjai és mely számban? A tagok jogai és kötelességei.

3. Az egylet czélja és eszközei részletezve.

4. Az egylet igazgatása.

5. Az egylet pénzügyi állapota.

Ezekhez három részletező táblázat van csatolva.

B) A biztositási ügy statistikája.

A biztositási ügyre vonatkozó előmunkálatok igen terjedelmesek és az által, hogy Németország legkitünőbb szakférfiai a bizottmányban működtek, egyszersmind nagy becsccsel is birnak.

A szakosztály a következő resolutiókat ajánlá a Congressusnak:

1-ső §.

Tekintettel arra, hogy a biztositási ügy teljes fejlődésében a statistikát nagy mértékben igényli, és hogy a biztositás nemzetgazdasági jelentősége érdemesiti a segitség minden nemére, — az internationalis statistikai Congressus kivánatosnak tartja, miszerint a statistikai adatok gyüjtésénél a biztositási ügy szükségletei figyelembe vétessenek, és ajánlja az egyes biztositási szakok által kivánt adatok gyüjtését, a mennyiben a Congressus azokat megszerezhetőknek elismerendi.

2-dik §.

Tekintettel arra, hogy a biztositási intézetek igen alkalmasak statistikai közlésekre ügykörükből, és hogy ezen adatok közzététele által tetemesen könnyittetik egy vagy más fontos kérdés megoldása, a tudomány és közigazgatás érdekében ajánlja ezen adatok közlését a Congressus.

3-dik §.

A szakosztály elismeri, hogy legnagyobb fontossággal bir a szabatos válasz azon kérdésre nézve, hogy mely követeléseket tehet a közönség a biztositó társaságok irányában, a pénzügyi és üzleti viszonyok közlése tekintetében. Eltekintve a perlekedésektől a forum illetékessége körül, a kivánt választ mindenesetre csak oly bizottmány adhatná, a melynek tagjai biztositási szakemberek minden biztositási szakból, mathematikusok, könyvvivők, nemzetgazdák és szakértő közigazgatási hivatalnokok leendenek. A szakosztály azt ajánlja a Congressusnak, hogy egy ily bizottmány létesitése körül közremüködjék és az osztály munkálatai ezen bizottmányhoz utasittassanak.

4-dik §.

Az 1—3 §§. foganatositása és érvényesitése végett szakhivatalok felállitását ajánlja a bizottmány a Congressusnak, a melyekben a politikai számtan, a biztositási technika és statistika képviselve legyenek. — Ezen hivatalok felállitása az államok által volna eszközölhető, vagy pedig a biztositó társaságok szabad egyesülése által.

5 dik §.

A bizottmány ebbeli határozatainak igazolásául kilenc mellékletet terjeszt elő a Congressusnak, azon reményben, hogy a Németországban kevesbé ismeretes biztositási szakokra a Congressustagjai önálló ajánlatokkal fognak fellépni.

E bizottmány előadóinak munkálatait. helyszüke miatt rövideden lehetvén csak megismertetni, a fentebbi határozatok igazolására szolgáló érveket elmellőzöm.

I. Melléklet.

Biztositási ügy általánosságban. Előadó: Lasarus W.

1-ső kérdés: Mely igényeket tarthat a biztositási ügy, a statistikai adatok és alap megszerzésére nézve, üzletvitelében a statistika iránt?

A biztositási dijak meghatározása és alkalmazása az átvett koczkázathoz csak akkor lehetséges, ha az illető koczkázatot megbirálni lehet.

Ezen koczkázat viszonyszám a biztositási tárgyak száma között, melyek koczkázat alá vonattak és az azon tárgyakat valósággal érő károk között. — Ebből látni, hogy a statistika csak azon esetben szolgáltat használható anyagot a biztositási ügynek, ha azon két számot, mely a viszonyt képezi, megszerzi.

Ebből látható, miszerint:

Az életbiztositás meg nem elégszik a népszámitás azon adataival, melyek 10—10 korévet egybe vonnak, mert a halandóság meghatározására az egyes korévek szerint elválasztott népszámitások és halotti jegyzékek szükségesek. Ezen adatok szolgálnak alapul a jelen életbiztositási rendszernek, mert jelenleg a dijak csak a biztositandó korához vannak szabva, mig a jövőben, reménylhetőleg, a dij a biztositandó hivatása szerint is különböző leend.

A tüzbiztositásnál nem elegendők azon adatok, hogy ennyi meg annyi épület létezik, a melyekből ennyi meg annyi elégett. A koczkázat itt még az épület épitkezésétől, fedél minőségétől és az épület használásától is függ.*) Ezen körülmények érthetővé teszik, hogy még soká nem fog a statistika a tüzbiztositásnak és tengeri károk biztositásának használható adatokat nyujthatni, a hivatalos statistika jelenleg ezen részletekig ki nem terjedvén.

2-dik kérdés. Mit kivánnak a tudomány és közigazgatás, a statistikai adatok megszerzését illetőleg, a biztositási intézetektől?

Azon nagy kiterjedésnél fogva, a melyet a biztositási ügy nyert, könnyen érthető, miszerint nagy mennyiségü és haszonvehető adatok vannak a biztositási társaságok birtokában, a melyeket az intézetek archivumaiból napvilágra hozni igen kivánatos.

Okadatolt következtetéseket lehet vonni a valamely országban biztositatlan és biztositott értékből, az egy vagy más vidéken mutatkozó számosb tüzesetekből, stb.

Figyelmet érdemel azonban, hogy az intézetektől ne kiván-

---

*) Hát a nép jellemétől és szokásaitól nem függ? Szerk.

tassanak olynemű kimutatások, a melyek összeállitása tetemes költséggel jár, vagy a melyek természetüknél fogva bizonytalan eredményre vezetnek, vagy a melyeket mint üzleti titkokat az intézetek nem közölhetnek.

Hogy az illető adatok haszonvehetőkké váljanak, szükséges azokat minden intézetnél ugyanazon rendszer szerint egybeállitani, mire nézve minták készitendők.

3-dik kérdés. Mit követelhet a biztositandó közönség a biztositó társaságoktól a vagyonállapot és üzleti eredmények tárgyában?

E pontot illetőleg az előadó nem ajánl megszoritásokat és ellenzi azt, hogy a közigazgatás e tekintetben nyomást gyakoroljon.

4-dik kérdés. Mely rendszabályok léteznek a külömbező országokban a biztositási intézetek felügyelete és nyilvános számadása tekintetében? és mily befolyást gyakorolnak ezen rendszabályok?

Általános a kivánat a biztositási ügy jogi viszonyait már valahára szabályozva látni. Ennek végrehajtását igen könnyitendi a fenlevő rendszabályok ismerete, melyek

a) az efféle intézetek engedményezését illetik;
b) külföldi intézetek befogadását;
c) ügynökségek felállitását;
d) az üzlet felügyelését;
e) az intézetek számadásait és végre,
f) ezen intézetek adóztatását illetik.

Egyuttal ismerni kellene az intézetek állapotát és müködését a rendszabályok életbeléptetése előtt és után.

5-dik és 6-dik kérdés. Ajánlható-e minden államra nézve egy külön biztositási hivatal felállitása, mely a biztositási ügyre vonatkozó adatok gyüjtésével, vizsgálásával és közzétételével foglalkozand? Vagy talán a biztositó intézetek alakitsanak e végre egy központi hivatalt?

A biztositási ügy megbirálása statistikai adatokból még szakemberekre nézve is nehéz, ha az intézet kezeléséről és eljárásáról annak könyvei által magának felvilágositást nem szerezhet. Mennyivel inkább válik lehetlenné, hogy a nagy közönség az ily statistikai adatokból helyes véleményt szerezzen magának. Hogy a kormány feladata volna, a közönség érdekében, ellenőrizni ezen intézeteket, számtalanszor említtetett. Miután ezen ellenörzés azonban nem statistikai, hanem közigazgatási ügy, e helyen nem lehet a vita tárgya.

Kérdés már most, hogy a statistikai anyag feldolgozásával kikellene megbizni?

Ha a kellő adatok a statistikai irodáknak beszolgáltatnak, még

nincs segitve a dolgon, miután azok okszerü használatát és feldolgozását csak szakemberektől lehet várni. E helyen felemliti az előadó, mennyire szükséges statistikai munkálatoknál a mathematika, miután ez ád utmutatást a számok észszerü egybeállitására, a mi minden statistikai munkálat végczélja. Ennek mulasztása okozza, hogy gyakran a legbadarabb eredményre jön egy némely statistikus, és maga a tudomány kétségbe vonatik.

Másrészről azonban a féltékenység a társaságok között nehezitené vagy inkább gátolná azokat az adatok őszinte közlésében.

Legingább ajánlható, hogy a statistikai irodákkal biztositási irodák egyesíttessenek, melyekben statistikusok, mathematikusok és biztositási technikusok dolgoznák fel az adatokat, mely iroda feljogosittatnék minden intézettől adatokat kivánni, a mire nézve azonban kivételnek nem volna helye. Az adatok közzéteendők volnának.

II. Melléklet.

Életbiztositás. Előadók: Dr. Amelung és W. Lazarus.

I. Az életbiztositás fogalma.

Mindenekelőtt az egyes fogalmak meghatározott és körvonalozott értelmét akarván a bizottmány megállapitni, az „életbiztositásra“ a következő meghatározást ajánlja:

„Biztositás az ember életére“ alatt azon biztositások értetnek, a melyek czélja kárpótolni gazdasági veszteségeket vagy fedezni gazdasági kellékeket, a mennyiben azon veszteségek, illetőleg kellékek, előidéztetnek oly események által, melyek az ember életét megsemmisitik, állandóan vagy ideiglenesen kárositják, vagy pedig azok bizonyos korév eléréskor bekövetkeznek.“

Ezen meghatározás által az életbiztositás körébe tartozóknak valljuk:

A tőkék és nyugdijak biztositását halálesetre és meghatározott korévre, — ugyanezek biztositását az esetre, ha véletlenség által elvesz vagy megsérül, — tőke vagy nyugdij biztositást azon időre míg betegségben van az ember, — tőke vagy nyugdij biztositást a munkaképtelenség idejére, — tőke vagy nyugdij-adást a tulélőnek, kölcsönös örökösödés utján, egy külön e végre alakult társaságban. (Tontinák.)

Az életbiztositás a statistikától a következőket kivánja:

I. A kamatláb nagyságát: váltóleszámitolásoknál, jelzálog és lombardkölcsönöknél, az egyes államokban, országokban kerületekben és pedig évenkénti kimutatásokat, öt-öt évi egybeállitásban.

II. Legalább minden 5 évben felvételeket ezekről:

1. Az élő egyének számát tekintettel:

a) a korra, a születési-év kitételével, a két évesekig a hó megnevezésével,

b) a nemre,

c) a hivatásra vagy foglalkozásra,

d) a rokkantságra,

e) az év folytában hozzájok járultakra, és pedig születés vagy bevándorlás által,

f) az év alatt kivándorlottakra.

2. Az év alatt elhaltakat, tekintettel:

a) az 1. a, b, c, alatti osztályozásra,

b) az évnek hónapjára, a melyben a halálozás történt,

c) a halál okára.

3. Az év alatt előfordult szerencsétlenségeket, tekintettel:

a) az 1. a . . . d alatti pontokra,

b) okára nézve,

c) hatására nézve.

A statistika az életbiztositási intézetekhez a következő kérdéseket intézheti:

A) Kérdések, melyek az intézetek által viselt koczkázatokra vonatkoznak:

1. Az egyének száma, tekintettel az egészség, halandóság és rokkantság viszonyaira

a) a naptári év kezdetén lévő biztositottak,

b) az év folytában uj biztositottak,

c) a naptári év alatt kilépettek (mi által okozva, osztályozva),

d) a naptári év végén biztositva lévők.

2. Az év folytán gyógykezelés alatt lévők, tekintettel:

az egyes betegségekre, a betegségek tartamára, a betegség havára, a betegség miképeni végére, a napok számára a meddig egy-egy egyén átlagosan beteg volt, szerencsétlenségek által elvesztekre, rokkanttá lettekre és a rokantság okára.

B) Kérdések, melyek a koczkázatok különös megméréséhez tartoznak, és illetőleg a statistika egyes ágait érdeklik, milyenek:

1. Azon egyének száma, kik a normalisnál magasb dijjal vétettek fel, ennek okai és a dijemelés nagysága;

2. Az ezekre biztosított összeg;

3. A biztositottak száma és a biztositott összegek az egyes országok és kerületek szerint;

4. A kifizetett összegek tekintettel a 3 alatti pontra;

5. A pénzek átlagos kamatozása.

C) Kérdések, melyek az intézet szervezetére vonatkoznak:

1. Az intézet alapításának ideje;

2. Az intézetnél lévő biztosítási módok;

3. A terület, melyen az intézet működik;

4, Az intézet alaptőkéje és erre vonatkozó részletek;

5. A részvénytőkén kivüli kezesség, ha ilyen létezik;

6. Az intézet, ha kölcsönösségen alapszik, hogy mily köte lezettség fekszik az egyéneken;

7. Ha a társaság kölcsönös és egyuttal részvényekre van fektetve, ezek részletes fejtegetése.

Kivánatos végre, hogy ezen intézetek a mérlegkészités tudományos alapját is közöljék, mi bizonyára több bizalmat ébreszt a közönségnél mint a számcsoportozás.

Arra nézve, hogy az államhatóság és a közönség az intézet szilárdságáról meggyőződhessék, a következő adatokat tartják közlendőknek az előadók:

1. A fent már említett adatokon kivül: a halandósági táblázat, mely a számitások alapjául szolgál; betegségi és rokkantsági táblázatok;

2. A kamatláb, mely a számításoknál használtatott;

3. A nettodíjakhoz csatolt pótlék;

4. Az eljárás a dijbevétel körül, hogy t. i. a jövő üzletévben beszedendő dijak a mérlegbe állíttattak-e?

5. Hogy a dijtartalék számításánál csoportok képeztettek-e? vagy pedig minden biztosítás után külön lett-e a dijtartalék meghatározva.

A zárszámlákra nézve a következők volnának közlendők, és pedig először a bevételt illetőleg:

1. Nyeremény-maradvány a mult évről,
2. tartalék a mult évről fizetetlen maradt károkra,
3. a mult évről származott nyeremény-részletek,
4. előbbi évekről ki nem adott nyeremény,
5. minden a mult évről a jelen évre maradt fizetési összegek.
6. Évi dijbevétel:
   α) a biztositási módok szerint elválasztva;
   β) a viszbiztositások után;
   γ) a jövő üzletévben fizetendő ezévi dijrészletek;
7. Kamatbevétel, a a pénzelhelyezés szerint;
8. Bevétel ingatlan birtok után;
9. Egyébb bevételek.

Kiadások:

1. Viszbiztositásokra fordított dijak;
2. Kifizetett biztosított összegek:
   α) mult évről fizetendő volt összegek,
   β) a folyó évi e rendű fizetések,
   γ) a még ki nem fizetett és tartalékba teendő összegek,
   δ) az ezek elintézésénél volt költségek.

3. Visszavásárlott kötvények;
4. A dijtartalék emelésére fordítandó összegek;
5. Adók, bélyegek;
6. Jutalék;
7. Kezelési költségek;
8. Veszteségek;
9. Elosztandó nyeremény-rész,
   a) a folyó évről,
   b) a mult évekről bemaradt nyereményrészek.
10. Levonások, a használatban lévő szerekre, eszközökre.

A mérleg számla a most említett adatokkal egybefüggő kimutatást adja.

III. Tontinaféle intézetek.

Előadó volt Tiede.

Ide soroztatnak mindenekelőtt az életjáradéki intézetek. Ezeknél mindenki szabad választása szerinti (100 frt, 100 tallér) betét által tagja lesz azon csoportozatnak, a mely azon évben alakult Miután a csoportozatban lévők elhaltával vagy semmi vagy csak a betétnek bizonyos része adatik vissza, könnyen érthető, miszerint az életben maradt tagok illetménye évről évre nő.

Előadó azután ezen intézetek részletezéséhez lát.

Miután ily intézetek nálunk nem léteznek (Erdélyben, Brassóban létezik ugyan egy „Életjáradék intézet", melyről lesz alkalmam szólhatni), más részről pedig statistikai adatokat ép oly mértékben nyujthatnak mint az életbiztosító intézetek és ugyanazon általános szabályok alá esnek: ezeknek részletes tárgyalását mellőzhetőnek gondolom.

IV. Kölcsönös segélyezőpénztárak.

Dr. Heym, az előadó igy osztályozza azokat:

Temetkezési, betegeket, rokkantakat, özvegyeket és árvákat segélyző pénztárak.

Ezen intézeteknél többnyire a tudományos alap hiányzik, miért is évenként számosak feloszlanak, ujak pedig alakulnak.

Ujabb időben némi figyelmet kezdenek fordítani arra, hogy az évi fizetések, számítások által megállapíttassanak. Ezt csak ugy lehetend elérni, ha az egyes e nemű intézetek által a szükséges adatok közzé fognak tétetni.

A kimutatásokra nézve 5 évi időkört ajánl az előadó, a kőzléseket illetőleg, az egybeállítás azonban évenként történjék. Végre azt ajánlja, hogy mathematikailag határoztassék meg a tartalék, a mit a kormány joggal követelhet.

V. Tüzkár elleni biztositás.

Az előadó W. Lazarus e szakosztályban következőleg nyilatkozik.

A tüzbiztositási intézeteknél nagyszámu dijtételek vannak használatban, annélkül azonban, hogy azoknak alapjául tapasztalatok vagy a statistikai adatok okszerü egybeállítása használtatott volna.

A társaságok különbséget tesznek például a kézművek között, a mi helyén is van; azonban arra nincs figyelem, hogy például oly épület, melyben több család lakik, több tüzbely lévén, nagyobb veszélynek van kitéve, mint oly épület, melyben csak egy család egy tűhelylyel létezik stb. A statistika a tűzbiztositási ügynek nagy szolgálatot tenne azáltal, ha kipuhatolná:

1. a tüzbiztositási ügy állását az egyes kerületekben, és pedig a biztosítható és a valóságban biztositott értéket;

2. az előfordult káresetek számát, minőségét, idejét és értékét;

3. a tűz eredetének okát.

Az osztályozás kiterjedhetne:

1. épületekre, melyekben nem vitetik tűzveszélyes üzlet és pedig külön a városokra és falvakra nézve,

2. gyárakra, a bennöklevő üzletek szerint ismét osztályozva.

VI. és VII. A jégkár elleni és szállitmánybiztositás.

Miután e két fejezetben az előadók az általános részben kifejtett nézetekhez csatlakoznak és a statistikától maguk részére ugyanoly segitséget kivánnak, mint a tűzbiztositás ügyénél emlitve volt, — természetesen módositva a tárgy minőségéhez képest, — áttérünk a következő fejezetre:

VIII. Az állatbiztositás-ra.

melyre nézve az előadó Dr. Warnecke igy nyilatkozik:

Az állatbiztositási egyletek, melyek eddig alakultak, kis területre terjeszték ki müködésüket és Némethonban ugy mint Angliában rövid létük után veszteséggel feloszoltak. Ennek okát a következőkben találjuk:

Először is hibás nézet uralkodott az igazgatásra nézve, miután az nagyobb földbirtokosokra bizatott, a kik a számtant és biztositási ügyet elégendőleg nem ismerik. — Továbbá hiányzanak a statistikai adatok, melyek alapján a dijt kellene felszámitni. Ugyanis hiányzanak mindeddig adatok az állatok körében lévö halandóságra nézve, elkülönözve az állatfajok és betegségeik szerint, a mihez az állakora is tartozik. A tulajdonos veszteségét kerülendő, jókor még levágatja a marhát, nehogy a természetes halál véget vessen birtokának. — Ezen körülmények miatt a biztositást mindenkor csak egy évre lehet megkötni, az állatnak értéke évről évre is változván, miért s a halandóságot minden korévre nézve tudni kell.

Nagy fontossággal bir az is, hogy a fentemlitett adatokat az állat használásához képest is ki kellene puhatolni, mindezekhez még a fajkülömbség, éghajlat stb.,befolyásai is járulnak.

A könnyebb szállitás által a marhavész a legtávolabb vidékre is sebesen elterjed, miáltal tetemes változások mutatkoznak. A statistikától a következő felvilágositást igényli az állatbiztositás:

1. A háziállatok száma kitudandó, faj és nem szerint.

2. Mely czélra használtatnak azok, fajonként osztályozva, mekkora közöttük a halandóság.

3. Mekkora a halandóság minden egyes korévben?

4. Mily számbeli külömbségre vezet az éghajlat?

5. Mily számbeli külömbségre vezet a halandóságra nézve a tulajdonosok viszonya?

6. Mely egyes betegségek mutatkoznak az egyes állatfajoknál, mely korban és mily befolyást gyakorolnak azok a halandóságra?

Az állatbiztositási intézetek a következő kérdésekre adhatnak közgazdasági tekintetben nagybecsü választ:

1. A marhavészre nézve,

2. az egyes betegségekre nézve az állatfajoknál,

3. a népesség által az állattenyésztésre forditott gondról.

Ehhez egy minta csatoltatott az állatok statistikájának egybeállitására nézve.

IX. Jelzálogbiztositás.

Dr. Hübner mint előadó, nagy szakavatottsággal szól a jelzálog biztositó intézetekről és a következőket várja a statistikától:

Ezen intézetekre nézve legnagyobb fontosságu, tudni:

1. Mennyi teher fekszik a földbirtokon.

2. Hány esetben igényeltetett birói eljárás, a hitelezők követelésének behajtására nézve.

3. A birói eljárás eredményének vázlata.

Ezen három pontra nézve a legrészletesb közléseket kivánja az előadó. Evvel szemközt az intézetek a fentebbi pontra nézve saját tapaztalataikat közölhetnék, valamint az üzlet természetében fekvő biztositási viszonyokat.

VI. SZAKOSZTÁLY.

A közös mértékrendszer.

E tárgyban előadó volt Dr. Magnus tanár. Az előadó dióbéjba szoritva közli a franczia méter rendszer történetét és ennek általános behozatalát ajánlja. E nézet ellenében „különnyilatkozatban“ Hagen G. vizépitészeti főtanácsos az angollábra kivánja fektetve látni az általános méretrendszert.

Nem lehetett szándékom az előmunkálatokat teljesen közleni, miután ezek 30 sürűn nyomtatott ivre terjednek. Elegendőnek véltem rövid kivonatban megismertetni a tárgyakat, miután az, ki egy vagy más tárgy iránt különös érdekeltséggel viseltetik, a részletekről bővebb tudomást szerezhet magának a következő munkákból:

1. Der internationale statistische Congress in Berlin. — Ein Bericht an die Vorbereitungs-Commission der V-ten Sitzungsperiode über die Gegenstände der Tagesordnung derselben. — Im amtlichen Auftrage erstattet von Dr. Engel.

2. Programm der 5-ten Sitzungsperiode des internationalen statistischen Congresses in Berlin, 6. bis 12. September 1863.

3. Compte rendu generale des travaux du Congrés international de statistique dans ses séanças tenues a Bruxelles 1853, Paris 1855, Vienne 1857 et Londres 1860.

1863-ban szeptember 6-án déli 11-kor egybegyültek Berlinben a felsőház nagy termében az ötödik nemzetközi statistikai Congressus tagjai, hol is őket gróf Eulenburg porosz belügyi minister fogadta.

A vendégek illő fogadásáról és kényelméről kellőn gondoskodott Dr. Engel, a porosz statistikai iroda igazgatója. Az egész felsőház a tagok részére berendeztetett; posta- és távirda hivatalt, olvasótermet, tudakozó hivatalt, könyvtárt, éttermet, kertet stb. készen találtak a vendégek, annélkül hogy valami külön tagsági dij fizettetett volna. A szakgyülések a melléktermekben naponként 9-kor kezdődtek, a nagygyülés mindenkor déltáján.

Ő Felsége a király szeptember 7-én délután 2 órakor fogadta a Congressus tagjait a királyi palotában.

Szeptember 8-án az udvari szinházban a vendégek részére dijmentes fényes előadás tartatott.

Szeptember 12-én délután a koronaherczeg, Potsdamban az uj kastélyban a fehér márványteremben, fogadá a tagokat hosszasan társalkodván némelyekkel.

Lássuk már most a Congressus munkálatait.

Szept. 6-án megalakultak a szakosztályok. Mig ezek tanácskozásaikat befejezték, a nagy gyülésben az egyes országok hivatalos képviselői jelentést tettek a statistika állásáról országaikban és egyuttal az uj stat. termékeket a Congressusnak bemutatták.

Szeptember 8-án az 1-ső szakosztály előterjeszté jegyzőkönyvét Ficker által, mely szerint a Dr. Engeltől ajánlott állandó statistikai bizottság felállitása mellőztetik, ugyan-e nézetben van a szakosztály a „bulletin" és archivum létesítése tekintetében és a következő resolutiókat ajánlja a nagygyülésnek:

1. a reorganisatiót a következő Congressusig elhalasztani és

2. egy erre vonatkozó tervezet kidolgozására egy nemzetközi bizottságot kinevezni.

Ezen ajánlat mellett és ellen többen szólottak, a tagok nagy többsége végre az ajánlott resolutiókat elfogadta.

Az internationalis bizottság tagjaivá választattak Dr. Engel és Dr. Schubert Poroszország részére, Dr. Ficker Austria, Dr. Farr Anglia, Legoyt Francziaország, Ssemenow Oroszország, Dr. Berg Svédország és Vischers Belgium részére. Ezek még 3 tagot cooptálhatnak.

Az első szakosztály egyuttal ajánlotta, hogy a Congressus kivánatosnak jelentse, hogy a hivatalos statistikai kiadványok minden országos egyetemnek és magosb rangu tudományos intézetnek*) megküldessenek, mit is a hivatalos képviselők pártfogásába ajánl a gyülekezet — mely ajánlat egyhangulag elfogadtatik.

Erre nézve némelyek azt ajánlák, miszerint a hivatalos képviselők felkéressenek odahatni megbizóiknál, hogy a statistikai irodák küldeményei postabérmentesek legyenek. Ezen inditvány is elfogadtatott.

---

*) E körülményt a tud. Akademiának és magyar kir. egyetemnek b. figyelmébe ajánlom. — Felemlittetett, hogy a franczia kormány 1842 óta minden historiai munkát minden külföldi egyetemnek megküld.

Szeptember 10-én Vischers a következő inditványt teszi, miszerint a statistikai Congressus azon kivánságát fejezze ki, hogy Ő Felsége II. Sándor czár kormánya az Europában használt naptárt Oroszországban is alkalmaztassa.

Mely inditvány egyhangulag elfogadtatván Ssemenow kijelenti, hogy e nyilatkozatot kormánya tudomására hozandja.

Dr. Gneist az első szakosztály részére még azon inditványt teszi, hogy kijelentse a Congressus, miszerint: a statistikai irodák felállitása szükséges, a hol azok létesültek, czélszerüeknek mutatkoztak és hogy azoknak nemcsak véleményző, hanem határozó és döntő befolyás is tulajdonitassék a statistikai munkálatok elrendezése és végrehajtása körül.

Az ajánlat részint egyhangulag, részint nagy szótöbbséggel elfogadtatott.

A II-dik és III-dik szakosztály részéről jelentés tétetvén, az előmunkálatok nem lényeges módositásokkal elfogadtattak.

Szeptember 11-én a IV-dik szakosztály jelentést tett munkálatairól, mely szintén csekély, lényegtelen változtatásokkal az előkészitő bizottság munkálatait a magáévá teszi és a nagygyülés is elfogadja.

Szeptember 12-én az V-ik és VI-dik szakosztály jelentése olvastatott és az elők. bizottság helyeselt munkálatait a nagygyülés elfogadja.

Europa minden államából adattak be statistikai munkálatok és pedig nagy számmal. E munkálatokat megtekintve, láttam hogy mennyire méltatattak figyelemre a statist. Congressus ajánlatai és hogy mindinkább egyöntetűek lesznek azok.

Habár az egyesekkel való társalgásban a nálunk fejlődő hajlamról szólhattam és a statistikai bizottság eddigi müködését megismertethettem, mégis a nagygyülés elé jelentéssel nem léphettem. Ebbeli tartózkodásomat a következőkkel indokolom:

1. A Congressuson bemutatott munkák rendszeres egészet képeznek, miután a munkálatok a statistikai Congressus ajánlatai szerint egész közigazgatási területekre terjednek ki. E tekintetben eddigi füzeteink még oly keveset,

oly hiányosat tartalmaznak, hogy a hivatalos képviselők által tett jelentések mellett csak szegénységünket kellett volna bevallanunk.

2. Miután ebbeli hátramaradásunkat indokolni kénytelenittettem volna, olyanokat kelletett volna felhoznom, melyeket mint a tudományos Akademia képviselője legkevesbé lehetett szándékom felemliteni.*)

Mint mathematikus leginkább az V-ik és VI-ik osztály gyüléseiben vettem részt, elsőben a mathematikusokkal a politikai számtan körében működhetvén.

A VI-ik szakosztály ülésében a közös mérték és pedig méter rendszer mellett nyilatkoztam az Akademia nevében. Ugy hiszem, hogy abbeli nyilatkozatom az ország legelső tudományos testületének jóváhagyását elnyeri. Miután ez ügyben alkalmam volt a pesti keresk. kamara felhivására, szintugy mint a magyar gazdasági egyesület részére a nyilatkozatot fogalmazni és alakítni, mely testületek a nm. k. helytartótanács által véleményzésre felszóllítatván a méterrendszer mellett nyilatkoztak: teljes megnyugvással szólhattam oly értelemben a Congressuson, hogy azon esetben, ha Németország a teljes méterrendszert elfogadja, Magyarország örömmel fog a közös- és általános mértékrendszer körébe lépni.

Megemlítendőnek tartom, hogy a méterrendszer mellett még az angol hivatalos képviselők is egyhangulag nyilatkoztak a nagygyülésen; egy etlen egy tag szavazott a méterrendszer ellen.

A következő Congressus helyét az állandó bizottság fogja meghatározni.

---

*) Ennek, hogy nálunk országos statistikai hivatal még nincsen, mely az adatokat országszerte kormányi tekintélylyel begyüjtené s közzétenné, a m. T. Akademia nem oka; az Akademia stat. bizottsága az országos stat. hivatalt se nem pótolhatja, se nem képviselheti, csak a begyűlt adatokat dolgozhatja fel tudományos czélból; működését tehát csak oly magán tudósok és egyletek stat. munkálataival lehet összehasonlítani, kik és melyek a statistikai irodák mellett ápolják a tudományt, s e tekintetben ugy látszik, a „Stat. Közlemények“ megállják az összehasonlítást. Szerkesztő.

EGYVELEG.

A magyar tud. egyetem az 186$^3/_4$-ki tanévben. Köztapasztalás szerínt minden intézetnél, főleg pedig tanintézeteknél, ha valamely korszakban tagjainak száma egyszerre gyorsan növekedik nemsokára az ellenhatás szokta magát érezhetővé tenni, és a mily sebes arányban történt a gyarapodás, rendesen ép oly sebes arányban az apadás és az átlagos szám felé irányulás szokott beállani; annál örvendetesebb tény tehát, ha azon közönséges tapasztalás ellenére a folytonos növekedés állandónak mutatkozik, s ily örvendetes tényt közölhetünk egyetemi ifjuságunk folytonos növekedését illetőleg. Midőn szemközt az utolsó években mutatkozott számnövekvéssel, szemközt a tanulmányok folytatására sokféleképen zsibbasztólag hatható közszükségünkkel, és egyéb e viszonyra tetemes befolyást gyakorló tényezőkkel, az idén a tanuló ifjuságnak érezhető csökkenése méltán vala sejthető, az eredmény épen az ellenkezőt tanusítja, nemcsak hogy az általános szám nem hanyatlott, hanem még tekintélyes arányban öregbült és pedig nem egyedül a jog- és államtudományi, hanem az orvossebészeti karnál is; főleg pedig az ujonan beigtatott egyetemi polgároknál mutatkozik a legszembetűnőbb szaporodás. Ugyanis beirva volt:

	186$^2/_3$-ki téli félévben	186$^3/_4$-ki téli félévben
a hittudományi karnál .	72 hallgató	76 hallgató
a jog- és államtud. karnál	870 „	958 „
orvostudományi „	323 „	340 „
bölcsészeti „	31 „	35 „
gyógyszerészeti „	96 „	79 „
sebészeti „	177 „	188 „
szülészeti „	75 hallgatónő	72 hallgatónő
összesen:	1644	1748

A növekedés tehát 104 hallgatóval vagy 6 százalékkal épen ugyanaz, mely már a mult évben az előtte való évhez képest mutatkozott, 186$^1/_2$-ben összesen 1543 hallgató számíttatott és igy a mult 186$^2/_3$. tanévben szintén 101-gyel több tanuló volt, vagy is hasonlólag 6%-ki szaporodás mutatkozván, mi a növekvés állandósága mellett tanuskodik.

Különösen szembetünő a jogtanulók évről évre való folytonos ssámnövekvése, mely 1858 ólta következő arányban jelenkezik, 1858-ban az itteni egyetemen összesen 442 joghallgató volt, 1859-ben 525, 1860-ben 581, 1861-ben 629, 1862-ben 810, 1863-ban 870, az idén 958, tehát az utolsó hat év óta több mint még egyszer annyira szaporodott fel a pesti egyetemen a jogászok száma. — Ezen tetemes számból pedig csak 43 rendkivüli, a többi mint rendes hallgató.

A folytonos szaporodás leginkább az ujonan belépő jogtanulók számnövekvésének szüleménye. Az idei tanévben a 43 rendkivüli tanulón kivül 314 rendes hallgató iratta be magát, és miután érdekes ismerni a forrásokat, vagy is azon gymnasiumokat, melyek leginkább szolgáltatták e jutalékot, főleg minthogy a legutóbbi időkben a protestáns tanintézetek részéről kiállítandó érettségi bizonyitványokban bizonyos kellékek szabattak elő, sőt a protestans jogtanintézetbeli bizonyítványoktól az államérvényesség teljesen megtagadtatott, és ebből könnyen az egyetemi tanulók számára csökkentő hatás lehetett várható, lássuk, hogy mely kath. és nem kath. gymnasiumokból kerültek ez idén az ujonan beigtatott jogtanulók: a két pesti gymnasiumból jött 31, a szegediből 29, a budai- és aradiból egyenkéntt 11, az ungváriból 10, a győriből 9, szombathelyiből 8, az egri- és pécsiből 7, a bajai-, esztergomi- és nyitraiból hat hat, a fehérvári-, temesvári- és kath. kecskeméti öt-öt, a kassai valamint a kath. eperjesi- és sopronyiból négy-négy, a nagyszombatiból 3, a kath. pozsonyi-, görög kath. belényesi-, kath. kolozsvári-, rozsnyói-, nagy-váradi- és székelyudvarhelyiből 2, a szabadkai-, szathmári-, besztercze-bányai-, balázsfalvai- és vinkovczei katonaőrvidékbeli gymnasíumbúl egy-egy. — Azonfelül a bécsi Theresianum-féle gymnasium és a poroszlói is egy-egy jogászjelöltet szolgáltatott; továbbá evangelikus intézetekből 69 jött, névszerint n.-kőrösi érettségi bizonyítvány alapján 20 vétetett fel, a pozsonyi és késmárki lyceumokból tiz-tiz, a miskolczi gymnasiumból 5; az eperjesi, rozsnyói, szarvasi, kecskeméti és debreczeni főtanódáktól kiállított érettségi bizonyítványokon négy-négy, a selmeczi bizonyítvány alapján 2, lőcsei és sopronyi tanodákból egy-egy. De ezen 69 közt többen már egy két jogtani évet is az egyik másik protestáns jogtanodában végeztek, m. azonban a legutóbbi felsőbb rendelet következtében nem vétethetett tekintetbe, kivéve az eperjesi jogtanintézetben töltött éveket, a honnan csak ugyau hárman az idén átléptek. Ezeken kivül a többi jogakademiákból, hol mint pálya végzettek hol csak mint másod vagy harmadéves, 22 állott be; a kolozsvári evang. jogtanodából 6, és az ugyanott lévő unitarius főtanodából 2 lépett be, a marosvásárhelyiből 2, a székelyudvarhelyi kath. jogtanodából

pedig 1 vétetett fel; 10 olyan iratott be ujra, ki már előbb az egyetem beigtatott polgára volt, hanem tanulmányait egy évnél továbbb félbeszakasztotta; végre 8 a bécsi egyetemből jött, köztök egy erdélyhoni, ki azon egyetemen az orvostani pályát teljesen befejezte, egy a prágai és egy a graczi egyetem jogkarából lépett át; még egyik külföldön tartózkodó hires hazánkfia reménydús fia a turini lyeeumból vétetett fel az itteni jog- és államtud. szakba. Befejezésül legyen még érintve, hogy a mózesvallásuaknak a jogpályára évről évre nagyobb arányban készülése az idén is határozott mérvben tapasztalható, a rendes hallgatóképen beirott jogiszak közt a hébervallásuak közel 10 százalékkal szerelpelvén

TARTALOM.

Lap.

I. Magyarország viszonyainak statistikai vázlata Hunfalvy Jánostól 3

II. Az elemi tanügy állása a székesfehérvári püspöki megyében 186$^1/_2$-ben. Dr. Barsi Józseftől 89

III. Az elemi tanügy állása az egri érseki megyében 186$^1/_1$-ben. Dr. Barsi Józseftől 101

IV. Elemi tanügy a beszterczebányai püspöki megye területén 186$^1/_2$-ben. Dr, Barsi Józseftől, ... 123

V. A birtokrendezés előhaladása. Lónyay Menyhérttől. 137

IV. Jelentés az 1863-dik statistikai Congressusról. Weninger Vinczétől 142

Egyveleg 172

Javitandók:

38. lap 15 sor alulról: 34.213,492 helyett olvasd: 31.213,492.

39 lap, 6 sor alólról: Az osztrák birodalom tengeri forgalma helyett olvasd: az osztr. bir. áruforgalma.

40. lap, 15 sor felülről: tengeri kereskedésnek helyett olvasd: áruforgalomnak.

42, lap 6 sor felülről: 241 millió helyett 24, $_1$ millió.

A STATISTIKAI KÖZLEMÉNYEK

elébbi füzetei még folyvást kaphatók. Két füzet egy kötetet tesz. Minden kötet ára 2 frt oszt. ért.

Az I. kötetben foglalt nagyobb értekezések:

A statistikai bizottság által megindított népszámlálás; Gymnasiumaink állása 185⁰/₁—185⁸/₉-ig; közlemények a hazai bányászat köréből; közlemények az egyházmegyék köréből; Magyarországi takarékpénztárak. — Ujabb adatok a magyar birodalom földterületi viszonyairól, s egyenes adójáról; a népesség mozgalma Pest városában 1859-ben; statistikai visszapillantás a magyar tud. egyetemre a legközelebb lejárt évtizedben; a bűnvádi statistikának multja s jövője hazánkban; adalék a népesületi mozgalomhoz; a szőllőmivelés Erdélyben.

A II. kötetben foglalt nagyobb értekezések:

Pest-Pilis gazdasági viszonyai; a légköri, betegeskedési és halálozási viszonyok Pest városában 1859-ben; a gabnaárak; Magyarországi takarékpénztárak; adalékok a népesedési mozgalomhoz; az ujonczozási vizsgálatra vonatkozó adatok; adalékok hazánk erdőszeti viszonyainak ismertetéséhez; az egyházmegyék népességi viszonyai; a budai k. magyar műegyetem; Francziaország adóztatási és pünzügyi statistikája; Magyarország borászata; a hajózási forgalom az osztrák kikötőkben; a pesti kereskedelmi akademia; Bácsmegye népességi viszonyai.

A III és IV. kötet főczikkei: a pesti egyetem és nyomdájának költségvetése; a magy. bir. népesedési mozgalma; bányászata; borkereskedése; biztositási ügye: az europai államok budgetei; a pesti kereskedelmi bank; Magyarország takarékpénztárai; a duna-gőzhajózási társaság; Magyarország statistikai vázlata stb.

Nyomatott Emich Gusztáv, magy. akad. nyomdásznál, Pesten, 186[illegible]

STATISTIKAI KÖZLEMÉNYEK.

A HAZAI ÁLLAPOTOK ISMERETÉNEK

ELŐMOZDÍTÁSÁRA

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA

STATISTIKAI BIZOTTMÁNYA.

SZERKESZTI

HUNFALVY JÁNOS.

ÖTÖDIK KÖTET.

II. FÜZET.

PESTEN,

EGGENBERGER FERDINÁND, MAGYAR AKADEMIAI KÖNYVÁRUSNÁL.

MDCCCLXIV.

VII.

AZ OSZTRÁK ÖRÖKÖS TARTOMÁNYOKBAN ÉS MAGYARORSZÁGBAN KAMATBIZTOSITÁS MELLETT ÉPÜLT VASUTAK VISZONYA AZ ÁLLAMHOZ.

Közli **Lónyay Menyhért.**

A vasuthálózatnak mint az anyagi fölvirágzás egyik főtényezőjének mielőbbi kiépítése minden európaí államra nézve életkérdés. Mit Nagy-Britanniában a magán társulati munkásság az állam minden segélye nélkül képes volt kivinni, azt más nagy államokban létesíteni nem lehetett. Angliában a tőkék sokasága, az élénk forgalom, a nemzet gyakorlatias jelleme eszközlé, hogy ott nemcsak minden főbb vasut-vonalat, hanem a jelentékenyebb mellékvonalokat is részvénytársulatok rövid évek alatt kiépíték annélkül, hogy az állam anyagi segélyére lettek volna szorulva. Egyszerű parliamenti határozat által adatik az engedély, miután Angliában a közlekedési vonalok építésének engedélyezését mindig a törvényhozás gyakorolta és gyakorolja.

A kontinensen is a társulati munkásság köréhez tartozónak tartatott a 30-as években a vasutak építése, igy Ausztriában is a társulati munkásság kezdé meg a vasutak építését minden nevezetesb állami segélyezés nélkül.

A 40-es években Belgium, ezen virágzó és rendezett kis állam, fogta fel legelőbb az állam általi épités fontosságát; rövid évek alatt elkészíté vasuthálózatát, és ezáltal hathatósan emelte a kereskedést és anyagi jobblétet; az állam hatalmában maradt az árszabályok meghatározása által az áru és személyforgalomnak végtelen kifejlődést adni. Ezen pél-

dát nem sokára követék Poroszország és több kís német államok, még pedig kedvező sikerrel; ezen rendszert kezdette követni az osztrák kormány is, mely 1843-tól 1848-ig államvasutak építésére nevezetes összeget adott ki, sőt a mult évtized kezdetén Bruck közmunka-ministeriuma alatt az állam az építésben levő magán pályákat is magához váltván, a vasuthálózatnak az állam általi kiépítését látszott tervezni. A keleti bonyodalmak és a belügyeknél a központosításnak minden áron szándékolt keresztülvitele annyira megterhelék az állam pénzügyét, miszerint fel kellett hagyni az állam általi épités rendszerével, sőt a már meglevő államvasutak is egymásután eladattak.

Wagner Adolf szerint*) az állam által eladott pályák 1859-ik év végéig kerültek 336,$_{26}$ millió forintba pengő pénzben, az eladási ár ellenben, mely több évi részletekben volt fizetendő, 168,$_{56}$ millió pengőforintot tett, tehát éppen felét tette azon árnak, melyben a pályák kerültek. Ezen számításnál csak kevés összegre menő még kintlevő részletfizetések nem vétettek számításba; nagyobb része ezen fizetési részleteknek a béesi bank által előlegeztetett és azok a fentebbi összegbe befoglalvák, ellenben még mindig vannak az előbbi épitési viszonyokból származó kötelezettségek, melyeket az állam folytonosan teljesít.

A krimi hadjárat után, midőn bizalommal fordultak az elhelyezést kereső magán tőkék a vasuti vállalatok felé, nevezetes lendületet nyert a monarchiában a vasut-épités. Több társulat alakult, melyek nagyobb része az állam részéről kamatbiztosítási előnyben részesíttetett.

Miután a monarchiában a kamatbiztositási rendszer az alapja jelenben a vasutak építésének, s valószinüleg jövőben is nagyobb vonalokra e nélkül alig fognak társulatok vállalkozni; miután hazánkban jelenben több nevezetes vasutvonalra, különösen az erdélyire nézve, annak igénybe vétele czéloztatik: nem lesz érdektelen megismerkedni azon módokkal, melyek a kamatbiztositás körül eddig gyakorlatban vol-

*) Oesterreichs Finanzen, seit dem Frieden von Villafranka, „Unsere Zeit". 75-ik füzet.

tak; közöljük tehát az arra vonatkozó adatokat azon előterjesztés nyomán, mely a nagyvárad-brassói vasuti bizottmánynak tájékozásul benyujtatott, kiterjeszkedve egyszersmind azon viszonyra, mely az állam és kamatbiztosítással ellátott társulatok közt létezik.

A monarchiában létező vasutak közül a következők nem részesülnek az állam részéről kamatbiztosításban: 1. az Északi vaspálya (Kaiser-Ferdinand-Nordbahn), 2. az Aussig-Tepliczi, 3. Gratz-Kölflachi, 4. Brünn-Rossiczi, 5. Buschtieradi, 6. Mohács-Pécsi vaspálya.

A Reichenberg-Zittaui 4% kamatbiztositásban részesül a befektetett tőke után és szabadságában áll öszves jövedelmének 60 száztóliát üzleti költség fejében levonás alá hozni.

Ezen társulaton kivül hat nagy vasuti társaság részesül a kamatbiztosításban; a vonalok, melyekre a biztosítás adatott, a következők:

I. Osztrák állampálya.

Ezen társulat, mely leginkább franczia tőkepénzesekből alakult, 1855. januar 1-sőjén kötötte meg az állammal a szerződést, melynek értelme szerint az állam által épített vagy építésben levő következő vonalokat vette által:

1. Bodenbach, Brünn és Olmütz;

2. Marchegg-töl Czeglédig, onnan Szolnokra és Szegedre vezető vonalokat; azonban később a czegléd-szolnoki vonalt eladta a tiszai vaspálya társulatnak.

3. Lissava-Oravicza-Baziás.

4. Szeged-Temesvár. Ezen vonalt 10 millióért vállalta kiépíteni.

Ezen kivül még kötelezé magát vasutat Temesvártól a Dunáig építeni; mit 1857-ben teljesitett.

II. Déli pálya.

Ez szintén leginkább franczia tőkepénzesek közbenjöttével az ugynevezett keleti vaspálya társulat beolvasztása és a déli vonalon lévő államvaspályák megvétele által alakult.

Szerződést és engedélyt nyert 1858. september 23-ikán,

melynek értelme szerint ezen nagyszerű vasuttársulatnak vonalai következők:

A) Az államtól átvett kész vonalok.

1. Bécs-Trieszt, szárnyvonalokkal Mödling-Laxenburg, Bécs-Ujhely, Soprony.

2. Insbruck-Kufstein.

3. Verona-Botzen.

B) A következő vonalok kiépítését vállalta a jövő évekre:

4. Steinbruck-Zágráb-Szisszek 1861. Szárnyvonalakkal Zágrábtól Károlyvárosig 1862.

5. Marburg, Klagenfurt, Vilach 1863.

Ezen vonal építését az 1858. dec. 8-dikán felvett jegyzőkönyv szerint vállalá.

6. Botzen-Insbruck, kiépítendő az 1861. nov. 20-diki egyezmény szerint 1866-dik évben.

C. A volt keleti vaspálya társulattól a következő vonalak kiépítését vette át:

7. A Marburg-Pragerhofi vonalak kiépítését vállalá 1861-re.

8. Buda, Fehérvár, Kanizsa, 1862.

9. Fehérvár, Ujszőny 1863.

10. Soprony-Kanizsa. Ezen vonal kiépítését a társulat vállalá elsőben 1865-re, azután az 1858. dec. 8-diki jegyzőkönyv értelme szerint, ha a társulat péuzereje megengedi, 1863-ra.

D) A lombard-velenczei vaspálya társaság vonalai közül a következőket vette át:

11. Nabresina, Casarsa-Verona, Peschiera; következő szárnyvonalakkal:

a) Mestre-Velencze;

b) Verona, Mantua, Borgoforte;

c) A Padua-Rovigói szárnyvonal engedélyezve van és 1864-re lenne kiépítendő.

E) Azon vonalak, melyeknek kiépítése kilátásba helyeztetett:

12. Kanízsa-Eszék a Dunapartig.

Ezen vonal kiágaznék Pécsig, ha a Bánságból a vasutvonal kiépíttetnék a Dunáig, Eszéknek és Vukovárnak.

Ezen vonalt akkor építtetné a társulat, ha a sopron-kanizsai vonal már egészen elkészülend. Ez iránt a fentemlített 1858. dec. 8-díki jegyzőkönyv rendelkezik.

Összekötő vonal Kanizsa, Eszék és Zágráb-Sziszek között. Ezen vonal a kanízsa-eszéki vonal kiépítése után és azon esetben kezdetik meg, ha a keleti pályatársaságtól átvett vonalak két egymásutáni évben a befektetett tőke után tiszta 7%-ot hajtanak majd.

14. a) Szentpéter-Fiume és

b) Villach-Brixen közötti vonalak, 1865-dik év után épülnének, ha azok kiépítéset az állam kivánná, mely esetben az állam lenne köteles a földbecsérték, s az alap és felülépítés költségeinek egy harmadát viselni.

III. Tiszai vaspálya.

Engedélyeztetett 1856-dik év november 10-dikén, mely szerint:

A) Általvette az állami építésben levő pályákat, ugymint:

1. Szolnok-Debreczen;
2. Püspök-Ladány-Nagyvárad.

B) Az állam pálya társulattól megvette:

3. A czegléd-szolnoki vonalat 1.469,113 o. é. forintért.

C) Engedélyt nyert következő vonalak kiépítésére és kiépíté:

4. A miskolcz-tokaj-debreczeni,
5. miskolcz-kassai és
6. az aradi vonalakat.

Kiépítését vállalá:

7. A pest-miskolczi,
8. nyiregyház-marmaros-szigeti vonalaknak. Ez utóbbira nézve az állammal kötött egyesség foganatba nem ment.

IV. Cseh-nyugoti vaspálya.

Engedélyeztetett 1859. september 8-dikán.

1. Prága, Pílsen és a bajor határig, elkészült 1862-dik év végével.

Ezen kivül engedélyt nyert:

2. Mellékvonalakra Hollaubkan, Radnitz, Wegwanow felé. Az építés határidejének meghatározását a pénzügyministerium magának tartá fenn.

Ezen vaspálya társaságnak az 1857-diki első engedélynél fogva megengedtetett a fentebbi vonalakon kivül a Pilsentől Egerig vagyis a bajor határszélig és Pilsen, Budweis-Eger Karlsbadig való vonalok kiépítése, miszerint az összves kamatbiztosítással ellátandó tőke tett volna 75 millió forintot, mi azonban később a pályavonalok megszorításánál fogva 24 millióra leszállott.

V. Károly-Lajos vaspálya.

Engedélyt nyert 1858. aprilis 7-dikén, mely alkalommal az államtól átvette a következő vonalakat:

1. Krakó-Dembicza, a Wieliczka és Nicpatomice szárnyvonalakkal.

2. Dembicza-Rzeszow.

A társulat építtetni vállalá és kiépíté:

3. A Rzeszow-Przemisl-i 1850;

4. Przemisl-Lembergi, 1863, vonalakat.

Ezen társulat első engedélyét nyerte 1857. maj. 3-ikán, melyben még a következő vonalak foglaltattak:

Lemberg-Brody

Lemberg-Csernowitz.

Przemisltől a Dnieszter jobb partján.

Mely vonalak a későbbi engedélyből kihagyattak, minélfogva a biztosított tőke 55 millióról 40 millióra leszállíttatott.

VI. Erzsébet császárné vaspálya.

Engedélyeztetett 1856. május 8-dikán, melynélfogva a következő vonalok építését vállalá az engedélytől számított öt év alatt.

1. Bécs-Línz-Salzburg, a bajor határszéleig.

2. Linztől a bajorhatárszélig Passaunál.

Központi olasz vaspálya:

engedélyeztetett 1856. martius 14-dikén.

1. Piacenza-Bologna, elkészült 1859.

2. Bologna-Pistoja, elkészült 1861.

3. Bologna, Ferrara „ 1863.

Ezen vonalak az olasz kormány által ujabban engedélyeztettek s a Reggio - Zuzzara - Borgofortei vonal engedélye megszüntettetett.

Mindezen társulatok, ha forgalmuk növekszik, kötelesek második nyomot lerakni; ennélfogva a földkibecslés mindezen pályáknál két nyomra történt. A tiszai és Károly-Lajos pályát kivéve, a többi pályáknál az alapmunka el is készült.

Azon időpont, melyben a második nyomot elkészíteni tartoznak, az engedélyben bizonyos mértföldenkinti nyers jövedelemhez köttetett, mely az egyes pályáknál következő:

Az állam és Erzsébet császárnő vaspályákon 90,000 frt; a tiszai és Károly Lajos pályán 150,000 frt; a déli és csehpályán 160,000 frt. Elősorolván azon vonalakat, melyek állambiztosításban részesülnek, lássuk a kamatbiztosítás minőségét is és azon előnyöket, melyekben az állam az egyes társaságokat részesíti, másrészt megemlítjük azon kötelezettségeket, melyeket az egyes társulatok vállaltak.

1. Az osztrák állampályának 77 millió pengőforintnyi tőke után adatott $5^2/_{10}$ kamatbiztosítás; mi tesz 4.004,000 frtot pp. azaz 10.400,000 frankot.

Miután a czegléd-szolnoki vonalat ezen társulat eladá, a 10.400,000 franknyi kamatbiztosítás leszállíttatott 10.202,000 frankra.

2. A déli vaspályánál mind a négy vasutcsoportra nézve külön $5^2/_{10}$ kamatbiztosítás adatott.

3. A tiszai vaspálya hasonlókép $5^2/_{10}$ kamatbiztosításban részesül; a beépitési tőkeöszveg előbb 55 millió pengőforintra tétetett, később 72.471,000 forintra osztrák értékben felemeltetett.

4. A Cseh pályánál $5^2/_{10}$ kamat 24 millió o. é. hozzávetőleges tőke után, miből 12 millió részvény és 12 millió elsőbbségi részvényre adatott, a biztosítás kezdetét vevé az elsőbbségi kötvények kiadása után-

5. A Károly Lajos pályánál $5^2/_{10}$ kamat előbb 55 millió forint után, mi azonban 40 millióra leszállítatott.

6. Az Erzsébet császárnő pályánál $5^2/_{10}$ száztóli a valósággal befektetett tőke után.

Láthatjuk ezekből, hogy vannak vasuttársulatok, melyeknél a kamatbiztosítás egyenesen a befektetett tőke után adatott, másoknál ismét ki van mondva a tőke, mely után a biztosítás jár; ezen tőke megszokott felelni azon öszvegnek, mibe a vasut — előszámítás után — kerülhet; ha ezen előszámításnál olcsóbban épült és szereltetett fel a vasut és a valóságos kiadásait nem köteles a társulat kimutatni, azon esetben természetesen a valóságnál magasabb kamatbiztositás esete állhat be. Ily kedvezésben részesült a Cseh pálya, melynek tőkéje már az engedély alkalmával 24 millióra vétetett fel, még pedig az $5^2/_{10}$ kamatot huzta, mihelyt elsőbbségi kötvényeit kiadá (Az egyezmény 1. §.). Már pedig köztudomás szerint a Prága, Pilsen, bajor határszéli pálya nem került többe 16 milliónál, ennélfogva a valóságos kamatbiztositás nem $5^2/_{10}$ de $8^0/_0$-be kerül az államnak. Továbbá ezen pályának még azon előny is adatott, hogy 3 óról három óra változtathatja a létező agióhoz képest árszabályzatát.

Az ujabb vasutí vállalatoknál tett ajánlatok ismét egy harmadik rendszerhez tartoznak, többé nem a befektetett tőke után kivánnak kamatbiztosítást, mert a vállalkozók nem hiszik az $5^0/_0$-al biztosított kamatozást elegendőnek arra, hogy képesek legyenek elegendő tőkéket részvény aláirás utján nyerni, oly magos kamatbiztosítást pedig, mennyit eddig az állam hajlandó volt adni, kérni nem akarnak, eszerint azt kivánják, hogy az állam biztosítsa a mértföldenkénti jövedelmet; ha a társulat képes egyremásra egy mértföldet kevesebbért készíteni, mint a mennyi tőkének a mértföldenkint biztositott jövedelem megfelel, azon esetben aránylag növekszik a részvénytőkének kamatbiztositása.

Más kedvezmények, melyekben ezen társulatokat az állam részesíti, következők:

A jövedelmí adó alól fölmenté az állampályát 1859-dik, a déli pályát 1863-dik év végeig, a többi pályák ily előnyben nem részesíttettek.

A bélyeg alol felmentettek az állam, tiszai, cseh, Károly Lajos és Erzsébet császárnő pályák az engedélyre vonatkozó

minden okmányok kiadásánál; a déli pálya bélyeget nem fizet az ideiglenes részvények és kötvényektől, mignem azok egészben be vannak fizetve.

A kincstári illetéktől felmentettek azon átruházásért, melylyel az engedményt nyerők a vállalatot a részvénytársulatra ruházzák; a déli állampálya ezenkivül illetéket nem fizet azon földterületek vételétől, melyre a vaspálya épül és melyek megszerzése a vaspálya-üzlet végett kivántatik.

A beviteli vámtól fel nem mentettek a tiszai, cseh, Erzsébet császárnö, Károly-Lajos pályák; a déli pálya engedményének 33-ik § ában nyert kedvezményéről lemondott. Az állampályának elengedtetett a fél vám dij minden sinek és felülépítés más anyagaitól; ezen kedvezményt élvezé 1855 január 1-től öt évig. Ezen öt évre felmentetett egészen a vasut más vállalatainál a felszerelési tárgyak bevitelénél egész másfélmillió forint értékig.

A kedvezmények, melyeket az állam magának kikötött, a következők:

Mindezen társulatok tartoznak $^2/_{10}$ száztólival részvénytőkéjüket törleszteni és a véghez ment törlesztés után a pályát az államnak átadni.

A levélpostát és hivatalos csomagokat vinni minden beszámítás nélkül; a szolgálatot tevő postaszemélyzetet ingyen szállítani, továbbá kötelesek minden dij nélkül egy külön 8 kerekü kocsit a postaszállítmányok számára, sőt kivánat szerint még egy más kocsit is bizonyos csekély dij mellett a rendes vonatokkal szállítani, a megérkezési és megindulási időt azon vonatokra nézve, melyeken a posta szállíttatik, közös egyetértéssel meghatározni; több pálya köteles az állomások épületében minden dij nélkül egy postai irodát átadni, végre ha a postahivatal feltartja magának a magán kisebb csomagok szállítását, ez esetben kétharmada a bérszabás szerinti illetménynek a társulatot illeti.

A távirdákra néve minden társulat köteles megengedni, hogy a vasut mentén az állami távírda a távirda vezetékeket felállíttathassa minden dij fizetés nélkül; a társulatok kötelesek személyzetök által felügyelni a távirda vezetékekre,

viszont megengedtetett a társulatoknak a vezetékekre saját üzleti sodronyukat alkalmazhatni.

A katonai szállítmányokra nézve kötelesek a vasuttársulatok, akár egyenkint akár egész csapatokban utazik katonaság, minden személytől az árszabály $^1/_3$-át, a lovaknál, katonai podgyásznál, katonai felszerelési tárgyak és hadiszereknél nem többet mint az árszabály felét venni. — Azon szállítási tárgyak, melyek az árszabásban nem foglaltatnak, az árszabás II. osztálya szerint fizetés alá esnek; végre a fel- és lerakodásért semmi különös dij nem vehető.

A déli pályát kivéve minden többi vasutaknál a magán utazó katonák őrmestertől lefelé a dij felét fizetik.

Az árszabásokra nézve fentartá magának az állam, hogy azok nékie időről időre bemutattassanak átnézés végett. Az állam, déli és Erzsébet pályák három évről három évre mutatják be árszabásaikat, a cseh és Károly Lajos pályák 10 évről 10 évre, a tiszai pálya árszabása meghatároztatott egész 1874-ig.

Mindezen árszabások arany és ezüst értékre szóllanak, tehát a szállítási dij az ágióval emelkedik és száll.

A jelenben fenálló legmagasb (maximal) árszabások ezen pályáknál következők:

Pálya neve	Mértföldenkint és osztályonkint fizettetik						
	a személy szállításnál			az árú szállításnál			
	I.	II.	III.	I.	II.	III.	
	k r a j c z á r						
Állampálya	20	15	10	1,56	2,34	3,12	pengő pénz-értékben
Déli „	36	27	18	1,7	2,6	3,5	
Cseh „	36	27	18	2	2,75	4	
Károly Lajos pálya . .	20	15	10	$1^1/_4$	$1^3/_4$	$2^2/_4$	osztrák pénz-értékben
Erzsébet császárnő pálya	20	15	10	1	$1^1/_2$	2	
Tiszai pálya	20	15	10	$1^1/_4$	$1^3/_4$	$2^2/_4$	

A gyorsvonatoknál az árszabály a személyszállításnál 20%-kal több.

Az engedélyben az egyes társulatok biztosíttattak afelől,

hogy ha bizonyos meghatározott vonalok kiépíttetni szándékoltatnának, azok építésére előjoguk leend. Ezen vonalak következők:

Az állampályának joga van egy szárnyvonal építésénél a szeged-temesvári vonaltól Zimon és Belgrádnak. Jog adatott a pest-marcheggi vonalat összekötni egyenesen Bécscsel, és ezen vonalról ismét összeköttetést eszközölni az olmütz, brünn és oderbergi vonalakkal. Engedélyt nyervén a bécs-győri vonal megvételére, s erre a vonalra az engedély egész 1947 ig kiterjesztetvén, egyszersmind megengedtetett ezen vonalt a pest-marcheggi vonallal összekötni.

Az éjszaki vonalainak a délkeletiekkel való összeköttetésére szólló joga ellen az éjszaki vaspálya társulat óvást tett, mivel ezen vonalt saját engedélyébe ütközőnek tartja.

A déli vaspálya társulatnak építési előjoga van az alsó Duna felé.

A tiszai vaspálya társulatnak engedély adatott egyik végpontját a másikkal összekötni és egy szárnyvonalt a szepesi városoknak építeni; — ezen utóbbi két vonal engedélye azonban csak 5 évre, 1862-ig szóllott.

A Cseh pályának Pilsentől Egernek a bajor határszélig és Budweistől Pilsenig adatott építési engedély.

A Károly Lajos pályánál a főpálya minden pontjaiból szárnyvonalok építésére adatott előjog.

Az Erzsébet császárné pályánál ezen építési előjog áll a pálya végpontjainak uj közbenső pontokkali összeköttetésére nézve.

Ausztriában az ujabb időben a vaspályák olcsón nem épültek; kivételt tesz e tekintetben a tiszai vaspálya, melyre nézve az illető adatokat a „Statistikai közlemények" IV-dik kötetében közöltük; oka ezen költséges építéseknek abban fekszik, hogy a magyarországi vonalokat kivéve — melyeknél nem nagyok az építési nehézségek — rendesen hegyes vidékeken menvén át, az építés már azért is költséges volt; de másrészt oka volt, mint p. o. az Erzsébet császárné vasutnál, az építésnél a takarékosság hiánya és fényüzés, mely miatt a vasutak aránylag oly sokba kerültek.

Ennek bizonyságául közöljük öt vonalnak öszves építési és felszerelési költségeit:

folyó szám	Pályavonal	Pályahossza mértföldekben	Ügyvitel és felügyelet	Előmunkálat	Kisajátítás	Alapépítvény	Felmü	Indóház őrház stb.
1	Marburg Villach . .	22	1.260,000	47,000	1.000,000	10.717,000	4.943,000	3.391.000
2	Botzen Insbruck . .	16,50	1.500,000	200,000	3.000,000	16.500,000	6.270,000	1.900,000
3	Nabresina Casarsa .	13,50	640,000	167,000	543,000	7.488,000	2.095,000	786,000
4	Steinbrück Szisszek .	16,50	600,000	35.000	600,000	4.850,000	3.474,000	1.792,000
5	Erzsébet császárné . .	53	903,300	285,900	3.776,100	30.444,000	14.116,900	8.994,100

	Zárhatára a pályajeleknek	Munkálat vitelileltár	Rendkivüli kiadás	Forgalmi eszközök	Összeg	10% átalános kiadásokra, kamatokra és az építési tőke terhére	Összegek összege	Kiadás mértföldenként
1	250,000	50,000	20,000	1.300,000	22.978,000	2.297,800	25.275,800	1.148,900
2	330,000	100,000	200,000	1.500,000	31.500,000	3.150,000	34.650,000	2.100,000
3	34,000	„	„	1.200,000	12.953,000	1.295,300	14.248,300	1.055,430
4	195,000	36,000	20,000	1.250,000	12.852,000	1.285,200	14.137,200	856,800
5	„	1.340,200	138,000	6.614,500	66.613,000	6.828,500	73.441,500	1.385,688

Toldalékul közöljük a franczia császárságban létező 6 fő vonalra tett költségeket, kijelentvén mennyit adtak ezen vonalokra a társulatok és mennyivel járult azokhoz az állam.

A franziaországi nagy vasuti vállalatok befektetett tőkéi.

Társulatok neve	Hosszaság kilométerekben	Tőke: A társulatok által kiadatott vagy kiadandó	Tőke: Az állam részéröl készpénzben vagy munkábani hozzájárulás	Tőke: Összesen
		f r a n k		
Északi vaspálya . .	967	414.000,000	2.250,000	416.250,000
Keleti „ . .	976	323.000,000	120.000,000	443.000,000
Nyugoti „ . .	1194	495.000,000	132.000,000	627.000.000
Orleansi „ . .	1761	472.000,000	224.000,000	696 000,000
Páris földközi tengeri vaspálya	1610	646.000,000	185.000,000	831.000,000
Déli pálya . „ . .	797	230.000,000	51.000,000	281.000,000
Összeg	7305	2,580.000,000	714.250,000	3,294.250,000
		Uj hálózat.		
Éjszaki vaspálya . .	418	227.000,000	—	227.000,000
Keleti „ . .	886	392.000,000	—	392.000,000
Nyugoti „ . .	1115	289.000,000	55.000,000	344.000,000
Orleansi . . .	1459	618.000,000	75.000,000	693.000,000
Páris földközi tengeri vaspálya	1625	661.000,000	60.000.000	721.000,000
Déli „	740	142,000,000	53,000,000	195.000,000
Összeg	6243	2,329.000,000	243.000,000	2,572.000,000

Az uj hálózatnál az állam 4,$_{65}$% kamatbiztosítást adott ötven évre.

Az állam a 8% felüli tiszta jövedelmek felét huzandja.

VIII.

A K. MAGYAR UDVARI KRNCZELLÁRIA BUDGETJE 186 $^{3}/_{4}$-RE.

A birodalmi tanács elé terjesztett budget 14 hóra terjed, u. m. 1863-nak november 1-től 1864-nek deczember utolsó napjáig. Az 1864-dik évnek két utolsó hónapjára az évi tételek hatoda vétetvén, itt egyedül az első 12 hónak mint egy évnek tételeit fogom elősorolni és itt-ott a birodalom lajtántuli részének hasonnemü tételeivel egybehasonlítni.

1. Központi kormányzat.

Személyzet; a) hivatalnokok . .	139,287 frt.	
b) szolgák . . .	5,645 „	144,932 frt.
a) alatt előfordulnak: udvari kanczellár 20,000 frt.; alkanczellár 7000 frt.; 7 udv. tanácsos 35,918 frt:; 8 udv. titkár 19,000 frt; 9 fogalmazó 10,815 frt. stb.; mindösszesen 74 egyén.		
Kezelési költségek:		36,293 frt.
Ezek között: napidijak és utiköltség 6000 frt., papir 4000 frt. stb.		
Nyugdijak		37,940 frt.
pótlólag napidíjak		1,642 „
összesen		220,807 frt.

2. Helytartóság és megyei kormányzat.

a) Helytartótanács.

Személyzet: a) hivatalnokok . .	192,505 frt.	
b) szolgák . . .	13,118 „	205,623 frt.

a) alatt előfordulnak: királyi helytartó 16,000 frt.; tárnok 10,500 frt.; 2 elnök helyettes 11,550 forint; 23 helytartótanácsos 56,100 frt.; 25 titkár 34,020 frt.; 25 fogalmazó 19,635 frt.; 1 állatorvos 630 frt. stb.; a hivatalnokok száma 206.

Kezelesi költség:		103,576 frt.
	összesen	309,199 frt.

Ezek között: napidijak 10,000 frt.; irodai kellékek 40,000 frt.; utiköltségek 10,000 frt.; közegészségi ügyekre 10,000 frt. stb.

b) Megyei kormányzat.

Személyzet:		
a) politikai igazgatás	2.784,440 frt.	
b) igazságügyi „	1.369,500 „	
foglyok tartása, irodai kellékek, pandurok és szolgák stb.	1.077,706 „	5.231,646 frt.
Rendkivüli kiadás		
alkalmazás nélküli hivatalnokok . . .		40,000 „
Nyugdijak		250,776 „
a (2) alattiak mindösszesen		5.831,621 frt.

Jegyzet. A lajtántuli részre 1864-ben a 12 hóra 10.114,081 frt. van számítva.

3. Fenyítőházak.

Munkács	93,078 frt.	
Vácz	124,362 „	
Lipótvára	162,771 „	
Illava	106,676 .	
Maria Nostra	75,185 „	
Ezekre vonatkozó egyebek.	3,500 „	565,572 frt.
Nyugdijak		3,845 „
	összesen	569,417 frt.
Jövedelem a fenyitőházakból . .	40,522 frt.	

Jegyzet. A lajtántuli fenyítőházak részére 1864-re 1.657,448 frt. van praeliminálva. A lajtántuli részek tételeihez, magából érthetőleg, a magyar koronához tartozó részek u. m. Erdély, Horvát- és Tótország nincsenek számítva.

4. Epítkezések a közhatóságok részére: 50,000 frt.

5. Országos építészeti hivatal:

Központi hivatal: személyzet . .	172,119 frt.	
szolgák, irodai kellékek .	51,189 „	223,308 frt.
A hivalalnokok száma 239.		
Tiszaszabályozási hivatal (25 hivatalnok) . .		36,729 frt.
Nyugdijak		38,278 „
	összesen	298,315 frt.

Jegyzet. A lajtántuli részben a központban 95,066 forint van a technicai osztály személyzetére számítva, mely áll 61 egyénből, azonkivül az egyes országokban külön építészeti hivatalok vannak u. m.

Felső-Ausztriában évi	58,342 frt.	kiadással a személyzetre
Salzburg	21,033 „	
Stiria	71,028 „	
Karinthia	31,534 „	
Krajna	43,370 „	
Tengerpart . . .	60,000 „	
Csehország . . .	83,000 „	stb.
Mindösszesen	769,365 frt.	

6. Utépítés.

Kezelési költség	80,000 frt.
a) utak fentartása és készítése	2.007,300 „
b) rendkivüliek	65,900 „
Nyugdijak	1,408 „
összesen	2.154,608 frt.

Az a) alattiakból esik: Pestmegyére 105,000 frt.; Fehérmegyére 104,800 forint; Nógrádra 162,000 frt.; Biharra 162.600 frt.; Temesre 121,600 frt.; Zalára 81,100 frt.; Torontálra 83,100 frt.; Muraközre 13,500 frt. stb.; ide van számítva a felvigyázó személyzet fizetése 218,000 frttal.

Jegyzet. Lajtántul e czélra fordíttatik 5.846.517 forint.

7. Vizépítés.

Személyzet és kezelés	20,771 frt.		
Vizépítmények fentartása . .	59,400 „		
Béga csatorna	11,154 „		
	91,325 frt.		
egyéb költségek	20,771 „	112,096 frt.	
Rendkivüli kiadások			
Duna szabályozás		177,000 „	
Béga csatornára		53,000 „	
Tiszaszabályozás: kezelés		4,593 „	
Tiszaszabályozás: építkezésekre . . .		37,506 „	
Tiszaszabályozás: átmetszések . . .		360,000 „	
Kikötő Uj-Pesten.			
Jövedelme 7924 forint.			
Nyugdijak		744 frt.	
összesen		747,972 frt. *)	

Jegyzet. A lajtántuli részre a belügyi ministerium felszámít 2.491,529 forintokat.

*) A miből csak 727,201 frt. fogna használtatni.

8. Iskolaügy igazgatása: 28,990 frt.

9. Alapítványok és segélypénzek vallási czélokra: 149,390 frt

Ezek között van:

Tizedmegváltás a magyar és horvát püspökségek részére . .	26,250 frt.
Egy evangelikus superintendensnek	4,000 „
Az evangelikus egyháznak . .	89,200 .
4 esperesnek	1,200 „

10. Patronatusok. 804 frt.

11. Tanintézetek.

Jogakademiák: személyzet:

Pozsonyban 1 igazgató, 5 tanár	7035 frt.
Kassán 1 ig. 5 tanár . . .	6720 „
Nagy-Váradon 1 ig., 5 tanár .	7665 „
Theologiai intézet Győrött . . .	2835 „

Felgymnasiumok: személyzet:

Budán: 1 igazgató, 12 tanár .	13.335 frt.	
Pesten: „ „ „ „ .	13,335 „	
Pozsonyban: 1 igazg. 12 tanár	13,230 „	
Beszterczén „ „ „ „	10,815 „	
Selmeczen „ „ „ „	10,815 „	
Eperjesen „ „ „ „	12,015 „	
Lőcsén „ „ „ „	13,230 „	
Ungváron „ „ „ „	12,855 „	
Szatmáron „ „ „ „	11,415 „	
Rosnyón „ „ „ „	2,500 „	
Temesváron (vallástanitóknak)	1,200 „	
Algymnasiumok részére:		
Marm.-Sziget (vall. tanitóknak)	600 „	
Nagy-Bányán „ „	600 „	
N.-Becskereken „ „	600 „	
Szakolczán (1 igazg. 5 tanár)	4,620 „	
Budai müegyetem:		
(1 igazg., 15 tanár és 4 segéd)	22,640 „	
Budai főreáltanoda:		
(1 igazgató 13 tanár) . . .	12,999 „	
Kassai főreáltanoda:		
(1 igazgató 12 tanár) . . .	9,765 „	
Alreáliskola Zsolnán (3 tanár) .	1,890 „	
Praeparandiák: személyzetre c. .	12,000 „	
A tanárok fizetése tesz		204,737 frt.
A kisebb tételek közt előfordul:		
a kegyesrendieknek segélypénz	5,797 frt.	
ismét	3,843 „	
lakbér a budai müegyetemnél	1,630 „	
„ a pesti főgymnasiumnál	2,000 „	
Taneszközökre:		
a jogakademiáknak . . .	1,260 frt.	
a budai müegyetemnek . .	2,541 „	
a kassai főreáltanodának . .	840 „	
Nyugdijak	28,283 „	

Jegyzet. (Ezen tételekben nem foglaltatnak az iskolai szolgák fizetése és kisebb pótlékok.)

Az eddigi tételek összege egybevéve a számos kisebb kiadásokkal		454,350 frt.
Állatgyógyintézet Pesten.		
személyzet: 3 tanár és 4 más egyén	5,960 frt.	
szolgák	2,528 „	
Egyéb kiadások	7,157 „	
összesen	15,645 frt.	
a jövedelem levonva	4,080 „	
fedezendő	11,565 frt.	11,546 frt.
mindösszesen		465,915 frt.

Ezen összes kiadásokat 28,676 frt hiával *a magyar tanulmányi alap fedezi*, a melynek jövedelme a jövő 1864. évben 437,239 frt., és a mely származik a következő bevételi tételekből:

államkötelezvényekből . .	211,146 frt.
magán kötelezvényekből .	67,949 „
uradalmakból	95,711 „
tanpénzekből	35,410 „
egyébb forrásokból . . .	27,023 „
összesen	437,239 frt.

12. Alapítványok és segélypénzek tanügyben.

3 szerb növendéknek a Theresianumban	1,890 frt.	
Apáczák zárdája Pesten . . .	3,054 „	
Pozsonyi reáliskolánál a historia tanára	1,050 „	
Körmöczbányán alreáliskolára .	3,990 „	
Evang. gymnasium Lőcsén . .	12,810 „	
Kisebb tételek	3,546 „	
összesen	26,340 frt.	
Nyugdijak	9,359 frt.	

13. Kegyuri segély egy tanitónak 168 frt. *)

Jegyzet. Lajtántul vallási czélokra és a tanügyre fordíttatik: a katholikus egyházra 1.453,818 frt., a mennyiben t. i. a vallási pénzalap jövedelme annyi-

val kevesebb a szükséglett összegnél. E tételből esik 598,277 frt. Galicziára; 262,620 frt. Velenczére; a Tengerpartra 144,039 frt.; vallásügyi alapítványokra 265,593 frt.; hasonló czélokra 74,740 frt.; kegyuri kiadások 53,762 frt.; iskolatanácsosok 63,455 frt. Tanintézétekhez járul az állam 489,568 forinttal, ezenkivül még fizet 1.926,813 forintokat a felhasznált tanulmányi pénzalap kamatjai fejében; ehhez tartozik továbbá még 293,300 frt. kiadás tanodai alapítványokra és kegyuri fizetésekre 47,644 frtnyi összegben.

A bécsi Polytechnikum évi kiadása 146,742 forint, jövedelme 36,131 forint, és igy az állam hozzájárul 110,611 forinttal. A kiadásokból esik: két igazgatónak 5460 frt.; technikai osztály: 16 tanár és 17 segéd mintegy 40,000 forinttal; keresk. osztály 7476 frttal; iparrajz-iskola 9270 frt.; könyvtári személyzet 2700 forinttal; gyüjteményekre és könyvtárra 10,822 frt.

A bécsi tud. Akademia 63,000 frtot, a *geologiai intézet* 39,060 forintot, *jótékony intézetek* 629,483 forintot kapnak az állam pénztárából.

A bécsi egyetem szükséglete:

Theologiai fakultás tanári karának, 11 tanár	16,590 frt.
Jogtudományi f. 18 tanár	43,075 „
Orvost. f. 17 tanár. 11 segéd 2 bába közel	48,000 „
Bölcsészeti kar 29 tanár 3 segéd . . .	66.000 „
Csillagvizsgáló torony, személyzet . . .	4,000 „
Meteorologiai intézet, személyzet . . .	3,780 „
Könyvtári személyzet	6,400 „
Füvészkert személyzet	1,680 „

A teljes szükséglet 354,512 forint. Ezek között mintegy 30 ezer forint taneszközökre, ugyanannyi a kórodákra. A tanulmányi alapból fedezendők ezen költségek, valamint egy-két gymnasium és reáliskola kiadásai, mindösszesen 655.600 frtnyi összegben, a melyre a bevétel 233,202 forint, és igy az állam még 422,398 frttal pótolja a bevételt.

14. Igazságszolgáltatás.

a) Hétszemélyes itélő tábla . . . . . 198,025 frt.

Ezek között van: 12,600 frt. az országbirónak; 120,000 frt. 30 ülnöknek; 4 ülnök a váltótörv. osztályban 16,000 forint; irodai kellékek stb.

b) Királyi itélőtábla . . . . . 226,615 frt.

E tételnél előfordul: a Personalis 6000 frttal; 52 tanácsos 117.000 forint; 10 titkár 11,000 frt; 25 fogalmazó 18,700 frt.; a segédhivatalban 43 egyén fizetésére 27,300 forint; azonkivül tisztifizetésekhez pótlékok 4078 frt; irodai szükséglet 11,280 forint stb.

c) Váltófeltörvényszék		50,400 frt.
Hivatalnokok fizetése 36,700 frt.; pótlékok 2000 frt. stb.		
d) Királyi ügyek igazgatósága		10,462 frt.
e) Kerületi táblák:		
Nagyszombat	25,076 frt.	
Kőszeg	22,600 „	
Eperjes	23,166 „	
Debreczen.	26,356 „	97,198 frt.
A hivatalnokok fizetése e helyek mindegyikén 17,400 frtra rug, áll pedig egyenként: 1 elnökböl (3000 frt.), 6 ülnökböl (9600 frt.) és 7 más hivatalnokból.		
f) Váltótörvényszékek:		
Pesten	68,755 frt.	
(53 hivatalnok 43,600 frt.)		
Debreczenben	20,800 „	
Pozsonyban	19,070 „	
Aradon	16,360 „	
Eperjesen.	17,950 „	
Sopronyban	16,760 „	159,685 frt.
g) Bányaszékek:		
Budán	9,416 frt.	
Beszterczebányán . . .	10,026 „	
Lőcsén	7,598 „	
Nagybányán	6,353 „	
Oraviczán	7,350 „	40,743 frt.
h) Telekkönyvi költségek		120,000 frt.
Költségek azon bizottság részére, mely törvényjavaslatok készítésével leend megbizva .		10,000 frt.
Mindösszesen tehát	913,128 frt., a mihez még	
járulnak nyugdíjpénzek	205,074 „	
Végösszeg	1.118,202 frt.	

Jegyzet. A lajtántuli rész igazságügyi ministeriuma igényel:

A központi igazgatásra	187,509 frt.
Feltörvényszék Bécsben . . .	387,080 „
Törvényszékek a tartományokban	7.328,429 „
Nyugdijak	1.330,517 „
összesen	9.233,535 frt.

15. Csendörség. 1.359,225 frt.

16. Magyar királyi tudományos egyetem Pesten.

Személyzet:

Theologiai kar 11 tanár . . .	11,918 frt.	
Jogi kar 12 „ . . .	19.005 „	
Orvosi kar 15 tan., 12 seg., 1 bába	27,027 „	
Bölcsészeti kar 20 tanár 2 segéd	25,255 „	83,205 frt.
Könyvtárnál 4 egyén		3,465 „
Kezelési személyzet		2,310 „
Pótlékok		993 „
Szolgák fizetése		9,352 „
Különfélék		3,703 „
Templomra		1,200 „
15 ösztöndij		3,446 „
Segélypénzek és alapítványok		21,936 „
Lakbér		6,048 „
Irodai szűkséglet		1,078 „
Jutalmak és dijazások		3.587 „
Füvészkertre	5,250 frt.	
Könyvtárra	2,100 „	
Vegytani eszközök és ösztöndij .	1,260 „	
Orvosi taneszközök	1,377 „	
Különfélék	4,000 „	
Kórodák	20,589 „	34,476 frt.
Épületek fentartása és javítása		14,000 „
Adó		8,866 „
Napidijak és utiköltség		2,000 „
Fütés, világítás stb.		9,055 „
Kamatok		1,505 „
Nyugdijak		21,015 „
	összeg	231,240 frt.

Az egyetemi javakból kerül jövedelem a 12 hó alatt 239,611 forint, miáltal marad 8,371 frt. 1864. deczember végéig számítván:

a bevétel	326,975 forint
a kiadás	280,574 „
maradvány	46,401 forint

17. Vallásügyi vagyon.

Bevétel:

állam és magánykötelezvények kamatjai		724,005 frt.
fekvő birtok után		300,380 „
egyéb jövedelmek		36,919 „
	összeg	1.061,274 frt.
levonva a kiadásokat		1.059,716 „
	marad	1,558 frt.

A kiadások kiterjednek:

Egyházak fentartására, lelkészek, zárdák és tanodák segélyzésére vagy fizetésére.

Mindezeket egybevonva, a hivatalos kimutatás a következő:

A királyi magyar udvari kanczellária budgedje 186³/₄. közigazgatási évre.

Bevétel.

Tárgy	1863-nak novemb. 1-től 1864. october végéig 12 hóra	1863. november 1-től 1864. decz. végéig 14 hóra
Fenyítő házakból	40,522	47,310
Vizépítések után	7,924	9,246
Felesleg a vallásügyi javakból	1,588	131,472
„ tanügyi javakból	—	20,255
„ az egyetemi javakból	8,371	46,401
A körmöczi reáltanoda után	3,681	4,294
Földmentési kárpótlás	200,000	200,000
Különfélék	56,573	69,567
összeg	318,629	528,545
Kiegészítés az állam pénztárából	11.649,084	13.007,368
	11.967.713	13,535,913

Kiadás.

Tárgy	1863. november 1-től 1864. october végéig 12 hóra	1863. november 1-től 1864. decz. végéig 14 hóra
Központi kormányzat	182,867	209,266
Politikai közigazgatás	5.580,845	6.502,870
Fenyítő házak	565,572	660,213
ezekhez építkezések	50,000	50,000
Építészeti hivatalok	260,037	303,353
Utépítés	2.153,200	2.191,886
Vizépítés	726,457	772,363
Iskolák igazgatása	28,990	33,690
Alapítványok és vallási czélokra segélypénzek	149,075	175,547
Kegyuri adományok (vallásügyben)	804	996
Tanintézetekre	28,656	28,656
ezeknél alapítványokra	26,340	30,891
Kegyuri adomány (tanügyben)	168	210
Igazság szolgáltatás	913,128	1.060,740
Csendörség	1.301,574	1.515,232
összeg	11.967,713	13.535,913

IX.

A MAGYARORSYÁGI TÖRVÉNYKEZÉS JELEN STATISTIKÁJÁHOZ.

Közli **Dr. Konek Sándor.**

Hogy az aggodalmak nem egészen alapnélküliek valának, melyek a bűnvádi statistikának multja és jövője hazánkban czimü czikket annak idejében tollamba mondatták (Statistikai közlem. I. köt. II. füzet): azt a bécsi központi statistikai bizottmány által az austriai birodalom statistikájához az 1861 és 1862-ki évre vonatkozólag legujabban kiadott táblázatok elég világosan tanusítják. Magyarország a legtöbb kimutatásban vagy épen nem, vagy csak igen szerény mértékben szerepel. Eltekintve a népesedési mozgalmakat valamint a többi viszonyokat feltüntető tabelláktól, csak a törvénykezésről akarunk szóllani. — Minden átalakulásnak rendesen egyik sajnos árnyoldala, hogy legalább az átmeneti első stadiumban ritkán azon ösvényre vergődnek az ügyek, mely a szélsőségektől egyaránt távol esik és juste milieuxnek nevezhető; nagyon is előre látható volt, hogy a törvénykezési statistikára nézve is az előbbi peccatur per exeessum-féle túlköveteléseket a minden szerény kivánalom mögött maradás fogja felváltani, és csakugyan, ha a mondott kimutatások közt a magyarországi igazságügyről előforduló s az 1862-ki évre vonatkozó táblázatot közelebb megvizsgáljuk, nem lehet nem örülnünk, hogy a magyar. kir. helytartótanács a keblében felállítandó külön statistikai hivatal ügyét felkarolván annak létrehozásán fáradozik, mert csak ez uton reménylhető, hogy az elmélet és a tudomány, valamint a közigazgatás jogosult követelményei az adatgyüjtés körül kivánt érvényre fognak juttatni.

A polgári törvénykezésnél annyira mennyire kielégítők az eddigi feljegyzések, mert legalább a beadványok összege minden egyes elsőbiróságu törvényszéknél külön fel van véve, és pedig elkülönítve a szerint, a mint azok vagy valamely peres ügyre, vagy gyám és gondnoki, hagyatéki, vagy telekkőnyvi ügyre, urbéri perekre, vagy végre sommás visszahelyezés és határvillongások eseteire vonatkoztak. Noha a puszta beadványi számból még az ügymenet és a törvénykezés folyama legkevésbbé sem tünik ki, noha a szóban lévő kimutatásból ki nem vehető, hogy az indított perek közöl hányan intéztettek el a felek barátságos egyeztetése által, hány sommás, hány rendes uton, hány maradt hátralékban stb., mind a mellett a nyujtott adatok polgári törvénykezésünk állapotja felől megközelítő képet szerezhetnek, és különösen becses egyik adalék, hogy az árvavagyonnak az 1861-ki év végével minden az egyes törvényhatóság kerületében talált állapotja számszerint ki van mutatva, ebből kiderülvén, hogy mennyire rug a magyarországi árvák pénzbeli vagyona, ugy az egész országban mint minden egyes törvényhatósági kerületben.

De annál kevesebb az, mi a polgári törvénykezésnél jóval fontosabb bünvádi eljárás iránt nyujtatik, az első folyamodásu biróságoknál egyedül a beadványok száma és semmi egyéb nem közöltetik. A magyar kir. Curiánál előfordult bünvádi esetekre nézve az egyes bünös cselekmények részletezve vannak ugyan, de csupán csak a hozott ítéletek száma szerint, lehet-e abból következtetni, hogy hány személy itéltetett el, miután az itéletek általános számösszegéből még az sem tünik ki, hogy az itélet hány egyénre, hány bünrészesre vonatkozik, lehet-e ebből a tárgyilagos és alanyi összehalmazás, vagy is a több büntények vagy több büntettes találkozását kibetűzni, számba sem véve, hogy az elitélt személyek viszonyairól egy árva adat sem közöltetik. Ha a feljegyzések igy folytatnának, ujra oda jutnánk, hogy azt sem mondhatnók, hogy miféle arányban részesül nálunk a nem, kor, foglalkodás stb. az egyes büncselekvényekben, nem lesz többé tükrünk socialis állapotaink hű felismertetésére, nem lesz fokmérőnk a közoktatás és nevelés elhanyagolásának, vagy a vagyontalanságnak és számos egyéb társodalmi mozzanatok-

nak a büntettességre váló tagadhatlan nagy befolyásának csak hozzávető megbirálására. De ha mind az hiányzik, csaknem megfoghatatlan, hogy miért nem tétetett ki legalább a kir. itélőszék és a hétszemélyes tábla részéről hozatott itéleteknél, hogy miféle büntetések szabattak ki, igy a szóban lévő közleményből azt sem vehetjük ki, hogy 1862-ben hány ember itéltetett el halálra vagy hosszasb időre terjedő börtönre stb.!

Ezen adatszegénység hazánk jelen bünvádi statistikájában nagyon is igazolja a magyar tud. akademiának jelesen a kebelében működő statistikai bizottságnak külön statistikai hivalosztály mi előbbi létesitésére irányzott ismételt sürgetéseit, nem is lehet nagy vigasztalásunk, hogy Horvát-Szlavoniában a biróságok e tekintetben még a magyar törvényszékek mögött maradni látszanak, miután ez országról, valamint Erdélyhonról a kérdésben levő közlemények teljességgel semmiféle törvénykezési kimutatást nem tartalmaznak, holott a központi statistikai bizottmány, mint a közlemény előszavából kitetszik, maga részéről bizonyosan nem késett e tartományokról is a szükséges adatokat megszerezni.

Azon reményben, hogy az 1860 után beállott sajnos adatszükölködés csak néhány évre fog szorítkozni, és hogy a felállítandó statistikai hivatal egyik főgondjának fogja tartani, a keletkezett hézagot amultra telhetőleg kipótolni, jövőre pedig végképen megszüntetni, mi itt a fennidézett táblázatokban foglalt kimutatásokat azon megjegyzéssel közöljük, hogy az eredetiben a megyei törvényhatóságok betüsorozatban és pedig a német nevek kezdőbetüje szerint, valamint a büntények is a német elnevezések kezdő betüje szerint sorakoznak, mi pedig itten viszonyainknak megfelelőbb más sorozatot választottunk:

Kimutatása a törvénykezési müködésnek a magyarországi ságoknál az 1862-ki évben a beadványok összes száma sze-

A megye, kerület, vagy város neve	törvényhatóságok: és pedig					beadvá-		
	megyei	alispányi	szolgabirósági	kerületi	városi	polgári pörökben	gyám- és gondnoksági ügyekben	hagyatéki ügyekben
	törvényszék							
Pest, Pilis Solt megyék	2	2	20	—	7	21,429	9,227	834
Bihar megye	1	1	26	—	2	15,001	5,921	2,212
Bács-Bodrog megye	1	1	10	—	5	14,559	1,902	3,664
Pest városa	—	—	—	—	1	6,748	7,907	—
Torontál megye	1	1	15	—	2	17,150	5,890	1,369
Temes „	1	1	14	—	3	20,414	16,055	122
Pozsony „	1	2	18	—	6	13,670	6,873	433
Krassó „	1	1	16	—	—	10,822	10,609	1,718
Nyitra	1	2	21	—	4	17,277	1,165	498
Arad „	1	1	17	—	1	12,304	917	2,164
Soprony „	1	1	16	—	3	13,987	2,900	1,444
Veszprém „	1	2	12	—	3	11,946	2.260	3,963
Csongrád „	1	1	3	—	4	7,143	2,649	883
Vas „	1	2	23	—	2	7,753	4,236	1,533
Baranya „	1	2	18	—	2	10,619	2,407	3,625
Heves „	1	1	16	—	4	12,291	1,649	1,138
Borsod „	1	2	16	—	1	4,353	11,223	320
Tolna „	1	1	5	—	—	8,176	5,045	3,077
Zala „	1	1	25	—	1	11,303	1,737	364
Szabolcs „	1	1	4	—	1	2,639	699	93
Zemplén „	1	2	20	—	—	7,755	786	493
Jász-Kun kerület	—	—	—	1	25	4,798	1,644	—
Szatmár megye	1	1	16	—	3	9,162	1,316	384
Fehérvár „	1	1	9	—	1	6,301	2,324	1,551
Győr „	1	1	3	—	1	3,296	1,154	1,039
Abauj „	1	1	15	—	1	6,602	2,382	402
Trencsén „	1	1	18	—	4	13,331	709	1,564

megyei, alispányi, szolgabirói, kerületi és városi törvényhatórinti sorozásban.

nyok és pedig							az árva vagyon állapotja az 1861-ki év végén
telekkönyvi ügyekben	urbéri pörökben	sommás visszahelyezési és határvillongási pörökben	bűnvádi esetekben	kihágási esetekben	egyéb ügyekben	összesen	frtokban
12,487	431	55	1,817	1,914	36,365	84,559	5.038,505
12,184	73	2	2,957	2,469	32,928	73,747	836,528
19,538	190	12	1,567	3,603	26,713	71,748	5.025,620
3,549	—	—	3,469	—	44,029	65,692	1.537,603
11,364	140	12	769	1,578	25,312	63,493	2.045,873
10,251	300	578	687	2,353	10,177	60,937	4.605,512
9,803	75	4	580	1,798	18,507	50,833	2.926,553
7,130	26	20	1,257	3,120	14,665	49,449	313,392
10,549	509	5	779	2,263	15,629	48,674	666,655
8,010	301	3	611	2,792	18,525	45,627	1.413,205
6,946	198	4	558	1,105	13,066	40,208	1.874,253
7,017	687	22	408	2,291	8,959	37,553	1.657,352
7,820	4	9	832	1,069	10,720	37,323	784,850
13,340	87	14	258	2,018	7,903	37,142	1.179,585
6,837	580	—	413	1,459	9,493	35,433	2.145,507
6,066	83	4	543	1,231	11,272	34,277	1 667,735
3,850	159	3	478	1,277	11,850	33,513	969,196
10,999	166	8	124	1,343	4,379	33,317	1.949,390
328	62	7	638	3,407	13,203	31,049	1.522,008
7,442	425	39	1,742	1,067	16,741	30,887	176,991
4,635	141	18	560	2,335	13,012	29,735	265,014
7,643	—	—	456	—	14,321	28,852	1.090,108
6,393	127	8	914	1,379	7,906	27,589	235,791
4,739	38	2	567	1,473	9,825	26,820	1.806,965
4,540	51	2	200	550	14,308	25,140	1.078,121
2,690	225	4	310	1,936	9,292	23,843	543,917
735	236	270	486	2,022	3,277	22,630	390,083

A megye, kerület, vagy város neve	törvény hatóságok: és pedig					b e a d v á-		
	megyei	alispányi	szolgabirósági	kerületi	városi	polgári pörökben	gyám- és gondnoksági ügyekben	hagyatéki ügyekben
	törvényszék							
Beregh megye	1	2	12	—	2	5,976	957	925
Sáros „	1	1	18	—	3	5,368	3,256	1,154
Somogy „	1	1	16	—	—	7,074	1,658	1,202
16 Szepesi város . . .	—	—	—	1	16	2,017	800	—
Nógrád megye	1	2	4	—	—	5,572	902	732
Bars „	1	2	5	—	2	6,643	254	325
Zólyom „	1	1	6	—	5	4,240	1,868	349
Marmaros „	1	1	19	—	1	6,113	1,022	233
Békés „	1	2	6	—	2	3,396	1,383	932
Komárom „	1	1	12	—	1	8,098	2,746	677
Gömör „	1	2	16	—	2	6,538	505	247
Liptó „	1	1	4	—	3	2,419	408	99
Hont „	1	2	14	—	3	7,365	1.520	240
Buda városa	—	—	—	—	1	1,820	1,372	—
Szepes megye	1	2	11	—	3	4,257	374	497
Ungh „	1	1	10	—	1	3,515	2,277	405
Csanád „	1	1	4	—	—	3,120	918	685
Árva „	1	1	4	—	—	3,310	410	156
Mosony „	1	2	5	—	—	5,197	2,392	1,509
Esztergom megye . . .	1	1	6	—	1	4,896	1,596	339
Közép-Szolnok megye .	1	1	9	—	2	3,327	2,492	4
Hajdu kerület	—	—	—	1	6	899	722	—
Zaránd megye	1	1	5	—	—	4,295	765	291
Ugocsa	1	1	4	—	—	2,374	70	18
Turócz „	1	2	4	—	—	1,865	165	67
Torna „	1	1	4	—	—	1,613	702	265
Kraszna „	1	2	6	—	1	1,479	333	26
Kővár kerület	—	—	—	1	—	942	—	—
összesen	50	67	582	4	142	402,590	143,735	46,264

nyok és pedig							az árva vagyon állapotja az 1862-ki év végén
telekkönyvi ügyekben	urbéri pörökben	sommás visszahelyezési és határvillongási pörökben	bünvádi esetekben	kihágási esetekben	egyéb ügyekben	összesen	frtokban
3,371	161	14	218	1,443	8,810	21,875	840,809
2,815	605	10	189	1,250	7,147	21,794	190,647
3,444	277	5	551	1,722	5,265	21,198	2.764,471
1,456	—	—	19	—	16,337	20,659	213,981
3,404	163	28	524	1,798	7,383	20,506	211,888
5,069	51	2	421	1,642	5,472	19,879	133,193
2,780	192	3	381	994	8,646	19,453	214,514
1,111	137	122	695	1,523	8,391	19,347	47,644
5,246	19	4	263	738	7,100	19,081	1.651,874
3,218	69	4	458	1,135	2,347	18,257	1.014,823
2,459	206	13	271	2,389	5,497	18,125	798,775
3,190	245	11	76	3,974	4,336	14,758	35,511
2,663	249	8	133	599	1,920	14,697	965,128
2,143	—	—	76	—	8,955	14,369	742,292
1,764	89	9	180	1,458	5,402	14,030	305,665
2,313	218	30	143	1,074	3,729	13,704	210,147
2,884	82	10	17	279	5,187	13,182	418,799
3,378	111	3	97	1,026	3,951	12,442	521,779
1,969	40	2	204	486	2.624	12,423	1.403,191
1,667	95	3	319	592	1,167	10,674	99,127
133	46	5	432	423	3,068	9,930	946,852
1,806	—	—	125	—	5,105	8,657	229,717
13	234	8	202	388	952	7,148	13,433
956	25	—	49	617	2,538	6,647	97,056
953	66	6	89	188	2,172	5,571	14,434
485	25	1	95	544	1,512	5,242	130,776
—	273	5	272	403	2,389	5,190	71,934
—	234	—	123	—	132	1,431	198,354
266,575	9226	1405	30,502	74,536	565,911	1.540.844	58.234,126

A magyar és többi örökös tartományok közt, miután a kimutatások egészen más alapokon nyugszanak, nem lehet párhuzamot vonni, de még a magyar törvényhatóságok közti párvonalozás is ezen cumularis kimutatás fonalán nem igen lehetséges, minden egyes tételeknél a magyar törvényszékekkel más biróságok is egyetemleg lévén felvéve, legfeljebb tehát viszonylagos összehasonlításról lehet szó; ugyan is tekintve a peres ügyekbeni beadványokat a pestmegyei törvényhatóságok után számra mindjárt a temesmegyei, majd a nyitra- és torontálmegyeiek sorakoznak, azokat a bihar, bács-, soprony-, pozsony- és trencsénmegyeiek követik, melyekhez Arad, Heves, Veszprém és Zala törvényszékei legközelebb állanak; a gyám- és gondnokság ügyeire vonatkozó beadványok számviszonyát illetőleg legelső helyen állnak Temesmegye törvényhatóságai 16,000 felül muló ügydarabbal, következik Borsod- és Krassómegye, és csak ezek után Pestmegye, melyet nyomban Pest városa törvényszéke követ, itt csaknem 8000-re menvén a gyámügyi beadványok létszáma. Hagyatéki ügyekben Veszprém-, Bács-, Baranya- és Tolna megyéket illeti az elsőbbség, mig telekkönyvi ügy legtöbb Bácsbodrogmegye törvényszékeinél fordult elő, az ebbeli beadványok közel 20,000-re rugván, mig ahhoz legközelebb Vasmegyében 13,340, Pestmegyében 12,487, közel annyi Bihar, és 10,000-nél több még Trencsén, Tolna, Temes és Nyitra megyebeli hatóságoknál számittatott. Az urbéri perekbeni beadványoknál, miből a tagosítás ügyének folyamára és jelen mibenlétére tanulságos következtetések vonhatók, első helyen sorakozik Veszprémmegye, ezt Sáros, Baranya és Nyitra megyék követik; sajátszerü, hogy mig egyrészt a csongrádmegyei törvényszékeknél összesen csak 4 urbérpöri beadvány került szinre, Kővár vidékén ezeknek száma 234-re emelkedett. A sommás visszahelyezések és határvillongások eseteiben, melyek némi következtetést engednek ugy a birtokviszonyok rendezett vagy kevésbé rendezett állapotjára, mint a nép jellemére, legtöbb beadványokkal találkozunk Temes, Trencsén és Máramaros megyék hatóságainál. Bünvádi eseteket illetőleg Pest városát illetí a legkevésbé óhajtandó elsőbbség, a criminalitásokra vonatkozó pestvárosi törvény-

szék beadványai még a biharmegyei bíróságokéit 500-nál többel felülhaladván, és Bihar után, Pest, Szabolcs, Bácsbodrogh és Krassó megyék sorakoznak; s sajátszerü, hogy a bünvádi beadványok száma egész Csanád megyére csak 17-el van kimutatva, kevesebbel tehát, mint az amugy is szerény számu 16 szepesi városban. A beadványok puszta számából még nem tünik ki, hogy hány vádlott vagy hány büntény ellen voltak irányozva, mert ugyanazon bünvádi esetben több beadvány fordulhat elő, de viszont ugyanazon beadvány több bünrészes ellen lehet intézve, sajnos tehát, hogy itt legalább futólag nem vethetjük egybe Magyarország és a többi német szláv olasz tartományok vádlottjait. Ugyan is a nevezett tartományokban 1862-ben 27,568 egyén büntett miatt idéztetett a Themis sorompói elé, kik közöl 1857 a vád alaptalansága, 577 a bizonyítékok hiányossága folytán felmentetvén, 97-re nézve a végtárgyalás felhagyással végződvén, 55 más birósághoz utaltatván, 78 az itélethozás előtt meghalván, 296 végre megszökvén, a többi 19,101 mint elmarasztalt büntettes elitéltetett, és pedig 36 halálra, 52 élte hoszszáig, 393 egész 20 évig, 1119 egész 10, 4952 egész 5 évig, 12,549 végre egész egy évig terjedő börtönre.

Felette sajnos, hogy épen azon rovat, mely legtöbb beadványt feltüntet, oly általános és kétes feliratu, hogy itt minden támpont hiányzik csak hozzávető viszonylagos egybevetésekre is, mert mi foglaltatik mind „az egyéb ügyek“ alatt, ez legalább egy kis jegyzetben ha mindjárt nem szorosan meghatározandó, de legalább példaképen lett volna megérintendő, pedig csak a pestvárosi törvényszékeknél nem kevesebb mint 44,029 ily határozatlan természetü beadvány van kitéve; ha még legalább a nagyobb fontosságu csőd, kereskedelmi és váltó ügyek lettek volna statistikailag feltüntetve!, de igy egyedül a kir. itélőszék és a hétszemélyes tábla ügyvezetését találjuk némileg megismertetve, a mennyiben az itt előfordult beadványok száma közöltetik, t. i. a 13,577 beadvány, mely a kir. táblánál 1862-ben szőnyegre került és a 3290 beadvány a hétszemélyes táblánál következőleg oszlik el:

	a magyar kir. itélőszéknél	a hétszemélyes táblánál
polgári ügyekben, jelesen		
peres ügyekben	4251	1255
folyamodások feletti határozatok	3545	550
egyéb beadványok	2606	615
urbéri ügyekben, névszerint		
perekben	221	263
folyamodások folytáni határozatok	40	92
egyéb beadványok	109	59
büntető ügyekben, jelesen		
itéletek	2139	345
bünvádi eljárás alatti beadványok elintézése	18	2
egyéb beadványok	627	95
fegyelmi eljárásban	3	13
	18	1

A bünvádi eljárásban a kir. Curia által, azaz a kir. és hétszemélyes tábla részéről együttesen hozatott itéleteket illetőleg, azokat itt rövideden a szerint egybeállítva közöljük, a mint a büntetésre méltó cselekvények és merényletek vagy a vagyon és tulajdonjog vagy mások személye, vagy végre a közbátorság vagy közerkölcsiség ellen irányozvák, itt is azon általános tapasztalás bizonyulván be, hogy aránylag legtöbb büntett a vagyonbátorság ellen szokott elkövettetni; ugyan is 1862-ben a Curia részéről itélet hozatott:

közönséges lopások miatt .	704
betöréssel való lopás „ .	9
tolvajlási részesület „ .	27
„ kisérlet „ .	1
rablás „ .	67
„ kisérlet „ .	1
„ bünrészesség „ .	1
rablási gyilkolás „ .	33
gyujtogatás „ .	95
elsikkasztás „ .	33
„ bünébeni részesség	1
csalás miatt	71
„ érczhamisítás miatt .	1
„ részesülés „ .	2
hamis csőd miatt . . .	3
vagyonbiztosság elleni vétségek miatt	9
csempészkedés miatt . .	2
szentségtörés miatt . . .	1
levelek elsikkasztása miatt	1
közhitelpapirok hamisítása miatt	7
zsarolások miatt	1
utonállás és rablókkal czímboráskodás miatt . .	7
órgyilkolás miatt . . .	12
„ megmérgezés miatt	4
gyilkolás miatt	163
„ kisérlet miatt . .	8
rokongyilkolás miatt . .	29
emberölés, agyonütés miatt	156
sulyos testi sértés „	165
gyermek kitevése „	4
csecsemő gyilkolás „	85
verekedések „	93

életbiztosság elleni vétségek miatt	29	erőszakos testi közösködés miatt	6
életbiztosság elleni kíhágások miatt	79	egyéb fajtalansági bűntények miatt	1
a személyes bátorság elleni vétség miatt . . .	3	hivatallal való visszeélés miatt	10
magzatelhajtás miatt . .	4	becsület sértések miatt . .	31
kőzhatóság elleni erőszak miatt	58	isten káromlás „ . .	11
tanumegvesztegetés miatt .	3	többnejüség „ . .	2
vérfertőztetés miatt . . .	1	egyházak megszentetlenítése miatt	4
		uzsora miatt	6

stb.

A közlött adatok közöl kétségkivül legbecsesebbek az árvavagyon állására vonatkozók, főleg ha az árvavagyon a népszámhoz viszonyíttatik, igy például hogy Bácsbodrogh megyében az árvavagyon 5 milliomnál magasabb tőkét képez és e tekintetben egyvonalon áll Pest-Pilis-Soltmegyével, nem egyedül onnan van, hogy az általános népszámra nézve is közvetlenül Pestmegye után sorakozik, hanem ez bizonyosan a lakók vagyoni állásának is egyik szüleménye, mert vannak igen népes megyék, melyek még is csekély árvavagyonnal birnak, igy például Nyitramegyében 401,106 főnyi népesség mellett csak 666,655 forintnyi árvavagyonnal találkozunk, mig Temesmegyében 320,168 lakó után 4.605,000 forintnyi, Pozsonymegyében 232,564 lélek után 2.926,000 frt., Somogyban 252,000 lakó után 2.764,000 forint, Torontálmegyében 388,692 főnyi népesség mellett 2.045,000 frtnyi árvavagyonnal találkozunk; sőt hogy nem a népesség maga teszi az árvák számára fennlevő pénzöszlet nagyobb vagy kisebb menynyiségét, legjobban kitünik, ha Győr- vagy Mosonymegyét például Mármarossal párhuzamba hozzuk, mig t. i. amott szemközt a 71—96,000 főre rugó népességgel 1—1.400,000 frtnyi árvavagyonnal találkozunk, emitt 182,416 főnyi népességnek csak 47,644 forintra rugó árvavagyon felel meg; Esztergommegyében jóval kisebb népesség mellett tetemesen nagyobb árvavagyon mutatkozik mint a népesebb Liptómegyében, és Tornamegye az árvavagyont illetőleg nem ugy, mint a népszámra nézve utolsó helyen jelenkezik, hanem Turócz- és Zarándmegye, bár mindkettő népességre nézve azt felülszárnyalja; sőt hogy az árvavagyon inkább a nép általános vagyo-

nossága mint létszáma szerint képeződik, legvilágosabban tánusítja Pest és Buda városa, az előbbiben az árvavagyon magasabbra rugván mint a 470,439 lélektől lakott Biharmegyében, az utóbbi pedig 742,000 frtnyi árvavagyonával 200,000-nél nagyobb népességgel dicsekvő megyéket mint Szabolcsot, Szatmárt, Zemplént stb. messze haladván felül. Egyáltalán a dunántuli kerületnek elismert gazdagabb megyéi különösen e tekintetben is kimutatják túlsulyukat, miután az e kerületet képző 11 megyében az összes árvavagyon 18.396,366 forintra rug, és igy eltekintve még Pestmegyétől, mely Buda-Pest városával együtt 7.318,400 forintnyi árvavagyonnal dicsekszik, az összes többi magyar megyékre és kerületekre csak 32.519,360 forintnyi árvavagyon marad. Minden esetre jelentékeny az egész 58.234,126 forintnyi tőkeöszlet, mely a magyarországi árvák számára létezik. — Végül nem lesz érdektelen még a jövedéki áthágások miatt elitéltekről nehány adatot közölni. 1861-ben az egész birodalomban 11,431 egyén e miatt itéltetett el, azok közöl Magyarországra 3290 esik, kik 453,714 forintnyi pénzbirságokra itéltettek el és azonkivül 10 közölök még jogosítvány vagy engedély elvesztésével bünhödött. Hogy Horvát-Szlavoniában aránylag több a jövedékek megrövidítésére irányzott áthágás szokott elkövettetni, mint Magyarhonban, vagy onnan kitetszik, hogy ugyanazon évben ez utóbbi országban 285,093 forintra rugtak a kiszabott pénzbeli büntetések, és még azon felül 64 jogosítványok elvonásával megfenyíttetett. Az egész birodalomban ugyanazon évben az e miatti pénzbüntetések egészben 1.489,724 frtot tettek; de a többi örökös tartományokban még azon felül 655 egyén egyszerü, 118 szigoru fogsággal lön megfenyítve.

X.

MAGYARORSZÁGI TAKARÉKPÉNZTÁRAK.

(Folytatás. Lásd IV. kötet I. füzet.)

Galgóczy Károlytól.

XVI. Temesvári takarékpénztár.

E takarékpéntar is, mint a többi hazai hasonintézetek nagyobb része, az annyi hasznos és üdvös mozgalmat előidézett 40-es évtizedben veszi eredetét, és pedig megkezdé müködését 1846-ik év april 6-án.

Az egylet 400 darab egyenként száz pengőforint névleges értékü részvénynyel alakult, s az erre befizetett 20,800 pengőforinttal kezdé meg müködését. 1855-ben azonban kénytelen volt a társaság részvényeseitől uj befizetést kivánni, illetőleg kamat nélküli kölcsönt venni fel. Ugyanis ez év jan. 2-án a társaságnak még 1847-ben szerzett saját háza 5 öl hosszaságban bedőlvén s romjaival több munkást eltemetvén, e körülmény a cs. kir. helytartóságot arra indítá, hogy az épületnek földig leromboltatását rendelje el. A társulat akkor január 21-ére összehivott rendkivüli közgyülésében egy uj háromemeletes ház építtetését határozá el, mely hogy minél hamarább végrehajtathassék, a részvényesek minden egyes részvény után 200 pengőforintnak s igy összesen 80,000 pengőforintnak kamat nélkül kölcsönzésére kötelezék magukat. E hathatós segítség által aztán az egyesületi háznak már következett évben teljes felépíttetése lehetővé tétetvén, az most 265,000 forintra becsültetve, az egész birodalom hasonló intézetei közt ritka biztosítéki alapját képezi e társaságnak.

Nevezetes visszahatást szült ez intézet üzletére a polgári törvénykönyv 994. és 995. §§-ainak azon határozata, mely az

adott kölcsönök kamatlábát 5%-ira szabja meg. Miután ugyanis a betételektől maga az intézet is 5%-it fizet, hasonló kamatláb mellett még csak a kezelési költségeket sem kapná be s épen azért felsőbb helyre folyamodott is, a 6-os kamatnak legalább az ingatlanokra adott kölcsönöknél megtarthatásáért s engedély nyerésig ezen kölcsönzéságat megszüntetni elhatározá, a minthogy 1853-tól 1856-ig terjedő négy év alatt alig is megy 100,000 forintra az efféle kölcsönök egész összege. Ez egész idő alatt azonban kedvező válasz nem érkezvén, az intézet ismét s most már 5-ös kamattal is folytatja az ingatlan javakra kölcsönözést.

A mi az üzletforgalmat illeti, annak az alakítás napjától egész 1860. deczember napjáig való kimutatására az alább következő két táblázat szolgál.

E táblázatok szerint az intézet $15^3/_4$ évi fenállása alatt

összesen	8.158,168 frt. 27 krnyi
betételt fogadott el, melyből összesen	5.696,904 „ 56 krt
visszafizetvén, 1861 végével . .	2.461,253 frt. 71 kr.

maradt kezelése alatt. Ugyanez időtartam alatt ingatlanokra 2.297,209 frt. 35 krnyi kölcsönt adott, váltókban 15.464,074 forint 97 kr. számított le, részvényesei közt pedig nyereményül 43,100 frtot osztott ki, a mi magában véve ugyan nem valami nagyon soknak tetszik, de ha meggondoljuk, hogy a befizetett 100,800 forint értékét az egyesületi ház vétele által 265,000 frtra emelte, akkor már még sem megvetendő.

Év	Betételek			Visszafizetett betételek			Kölcsönök							A forgalom			Az egyesület vagyona		Jótékony czélra tett adakozások	
							állam és hitelpapírra	Váltókra			Ingatlan birtokra			tiszta jövedelme		a részvényesek után kiadott osztalék				
	Felek száma	forint	kr.	Felek száma	forint	kr.		Kamatláb	forint	kr.	Kamatláb	forint	kr.	forint	kr.		forint	kr.	forint	kr.
	P e n g ő p é n z b e n																			
1846 } 1852 }	számba véve	1.905,122	2	számba véve	1.164,808	47	adni, jöllehet az alapszerint lehetne.	8	2.283,814	43	6	441,531	3	—	—	—	20,800	—	—	—
1853		355,413	7		322,594	1			903,540	—	5	48,256	—	11,906	2	6,000		—	—	—
1854		482,819	47		418,041	20			1.020,342	—		10,000	—	9,875	46	6,000		—	350	—
1855		295,657	43		315,031	21			1.078,378	15		12,001	—	8,016	59	—		—	—	—
1856		444,871	48		237,200	15			1.315,685	—		32,200	—	9,333	17	—		—	—	—
1857		613,514	32		343,272	24			1.731,635	—		220,080	—	10,303	55	—		—	—	—
1858		942,869	19		534,077	53			1.766,195	—		395,002	—	12,329	9	—		—	1200	—
		5.040,268	18		3.335,026	1			10.102,589	58		1.159,070	5	61,765	8	12,000		—	1550	—
	O s z t r á k é r t é k b e n																			
fentebbiek	nincs	5.292,281	72	nincs	3.501,777	32	nem szokott szabályok	8	10.607,719	47	5	1.217,023	55	64,853	39	12,600	Egy három temesvári alatt 265,000	—	1627	50
1859		929,211	9		698,465	51			1.982,935	—		373,130	80	19,714	4	pro 1858 10,500		—	2200	—
1860		920,077	92		712,274	30			1.632,320	—		356,205	—	6,584	88	pro 1859 14,000		—	3580	—
Összesen		7.141,570	73		4.912,517	13			14,222,974	47		1.946,359	35	91,152	31	37,100		—	7407	50

A legutolsó 1861-iki év üzletkimutatását következő táblázat tartalmazza:

A temesvári takarékpénztár.

Tartozik.

	osztrák érték forint	kr.
Pénztár maradvány 1860. december 31-ről	45,306	26
Betételekből s tőkésített kamatokból . .	1.016,597	54
Kölcsönök visszafizetéséből	125,011	76
Előlegezések „	108,391	5
Leszámítolások „ . „ . . .	1.290,550	—
Kölcsönök kamataiból . . . . . „	86,286	50
Előlegezések „	7,198	13
Leszámítolásokból	19,163	59
Kezelési dijakból	8,372	93
Beiktatási „	6,894	76
Könyvecske „ . . . . . „ . . .	163	32
Bélyeg „	519	80
Államkölcsön kamataiból	374	4
Zálogmaradványokból	3,081	17
	2.717,910	85

Követel.

	osztrák érték forint	kr.
Kölcsönökért	350,850	—
Előlegezésekért	90,257	—
Leszámítolásokért	1.241,100	—
Betételek visszafizetéseért	784.387	43
Betételek kamatainak visszafizetéseért .	4,925	61
Tőkésített kamatokért	112,948	78
Butorzatért	49	10
Bélyegekért	466	85
Zálogmaradványokért	2,711	86
Jótékony czélokra	1,088	86
Osztalékok 1860-ra	6,000	—
Költségekért és pedig: kezelési 8291 frt 52 kr.; házbéri 734 „ — „; őrségi 126 „ — „; adó 939 „ 57 „; perköltség 1038 „ 2 „; irodai 907 „ 65 „	12,037	77
Pénztári maradvány 1861. december 31-én	111,087	59
	2.717.910	85

XVII. A selmeczbányai takarékpénztár.

1847-ik év november 11-kén kezdé meg működését s alaptőkéjét a 141 részvényes által aláirt s egyenként 20 pengőforintos 500 darab részvény képezi, melyre alakuláskor 50%, 1851-ik év juniusában részvényenként 6 pengőforint s végre ugyanazon év deczember végén az osztalék betudásával a hátralék is befizettetett, ugy hogy 1852. január 1-én az összes készpénzbeli részvénytőke 10,000 pengőforintra lőn kiegészítve.

Minthogy sem Selmeczen sem vidékén zálogház nincs, e takarékpénztár „előlegezés" név alatt zálogul betett arany- és ezüst ékszerekre is kölcsönöz, melyeknél, valamint az ingatlan birtokra adott kölcsönöknél és a váltók leszámitolásánál a kamatláb 6%, az állam- és hitelpapirokra adott kölcsönöknél ellenben 5%.

Ezeknek előbocsátása után tul lapon főbb rovataiban közlöm az intézet üzletének működése megkezdésétől fogva egész 1861. végéig terjedő táblázatos kimutatását.

E szerint az összes tizennégy év alatt 7507 fél által 683,329 forint 71 kr. tétetvén be s ebből 6471 fél számára 519,967 frt. 25 kr. visszafizettetvén, az 1861-iki számla zártával 1036 fél által még 163,362 forint s 46 kr. hagyatott meg a takarékpénztári kezelés alatt.

Összes működési ideje alatt továbbá az intézet

állam- és hitelpapirokra . . .	32,424 frt.	12 krt.	
váltókra	853,234 „	43 „	
ingatlan birtokra	148,817 „	33 „	
zálogokra	154,029 „	98 „	
tehát összesen	1.188,505 frt.	86 krnyi	

kölcsönt adott, részvényesei közt pedig nyereményül összesen 30 frt. 25 krt osztott ki, mely miután az első három és félévben csak 10 pforint volt befizetve, $11\frac{3}{4}$%-ját képezi a részvénytőkének.

A selmeczbányai takarékpénztár üzletkimu-

Év	Betételek			Viszafizetett betételek			Kölcs					
							állam- és hitelpapirokra			váltókra		
	Felek száma	forint	kr.	Felek száma	forint	kr.	kamatláb	forint	kr.	kamatláb	forint	kr.
		p			e			n		g		ő
1848	345	37,701	45	115	6,576	39	—	—	—	6	2,000	—
1849	281	40,497	30	222	15,285	46	—	—	—	„	7,100	—
1850	334	48,582	37	481	31,703	25	—	—	—	„	8,280	—
1851	452	43,307	42	539	35,035	—	—	—	—	„	12,480	—
1852	451	36,877	19	482	37,360	11	—	—	—	„	27,060	—
1853	472	46,416	26	506	40,189	29	—	—	—	„	34,450	—
1854	430	20,242	50	604	20,322	49	5	250	—	„	31,550	—
1855	443	36,420	12	580	44,827	—	„	450	—	„	12,950	—
1856	526	34,960	35	476	37,995	36	„	520	—	„	22,540	—
1857	629	46,882	3	319	34,155	41	„	370	—	„	46,275	—
1858	820	71,530	40	406	48,300	2	„	14,974	11	„	91,573	42
Összeg	5183	463,419	39	4730	351,751	38		16,564	11		296,258	42
		o		s	z		t	r		á		k
fentebbiek	5183	486,590	63	4730	369,339	22	5	17,392	39	6	311,071	63
1859	790	62,057	61	523	43,650	92	„	10,518	89	„	124,330	—
1860	733	59,724	9	578	47,524	39	„	356	—	„	192,416	80
1861	801	74,957	38	640	55,452	72	„	4,156	84	„	225,416	—
Összeg	7507	683,329	71	6471	515,967	25		32,424	12		853,234	43

tatása működésének első tizennégy évéről.

ö n ö k						A forgalom				Az egyesület vagyona		Jótékony czélokra tett adakozások	
Iugatlan birtokokra			‚Előlegezések' zálogra			tiszta jövedelme		a részvények után kiadott osztalékok					
kamatláb	forint	kr.	kamatláb	forint	kr.	forint	kr.	forint	kr.	forint	kr.	frt.	kr.
p é n z b e n													
6	31,980	—	6	4,961	10	675	13			65,883	2	—	—
„	31,280	—	„	4,009	11							—	—
„	22,929	43	„	10,077	36	1,653	50	4	—	87,309	2	—	—
„	8,515	39	„	13,200	31	952	12			102,495	36	—	—
„	7,584	—	„	13,181	40	1,224	44	2	—	107,895	42	—	—
„	11,965	14	„	11,149	4	956	58	2	30	119,615	16	—	—
„	1,400	—	„	10,076	34	582	37	2	—	112,165	32	—	—
„	300	—	„	3,525	6	584	24	1	10	108,289	17	—	—
„	4,274	17	„	7,218	45	1,382	24	2	30	110,934	—	—	—
„	—	—	„	15,879	40	651	59	2	—	129,094	43	—	—
„	4,000	—	„	11,992	6	697	8	2	50	159,066	17	—	—
	124,228	53		105,271	23	9,361	29	19	—	159,066	17	—	—
é r t é k b e n													
6	130,440	33	6	110,534	95	9,829	56	19	95	167,019	60	—	—
„	4,347	—	„	10,581	23	1,109	15	2	80	190,662	4	—	—
„	2,310	—	„	14,950	80	2,119	5	3	50	210,294	69	—	—
„	11,720	—	„	17,963	—	1,741	8	4	—	236,486	47	200	—
	148,817	33		154,029	98	14 798	84	30	25	236,386	47	200	—

XVIII. Nagy-szebeni

A testvérhaza eme szép forgalmu takarékpénztárát szingyar hazai hason intézetek legrégibbjeinek és már 1841-ik év taléktőkéje 105,757 frt 24 krnyi nem megvetendő összegre Alakulásának idejétől egész 1861. december 31-eig terjedő jutottak kezeink közé.

A nagy-szebeni takarékpénztár üzletforgalma és vagyon-

Év	A betételek összege		Számlazárat kor benmaradt betételek s azok kamatjai		Visszafizetett betételek s azok kamatjai		Kibocsátott forgó	
	forint	kr.	forint	kr.	forint	kr.	forint	kr.
			p e n g ő					
1842	87,250	58 2/4	66,866	36	21,130	19	67,418	—
1843	279,114	18 3/4	236,325	49 2/4	50,880	33	178,731	—
1844	457,403	41 2/4	356,701	20 3/4	348,550	44	238,059	22
1845	585,030	13 1/4	573,082	16 1/4	385,922	44	266,418	30
1846	781,616	21 3/4	719,458	58 3/4	660,438	30 1/4	271,999	30
1847	989,158	46 3/4	995,786	18 2/4	746,375	33 2/4	314,286	—
1848	650,290	50 1/4	—	—	767,311	11	119,186	—
1849	352,785	20 3/4	925,366	38 2/4	359,945	26 2/4	53,654	—
1850	828,513	3 3/4	1.035,177	56 2/4	766,222	14	299,064	30
1851	766,559	43 1/4	1.147,224	50 3/4	699,020	4 3/4	205,830	—
1852	762,893	28 2/4	1.127,832	21	827,315	50 3/4	104,096	—
1853	610,988	36	1.133,431	33 3/4	648,071	24	72,758	—
1854	617,657	20 2/4	1.099,551	11	695,217	8 2/4	47,784	—
1855	523,280	52	1.095,961	50 2/4	570,142	32	74,290	32
1856	518,834	57 2/4	1.105,864	19 2/4	550,930	35 2/4	58,527	—
1857	650,619	5 2/4	1.069,884	11	676,384	11 1/4	42,429	—
1858	630,089	14 2/4	1.169,348	4	625,929	35 3/4	104,355	—
Összeg	10 092,086	53			9.399,789	24 3/4	2.518,889	24
			O s z t r á k					
	10,596,691	23			9.869,778	94	2.644,833	87
1859	856,257	69	1.260,185	34 1/3	872,080	74 2/3	97,506	40
1860	731,594	92 2/3	1.271,738	82 1/3	768,727	71	151,625	20
1861	704,578	62	1 234,778	6	791,224	8	152,101	95
Összeg	12.889,122	46 2/3			12.301,811	47 2/3	3.046,066	72

takarékpénztár.

tén ide sorakoztatjuk. Ezen takarékpénztár egyike a két madecember 11-ike óta folytatja müködését, mely idő alatt tarnövekedett.

20 éves müködésének kimutatására a következő adatok jutot-

állása 1841. deczember 11-étől 1861-ik év deczemb. 31-ig.

Vissza fizetett tőke		Tiszta jövedelem		A tiszta jövedelemből jótékony czélokra szentelt		A tartalék alap állása	
forint	kr.	forint	kr.	forint	kr.	forint	kr.
pénzben							
3,281	40	981	10 2/4	—	—	735	53
27,241	—	3,818	52 2/4	867	1 2/4	2,549	56
92,270	44	5,029	12 1/4	1,257	18	5,186	4
83,291	52 3/4	6,078	13	1,519	33 1/3	8,417	29 1/4
105,691	54	8,293	19 1/4	2,077	19 3/4	12,883	26 2/4
135,976	48	8,008	35 2/4	2,019	44 2/4	16,940	17 2/4
122,615	36	—	—	—	—	—	—
47,778	47	3,350	45 3/4	—	—	25,123	8
168,343	11	4,517	40 1/4	1,130	—	25,400	34
95,616	—	12,650	29	3,216	53	36,667	41 3/4
112,481	45	4,372	38 2/4	2,186	19 1/4	40,018	19 3/4
65,187	—	6,689	3 3/4	2,229	41 1/4	46,484	10 2/4
76,095	—	4,198	42	1,399	34	51,751	27 2/4
86,969	17 2/4	6,004	16 1/4	2,001	25 2/4	56,808	12
47,425	42	3,383	10	1,127	43 1/4	62,343	25
46,320	30	4,508	12	1,502	44	58,465	2 1/4
36,636	40	8,211	21	2,737	7	76,583	1 3/4
1.353,223	27 1/4	90,085	30	25,272	24 1/2		
értékben							
1.420,884	62 2/3	94,589	77 1/2	26,536	2 1/3		
61,355	94	6,357	45	2,119	15	92,563	10
116,979	53 1/3	5,358	48	1.786	16	95,340	—
186,999	63	3,743	3	1,247	67 2/3	105,757	24
1.786,219	73	110,048	73 1/2	31,689	1		

A tárgyalt 20 évi fenállás ideje alatt e szerint:

12.889,122 frt 46²/₃ kr	bocsáttatott az intézet kezelése alá melyért az miután kamatostul együtt	
12.301,811 frt 47²/₃ kr	tőkét már visszafizetett 1861. végével pedig pénztár teherül még . . .	
1.234,778 frt 6 krt	összesen	
13.536,569 frt 53²/₃ krt	tőkét és tőkésitett kamatot mutat ki,	
	összesen	
647,467 frt 7 kr	kamatot fizetett.	

Ugyanez idő alatt az összes tiszta jövedelem 110,048 frt 73½ krra ment, melyből az egylet jótékony czélokra 31,689 frt 1 kr adományozott.

A legutolsó évi (1861-iki) üzletforgalmat, az ugyanez évi mérleget és a már fentebb 105,757 frt 24 krra mondott tartalék tőke állását következőkben mutatom ki.

A nagy-szebeni általános takarékpénztár üzletkimutatása 1861-ről.

Bevétel

	Osztrák ért. forint	Osztrák ért. kr
Betételek . .	704,578	62
Kölcsönök kamatja	61,891	13
Visszafizetett és kapott kölcsönök . .	186,999	63
Visszafizetett és kapott előlegek . .	18,251	—
Pénztármaradvány 1860. decz. 31-én .	17,260	51²/₃
	988,980	89²/₃

Kiadás

	Osztrák ért. forint	Osztrák ért. kr
Visszafizetett betételek s kamatjaik .	791,224	8
Kölcsönök . . .	152,101	25
Megtéritett előlegek s kamatjaik . . .	5,736	98
Jövedelmi adó . .	663	88
Költségek s tiszti fizetések	4,314	16
Előző évi jövedelem felhasználása . .	5,358	48
Pénztármaradvány 1861. decz. 31-én .	29,582	6²/₃
	988,980	89²/₃

Mérleg 1860-dik évre.

a) vagyonállás.

1. Kint levő tőkék . . .	1.229,380 frt 38 2/3 kr.	
2. Kamat-hátralékok . .	31,701 „ 38 2/3 „	
3. Kiegyenlitetlen előlegek	1,902 „ 25 „	
4. A butorzat értéke . .	160 „ — „	
5. Pénztár maradvány deczember végével. . .	29,582 „ 6 2/3 „	1.292,726 frt 9 kr.

b) függő teher

1. Az 1861. deczember végével még vissza nem vett betételek s azoknak tőkésitett kamatjai . .	1.234,778 frt 6 kr.	
2. Kiegyenlitetlen előlegek	54,205 „ — „	1.288,983 frt 6 kr.
Különbség és tiszta jövedelem :		3,743 frt 3 kr.

Tartalék tőke.

1. Az egylet saját háza a „grosser Ring"-en . .	48,000 frt — kr.	
2. A vivó iskola épülete .	8,400 „ — „	
2, Az egylet birtokában levő állam-, aztán földtehermentesitési kötelezvények és sorsjegyek értéke.	49,029 „ 91 kr.	
4. Készpénz- maradvány 1861. deczember 31-én.	327 „ 33 „	
Összesen :		105,757 frt 24 kr.

XI.

ELEMI TANÜGY A ROZSNYÓI KATHOLIKUS EGYHÁZMEGYE TERÜLETÉN 186½-BEN.

A püspök ő nmlga által beküldött táblákból összeállította

Dr. Barsi József.

A rozsnyói kath. egyházmegyében létező elemi iskolákról a nm. helytartótanácshoz nem az egyes lelkészek és iskolaigazgatók, sem az esperesek mint iskolafelügyelők, sem pedig a főesperesek mint a tanügy püspöki főfelügyelői, hanem a püspöki hivatal küldött be, a püspök ő nmlga kisérő levele mellett rovatos táblákat, melyekbe egymásután bevannak irva, látszólag rend nélkül, az egyes községek, az azokban létező iskolák jellemzésével; nem említve sehol, hogy a jelen állapot megfelel-e a czélnak vagy sem, vagy van-e valami kivánni való vagy nincs.

A szokott rendnek elhagyása okozhatá, hogy a községek sorából kímaradt oly nevezetes helység mint Pelsücz, mely az egyházmegyei 1861-ik évi névkönyv szerínt 60 tanképes gyermeket számlált, melyek közöl 28-an tettleg is jártak iskolába.

A táblák nem lévén csoportokra osztva, sőt az egyes esperességi kerületekhez tartozó községek össze-vissza hányva a nélkül, hogy a rendzavarás okát kilehetne találni: első teendőnk volt az egyházmegyei névkönyv segítségével helyre állitani a szerves tagozást, beosztván az egyes anya- és fiókegyházakat főesperességre és esperességi kerületekre, mert a beküldött táblákon az sincs megemlitve, anyaegyházul tekintendő-e az illető község, vagy fiókul.

A rozsnyói kath. egyházmegye sok tekintetben érdekes

területet foglal magában.*) Abauj, Gömör és Kishonth, Nógrád, Szepes, Torna, sőt Zólyomnak is egyes helyei tartoznak alája. Sok ott az iparos helység; kivált a bányászat és üveggyárak körül sok ember foglalkozik, s a beküldött kimutatásban még is az iskolák oly kezdetleges állapotuak, hogy az egész egyházmegye területén reáliskola sehol sem létezik; főelemi iskola pedíg csak négy helyen van, ugymint Gölnicz-Bányán, Rima-Szombaton, Rozsnyón és Szomolnokon, ezek közől is a gölniczi csak kétosztályu, a rozsnyói és rima-szombati három- és csak a szomolnoki mutat fel négy osztályt. Kétosztályu elemi iskolák vannak még: Felső-Meczenzéff, Fülek, Jolsva, Krompach, Losoncz, Putnok, Stoósz, Szomolnok-Hutta, Torna és Wagendrüszel nevü városokban, és a falvak közől Kis-Terennén, a többi iskolák az egész megyében csak egyosztályuak.

A tannyelvre nézve a mi táblánk nem szükségel magyarázatot. A tantermek összes száma 219, ezekből 129-ben a tannyelv magyar, vagyis $58,_{90}$%; 20-ban német, vagyis $9,_{13}$%; 61-ben tót, vagyis $27,_{85}$%; 4-ben magyar és tót; 5-ben pedig német és tót. A magyar-tót helyek ezek: Derenk, Dobócza, Málé és Sz.-András; a német és tót helyek pedíg: Dobsina, Jekelfalva, Krompach és Wagendrüszel, ebben két tanterem létezvén.

Tisztán tót esperességi kerület van három: a garamvölgyi, gácsi és murányi; tisztán magyar van négy: a füleki, losonczi, mátrai és várgedei; kevés kivétellel magyar még a putnoki és a rima-szécsi. Legkevertebb a jászói, hol mind a három nyelvet találhatni, és egészen magyartalan a szepesi s épen ez a legnépesebb. A kis-honthiban csak két helyen vegyül a magyar nyelv a tót közé. E két magyar hely Rima-Szombat és Usza-Panyit. Ellenkezőleg a tornai magyarság közé Derenken és Sz.-Andráson a tót nyelv is vegyül. Vegyes nyelvü a rozsnyói is, de többnyire magyar.

*) L. a Statist. közl. II, kőt. 175—178. l. Dr. Konek Sándor.

Mint már érintettük, az iskolák közvetlen igazgatói és felügyelői, a lelkészek és esperesek a beküldött rovatos táblák készítéséhez legfölebb az anyagot küldték be. Ennek rendszerezetlen feldolgozása a püspöki hivatal munkája. A csoportosítás főesperességekre és esperességi kerületekre sajátunk, miben a nevezett egyházmegye 1861-ki névkönyvét használtuk utmutató gyanánt. Ennek nyomán feloszlik a rozsnyói egyházmegye három főesperességre, névszerint a székesegyházira, nógrádira és tornairа. A főesperességek összealakulását esperességi kerületekből táblánkból láthatni. Nézzük most a részleteket.

I. SZÉKESEGYHÁZI FŐESPERESSÉG.

A) Garamvölgyi esperesség. E kerületben öt anya- és három fiókegyházban vannak elemi iskolák. Az anyaegyházak ezek: Helpa, Murány-Hutta, Pohorella, Polonka és Veres-Kő; a fiókegyházak: Massa-Pohorella, Nándor-Völgye és Zavadka. Mindenikben van iskolának szánt épület és tanitó. Valamennyi iskola csak egyosztályu és vegyes, a tannyelv valamennyiben tisztán tót.

A tanköteles gyermekek száma fiu 633, leány 510, együtt 1143; tettleg járt 8 tanító alá fiu 625, leány 499 együtt 1124, vagyis 98,$_{33}$%, egy tanító alá 125.

B) Murányi esperesség. E kerületben hét anya- és öt fiókegyházban vannak elemi iskolák. Az anyaegyházak: Jolsva, Murányalja, Murány-Hosszurét, Nagy-Rőcze, Rákos, Ratkó-Lehota és Süvete. A fiókegyházak: Chisnó, Kis-Rőcze, Murány-Lehota, Murány-Zdichava és Vizes-Rét. E helyek mindegyikében van iskolai épület és tanító. Jolsván az iskola kétosztályu két tanítóval; segédtanító van még Nagy-Rőczén is, noha okát csak eltalálni kell, a tanulók száma nem lévén több 26-nál. Hihetőleg a főtanító el van már aggva és teendőit nem végezhetvén maga, — segédet tart. Jolsvát kivéve a többi iskola mind csak egyosztályu, vegyes azonban a jolsvai is, s tannyelvül az egész kerületben kizárólag a tót szolgál.

A tanképes gyermekek száma: fiu 232, leány 208, együtt 440; tettleg járt 14 tanító alá: fiu 211, leány 178, együtt 389, vagyis 88,$_{40}$%, egy tanító alá 28.

Igy egymás mellé állítva a garamvölgyi és murányi kerületet leginkább szembetünik a különbség. Mig ott egy tanító alá 125 jár átlagosan, itt csak 28 jár. — Jolsván van vasárnapi iskola is.

C) Putnoki esperesség. E kerületben hét anya- és négy fiókegyházban vannak elemi iskolák. Az anyaegyházak sora ez: Deresk, Harkács-Sánkfalva, Licze, Méhi, Nagy-Csoltó, Putnok és Ragály. A fiókegyházak: Abafalva, Lévárt, Málé és Melléte. Ezek mindegyikében van iskolai épület és tanító. A putnoki iskola két osztályu egy fő- és egy segédtanítóval. Valamennyi iskola vegyes és a putnokit kivéve a többi mind csak egyosztályu. A tannyelv Málét kivéve, hol a magyar közé tót is vegyül, az egész kerületben tisztán magyar.

A tanképes gyermekek száma: fiu 374, leány 333, együtt 707; tettleg járt iskolába 12 tanító alá: fiu 317, leány 267, együtt 584, vagyis 82,$_{60}$%, egy tanító alá 48.

D) Rima-szécsi esperesség. E kerületben hat anya- és öt fiókegyházban vannak elemi iskolák. Az anyaegyházak: Baracza, Dobócza, Feled, Rima-Szécs Sajó-Püspöki és Szent-Simony. A fiókegyházak: Czakó, Füge, Hangony, Uraj és Velkenye. Ezen iskolák közől egy sincs más mint egyosztályu és vegyes. A tannyelv mindenütt tisztán magyar, Dobóczát kivéve, hol a magyar közé tót is elegyedik. Hangonyban a tanulók nagy száma miatt segédtanító is van.

Tanképes gyermek volt: fiu 310, leány 263, együtt 573; tettleg járt 12 tanító alá: fiu 291, leány 230, együtt 521, vagyis 90%, egy tanitó alá 43.

E) Rozsnyói esperesség. E kerületben nyolcz anya- és 11 fiókegyházban vannak elemi iskolák. Az anyaegyházak ezek: Barka, Csetnek, Dobsina, Hárskut, Krasznahorka-Váralja, Nagy-Veszverés és Rozsnyó. A kilenczedik, t. i. Pelsücz megfoghatatlanképen kimaradt, noha az 1861-ki névkönyv szerint

akkor 60 tanképes gyermeket számlált kebelében, melyek közöl 28-an tettleg jártak. A fiókegyházak: Berzéte, Betlér, Csucsom, Dernő, Jólész, Kovácsvágás, Kraszna-Horka-Hosszurét, Lucska, Nadabula, Pacsa és Rekenye-Ujfalu. E helységek mindegyikében van az iskolának saját épülete és benne tanító. Rozsnyón, mint a püspökség székhelyén, az elemi iskola háromosztályu a fiuk számára, de a leányoké csak egyosztályu. A többi iskolák az egész kerületben csak egyosztályuak és vegyesek. A tannyelv tót Betléren, Csetneken, Pacsán, Rekenye-Ujfaluban; német és tót vegyest Dobsinán, a többi helyeken tisztán magyar.

A tanképes gyermekek száma: fiu 502, leány 440, együtt 942; tettleg járt 19 tanító alá: fiu 475, leány 400, együtt 875, vagyis 92,$_{88}$%, egy tanító alá esik 46.

F) Várgedei esperesség. E kerületben két anya- és tizenhárom fiókegyházban vannak elemi iskolák. Az anyaegyházak ezek: Czered, Egyházas-Bást, Gesztete, Péterfalva, Sőregh, Várgede és Zabar. A fiókegyházak: Ajnácskő, Almágy, Balogfalu, Csoma, Détér, Dobfenek, Hideg-Kut, Kerek-Gede, Kis-Gömöri, Korláth, Ó-Bást, Pogony és Tajti. E helyek mindegyikében van az iskolának háza, csak a dobfeneki van bérelt helyiségben. Valamennyi iskola csak egy osztályu és vegyes. A tannyelv tisztán magyar. Legnépesebb iskola volt a sőreghi, hol 90 gyermek tanult, legkevesebb tanuló volt Korláthon, mindössze csak 11. Mind e két helyen annyi volt egyszersmind a tanképes gyermekek száma.

Az egész kerületben a tanképes gyermekek száma volt: fiu 452, leány 433, együtt 885; tettleg járt 20 tanító alá: fiu 448, leány 426, együtt 874, vagyis 98,$_{75}$%, egy tanító alá 43.

Az arány itt a tanképes és a tettleg járt gyemekek száma közt igen kedvező és csak a jászói esperességben létező arány, mely 98,$_{98}$%, vagyis 99% mulja azt felül.

II. NÓGRÁDI FŐESPERESSÉG.

A) Füleki esperesség. E kerületben hét anya- és tiz fiókegyházban vannak elemi iskolák. Az anyaegyházak sora ez: Fülek, Fülek-Püspöki, Galsa, Guszona, Ipoly-Bolyk, Osgyán és Sávoly. A fiókegyházak ezek: Béna, Bolgárom, Fülek-Kovácsi, Ipoly-Nyitra, Magyar-Hegymeg, Nagy-Darócz, Perse, Pincz, Ragyolcz és Séd. E helyek mindegyikében van iskolai épület és alapitott tanító. A füleki iskola kétosztályu két tanítóval, de a tanulók vegyesek. A többi iskola mind csak egyosztályu és vegyes. A tannyelv az egész kerületben tisztán magyar.

A tanképes gyermekek száma: fiu 514, leány 488, együtt 1002; tettleg járt 18 tanitó alá: fiu 493, leány 468, együtt 961, vagyis 95,$_{90}$%, egy tanító alá 53.

B) Gácsi esperesség. E kerületben hat anya- és kilencz fiókegyházban vannak elemi iskolák. Az anyaegyházak ezek: Alsó-Sztregova, Berzencze, Divén, Dívén-Oroszi, Felső-Tiszovnik és Gácsfalva. A fiókegyházak nevei: Balassa-Hutta, Buda-Lehota, Brova-Hutta, Divén-ÓHutta, Gács, Kis-Tugár, Rózsa-Lehota, Szalmatercs és Szinóbánya. Mindezeken a helyeken vannak iskolának szánt épületek és tanitók. Az iskolák azonban kivétel nélkül egyosztályuak és vegyesek, a tannyelv pedig tisztán csak tót.

A tanképes gyermekek száma: fiu 427, leány 414, együtt 841; tettleg járt 15 tanító alá: fiu 393, leány 376, együtt 769, vagyis 91,$_{43}$%, egy tanító alá 51.

C) Kis-honthi esperesség. E kerületben kilencz anya- és öt fiókegyházban vannak elemi iskolák. Az anyaegyházak névsora ez: Antalfalva, Forgácsfalva, Kokava, Nagy-Szuha, Nyust, Ráhó, Rima-Szombat, Tiszolcz és Uszapanit. A fiókegyházaké ez: Fazekas-Zaluzsán, Gyubakó, Homolcsánpatak, Polyanki és Szusány. E helységek mindegyikében van az iskolának saját épülete és tanítója, Polyankit kivéve, melynek tanítója bérelt helyiségben

lakik és tanít. Rima-Szombatban főelemi iskolával találkozunk a fiuk számára három osztálylyal, de a leányoké csak egyosztályu. A kerületben létező többi iskolák mind csak egyosztályuak és vegyesek. A tannyelv magyar Rima-Szombatban és Uszapanyiton, a többi iskolákban tisztán tót.

A tanképes gyermekek száma: fiu 511, leány 420, együtt 931; tettleg járt 17 tanító alá: fiu 450, leány 359, együtt 809, vagyis 86,$_{89}$%, egy tanító alá 47.

D) Losonczi esperesség. E kerületben hat anya- és tizenkét fiókegyházban vannak elemi iskolák. Az anyaegyházak ezek: Karancskeszi, Litke, Losoncz, Pilis, Papp és Vílke. A fiókegyházak ezek: Jelsőcz, Kalonda, Karancs-Alja, Karancs-Berény, Lapujtő, Lipta-Gerge, Mihály-Gerge, Miksi, Pányi-Darócz, Tarnócz, Terbeléd és Tőrincs. E községek mindegyikében van elemi oktatásnak szánt épület és tanító, Lapujtőt kivéve, mely bérelt házban van elhelyezve, pedig épen ez az iskola népes, ugymint, melybe 130 tanuló járt két tanító alatt. Ezen iskolák közöl kétosztályu csak a losonczi, de vegyes az is a többivel együtt., melyek mind egyosztályuak. A tannyelv az egész kerületben tisztán magyar. A szepesi kerület után, az iskolák népességére nézve ez következik. — Volt ugyanis tanképes gyermek: fiu 618, leány 613, együtt 1231; tettleg járt 20 tanító alá: fiu 590, leány 578, együtt 1168, vagyis 94.$_{80}$%, egy tanító alá 58.

E) Mátrai esperesség. E kerületben hat anya- és hat fiókegyházban vannak elemi iskolák. Az anyaegyházak ezek: Bárna, Kazár, Kis-Terenne, Mátra-Novák, Salgó-Tarján és Somos-Ujfalu. A fiókegyházak: Baglyas-Alja, Homok-Terenne, Mátra-Szele, Nemti, Vizslás és Zagyva. E községek mindegyikében van iskolának szánt épület és tanító. A kisterennei iskola két osztályu; a főtanító mellett segéd is működik; de a gyermekek vegyesen járnak fiuk és leányok mind a két osztályba. A kerületben létező többi iskolák

mind csak egyosztályuak és vegyesek. A tannyelv kivétel nélkül mindenütt magyar.

A tanképes gyermekek száma volt: fiu 399, leány szintén 399, együtt 798; tettleg járt 13 tanitó alá: fiu 384, leány 361, együtt 745, vagyis 93,$_{35}$%, egy tanitó alá 57.

Eddigi dolgozataimban ez az első eset, hogy a tanképes fiuk és leányok száma az egész kerületben egyenlő.

III. TORNAI FŐESPERESSÉG.

(Abauj, Gömör, Torna és Szepes vármegyékben.)

A) Jászói esperesség. E kerületben csak hat anyaegyház van, mindenik elemi iskolával. A anyaegyházak ezek: Felső-Meczenzéff, Jászó, Jászó-Debröd, Jászó-Mindszent, Rudnok és Stoósz. Mindenikben saját épülete van az iskolának és saját tanítója. Felső-Meczenzéffen és Stoószon az iskolák kétosztályuak, kék-két tanítóval, de a tanulók nemi tekintetben vegyesen járnak. Felső-Meczenzéffen és Stoószon vasárnapi iskolák is vannak. A többi iskolák mind csak egyosztályuak és szintén vegyesek. A tannyelvre nézve e különben kis kerület nagy változatosságot tüntet elő. Jászón és Jászó-Debrőn a tannyelv magyar, Felső-Meczenzéffen és Stoószon német, Jászó-Mindszenten pedig és Rudnokon tót. Épen a német iskolák kétosztályuak.

A tanképes gyermekek száma volt: fiu 319, leány 270, együtt 589; tettleg járt 8 tanitó alá: fiu 318, leány 265, együtt 583, vagyis 98,$_{98}$%, egy tanitó alá 72.

B) Szepesi esperesség. E kerületben kilencz anya- és hat fiókegyházban vannak elemi iskolák. Az anyaegyházak ezek: Gölnicz-Bánya, Jekelfalva, Krompach, Remete, Svedlér, Szomolnok, Szomolnok-Hutta, Vágendrüszel és Zsakarócz. A fiókegyházak nevei ezek: Nagy-Folkmár, Ó-Viz, Phönix-Hutta, Prakendorf, Stillbach és Uhorna. E községek mindenikében saját épülete van az iskolának és rendes tanítójaik. E kerület az egész megyében nem csak legnépesebb, hanem az elemi tanitás dolgában is valamennyi másnak áll fölötte. Gölnicz-Bányán, Szomolnokon

és Szomolnok-Huttán vasárnapi iskolák is vannak. Főelemi iskolák vannak: Gölnicz-Bányán és Szomolnokon, amott a fiuk számára két, emitt négy osztálylyal. A leányoké e két helyen is csak egyosztályu. Gölnicz-Bányán azonban még egy vegyes alelemi iskola is létezik. Kétosztályu iskola van még Krompachon, Svedléren, Szomolnok-Huttán és Vagendrüszelben, mindenik két-két tanitóval. A többi helyeken csak egyosztályu vegyes iskolák vannak. A tannyelvre nézve e kerület szintén elég tarka képet mutat. Gölnicz-Bányán a tannyelv német, továbbá Remetén, Svedléren, Ó-Vizen és Szomolnokon, végre Szomolnok-Huttán; német és tót együtt Prakendorfon és Krompachon meg Vágendrüszelben; tisztán tót ellenben Jekelfalván, Nagy-Folkmáron ós Phönix-Huttán, tovább Uhornán és Stillbachon, végre Zsakaróczon. Mint egyéb helyeken ez országban ugy itt is a tót elem lassan terjed, a német és magyar ellenben fogy, minek főoka a tótnyelv könnyüségében és rugalmasságában keresendő, melylyel sem a nehézkes német, sem a kényes és szabatos magyar nem versenyezhet a nép azon osztályainál, melyeknek szellemi szükségeik oly könnyen kielégithetők.

A szegedi kerületben a tanképes gyermekek száma volt: fiu 1033, leány 786, együtt 1819; tettleg járt 26 tanító alá: fiu 970, leány 716, együtt 1686, vagyis 92.$_{68}$%, egy tanító alá 64.

C) Tornai esperesség. E kerületben kilencz anya- és ugyanannyi fiókegyházban vannak elemi iskolák. Az anyaegyházak névsora ez: Almás, Görgő, Hidvég-Ardó, Jabloncza, Szent-András, Szilas, Szögligeth, Torna és Torna-Ujfalu. A fiókegyházak: Áj, Derenk, Komjáthi, Nádaska, Perkupa, Rákó, Szilicze, Udvarnok és Zsarnó. E községek mindegyikében vannak elemi iskolák, csak Jabloncza nincs, talán azért nincs, mert az 1861-ki névkönyv szerint Jabloncza a kath. lelkek száma nem ment többre 88-nál. Mindezen iskolák, a tornait kivéve, mely két tanitóval kétosztályu, csak egyosztályuak és valamennyi vegyes.

Derenken és Szent-Andráson a tannyelv magyar és tót együtt, a többi helyeken tisztán magyar.

A tanképes gyermekek száma 186½-ben volt: fiu 384, leány 344, együtt 728; tettleg járt 18 tanító alá; fiu 363, leány 323, együtt 686, vagyis 94,23%, egy tanító alá 38.

Az egész egyházmegyében az elősorolt iskolás anyaegyházak száma 98. Ha azonban az 1861-ki névkönyvben lapozunk, ugy találjuk, hogy a megyében azon helyek száma, melyek hajdan anyaegyházakkal fel voltak jegyezve, szintén csak nem ugyanannyi. Számszerint 95-öt találtunk. Hadd álljanak itt Mementó-Vivere gyanánt névszerint is.

A garamvölgyi, jászói és szepesi esperességi kerületekben egyet sem találtunk. A murányiban van 6 ugymint: Baradna, Chisnyó, Kövi, Ratkó, Uj-Vásár és Vizesrét; a putnokiban 18, és pedig: Abafala, Aggtelek, Alsó-Szuha, Beje, Felső-Rás, Gömör-Panyit, Hossszuszó, Imola, Kánó-Kelemér, Melléte, Naprágy, Oldalfala, Szent-Király, Szuhafő, Tornalja, Zádorfalva és Zubogy;

a rimaszécsiben a következő 12: Csiz, Füge, Hangony, Harmacz, Lénártfala, Nagy-Kálósa, Runya, Simonyi, Szutor, Ujfalu, Velkenye és Zsip; a rozsnyóiban öt: Alsó-Sajó, Dernő, Felső-Sajó, Getzelfalva és Restér;

a várgedeiben három: Almágy, Gortva-Kisfalud és Kerek-Gede;

a fülekiben hat: Felső-Bábi, Fülek-Kelecsény, Nagy-Darócz, Pincz, Ragyolcz és Keresztur;

a gácsiban 18, és pedig: Ábel-Lehota, Cseh-Brezó, Dobrocs, Felső-Sztregova, Lóno-Bánya, Lest, Málnapatak, Maskova, Nagy-Lám, Nagy-Libercse, Ozdin, Poltár, Szerma, Szinó-Bánya, Tamási, Turicska, Turopolya és Uhorszka;

a kishonthiban 8 ugymint: Alsó-Balog, Alsó-Szkálnok, Budikfalva, Derencsény, Felső-Vály, Kraszkó, Rima-Bánya és Válykó;

A nyilvános ele-

a rozsnyói egyházme-

Sorszám	Főesperesség	Esperességi kerületek	Egyházak száma			Iskolai helyiség			Tanítók számá			Tantermek száma
			anya	fiók	együtt	saját	bérelt	együtt	fő	al	együtt	
I.	Székes-egyházi	Garamvölgyi	5	3	8	8	—	8	8	1	9	8
		Murányi . .	7	5	12	12	—	12	13	1	14	13
		Putnoki . .	7	4	11	11	—	11	11	1	12	12
		Rimaszécsi .	6	5	11	11	—	11	11	1	12	11
		Rozsnyói . .	8	11	19	18	—	18	15	1	19	21
		Várgedei . .	7	13	20	19	1	20	20	—	20	20
	összesen	6	40	41	81	79	1	80	81	5	86	85
II.	Nógrádi	Füleki . .	7	10	17	17	—	17	18	—	18	18
		Gácsi . . .	6	9	15	15	—	15	15	—	15	15
		Kis-Honthi .	9	5	14	13	1	14	17	—	17	17
		Losonczi . .	6	12	18	17	1	18	19	1	20	19
		Mátrai . .	6	6	12	12	—	12	12	1	13	13
	összesen	5	34	42	76	74	2	76	81	2	83	82
III.	Tornai	Jászói . .	6	—	6	6	—	6	8	—	8	8
		Szepesi . . d)	9	6	15	15	—	15	26	—	26	26
		Tornai . . e)	9	9	18	17	—	17	18	—	18	18
	összesen	3	24	15	39	38	—	38	52	—	52	52
	Az egész egyházmegyében . .	14	98 f)	98	196	191	3	194	214	7	221	219

a) E kerületben a tanulók száma átlagosan véve is nagy. egyes tanító alá, Helpán pedig 232. Még jobban kitűnik a magas arány Rákoson csak 6, Chisnón pedig 10.

b) Itt a tanképes fiuk és leányok száma egyenlő. Ez még eddigi

c) E kerületben a viszony a tanképes és a tettleg járó gyerme-

d) E kerület az egész rozsnyói egyházmegyében a legnépesebb. kerületben nincs több 389-nél.

e) E kerületben van Jabloncza nevü anyaegyház, mely igaz csak, 88 volt; de ha azoknak ivadéka is tanítás nélkül marad, a

f) Pelsücz a püspök által beküldött jelentésből megfoghalált, melyek közöl 28-an tettleg jártak.

mi tanügy állása

gyében, az 186½-ik évben.

A tannyelv							A gyermekek száma						Arányok	
tiszta			vegyes				tanképes volt			tettleg járt			a tanképesek közöl tettleg járt %	egy tanitó alatt járt
magyar	német	tót	magyar német	magyar tót	német tót	egyéb vegyület	fiu	leány	együtt	fiu	leány	együtt		
—	—	8	—	—	—	—	633	510	1,143	625	499	1,124	98,33	125 a)
—	—	13	—	—	—	—	232	208	440	211	178	389	88,40	28
11	—	—	—	1	—	—	374	333	707	317	267	584	82,60	48
10	—	—	—	1	—	—	310	263	573	291	230	521	90	43
15	—	5	—	—	1	—	502	440	942	475	400	875	92,88	46
20	—	—	—	—	—	—	452	433	885	448	426	874	98,75	43
56	—	26	—	2	1	—	2503	2187	4,690	2367	2000	4,367	93	50
18	—	—	—	—	—	—	514	488	1,002	493	468	961	95,90	53
—	—	15	—	—	—	—	427	414	841	393	376	769	91,43	51
5	—	12	—	—	—	—	511	420	931	450	359	809	86,89	47
19	—	—	—	—	—	—	618	673	1,231	590	578	1,168	94,88	58
13	—	—	—	—	—	—	399	399 b)	798	384	361	745	93,35	57
55	—	27	—	—	—	—	2469	2334	4,803	2310	2142	4,452	92,69	53
2	4	2	—	—	—	—	319	270	589	318	265	583	98,98 c)	72
—	16	6	—	—	4	—	1033	786	1,819	970	716	1,686	92,68	64
16	—	—	—	2	—	—	384	344	728	363	323	686	94,23	38
18	20	8	—	2	4	—	1736	1400	3,136	1651	1304	2,955	94,22	56
129	20	61	—	4	5	—	6708	5921	12,629	6328	5446	11,774	93,22	53

községekben pedig tulságos. Igy Polonkán 280 tanuló jár egy;
ha a legközelebbi erület számához hasonlítjuk, mely átlagosan 28,

tábláinkon nem fordult elő.
kek közt a legkedvezőbb.
Szomolnokon például 420 tanuló van, míg az egész murányi

iskola nélkül szükölködik. A rom. kath. lelkek száma 1861-ben, az
mai korban nem igen fog gyarapodhatni.
tatlanképen kimaradt, pedig 1861-ben 60 tanképes gyermekeket szám-

a losonczi ban 6 t. i.: Dályó, Kalonda, Karancs-Berény, Kis-Gerge, Lapujtő és Tarnóez;

a mátrai ban csak kettő, vagyis Andrásfalva és Homok-Terenne;

végre a tornai ban 11, névszerint: Borzova, Egerszög, Józsafő, Körtvélyes, Nádaska, Perkupa, Szilicze, Szin, Szőlős-Ardó, Vendégi és Zsarnó.

Minden név tanuskodik azon bibliai mondat megdöbbentő igazsága mellett, mely szerint: „Elvesz az én népem, mivelhogy tudomány nélkül való“.

XII.

ELEMI TANÜGY A NAGYVÁRADI LATIN SZERTARTÁSU EGYHÁZMEGYE GONDVISELÉSE ALATT 186 ½.

A lelkészek által benyujtott s a püspök ő nmlga által beküldött hivatalos kimutatásokból összeállitotta

Dr. Barsi József.

A nagyváradi lat. sz. egyházmegyében létező elemi iskolákról és az ezekkel kapcsolatban lévő intézetekről az egyházmegye jelenlegi püspöke, ő nmlga Szaniszló Ferencz, Nagy-Váradon 1863-ki martius 16-án kelt levele mellett, küldte be a nm. cs. k. helytartótanácshoz az egyes iskolaigazgatók által aláirt és benyujtott hivatalos jelentéseket, melyekből a következő dolgozat készült.

A nagyváradi l. sz. egyházmegye, történetiróink egyező véleménye szerint, az ország első királyának, az apostoli buzgalmu szt. Istvánnak, köszöni eredetét. A püspökök sorában a jelenleg élő már a 75-ik. Elődei közül elég emliteni zrednai Vitéz Jánost, Perényi Ferenczet, Martinusius Györgyöt, Forgács Ferenczet, Lósy Imrét, gr. Csáky Miklóst, ghymesi gr. Forgács Pált, b. Patachich Ádámot és gr. Kollonich Lászlót, hogy lássuk mily diszesnek tartatott a nagyváradi püspöki szék az országban.

Sz. László királynak, II. István nak, II. András nak, IV. László nak és Zsigmond nak, továbbá I. Károly király második nejének Beatrix nak és Nagy Lajos leányának Máriának oda temetett halandó maradványaik néma jelenlétükkel és annak emléke által, hogy oda ki-

vánkoztak temettetni, hangosan hirdetik Nagyvárad egykori fontosságát.

A megye határai, ugy látszik, ma is a régiek. Bihar vármegyének legnagyobb része, Békés, Kraszna és Közép-Szolnok tartoznak ma a nagyváradi l. sz. püspök gondjai alá. De mig a külső határok nem változtak, a megye belértéke, az anyaegyházak száma megdöbbentő arányban fogyott. Jelen dolgozatunk végén névszerint soroljuk elő azt a 137 anyaegyházat, mely — megszünt az lenni!

A megye névtárából kitűnik, hogy a többi magyarországi egyházmegyék példájára, ez is fel van osztva főesperességekre és esperességi kerületekre. A beküldött s általunk feldolgozott jelentésekben azonban az esperestek munkásságának az elemi tanitás nagy fontosságu és nálunk annyira parlagon heverő vagy legfölebb immel ámmal megmunkált mezején semmi nyomát sem látni, még kevésbbé látszik belőlük, hogy főesperest urak is léteznek, vagy hogy az elemi tanügy nemcsak országos, hanem egyházi fontosságához képest, erre is kiterjedt volna figyelmök.

E gond-hiánynak keserü gyümölcsét a most folyó napok története elég szomoruan mutatja be a világnak.

A négy főesperességek közöl a székesegyházi maga 7 esperességi kerületet foglal magában, a békesi csak kettőt, a krasznai meg a közép-szolnoki végre épen csak egyet egyet.

Az elpusztult 137 anyaegyház közöl 121 feküdt a székesegyházi főesperesség területén, mig a békesiben csak három van, a másik kettőben együtt pedig 13.

Ha van-e az elpusztult vagy legalább elhanyatlott egyházak számára a feltámadás vagy felocsudásnak reménye vagy nincs, megmondani nem tudjuk, de annyit biztosan állíthatni vélünk, hogy az egyházak alapitásának egykori egyetlen egészséges és czélra vezető eszközét, a tanitást, mai nap sem mellőzhetni, s hatását mai nap is be fogná bizonyitani. Tanitani és tanittatni pedig csak ugy lehet sikerrel, ha az oktatás elemeire forditjuk főfigyelmünket és főgondunkat.

Hogy némi alap legyen, melyből kiindulhasson az okoskodás, megemlitjük, hogy egyedül Pest városa területén 9229

gyermek kapott elemi oktatást,*) mig az egész latin sz. nagyváradi püspöki megyében csak 7231!

A részletes előadás ki fogja mutatni az elemi tanügy e meglepőleg szegény állását egyenkint.

I. SZÉKESEGYHÁZI FŐESPERESSÉG.

E főesperesség alá hét esperességi kerület van beosztva, ugymint a belényesi, berettyói, érmelléki, fekete-kőrösi, kőrösi, sárréti és várad-olaszi.

A) Belényesi esperesség. E kerületben l. sz. róm. kath. anyaegyház csak négy találtatik, ugymint: Belényes, Magyar-Cséke, Rézbánya és Vaskoh. Belényes ugy van bejelentve mint oppídum privilegiatum episcopale, Rézbánya és Vaskoh szintén püspöki mezővárosok. Belényes alá 85 fiókegyház van beosztva; Magyar-Cséke alá 44; Rézbánya alá 8; Vaskoh alá pedig 22. De iskola ezeknek egyikében sincs. Az elősoroltuk anyaegyházakban vannak ugyan elemi iskolák, vagyis mindenikben van iskolának szánt épület és tanító; de az iskolák csak alelemiek és vegyesek; a rézbányai háromosztályunak mondatik; a belényesi és vaskohi kétosztályuak; a magyar-cséke i pedig csak egyosztályu. Rézbányán a tannyelv magyar és német; a többi három iskolában magyar. Belényesen tekintve a mesterinasok sokaságát vasárnapi iskola kellene; történtek is már többször felhivások, de eddig eredmény nélkül.

A tanképes gyermekek száma e kerületben fölötte csekély; fiu van kimutatva 89, leány 63, együtt 152; tettleg járt 4 tanító alatt fiu 86, leány 59, együtt 145, vagyis 95%.

B) Berettyói esperesség. E kerületben öt anyaegyház találtatik és 75 fiók. Az anyaegyházak nevei ezek: Bihar, Bodonos-Pataka, Margitta mv., Micske és Sz.-Jobb. Ezeknek mindegyikében van elemi oktatásnak szánt épület és tanító. Ezeken kivül van még iskola, még pedig a község költségén épített uj ház, Monos-Petriben, mely Margittához van beosztva fiókegyházul. Bodo-

*) l. Statisztikai közlemények IV. köt. 310. s 311. l.

nos-Patakán és Sz.-Jobbon az iskola háromosztályu, Margittán és Micskén kétosztályu, Monos-Petriben egyosztályu, a bihari nincs jellemezve. Mindenütt csak egy taníto és egy tanterem lévén, az iskolák mind vegyesek. A margittaínak épületéről mondatik, hogy igen szük és sötét. A bihariak ellen az a panasz, hogy kötelezettségüket, melyet önként elvállaltak, nem tesznek eleget s a tanpénzt nem fizetik. A sz. jobbi lelkész jelentéséből a következő észrevételt szószerint veszem át, annak jeléül, hogy van mód a nem könnyen csüggedő buzgalmat is végre kifárasztani. „Mi a tanodát illeti" — igy ír gr. Pongrácz János, sz. Jobb lelkésze, — „több mint 4 évi folytonos küzdelmek és panaszok, hivatalos beadványok és az ezekre több izben lejött fensőbb helyről olyatén parancsok daczára, miként a tanodaházat a község tartozik fenntartani, illetőleg a viszonyokhoz képest nagyobbíttatni: mi sem történik; mert az előjáróság merev hanyagságát és az iskolaügy iránti halálos pangását mi sem képes üdvösen felrázni.

A tanító, a lelkész, az esperesi hivatal, a püspökség felterjesztéseket tesznek; a politikai hatóság mindig pontosan kiadja rá az illető parancsokat az elöljáróságnak, és még is hallatlan konokság és merénylettel, ezerféle színlett és a rosz akaratot elpalástoló helytelen kifogások örve alatt, minden a régiben marad több mint 4 év óta." —

A teendőt magát igy adja elő a gróf és lelkész: „az iskolaház tanterme okvetetlenül még egyszer annyira volna kiépitendő, hogy a tanulók számát befogadhassa." —

A szülék hanyagságát panaszolja a bodonos-patakai lelkész is; a margittai pedig szintén emlegeti, hogy a szükségesnek beszerzésére jótékony kezek kellenének, de nincsenek.

A tannyelv Bodonospatakán magyar és tót vegyest, a többi iskolákban magyar.

A tanképes gyermekek száma: fiu 213, leány 186; együtt 399, tettleg járt 5 tanító alatt fiu 147, leány 138, együtt 285, vagy is csak $71._{42}\%$.

C) Érmelléki esperesség. E kerületben hat anya és két fiókegyházban vannak elemi iskolák. Az anya-

egyházak sora ez: Asszonyvására, Diószeg, Ér-Adony, Ér-Keserü, Szalacs és Székelyhid. Érkeserü alá tartozik két olyan fiókegyház, melynek iskolája van, ugymint Ér-Mihály és Ér-Semlyén, Kazinczy Ferencz hazája. Az iskolák mind al-elemiek csak, mind vegyesek és egy tanteremben, egy tanitó alatt kétosztályuak, kivéve az asszonyvásárit és a szalacsit, melyek csak egyosztályuak. A két fiókegyházról mondja a jelentés, hogy a részvét az iskola iránt kevés; Ér-Keserü mellett is olvasható a panasz, hogy az egyházközség legkisebb segedelemmel sem járul a nevelés ügyéhez. A tannyelv mindenütt magyar.

A tanképes gyermekek száma csak Szalacson és Székelyhidon valamivel nagyobb; az egész kerületben bejegyezve volt: fiu 209, leány 217, együtt 426; tettleg járt 8 tanitó alá: fiu 166, leány 165, együtt 331, vagyis 77,$_{69}$%, egy tanító alatt 41.

D) Fekete-kőrösi esperesség. E kerületben az anyaegyházak száma csak hat. Neveik ezek: Beél, Beél-Fenyér, Bikács, Görbed, Sályi és Tenke. Mindenikben van elemi iskola saját épülettel és rendszeresen alapított tanítóval. A fiókegyházak száma az egész kerületben 134-re emelkedik, de a r. kath. hivek száma mindegyikben oly csekély, hogy iskolára a költség nem telik. Az iskolák a nevezett anyaegyházakban mind csak alelemiek, egyosztályuak és vegyesek. A görbediről mondatik, hogy kétosztályu, de a tanulók száma ott csak 19 lévén, az osztályok minden esetre igen gyengék. A tannyelv az egész kerületben tisztán magyar, Bikacsot kivéve, hol az tóttal vegyes.

A tanképes gyermekek száma: fiu 264, leány 185, együtt 449; tettleg tanult 6 tanító alatt: 191, leány 147, együtt 338, vagyis 75,$_{27}$%, egy tanítóra esik 56. Csak a beéli és görbedi tanítók alá 19 növendék jár, mig a beél-fenyérinek 142, a bikacsinak 79 növendékkel van dolga, s emennek két nyelven.

E) Kőrösi esperesség. E kerületben nyolcz anyaegyház van, ugymint: Élesd, Körös-Tarján, Mező-Telegd, Nagyvárad, Nagyvárad-Velencze és

Váralja, Pecze-Sz.-Márton, Pecze-Szőllős és Uj-Palota. Nagyvárad, mint nem csak e kerületnek főhelye, hanem mint a püspökség és nem régen egy külön helytartói osztály székhelye, különös figyelemre méltó a nevelés ügyében is. Az elemi és ezzel rokon oktatásra nézve van Nagyváradon: a) Tanítóképezde, melyben 15 tanitójelölt nyeré, a jelen kimutatás alá fogott évben, kiképeztetését. Bővebb tudósítást ezen intézetről a beküldött jelentés nem nyujt; b) Minta főelemi iskola fiuk számára és ugyanilyen leányok számára, mindenik négy-négy osztálylyal, mindenik külön épületben van elhelyezve. A fiuk iskolájában a négy rendes osztálytanítón kivül van a hittannak előadója, egy rajz- és egy zene-tanító. A leányok iskolájában, beleértve az óvodát és bölcsődét is, nyolcz irgalmas néne működik, kiket 53,000 forintnyi költséggel alapított és fenntart ő nmga, Szaniszló Ferencz, l. sz. nagyváradi püspök. Van továbbá Nagyváradon c) kereskedelmi és d) négyosztályu vasárnapi iskola iparosok számára. A nagyváradi tanképes gyermekek száma volt: fiu 470, leány 440, együtt 910; tettleg járt: 403 fiu és 395 leány, együtt 798, vagyis 87%.

Az elősorolt többi helyeken mindenütt vannak elemi iskolák, és pedig Várad-Velenczén és Váraljján négy-, Mező-Telegden és Pecze-Szőllősön háromosztályuak, Kőrös-Tarjánban kétosztályu, Élesden, Pecze-Sz.-Mártonban és Uj-Palotán végre csak egyosztályuak. A tannyelv Pecze-Szent-Mártonon magyar és tót; a többi helyeken tisztán magyar.

A tanképes gyermekek száma az egész kerületben: fiu 700, leány 639, együtt 1339; tettleg járt 22 tanitó alá: fiu 557, leány 528, együtt 1185, vagyis 88,$_{50}$%, egy tanítóra esik 53.

Az említett iskolákon kivül Nagyváradon még két magán leánynevelő intézet létezik. Élesden is külön dij mellett kapnak a leányok oktatást. A kőrös-tarjáni tanitó módszere kitűnőnek mondatik, mely által vonzatva a vidékről is küldik hozzá gyermekeiket az értelmesb szülék.

F) Sárréti esperesség. E kerületben a következő hét anya- és egy fiókegyházban vannak elemi iskolák: Báránd,

Berettyó-Sz.-Márton, Debreczen, Derecske, Furta, Hosszu-Pályi és Mező-Peterd; a fiókegyház Debreczen alá tartozik, neve Sámson. A debreczeni iskolát kivéve, mely a fiuk számára négy osztályu s melyben rajz-tanár is működik, mig a leányoké egyosztályú, a többi iskolák mind csak egyosztályuak és vegyesek. A tannyelv mindenütt tisztán magyar.

A tanképes gyermekek száma épen Debreczenben és Sámsonban nincs kimutatva, a többi helyeken együtt nincs több csak 113 fiu, 143 leány, együtt 256; tettleg járt 12 tanító alatt, kik közöl az egyik nő, fiu 275, leány 219, együtt 498. A százalék, Debreczent kihagyva 88%, egy tanítóra esik 41.

G) Várad-olaszi esperesség. E kerületben csak négy anyaegyház van, ugymint Csatár, Püspöki, Tót-Telek és Várad-Olaszi. Mindenikben van elemi oktatásnak szánt épület és tanitó. Tót-Telek alá tartozó egyik fiókegyházban, névszerint Kevéghon, szintén van elemi iskola, még pedig tót ajkuak számára tót tannyelvü, a többi helyeken a tannyelv mindenütt tisztán magyar. Várad-Olasziban van többrendű tanintézet, mely jelen szemlénk alá tartozik, úgymint: a) nőképezde a Sz. Orsolya szüzek gondviselése alatt. A nőtanító-jelöltek száma kitéve nincs. b) Főelemi leánytanoda, négy osztályu, szintén az emlitett zárda szüzek gondja alatt, és c) alelemi iskolák fiuk számára, egy teremben s egy tanító alatt, két osztálylyal. Két osztályúnak van még bemutatva a csatári és a várad-püspöki, hol azonban a tanitványok száma mindössze Csatáron csak 14, Váradpüspökiben pedig 21. Hogy ezen iskolák mind vegyesek, szinte szükségtelen külön megemliteni.

A tanképes gyermekek száma: fiu 269, leány 438, együtt 707; tettleg járt 19 tanitó alá: fiu 98, leány 376, együtt 474, vagy is 67%, egy tanitóra esik 25.

II. BÉKÉSI FŐESPERESSÉG.

E főesperesség csak két esperességi kerületet foglal magában, az endrődit és a gyulait.

A) Endrődi esperesség. E kerületben öt anya-

és két fiók-egyházban vannak elemi iskolák. Az anyaegyházak nevei: Endrőd, Gyoma, Körös-Ladány, Szarvas és Sz. András. A fiókegyházak: Pó-Halom és Faás-Bika-Sziget. Az endrődi iskola kitűnik népes volta valamint az által is, hogy külön járnak a fiuk, külön a leányok, s e két iskolán kivül van még vegyes is egy, összesen 698 tanulóval, 1118 tanképesek közöl. Mondja is a jelentés, hogy mind a helyiségek nem képesek befogadni valamennyit, mind a tanitók elégtelenek ily nagy számu tanitvány-seregnek megfelelni. Népesek még a kőrös-ladányi, szarvasi és sz. andrási iskolák is. A sz. andrási iskola úgy mint az endrődi két külön épületben van elhelyezve. Az egyikbe a fiuk járnak, a másikba a leányok. A tannyelv az egész kerületben tisztán magyar. Az endrődi iskolákról, valamint a gyomai és póhalmiról is azt mondja a jelentés, hogy három-három osztályuak; a kőrös-ladányi és szarvasi két két osztályu, a faás-bika-szigeti végre és a szentandrásiak csak egy osztályuak.

A tanképes gyermekek száma: fiu 1069, leány 978, együtt 2047; tettleg járt tiz tanitó alatt fiu 766, leány 615, együtt 1381, vagy is 67.$_{41}$ %, egy tanitóra esik 138 tanitvány.

B) Gyulai esperesség. E kerületben hét anya- és 4 fiókegyházban vannak elemi iskolák. Az anyaegyházak ezek: Bánfalva, Békés, Csaba, Gyula, Kigyós, Orosháza és Sarkad; a fiókegyházak pedig ezek: Gerendás, Mezőberény, Német-Gyula és Ó-Kigyós. Békesben, Csabán, Gyulán és Német-Gyulán külön járnak a fiuk, külön a leányok; a többi helyeken a növendékek mind a két nemből vegyesen járnak egy iskolába. A békesi, csabai, mind a két gyulai, mezőberényi és sarkadi iskolákról mondatik, hogy három-három osztályuak; ellenben az uj-kigyósi és a békesi leány iskola csak kétosztályú; a többiek pedig csak egyosztályuak. A tannyelv az egész kerületben tisztán magyar, Csabát kivéve, hol a tannyelv érintve e jelentésben nincs, de köztudomásu dolog, hogy Csabán a nép nyelve tót — Békésben magán nőnevelő intézet is létezik, melyben a jelentés szerint

azon időben, melyről a dolgozatunk szól, 31 leányka tanult.

A tanképes gyermekek száma Békesben és Mező-Berényben csak összesen van kitéve amott 300-ra itt 53-ra; épen úgy van a két helyen a tanulók száma is csak összesen adva, amott 170, itt 30. — Egyébiránt a fiuk száma 1365, a leányoké 10006, együtt 2724; tettleg járt 23 tanitó alatt fiu 1050, leány 604, együtt 1854, vagy is 67%; egy tanitóra esik 80 tanuló.

III. KRASZNAI FŐESPERESSÉG.

E főesperesség csak egy esperességi kerületből áll, mely ugyanezt a nevet viseli. Krasznai esperesség. E kerületben öt anya- és ugyanannyi fiók-egyházban vannak elemi iskolák. Az anyaegyházak sora ez: Kárász-Telek, Krasznа, Szilágy-Somlyó, és Sólyom-Kő; a fiókegyházak ezek: Alma-Szegh, Baromlak, Hármas-Pataka, Ilosva és Magyar-Pataka. A szilágy-somlyói iskolát a minoritarendü atyák tartják, a mennyiben a fiuk hozzájok járnak tanulni: a leányok külön járnak és kézi munkákra is tanittatnak. A kárásztelki, széplaki, baromlaki és szilágysomlyói iskolák a jelentés szerint három-három osztályuak, a többi mind csak egy osztályu és a már emlitett szilágysomlyóit kivéve valamennyi vegyes. A tannyelv Baromlakon és Sólyom-Keőben magyar és tót, Almaszeghen, Hármaspatakán és Magyar-patakán ellenben tót.

A tanképes gyermekek száma: fiu 405, leány 382 együtt 787; tettleg járt 13 tanitó alatt fiu 332, leány 304 együtt 636, vagyis 80%, egy tanítóra esik 49 tanúló.

IV. KÖZÉPSZOLNOKI FŐESPERESSÉG.

E főesperesség szintén csak egy esperességi kerületet foglal magában, mely egynevü a főesperességgel.

Középszolnoki esperesség. E kerületben hét anya- és egy fiókegyházban vannak elemi iskolák. Az anyaegyházak nevei ezek - Ér-Mindszent, Görcsön, Király-Darócz, Szilágy-Cseh, Tasnád, Tasnád-Szántó és Zilah; az iskolás fiókegyház Szilágy-

Sz.-Király. Görcsönben mivel sem háza nincs az iskolának, sem tanítója, a lelkész saját lakásán tanítja a négy fiuból és négy leányból álló növendék-csapatkát. Fiókjában, Szilágy-Sz.-Királyon van tanító és van iskolai épület, de a tanító évi fizetése összesen 36 frt 62 kr. A király-daróczi, tasnád-szántói és zilahi iskolákról mondja a jelentés, hogy háromosztályuak; a tasnádi két külön osztályból áll, sőt két külön épületben van elhelyezve, mindenik a maga tanitójával. Az egyikbe a fiuk járnak, a másikba a leányok. A többi helyeken az iskolák csak egy osztályuak. A tannyelv mindenütt tisztán magyar. A tasnádiról mondatik a jelentésben, hogy két bajban szenved; csak télen járnak tanulni, és a tanitót rendetlenül és késlekedve fizetik, s mind a két baj a községi elöljárók erélytelenségének tulajdonittatik.

A tanképes gyermekek száma: 225, leány 214, együtt 439; tettleg járt 8 tanitó alatt fiu 219, leány 185, együtt 404, vagyis 92%, egy tanitóra esik 50 tanuló.

Visszapillantva az egész megyére, lehetetlen észre nem venni az elemi tanitás elégtelenségét. A tanképes gyermekek száma igen felületesen van összeirva, mi egyrészt onnan magyarázható, hogy egy-egy anyaegyház alá tömérdek fiókegyház van rendelve, melyek közöl némelyik öt órányi távolságra fekszik tőle. A középszolnoki esperességben, például, Ér-Mindszent alá 12 fiókegyház tartozik, ezek közöl kettő: Babucsa és Korond öt-öt órányira vannak, kettő pedig, ugymint: Felső-Szopor és Giró-Kuta négy-négyre. Király-Darócz alá tartozik hat fiókegyház; Tasnád alá nyolcz; Tasnád-Szántó alá 15; Zilah alá 9; Görcsön alá 31; Szilágy-Cseh alá végre épen 63. — A tanképes gyermekek száma hihetőleg csak az anya-egyházban és az iskolával biró fiókegyházak szerint van fölvéve, és ezekből azután csak 74% jár tettleg iskolába.

Az erkölcsi életnek ha ugyan hanyatlását nem, de legalább pangását e vidékeken abból is látni, hogy a most létező anyaegyházak száma az egész megyében csak 64; azon helyek száma pedig, hol egykor anyaegyház létezett, 137-re

megy. E szerint a most létező plébániák száma $= 8^2$, a volt és megszünt plébániáké pedig $= 8^2 + 8^2 + 8 + 1 = 137$.

Emlékezet okáért a megszünt plébániák neveit ide igtatjuk esperességek szerint:

1. A belényesiben volt plébániák nevei: Belényes-Ujlak, Fenes, Remete, Sonkolyos, Sólyom, Sz.-Márton és Szt. Miklós = 7.

2. A berettyóiban: Felső-Ábrahám, Hegyköz-Kovácsi, Kécz, Kis-Marja, Kügy, Nadán-Telek, Nagy-Kereki, Nagy-Marja, Nagy-Szántó, Nyüved, Pop-Tamási, Pelbórt-Hidja, Poklos-Telek, Sz. Imre és Sz. Miklós. = 15.

3. Az érmellékiben: Bagamér, Ér-Mihályfalva, Ér-Semlyén, Ér-Tarcsa, Félegyháza, Gálos-Petri, Kakad, Kozmafalva, Nagy-Kágya, Nagy-Léta, Piskolt, Vajda és Véd. = 13.

4. A fekete-körösiben: Agris, Árkos, Barakony, Cséffa Fekete-Bátor, Fekete-Győrös, Gyanta, Gyapju, Hagymás, Hosszu-Aszó, Jánosda, Kalácsa, Karasszó, Kis-Háza, Kis-Laka, Kotsuba, Madarász, Mező-Gyán, Nagy-Szalonta, Nagy-Ürögd, Nyár-Szegh, Olcsa, Ökrös, Örvényes, Pankota, Petegh, Pósa, Sz. Miklós, Székely-Telek, Töplicz-Káránd, Tulka, Ugra és Vasand = 33.

5. A körösiben: Alpár, Besenyő, Fugyi, Gyires, Kalota, Keresztszegh, Kis-Jenő, Mácsa, Mindszent, Nagy-Kár, Ó-Palota, Sargasd, Szaránd és Sz. János. = 14.

6. A sárrétiben: Apáthi, Bagos, Bajom, Berek-Böszörmény, Berettyó-Ujfalu, Boldog-Asszony-Telke, Csiffi, Csökmő, Dancsháza, Esztár, Henczida, Inász, Kaba, Konyár, Kórógy, Körmösd, Mező-Keresztes, Mike-Pércs, Péterszeg, Pocsaj, Puszta-Kovács, Rábé, Sámson, Sáránd, Szakáll, Sz.-Kozma, Szepes, Szerep, Thóld, Torda, Udvari és Váncsod. = 32.

A nyilvános ele-

a nagyváradi I. sz. egy-

Sorszám	Főesperesség	Esperességi kerületek	Egyházak száma			Iskolai helyiség			Tanítók száma			Tantermek száma
			anya	fiók	együtt	saját	bérelt	együtt	fő	al	együtt	
I.	Székesegyházi	Belényesi . .	4	—	4	4	—	4	4	—	4	4
		Berettyói . .	5	1	6	6	—	6	6	—	6	6
		Érmelléki . .	6	2	8	6	2	8	8	—	8	8
		Fekete-Kőrösi	6	—	6	6	—	6	6	—	6	6
		Kőrösi . . .	8	—	8	9	—	9	14	nő 8 b)	22	20
		Sárréti . .	7	1	8	8	—	8	11	nö 1	12	12
		Várad-Olaszi .	4	1	5	6	—	6	5	nő 14	19	9
		összesen 7	40	5	45	45	2	47	54	nő 23	77	65
II.	Békési	Endrődi . .	5	2	7	10	—	10	9	1	10	10
		Gyulai . . .	7	4	11	14	—	14	20	3	23	15
		összesen 2	12	6	18	24	—	24	29	4	33	25
III.	Krasznai	Krasznai . .	5	5	10	11	—	11	12	nő 1	13	12
VI.	Közép-szolnoki	Közép-szolnoki	7	1	8	8	—	8	8	—	8	8
		összesen 2	12	6	18	19	—	19	20	1	21	20
	Az egész egyházmegyében 11		64	17	81	88	2	90	103	28	131	110

a) A nagyvárad-váraljai iskolánál csak összesen van kitéve nincs a jelentésben.

b) Nagyváradon a leánykák tanításával 8 apáczanéne foglalnya, mely 53,000 frt áldoza.

c) Ezen aránytalanság Endrődön még nagyobb, hol egy tanípedig esik 232!

mi tanügy állása

házmegyében, az 186½-ik évben.

A tannyelv					A gyermekek száma						Arányok	
tiszta			vegyes		tanképes volt			tettleg járt			a tanképesek közöl tettleg járt %	egy tanitó alatt járt
magyar	német	tót	magy. ném.	magyar tót	fiu	leány	együtt	fiu	leány	együtt		
3	—	—	1	—	89	63	152	86	59	145	95,32	36
5	—	—	—	1	213	186	399	147	138	285	71,42	47
8	—	—	—	—	209	217	426	166	165	331	77,69	41
5	—	—	—	1	264	185	449	191	147	338	75,27	56
19	—	—	1	—	700	639	1339	557	518	1185 a)	88,50	53
12	—	—	—	—	113	143	256	275	219	498	—	41
8	—	1	—	—	269	438	707	98	376	474	67	25
60	—	1	2	2	1857	1871	3728	1520	1624	2956	79,29	38
10	—	—	—	—	1069	978	2047	766	615	1381	67,41	138! c)
14	—	1	—	—	1365	1006	2724	1050	604	1854	67	80
24	—	1	—	—	2434	1984	4771	1716	1219	3235	67,20	98
7	—	3	—	2	405	382	787	332	304	636	80	49
8	—	—	—	—	225	214	439	219	185	404	92	50
15	—	3	—	2	630	596	1226	551	489	1040	84,82	49,5
99	—	7	2	4	4921	4451	9725	3787	3332	7231	74,46	65

a tanulók száma, mely 110; hány van ezák közt fiu, hány leány, az kozik. Ő exeja Szaniszló Ferencz l. sz. nagyváradi püspök alapítvá-tóra a tanképes gyermekek közöl esnék 372 fő, a tettleg járók közöl

7. A várad-olasziban: Ártánd, Bors, Hegyköz-Pályi, Hegyköz-Ujlak, Jákó-Hodos, Szalárd és Széldobágy. = 7.

8. Az endrődiben egy ilyen helység sincs.

9. A gyulaiban csak e három van: Köte-Gyán, Remetház és Tamásda.

10. krasznaiban: Almás, Ipp, Kémer, Lecsmér, Nagyfalu és Zovány. = 6.

Végre 11. a középszolnoki esperességi kerületben a következő hét: Ér-Kőrös, Ér-Szent-Király, Kusoly, Lele, Ököritó, Szilágy-Szent-Király és Szö-Demeter.

Vagyis: 7+15+13+33+14+32+7+3+6+7=137.

XIII.

ELEMI TANÜGY A NYITRAI RÓMAI KATH. EGYHÁZMEGYE TERÜLETÉN 186½-BEN

a püspök ő mlga által beküldött munkálatból összeállitotta

Dr. Barsi József.

A nyitrai róm. kath. egyházmegyéből, a püspök kisérő levele mellett, mely 1863. jan. 7-én kelt, rovatokból álló dolgozat küldetett be, mely az elemi tanügyre vonatkozó adatokat tüntetvén elő, a főesperességek fölemlitése nélkül, többnyire még is ezeknek rendén megy helységről helységre, bevezetés és zárszó és az ellenőrzésnek, aláirásnak vagy bármi néven nevezhető hitelesitésnek minden nyoma nélkül.

E gondhiánynak következése az, hogy táblánkon több helyen, különösen a baáni esperességet illető rovatokban, a számokat kérdő jelekkel kellett volna tarkáznunk, mi által az egész tábla végeredménye kétessé van téve. Az emlitett gondhiányból eredt az is, hogy a zsolnai kerületből épen Zsolnáról maradt el a tudósitás. Sok helyen más hézagok is vannak, melyek tetemesek, ugy hogy a beküldött dolgozaton a sorszám nem megy többre 188-nál, mig a mi táblánk 212 helyen mutat ki iskolákat. —

A nyitrai egyházmegye csak Trencsin és Nyitra vármegyékben terjed el. Trencsin vármegye egészen ide tartozik, mig Nyitra vmegyéből egy kis részt a besztercze bányai egyházmegye, legnagyobb részét pedig az esztergami érsekség foglalja magában, és csak a bajmóczi meg a nyitrai járások a Nyitra partjain elterülő egy része tartozik a nyitrai egyházmegyéhez. Csavoj és Valaszka Bela képezik a nyitrai egyházmegye nyitravármegyei határát éjszakon; Berencs ellenben és Mocso-

nok és Berencsnek fiókja Tarany a legszélső helyek dél felé. Fősúlya a nyitrai egyházmegyének e szerint Trencsin vármegyében keresendő, és a mennyiben a tanitás az apostolok egyik főteendőjét képezi, a nagy terjedelmü határmegye helységeiben és irtványain, a mint Morvaország, a szileziai fejedelemség és egy részt Galiczianak határait érintik, az apostoli buzgóságnak és a tanitói áldáshintésnek még bő tér kinálkozik. 212 helyen mutat ki a mi táblánk iskolákat, és e nagy számban főelemi iskolát nem találunk csak Nyitrán, Trencsinben és Zsolnán, s hogy épen a zsolnait ki lehetett hagyni, azt annak jeléül is lehet venni, hogy az illető helyen az iskolák ügye nem igen sokat nyom. Csak két osztályu elemi iskolát is alig találhatni az egész egyházmegyében. Illaván, Pruzsinán, Prichón és Vágh-Beszterczén kivül egyebütt mi nem találtunk ilyent. A többi iskola mind csak egy osztályu és a három főelemit kivéve, a többibe fiuk és leányok vegyest járnak az egész megyében. Zsolna kimaradtát annál inkább sajnálhatni, mert tudtunkra ott reáliskola, meg a néhai Vurum-alapitotta árvanevelő intézet is létezik.

Táblánk mutatja, hogy az egész megyében elemi tanitás 225 teremben van folyamatban, s ezek közül 199-ben csak tótul foly a tanitás, németül sehol, magyarul csak nyolczban. A magyar vegyül mint tannyelv a tót közé négy helyen, a német pedig a magyarral és tóttal együtt csak a nyitrai meg a trencséni iskolákban van gyakorlatban.

Ezen egyházmegyében huszonhat helyen magán tanitók működnek, többnyire fiókegyházakban, félre eső kis helységekben és úgynevezett irtványokon. Bérbe vett házban és magán-alku utján megállapitott dijért teljesitik, többnyire minden felügyelet nélkül, a terhes szakmányt, melynek sükere a körülmények mostohaságát tekintve, nagyon kétes.

Országos szempontból, ha van mód a határhegyek lakóival édes anyanyelvökön kivül megismertetni és megkedveltetni az ország nyelvét is, melyre napról napra több szükségök leend, a kisdedóvó intézetekben önként ajánlkozik erre való eszköz, melynek továbbfejtését azután az elemi iskolák gondos ápolásától lehetne várni. —

Az egyházmegyei névkönyvre támaszkodván, helyreállitottuk jelen dolgozatunkban a magyar egyházmegyék ösrégi szervezetét, és beosztottuk az egyes iskolás helyeket esperességi kerületekbe, ezeket pedig főesperességekbe, hogy az áttekintést könnyebbé, és a mi a dologban a fő, az ügy érdekében, gyümölcsözőbbé tehessük.

A főesperességek sora ez: I. székesegyházi, II. gradnai, III. trencsini és IV. zsolnai. Az elsőben esperességi kerület van négy, a másodikban három, a harmadikban nyolcz, a negyedikben végre hét, összesen 22, mint következik.

I. SZÉKESEGYHÁZI FŐESPERESSÉG.

A) Kovarczi esperesség. E kerületben hat anyaegyházban vannak elemi iskolák. Neveik: Appony, Elefánth, Kovarcz, Nyitra-Szerdahely, Szalakúsz és Szolcsan. Mindenikben van elemi tanításnak szánt ház és benne úgynevezett iskolamester; de valamennyi iskola csak egy osztályu és mind vegyes. A tannyelv Szalakúszon magyar és tót, a többi helyeken tót.

A tanképes gyermekek száma volt: fiu 248, leány 219, együtt 467; tettleg járt 6 tanitó alatt: fiu 146, leány 109, együtt 255 vagy is 54,$_{60}$%, egy tanitó alá 42.

B) Mocsonoki esperesség. E kerületben hat anya és egy fiókegyházban vannak elemi iskolák. Neveik: Alsó-Köröskény, Berencs, Mocsonok, Nyitra-Ivánka és Üregh; a fiókegyház Mocsonok alá tartozik; neve Királyi. Királyiban nincs az iskolának saját épülete, csak bérbe vett helyen teng, a többi községekben vannak iskolaházak és iskolamesterek. Az iskolák azonban mind csak egy osztályuak és vegyesek. A tannyelv Berencsen és Királyiban magyar; Mocsonokon magyar és tót, a többi helyeken tót. A királyii tanitó mint magán vállalkozó van bemutatva.

A tanképes gyermekek száma volt: fiu 443, leány 448, együtt 891; tettleg járt 9 tanitó alatt, kik közöl egy fő és két segéd tanitó Mocsonokon tanít, fiu 312, leány 259, együtt 571, vagy is 64%; egy tanitóra esik 63. —

C) Nyitrai esperesség. E kerületben hat anya- és négy fiókegyházban vannak elemi iskolák. Az anyaegyházak névsora ez: Darázs, Kolon, Nyitra, Nyitra-Gerencsér, Pográny és Zsére; a fiókegyházak ezek: Bodok, Csitár, Molnos és Tormos. Nyitrán, mint az esperesség, főesperesség és az egyházmegye székhelyén, főelemi iskolák vannak négy osztályban fiuk és négy osztályban leányok számára; ott van vasárnapi iskola is, és egyosztály u vegyes iskola a külvárosban. A többi elősorolt helyeken az iskolák csak egy osztályuak és vegyesek. A tannyelv Nyitrán magyar német és tót; Darázson, Molnoson és Tormoson tót; a többi helyeken magyar. A leányokat Nyitrán 4 irgalmas néne és egy segédtanító oktatgatja. Vannak azonkivül Nyitrán magán-nevelő intézetek is.

A tanképes gyermekek száma volt: fiu 691, leány 641, együtt 1332; tettleg járt 18 tanitó alatt: fiu 573, leány 578, együtt 1151, vagy is 86,48%, egy tanító alatt 64.

D) Szkacsáni esperesség. E kerülethen nyolcz anya és két fiókegyházban vannak elemi iskolák. Az anyaegyházak névsora ez: Bélicz, Bossan, Chinoran, Koloss, Nyitra-Zsámbokrét, Ó-Krásznó, Szkacsán és Tőkés-Ujfalu. A fiókegyházak: Brogyan és Hradistye. Ó-Krásznó régibb térképeken Széplak neve alatt keresendő. E kerületben az elemi iskolák kivétel nélkül egy osztályuak és vegyesek. A tannyelv széltiben tót.

A tanképes gyermekek száma volt: fiu 492, leány 440, együtt 932; tettleg járt 14 tanitó alatt: fiu 435, leány 318, együtt 753, vagyis 80,79%, egy tanitó alá 53.

II. GRADNAI FŐESPERESSÉG.

(Nyitra és Trencsin megyében.)

A) Baáni esperesség. E kerületben hat anya- és nyolcz fiókegyházban vannak elemi iskolák. Az anyaegyházak: Baán, Nagy-Chlivin, Nagy-Sztriczó, Ribény, Viszocsan és Zay-Ugrócz. A fiókegyházak: Alsó-Naszticz, Biszkupicze, (Püspöki), Felső-Naszticz, Mieszgócz, Ozor, Pecsenéd, Pravoticz és Prúsz. Mieszgócz régibb térképeken Mier-

gócznak van irva. Baán városában két iskola van, de mind a kettő csak egy osztályú és vegyes. Ugyan ilyenek a kerületben létező többi iskolák is. Felső-Naszticzon és Mieszgóczon nincs az iskolának saját háza. Baán ban a tannyelv magyar és tót. A fiókegyházakban többnyire csak magántanitók vannak, még olyanokban is, melyekben az iskola számára külön épület áll fenn.

A tanképes gyermekek száma volt: fiu 252, leány 258, együtt 510; tettleg járt 15 tanitó alatt: fiu 268, leány 259, együtt 567.

A látszat szerint e kerületben több gyermek járt iskolákba mintsem tanképes gyermek létezett. A valóság az, hogy a püspöki irodában készült dolgozat a baáni iskolánál tanképes gyermeket nem mutat fel egyet sem; a pruszinál pedig semmi részletet nem közöl, csak az iskolába járt gyermekek számát jegyezvén fel 45-tel, miből nem látni, mennyi volt a fiúk és mennyi a leányok száma. — 45-öt és a baáni 90 tanulót az összes tanulók számából levonván, marad 432, mit az 510-hez viszonyitva 84.$_{70}$% kerül ki, mint a tanképesek és tettleg iskolába jártak közti százalékos arány. Egy tanító alá pedig járt 37 tanuló.

B) Gradnai esperesség. E kerületben hét anya- és tiz fiók-egyházban vannak elemi iskolák. Az anyaegyházak következők: Boboth, Dezser, Dubodil, Kis-Gradna, Kosztolna-Miticz, Motesicz és Nagy-Szlatina; a fiókegyházakéi: Boboth-Lehota és Honynyan; Farkaska, Lutov és Podluzsán, Nagy-Gradna, Jasztrabje és Rozson-Miticz, Neporácz-Bossan, Neporácz-Rozson, és Petri-Lehota, Czreno-Lehota, Kraszna és Sipko, Szvinna, Timorácz, (Timorháza) és Trebichova.

E községekben mindenütt vannak elemi iskolák, legalább magándijas tanitókkal. De valamennyi iskola egyosztályu és vegyes, s a tannyelv e vidéken, melyet a trencsinmegyei hivatalos nyelv hegyentul való járásnak nevez, tisztán tót. Több helyütt egy iskolába több fiókegyházból járnak tanulni.

A tanképes gyermekek száma volt: fiu 372, leány 424,

együtt 796; tettleg járt 17 tanító alatt, kik közöl hat magándijas: fiu 226, leány 270, együttt 496, vagyis 62,31%, egy tanító alatt 29.

C) Veszeniczi esperesség. E kerületben tiz anya- és 6 fiókegyházban vannak elemi iskolák. Az anyaegyházak: Csavoi, Divék, Felső-Vesztenicz, Kesseleő-Keő, Kosztolnafalva, Lelócz, Novák, Nyitra-Szucsán, Rndnó és Valaszka-Bela. A fiókegyházak: Dlzsén, Dobrocsna, Nedvidszen, Szecs. Novák-Behota és Alsó-Vesztenicz. Négy fiókegyházban magánosoktól bérelt házakba járnak a gyermekek tanulni s magándijas tanítók fáradoznak velök. A többi helyeken vannak ugyan iskolai épületek és iskolamesterek, de az iskolák mind csak egyosztályúak és vegyesek, s a tannyelv tisztán tót.

A tanképes gyermekek száma volt: fiu 635, leány 623, együtt 1259; tettleg járt 16 tanító alatt: fiu 429, leány 337, együtt 766, vagyis 60%, egy tanítóra jutott 48 tanuló.

III. TRENCSÉNI FŐESPERESSÉG.

(Trencsén vármegyében.)

A) Trencséni esperesség a Vághon innen. E kerületben kilencz anya- és négy fiókegyházban vannak elemi iskolák. Az anyaegyházak ezek: Apáth-Falva, Beczkó, Missen, Szelecz, Szoblahó, Tepla, Trencsén, Turna és Vágh-Ujfalu. A fiókegyházak: Apáthy, Baróth-Lehota, Kubra és Teplicz, Baróth-Lehotán, Kubrán és Vágh-Ujfaluban bérelt szálláson és magándijas tanítók alatt kapnak oktatást a gyermekek; a többi helyeken az iskolának saját háza van és rendes tanítója. Az iskolák azonban mind csak egyosztályuak és vegyesek, az egy Trencsént kivéve, hol négyosztályu főelemi iskola van fiuk számára, és külön iskola leányok számára, s a kettő mellett van még egy harmadik egyosztályu vegyes. A trencsini elemi iskolákban a tannyelv magyar német és tót, a többi helyeken csak tót. Trencsénban 2 osztályi vasárnapi iskola is, iparos tanulók számára.

A tanképes gyermekek száma volt: fiu 616, leány 555.

együtt 1171; tettleg járt 17 tanító alatt: fiu 548, leány 336, együtt 884 vagy is $75,_{49}$%; egy tanító alatt 52.

B) Trencséni esperesség a Vághon túl. E kerületben nyolcz anya- és hat fiókegyházban vannak elemi iskolák. Az anyaegyházak: Bossácza, Driethoma, Kochanócz, Morva-Lieszkó, Orechó, Szkala és két Szucsa, Alsó és Felső; a fiókegyházak: Hrabovka, Kosztolna, Melcsicz és Nagy-Zablát, azután drietomai és morva-lieszkói irtványok. E két utóbbiban még nincs az iskolának rendes alapja, bérbe vett magánházaknál magán tanitók tanítgatnak. A mi iskola e kerületben létezik, az mind csak egyosztályú és vegyes, a tannyelv bennök kivétel nélkül tót.

A tanképes gyermekek száma: fiu 658, leány 647, együtt 1305; tettleg járt 19 tanító alatt: fiu 455, leány 433, együtt 888, vagyis 68%; egy tanító alatt 59.

C) Illavai esperesség. E kerületben csak öt anyaegyházban vannak elemi iskolák. Neveik ezek: Dubnicza, Illava, Koszsza, Poruba és Zliechó. Az illavai iskola kétosztályu, a többiek csak egyosztályuak és valamennyi vegyes, tót tannyelvvel. Mindenütt van az iskola számára saját épület és abban iskolamester.

A tanképes gyermekek száma volt: fiu 340, leány 319, együtt 659; tettleg járt öt tanító alatt: fiu 314, leány 263, együtt 577, vagy is $87._{58}$%; egy tanító alatt 115.

D) Jeszeniczi esperesség. E kerületben hat anyaegyház van elemi iskolákkal. Neveik: Besztercze-Váralya, Hornyó- vagy Felső-Hlboka, Kis-Jeszenicz, Marikova, Popradnó és Ugyicza. Besztercze váraljának vagy Podhragynak nincs még iskolaháza, de tanítója rendes, ki azonban, mig az iskolát felépitik, bérben lakik. A többi helyeken saját épülete van az iskolának, és lakása benne a mesternek; de az iskolák mind csak egyosztályuak és vegyesek s a tannyelv bennök tót.

A tanképes gyermekek száma volt: fiu 733, leány 599, együtt 1332; tettleg járt 6 tanító alatt: fiu 679 leány 549, együtt 1228, vagy is 92_{19}%; egy tanító alá 204!

Egyenkint is érdemes elősorolni az egyes tanító alá járt

gyermekek számát, mely valóban rendkivül nagy. Besztercze-Váralyán járt egy tanitó alá 139; Hlbokán 117; Jesszeniczen 157, Marikován 193, Popradnón 490, végre Ugyiczán 142.

E) Pruszkai esperesség. E kerületben hat anya- és kilencz fiókegyházban vannak elemi iskolák. Az anyaegyházak nevei: Bolessó, Lednicz, Nemsova, Pruszka, Rovnye és Vöröskeő, a fiókegyházak: Alsó-Breznicza, Felső-Breznicza, Duló és Ujfalu, Krivoklad, Kvassó, Mikusócz, Podhragy, Szrnye és Tuchina. Alsó-Brezniczán, Kvassón és Tuchinán az iskolának még sem épülete sem rendesen alapitott mestere nincsen, a többi helyeken mindenütt van iskolának szánt épület és abban mester; de az iskolák mind egy osztályuak és vegyesek és a tannyelv tót.

A tanképes gyermekek száma volt: fiu 863, leány 685, együtt 1548; tettleg járt 15 tanitó alatt: fiu 600, leány 530, együtt 1130 vagyis 73%; egy tanitóra jutott 75 tanuló.

F) Pruzsinai esperesség. E kerületben hat anya- és egy fiókegyházban vannak elemi iskolák. Az anyaegyházak sora ez: Bellus, Kocskócz, Podszkal (Egyházas-Nádas), Pruzsina, Szlopna és Viszolaj. Az egyetlen iskolás fiókegyház Mojthin. A bellusi iskola kétosztályu, de saját épülete nincsen, hanem mind ez, mind pedig a szlopnai bérbe vett házban tartatik, a többi iskolának saját épülete van, azonban mind egyosztályuak és valamennyi vegyes. A tannyelv csak tót.

A tanképes gyermekek száma: fiu 528, leány 507, együtt 1035; tettleg járt 9 tanitó alatt: fiu 318, leány 311, együtt 628, vagyis 60.67%; egy tanitóra esik 70.

G) Puchói esperesség. E kerületben öt anya- és két fiókegyházban vannak elemi iskolák. Az anyaegyházak Laáz, Lisza, Lúky, Puchó és Zubák; a fiók egyházak: Dohnyán és Rieka. Mindenütt van elemi oktatásnak szánt épület és alapitványozott mester, de az iskolák, a puchóit kivéve, mely két osztályu, csak egy osztályuak és vegyesek, a tannyelv tót.

A tanképes gyermekek száma volt: fin 330, leány 356,

összesen 686; tettleg járt 8 tanitó alatt: fiu 320, leány 295, együtt 615, vagyis 89,63%, egy tanitó alá járt 77.

H) Vágh-beszterczei esperesség. Az egész egyházmegyében ez a kerület a legkísebbik. Csak négy anyaegyházat foglal magában, és csak ezekben vannak elemi iskolák. Neveik: Precsín, Predmér, Szulyó és Vágh-Besztercze. A vágh-beszterczei iskola kétosztályu, de csak egy tanitóval, a többiek csak egy osztályuak és valamennyi vegyes. A tannyelv itt is csak tót.

A tanképes gyermekek száma volt; fiu 262, leány 245 együtt 507; tettleg járt négy tanító alá: fiu 247, leány 235, együtt 482, vagyis 95%, egy tanitónak jut 120.

IV. ZSOLNAI FŐESPERESSÉG.

(Trencsin vmegyében.)

A) Bittsei esperesség. E kerületben hét anyaegyházban vannak elemi iskolák. Neveik: Bittse, Dlhopole, Kollarovicz, Nemes-Kotessó, Petrovicz, Rovne és Styávnik. Az iskolák mind e helyeken csak egyosztályuak és vegyesek, s a tannyelv mindenütt tót.

A tanképes gyermekek száma elég nagy volt, ugymint fiu: 1244, leány 1292, együtt 2536; de tettleg 9 tanító alatt nem járt csak: fiu 517, leány 488, együtt 1005, vagyis 39,62%, egy tanítóra még is jutott 111 tanuló. Bittsén még több jutott egyre, mert ketten lévén, összesen 380 növendéket tanítottak, mi fejenként 190 tanulót tesz.

B) Csattczai espresség. E kerületben tiz anyaegyház van, mindenik elemi iskolával. Neveik: Csattcza, Cserne, Javornik-Cserne, Oszadnicza, Rakova, Szkalité, Staskov, Turzófalva, Viszoka és Zákopcse. Az elemi iskolák itt is kivétel nélkül csak egy osztályuak és vegyesek, a tannyelv pedig tót.

A tanképes gyermekek száma itt még nagyobb volt, mint a bittsei kerületben, úgymint: fiu 1779, leány 1742, együtt 3521; de tettleg még kevesebb járt 14 tanító alatt, mint amott, t. i. fiu 631, leány 510, együtt 1141, vagyis csak 32,40%, egy tanitóra mégis jutott 81.

C) Kiszuczai esperesség. E kerületben hat anya- és egy fiók egyházban vannak elemi iskolák. Az anyaegyházak: Brodno, Divina, Kiszucza-Ujhely, Neszlusa, Ochodnicza és Uj-Krásznó. A fiókegyházak: Dubje, Lehota és Radala Kisucza-Ujhelybe küldik gyermekeiket tanulni, a Nagy és Kisrudna nevű fiókegyházaknak Nagy-Rudnán van iskolájok. Mind ezen iskolák azonban csak egyosztályuak s vegyesek s a tannyelv tót.

A tanképes gyermekek száma volt: fiu 542, leány 432, együtt 974; tettleg járt 9 tanitó alatt: fiu 320, leány 309, együtt 629, vagyis $64,_{57}$%, egy tanítóra jut 70.

D) Ó-beszterczei esperesség. E kerületben csak négy anyaegyház van, mindenik elemi iskolával és tanítóval. Neveik: Lutissa, Riecsnicza, Ó-Besztercze és Uj-Besztercze. Az iskolák csak egy osztályuak és vegyesek, tót tannyelvvel.

A tanképes gyermekek száma volt: fiu 294, leány is 294, együtt 588; tettleg járt 4 tanító alatt: fiu 108, leány 97, együtt 205, vagyis $34,_{86}$%; egy tanitóra jut 51 tanuló.

E) Rajeczi esperesség. E kerületben hat anya- és két fiókegyházban vannak elemi iskolák. Az anyaegyházak: Csicsman, Domaniss, Facskó, Frivald, Konszka és Rajecz; a fiókegyházak Kő-Poruba és Sztranszke. A rajeczi iskola két osztályu két tanítóval, de vegyes, a többiek mind csak egyosztályuak és szintén vegyesek, a tannyelv egyedül tót.

A tanképes gyermekek száma volt: fiu 578, leány 528, együtt 1106; tettleg járt 9 tanitó alá: fiu 410, leány 283, együtt 693, vagyis $62,_{65}$%, egy tanító alá 77.

F) Varnai esperesség. E kerületben hat anya- és négy fiókegyházban vannak elemi iskolák. Az anyaegyházak ezek: Bela, Teplicza, Terchova, Tiszina, Vadicsó és Varin vagy Varna; a fiókegyházak: Gbelan, Krásznyan, Nedecza és Nezbud-Lucska. Ezekben a tanitás magándijas tanitókra van bizva, kik bérelt helyeken gyüjtik magokhoz a tanulókat. Az anyaegyházakban van az iskolák számára saját épület és rendesen alapitott is-

kolamester, de az iskolák mind csak egyosztályuak és vegyesek, s a tannyelv tót.

A tanképes gyermekek száma volt: fiu 1179, leány 762, együtt 1941; tettleg járt 11 tanító alá: fiu 708, leány 350, együtt 1058, vagyis 54,$_{50}$%, egy tanitóra jut átlagosan 96.

G) Zsolnai esperesség. E kerületben hét anya- és nyolcz fiókegyházban vannak elemi iskolák. Az anyaegyházak: Bittsicza, Hricsó, Lietava, Roszina, Sztrecsen, Visnyove és Zsolna; a fiókegyházak: Baánfalva, Szvinna, Sztranyavi, Sztrazsov, Trnove, Túró, Zavada és Závodje. Hogy a püspöki táblákból Zsolna kimaradhatott, az leginkább mutatja, hogy azok a kimutatások, melyeket a helybeli iskolaigazgató készit, az alesperes mint első felügyelő aláirt, a főesperes pedig mint főfelügyelő összegyüjt és a püspöknek mint főpásztornak nyujt be áttekintés, tudomásul vétel és további intézkedés végett, sokkal jobbak és hasznavehetőbbek, mint melyeket a püspöki irodában napszámos-féle ember, kinek az iskolákra és a nép sarjadékára semmi gondja, összeirogat — jól, roszul, ellenőrség és felügyelet nélkül, minek egyik következése azután az, hogy egyetlen egy helynek kimaradása az egész dolgozatra rásüti a tökéletlenség bélyegét azon erkölcsi elv szerint, mely mondja: Bonum ex integra causa, malum ex quolibet defectu.

A zsolnai iskoláról tehát a többiek sorában nem beszélhetünk. A mit róla más uton tudunk, azt szintén már elmondtuk.

A többi kerületben létező iskolák mind egyosztályuak és vegyesek, a tannyelv pedig tót.

A tanképes gyermekek száma volt: fiu 648, leány 622, együtt 1270; tettleg járt 15 tanitó alatt, kik közöl 4 magán vállalkozó: fiu 484, leány 386, együtt 870; vagy is 68,$_{50}$%, egy tanitóra jut 87 tanuló.

A nyilvános ele-

a nyitrai r. kath. egyházme-

Sorszám	Főesperesség	Esperességi kerületek	Egyházak száma			Iskolai helyiség			Tanítók számá		
			anya	fiók	együtt	saját	bérelt	együtt	fő	al	együtt
I.	Székes-egyházi	Kovarczi . . .	6	—	6	6	—	6	6	—	6
		Mocsonoki . . .	6	1	7	6	1	7	7	2	9
		Nyitrai	6	4	10	10	—	10	13	5	18
		Szkacsányi . . .	8	2	10	10	—	10	10	4	14
II.	Gradnai	összesen 4	26	7	33	32	1	33	36	11	47
		Baáni	6	8	14	12	2	14	15	—	15
		Gradnai . . .	7	10	17	16	1	17	17	—	17
		Veszteniczi . .	10	6	16	12	4	16	12	4	16
III.	Trencséni	összesen 3	23	24	47	40	7	47	44	4	48
		Trencséni a Vágon innen . . .	9	4	13	16	1	17	10	3	13
		Trencséni a Vágon túl . . .	8	6	14	12	2	14	13	2	15
		Illavai	5	—	5	5	—	5	5	—	5
		Jeszeniczi . . .	6	—	6	5	1	6	6	—	6
		Pruszkai . . .	6	9	15	12	3	15	15	—	15
		Pruzsinai . . .	6	1	7	5	2	7	7	2	9
		Puchói	5	2	7	7	—	7	7	1	8
		Vág-Beszterczei .	4	—	4	4	—	4	4	—	4
IV.	Zsolnai	összesen 8	49	22	71	66	9	75	67	8	75
		Bittsei	7	—	7	7	—	7	7	2	9
		Csattczai . . .	10	—	10	9	1	10	10	4	14
		Kiszucza-Ujhelyi .	6	1	7	7	—	7	8	1	9
		Ó-Beszterczei . .	4	—	4	4	—	4	4	—	4
		Rajeczi	6	2	8	8	—	8	9	—	9
		Varnai	6	4	10	6	4	10	11	1	11
		Zsolnai [1]) . . .	7	8	15	9	6	15	10	—	10
		összesen 7	46	15	61	50	11	61	58	8	66
	Az egész egyházmegyében 22		144 [3])	68	212	188	28	216	205	31	236

[1]) A zsolnai esperesség székhelye, Zsolna, a beküldött kimutatásból kimaradt.

[2]) Miután e kerületben a tanképes gyermekek közöl csak fele sem jár iskolába,

[3]) A megyei névtárakban 145 áll. A különbség onnan ered, hogy azokban a 65. l. csak ez áll: „Penes quamlibet Parochiam adest Schola Trivialis cum suo

mi tanügy állása

gyében, az 186½-ik évben.

Tantermek száma	A tannyelv: tiszta: magyar	A tannyelv: tiszta: tót	A tannyelv: vegyes: magy. tót	A tannyelv: vegyes: egyéb vegyület	A gyermekek száma: tanképes volt: fiu	A gyermekek száma: tanképes volt: leány	A gyermekek száma: tanképes volt: együtt	A gyermekek száma: tettleg járt: fiu	A gyermekek száma: tettleg járt: leány	A gyermekek száma: tettleg járt: együtt	Arányok: A tanképesek közöl tettleg járt %	Arányok: egy tanitó alatt járt
6	—	5	1	—	248	219	467	146	109	255	54,60	42
7	2	4	1	—	443	448	891	312	259	571	64	63
18	6	3	—	m.n.t. 9	691	641	1,332	573	578	1,151	86,48	64
10	—	10	—	—	492	440	932	435	318	753	80,79	53
41	8	22	2	9	1,874	1,748	3,622	1466	1264	2,730	78,13	58
15	—	13	2	—	252	258	510	268	254	567	84,70	37
17	—	17	—	—	372	424	796	226	270	496	62,31	29
16	—	16	—	—	635	623	1258	429	337	766	60	48
48	—	46	2	—	1,259	1,305	2,564	923	861	1,829	71,35	38
17	—	12	—	5	616	555	1,171	548	336	884	75,49	52
14	—	14	—	—	658	647	1,305	455	433	888	68	59
5	—	5	—	—	340	319	659	314	263	577	87,58	115
6	—	6	—	—	733	599	1,332	679	549	1,228	92,19	204
15	—	15	—	—	863	685	1,548	600	530	1,130	73	75
8	—	8	—	—	528	507	1,035	318	311	629	60,67	70
8	—	8	—	—	330	356	686	320	295	615	89,63	77
5	—	5	—	—	262	245	507	247	235	482	95	120
78	—	73	—	5	4,330	3,913	8,243	3481	2952	6,433	78,16	85
7	—	7	—	—	1,244	1,292	2,536	517	488	1,005	39,62	111
11	—	11	—	—	1,779	1,742	3,321	631	510	1,141	32,40	81
8	—	8	—	—	542	432	974	320	309	629	64,57	70
4	—	4	—	—	294	294	588	108	97	205	34,86	51
8	—	8	—	—	578	528	1,106	410	283	693	62,65	77
10	—	10	—	—	1,179	762	1,941	708	350	1,058	54,50	96
10	—	10	—	—	648	622	1,270	484	386	870	68,50	87
58	—	58	—	—	6,264	5,672	11,936	3178	2423	5,601	47,15	84 [2])
225	8	199	4	14	13,727	12,638	26,365	9048	7500	16,593	62,93	70

annak daczára, hogy főelemi iskolája, reáltanodája és árvanevelő intézete van.
és mégis 84 tanuló esik egy-egy tanítóra, önként világos, hogy a tanítók száma csekély.
Nyitrán két plébánia van kitéve. Az alsó elemi iskolákról az 1861-ki névkönyvben
Ludimagistro et in pluribus etiam locis filialibus."

XIV.

MAGYARORSZÁG MALOMIPARA.

Közleményeinkben már figyelmeztettünk a műipar azon ágára, mely hazánkban örvendetes fejlődésnek indult, t. i. a malomiparra. Most a ngú magyar kir. Helytartótanácstól a hazánkban 1863-ban működésben volt malmaknak kimutatását vettük, melyet ezennel közzétenni sietünk, annyival is inkább, minthogy ez, tudtunkra, az első hivatalos adatokon alapuló kimutatás, mely napvilágot láthatott.

Törvényhatóság neve	A malom minősége						Összesen hány kövön őrölnek
	gőz	mü	patak	száraz	szél	hajó	
1. Abauj[1]) vármegye . . .	1	3	108	—	—	—	226
2. Arad „	12	3	188	141	4	145	633
3. Árva „	—	—	162	—	—	—	207
4. Bács-Bodrog „	9	—	13	1253	38	397	1,833
5. Baranya „	3	1	568	15	—	177	954
6. Bars „	—	1	165	2	—	40	330
7. Békés „	5	—	—	361	46	—	545
8. Beregh „	2	—	107	111	—	27	319
9. Bihar „	4	3	438	563	11	1	1,227
10. Borsod „	2	2	126	10	1	24	343
11. Csanád „	2	—	—	178	6	66	266
12. Csongrád „	3	1	—	192	67	171	483
13. Esztergam „	3	—	30	4	—	78	141

[1]) Minthogy a Kis-Hernád (Bársonyos) folyón 14 patakmalom több év óta nem őröl, azért őrlő köveik száma ki nem tétetett, helyre állíttatásuk most történik.

Törvényhatóság neve	A malom minősége						Összesen hány kövön őrölnek
	gőz	mű	patak	száraz	szél	hajó	
14. Fehér[1]) vármegye . . .	6	1	93	73	5	128	421
15. Gömör-Kis-Hont vmegye .	1	1	212	5	—	—	476
16. Győr vármegye	1	—	21	31	4	154	235
17. Heves-Szolnok vármegye .	2	1	166	253	17	173	805
18. Hont „ .	1	—	195	8	1	16	282
19. Komárom „ .	3	—	48	18	4	125	264
20. Közép-Szolnok „ .	—	—	78	96	—	46	261
21. Krassó „ .	4	16	410	4	1	31	758
22. Kraszna „ .	—	—	136	6	—	—	199
23. Liptó „ .	—	—	139	—	—	—	226
24. Mármaros „ .	—	—	492	1	—	—	701
25. Mosony „ .	2	1	15	4	3	60	146
26. Nógrád „ .	4	2	224	70	2	6	469
27. Nyitra[2]) „	2	3	546	9	—	262	1,184
28. Pest Pilis Solt „ .	3	1	139	367	22	351	1,102
29. Pozsony „ .	—	7	230	—	1	331	770
30. Sáros „ .	—	1	227	—	—	—	364
31. Somogy „ .	8	—	300	123	2	92	674
32. Soprony „ .	2	1	160	12	2	2	470
33. Szabolcs „ .	2	—	11	713	9	12	793
34. Szatmár „ .	3	—	134	402	2	153	801
35. Szepes „ .	—	1	204	—	—	—	352
36. Temes „ .	6	1	86	448	2	142	810
37. Tolna „ .	4	1	220	149	—	163	614
38. Torna „ .	—	—	37	—	—	—	67
39. Torontál „ .	4	1	4	1048	11	90	1,277
40. Trencsén „ .	—	1	544	—	—	42	726
41 Turócz „ .	—	—	123	—	—	—	163
42. Ugocsa „ .	—	—	73	3	—	61	154
43. Ungh „ .	—	1	116	10	—	—	219
44. Vas „ .	2	—	291	43	1	38	792

[1]) A battai hajómalmok ezen megye kimutatásába azért nem vétettek fel, mivel azok Tököl községnél levén a pesti Dunán felállítva, Pest megyében összeirandók; azonban a pest-megyei részletes kimutatásban nem mondatik, vajjon az ott Tököl helységnél összeirt 4 hajómalom — s illetőleg azok közöl hány — Batta községé?

[2]) A szakolczai szbiró járása kimutatásában a holicsi és kopcsáni patak malmoknak száma nincs kitéve.

Törvényhatóság neve	A malom minősége						Összeten hány kövön őrölnek
	gőz	mű	patak	száraz	szél	hajó	
45. Veszprém vármegye . .	5	2	300	26	3	—	581
46. Zala „ . .	2	—	312	8	—	363	1,004
47. Zaránd[1]) „ . .	—	—	338	—	—	—	390
48. Zemplén „ . .	1	4	203	121	5	19	545
49. Zólyom „ . .	—	—	93	—	—	—	173
Összesen	114	61	8825	6881	270	3986	26,775
50. Jász Kun kerület . . .	—	4	15	394	181	9	946
51. Hajdu „ . . .	—	—	—	253	9	—	273
52. Kővár vidéke	—	—	107	1	—	22	175
53. Szepesi XVI. város . . .	1	—	16	—	—	—	122
Összesen	1	4	138	648	190	31	1,516
54. Arad sz. k. város . . .	3	—	—	7	—	19	50
55. Bakabánya sz. k. város .	—	—	4	—	—	—	6
56. Bártfa „ „ „ .	—	—	5	—	—	—	18
57. Bazin „ „ „ .	—	1	7	—	—	—	18
58. Bélabánya „ „ „ .	—	—	3	—	—	—	4
59. Beszterczebánya[2]) sz k.város	—	—	—	—	—	—	28
60. Breznobánya sz. k. város .	—	1	6	—	—	—	25
61. Buda[3]) „ „ „ .	4	—	1	—	—	65	280
62. Debreczen „ „ „ .	1	—	—	1	—	—	91
63. Eperjes „ „ „ .	—	—	2	—	—	—	16
64. Esztergom „ „ „ .	—	—	1	—	—	6	9
65. Felsőbánya „ „ „ .	—	—	4	1	—	—	12
66. Győr[4]) „ „ „ .	1	—	—	1	—	—	7
67. Kassa[5]) „ „ „ .	—	1	—	—	—	—	34
68. Kecskemét „ „ „ .	1	—	—	80	2	—	89
69. Késmárk „ „ „ .	—	—	2	—	—	—	12

[1]) A részletes kimutatásban külön rovatban 200 „vizi“ malom volt kitéve, melyek e kimutatásban a patakmalmok közé számittattak.

[2]) Beszterczebányánál a malmok száma nincs kitéve.

[3]) Berger Lajos gőzmalma a részletes kimutatás készitésekor nem volt müködésben, azért számba se vétetett, de most már ujra müködik.

[4]) A részletes kimutatásban az „észrevételek“ rovata alatt levő jegyzet szerint Győr városában molnárczéh van, melynek 35 hajómalma ugyanannyi őrlőkővel az ugynevezett Öregdunán s a mosonyi Kisdunán helyezvék s tehát az illető szolgabirák által mint járásaikban levők összeirandók; de vajjon összeirattak-e az illetők által, az sem Győr, sem pedig Mosony vmegye kimutatásából ki nem tünik.

[5]) Kassánál a patakmalmok száma a részletes kimutatásban nincs kitéve.

Törvényhatóság neve	A malom minősége						Összesen hány kövön őrölnek
	gőz	mű	patak	száraz	szél	hajó	
70. Kismarton sz. k. város . .	—	—	3	—	—	—	7
71. Kisszeben „ „ „ . .	—	—	3	—	—	—	12
72. Komárom[1]) „ „ „ . .	—	—	—	—	—	—	33
73. Korpona „ „ „ . .	—	—	7	—	—	—	10
74. Kőszeg[2]) „ „ „ . .	1	1	7	—	—	—	31
75. Körmöczbánya sz. k. város	—	—	4	—	—	—	11
76. Libetbánya „ „ „	—	—	4	—	—	—	6
77. Lőcse „ „ „	—	—	7	—	—	—	16
78. Modor „ „ „	—	—	12	—	—	—	24
79. Nagybánya „ „ „	—	—	4	—	—	—	16
80. Nagyszombat „ „ „	—	—	3	—	—	—	9
81. Nagyvárad[3]) „ „ „	1	—	2	—	—	—	11
82. Pécs „ „ „	3	—	26	—	—	—	29
83. Pest[4]) „ „ „	4	—	4	—	—	48	116
84. Pozsony „ „ „	4	1	7	—	—	34	68
85. Selmeczbánya „ „ „	—	—	8	—	—	—	13
86. Soprony „ „ „	2	—	10	—	2	—	30
87. Szabadka „ „ „	1	—	—	207	2	—	216
88. Szakolcza „ „ „	—	—	7	—	1	—	15
89. Szatmár Németi[5]) sz. k. város	—	—	—	34	—	18	51
90. Szeged „ „ „	2	—	—	3	8	71	104
91. Székesfejérvár „ „ „	—	—	3	—	—	—	12
92. Szent György „ „ „	—	—	5	—	—	—	7
93. Temesvár „ „ „	3	—	11	—	—	—	43
95. Trencsén „ „ „	—	—	12	—	—	5	17
95. Újbánya „ „ „	—	—	6	—	—	—	22
96. Újvidék „ „ „	—	—	4	8	—	18	35
97. Versecz „ „ „	1	—	—	15	—	—	36
98. Zilah „ „ „	—	—	13	5	—	—	24
99. Zólyom „ „ „	—	—	3	—	—	—	10
100. Zombor „ „ „	—	—	—	75	—	—	82
Összesen	32	5	210	437	15	284	1,815

[1]) Komáromnál a malmok száma és minősége a részletes kimutatásban nincs kitéve.

[2]) Kőszegnél a 80 lóerejü és nemsokára müködendő második gőzmalom köveinek száma a részletes kimutatásban nincs kitéve.

[3]) A nagyobbszerü szeszgyárak mellett szárazmalmok is léteznek, de ezek csak a szeszgyárak darával ellátására használtatnak.

[4]) A gőzmalmok közöl egy hengereken jár, mely 40 kő gyanánt számitható, e 40 kő az összes őrlő kövek rovatába beszámittatott.

[5]) A szárazmalmak közöl egynek nincs őrlőköve.

Ruszt sz. k. városnak 1863-dik évi 69,902 helytt. számmal jelzett jelentése szerint azon város területén gabnamalom nem létezik.

A temesvári kereskedelmi s iparkamara 1863-dik évi 43,025 helytt. számmal jelzett jelentésében felsorolt temesvári Szabadi Manó, Hebermeyer és Schlichting-féle gőzmalmok Temesvár sz. k. város, — a gyarmatai, oláh-sz.-mihályi, lippai, vingai és sipesi gőzmalmok Bács-Bodrog vármegye; a tóbai, zsombolyi, partosi és nagykikindai gőzmalmok Torontál vármegye; az oraviczai, balduri, ebendorfi és 2 gribestyei gőzmalmok pedig Krassó vármegye malmai közé számitattak. Egyszersmind megjegyeztetik, hogy a fentidézett helytt. szám alatt előforduló temesvári Schlichting-féle, ugy szintén a verseczi, rasztinai és nagy-kikindai gőzmalmok őrlő köveinek száma a részletes kimutatásokban kitéve nem lévén, azok ezen összetes kimutatásba sem vétethettek föl.

Ezen, mint a jegyzetekből kitünik, nem egészen tökéletes kimutatás szerint Magyarországban 1863-ban működésben volt összesen:

147 gőzmalom	7966 szárazmalom
70 műmalom	475 szélmalom
9173 patakmalom	4301 hajómalom, s minden

malmokban összesen 30,106 őrlőkő volt.

A pesti hengermalom évenkint egyremásra 280,000 mérő gabnát őröl fel, hengerét mint láttuk, 40 kővel teszik egyenértékűvé; egy-egy kőre tehát 7000 mérő gabona esnék. Azonban a közönséges malmok nem képesek annyit felőrölni, de egyremásra talán 2000 mérőt mégis számithatunk egy kőre. E szerint a kimutatott 30,106 őrlőkövön évenkint 60.212,000 mérő gabona őröltetnék fel.

Legtöbb gőzmalom Arad megyében van, t. i. 15, azután Pest-Pilis-Solt megyében, t. i. 12. Ezek után következnek a gőzmalmok számára nézve: Bács-Bodrog (9), Temes (9), Somogy (8), Baranya (6), Fehér (6) Bihar és Békés (5), Krassó, Torontál, Pozsony (mindegyikben 4). Legtöbb őrlőkő Bács-Bodrog és Pest-Pilis-Solt megyékben van, amott 1833, emitt 1498; azután Bihar (1318) Torontál (1277), Nyitra (1184), Zala (1004), Baranya (983), Temes (853), Pozsony (838) Szatmár (801) megyék következnek.

XV.

A KORONA ÉS KAMARA-JÓSZÁGOK.

A cs. k. miniszterium által a birodalmi tanács számára kiadott „Erlaeuterungen zum Staats-Voranschlage für die Finanzperiode 1864.“ czimü kimutatásokban sok érdekes adatot találunk. Ezekből közöljük most azokat, melyek a magyar korona területén létező korona és kamarai birtokokra vonatkoznak. A kimutatások a pénzügyi közigazgatási kerületek szerint vannak egybeállitva.

Kerület	Épület, kert	Szántó, kaszáló	Legelő	Mocsár, tó	Más termő ter.	Termékeiten	Összesen
	katasztralis holdakban						
Budapesti.							
1. Ó-Buda és Visegrád, földbirtok és haszonvételek[1]	54	4,114	122	22	1345	3280	8,937
2. Diós-Győr, koronai földbirtok s haszonvételek	238	8,141	3,606	—	—	288	12,273
3. Szolnok, kamarai birtok, haszonvételek s hidvám	—	—	—	—	—	—	—
4. Mezőtúr, kamarai földbirtok s haszonvételek[2]	—	—	—	—	—	—	—
5. Tóthvárad, kamarai földbirtok s haszonvételek	—	2,208	7,761	—	2809	—	11,778

[1]) Azonkivül még 7380 hold közös legelő.

[2]) Jelentékte len s nem tudni mennyi.

Kerület	Épület, kert	Szántó, kaszáló	Legelő	Mocsár, tó	Más termő tér	Termékeiten	Összesen
	katasztralis holdakban						
6. Esztró, (részes) kamarai birtok s haszonvételek [1])	—	—	—	—	—	—	—
7. Avas, (részes) kamarai b. s haszonvételek [1])	—	—	—	—	—	—	—
8. N. és K. Bajom, kamarai b. s haszonvételek [1])	—	—	—	—	—	—	—
9. Zaránd, kamarai földb. s haszonvételek [2])	—	—	—	—	—	—	—
10. Kővár, kamarai földb. s haszonvételek [3])	—	—	—	—	—	—	—
11. Oszla, Csegő, Ároktő, tiszai átvágások, földb. s haszonvételek [1])	—	—	—	—	—	—	—
12. Arad, hidvám	—	—	—	—	—	—	—
13. Arad, számtartósági épület s hidépitési szertár	—	—	—	—	—	—	—
14. Budapest, kamarai épületek	—	—	—	—	—	—	—
15. Buda, Hinkaféle ház	—	—	—	—	—	—	—
17. Pest, Baromgyógyintézet épülete [5])	—	—	—	—	—	—	—
Pozsonyi.							
18. Hradek, kamarai földbirtok s haszonvételek	59	1,861	14,344	140	13	3823	20,240
19. Likava, kamarai földbirtok s haszonvételek	26	1,025	4,793	56	4	236	6,140
20. Karkócz hídvám	—	—	—	—	—	—	—
21. Árva a (kamara részes [6])	—	—	—	—	—	—	—

[1]) Jelentéktelen s nem tudni mennyi.
[2]) A dévai koronauradalomban van foglalva.
[3]) A déesi koronauradalomban van foglalva.
[4]) Még nincsen fölvéve.
[5]) A 13—17. szám alatti tárgyak még nincsenek fölmérve
[6]) Az árvai uradalom kamarai része még nem ismertetik.

Kerület	Épület, kert	Szántó, kaszáló	Legelő	Mocsár, tó	Más termő tér	Termé-ketlen	Összesen
	katasztralis holdakban						
Sopronyi kerület.							
22. Nagy Csömöte és Söpte kamarai földbirtok és haszonvételek . .	—	—	—	—	—	—	—
Kassai.							
23. Keczer Peklin, Licsérd, kamarai földbirtok s haszonvételek . . .	—	449	26	—	—	—	475
24. Sóvár, gazdaság, földbirtok s haszonvételek	—	300	2,000	—	300	—	3,600
25. Vörösvágás, Peklin, opálbányák . . .	—	—	—	—	—	—	—
26. Ungvár, kamarai földbirtok, s haszonvételek	47	1,544	86	—	—	—	1,677
27. Ungvár, vasbányák .	—	—	—	—	—	—	—
28. Munkács (Várpalánka) kir. javadalmak . .	—	—	—	—	—	—	—
29. Tisza medre, földbirtok[1])	—	—	—	—	—	—	—
Mármarosi							
30. Huszt, kamarai földbirtok s haszonvételek .	—	354	1,436	—	—	—	1,790
31. Királymező, kamarai földbirtok s haszonvételek	—	223	3,357	—	—	—	3,580
32. Kőrösmező, kamarai földbirtok s haszonvételek	—	395	12,336	—	—	—	12,731
33. Rahó, kamarai földbirtok s haszonvételek .	—	193	1,141	—	—	—	1,334
34. Vizsó, kamarai földbirtok s haszonvételek .	—	982	100	—	—	—	1,082
35. Tisza-Ujlak, kamarai földbirtok s haszonvételek	—	215	122	—	—	—	337
36. Sziget, gazdaság . .	—	2,294	194	—	—	—	2,488

[1]) Területe még nincs megállapitva.

Kerület	Épület, kert	Szántó, kaszáló	Legelő	Mocsár, tó	Más termő tér	Termeketlen	Összesen
	katasztralis holdakban						
Temesi.							
37. Tiszai korona kerület, peres földbirtok . .	—	—	284,010	—	—	—	284,010
38. Nagy-Kikinda és Vinga[1]) peres földbirtok .	—	—	114,249	—	—	—	114,249
39. Ferencz-csatorna . .	—	1,172	84	—	54	—	1,310
40. Almás, (szálladék) földbirtok	—	—	—	—	—	—	—
Magyarországban összesen . .	424	25,470	449,767	218	3525	7627	487,031
Horvát-Szlavonország.							
41. Fucsine, Verbosco, s Hreljin-Vinodol-Buccari, földbirtok s uradalmi haszonvételek[2]) . .	6	290	5,435	30	—	150	5,911
Erdély.							
42. Dées, földbirtok s haszonvételek . . .	13	4,347	2,222	—	1	548	7,131
43. Déva, földbirtok s haszonvételek . . .	3	2,304	408	—	—	48	2,763
44. Krakó, földbirtok s haszonvételek . . .	180	857	4	—	14	18	1,073
45. Pócstelke, földbirtok .	15	184	2	—	—	3	204
46. Vizakna földbirtok[3]) .	—	—	—	—	—	—	—
47. Kolos, földbirtok[3]) . .	—	—	—	—	—	—	—
48. Érkávás	—	332	—	—	10	13	355
49. Thorda	1	595	2,004	—	—	22	2,622

[1]) A 38. és 36. alatti földterületek mostani miveltetési állapotja részles nem ismeretes mindazáltal a községeknek alkalmasint csak mint legelők adatnak át. A tiszaí koronakerületben a kamara még a kamara még azonkivül 50,000 holdra tart igényt e közös legelőből.

[2]) Azonkivül még 19000 hold közös hegyi legelö.

[3]) Kiterjedése nem ismeretes, mindenesctre jelentéktelen.

Kerület	Épület, kert	Szántó, kaszáló	Legelő	Mocsár, tó	Más termő tér	Termékeiten	Összesen
	katasztralis holdakban						
50. Déésakna, Miszt-Magyaros, Görgény-Sz.-Imre, Kőtke, Boerfalva, Mikola, Magyar-Lápos, Oláh-Lápos, Tökés	—	—	—	—	—	—	—
51. Enyed-Halmágy[1]) földbirtok	—	—	—	—	—	—	—
52. Parajd, italmérési jog	—	—	—	—	—	—	—
53. Maros-Ujvár, Maros-Porto, Maros-Alsóváradja, földbirtok és malom	—	116	—	—	—	128	244
54. Csopea, Szacsal, Sz.-Péterfalva, földbirtok	—	29	50	—	—	2	80
Erdély összesen	212	8,764	4,690	—	25	781	14,472

Ezen, mint látjuk, hiányos kimutatás szerint a korona és kamarai uradalmi földbirtokok kiterjedése a magyar tartományokban tesz: 507,414 holdat, vagyis 50,$_{74}$ osztrák négyszög mföldet. Ebből esik az épületekre és kertekre: 642, a szántókra és kaszálókra 34,524, a legelőkre 459,892, a mocsárokra és tavakra 248, egyéb produktiv területre 3550, a nem-produktiv területre 8558 hold. Az egész osztrák birodalomban a korona és kamarai birtokok tesznek 593,518 holdat, s ezekből esik az épületekre és kertekre 926, a szántókra és kaszálókra 64,234, a legelőkre 493,904, a tavakra és mocsárokra 3,019, egyébb productiv területre 11,545, a nem-productiv területre 19,890 hold.

Azon birtokokból és jogokból a jövedelem 1863-ban 2.050,544, az összes kiadás 1.321,426, a tiszta bevétel 729,118 ftot tett. 1864-ben a tiszta bevétel 117,659 forinttal kevesebbre vétetett. És pedig 1863-ban a kamarai birtokok

[1]) Az 50. és 51. alatti birtokok kiterjedése nem tudatik, mindenesetre jelentéktelen.

jövedelme 1,879,500, a korona javaké 311,249 ftot tett, a kiadás amazokra 1.158,000, emezekre pedig 179,474 ft volt.

A bácsi Ferencz-csatornára 87,460 ftot akartak 1864-ben költeni, még pedig uj épitkezésekre 22,600, fentartási és kezelési költségekre 33,3000 ftot számitottak.

Általában 1864-ben 12 hónapra az emlitett földbírtokok és haszonvételek jövedelmeiből 160,628 ftot tőkeberuházásra, új épitésekre és birtokszabályozásra, 112,203 ftot patronatusi költségekre s 254,529 ftot állami adókra forditanak, 611,459 ftot a tiszta pénztöbblet fog tenni, ugy hogy a rendes jövedelem 1.138,819 ftra fog rúgni. Egy-egy holdra tehát pénztöbblet 107, tőkeberuházás 28, patronatusi kiadás 20, állami adó 44 krajczár esik, összesen 199 krajczár.

A banknak átengedett állami jószágok földkiterjedése valami 405,365 hold, ezekből 400,000 hold a bank saját igazgatása alatt van, s e földbirtokok tiszta jövedelme 1863-ban 1.733,568 ftot tett, egy holdra tehát 4 ft 50 kr. esett.

A kincstár bánya-földbirtokai: Zólyom, Lipcse, Revistye, Szászkő, Beszterczebánya, Tiszolcz, Szomolnok, Aranyidka, Nagybánya, Oláh-Láposbánya, Vajda-Hunyad, Topánfalva és Zalathna határaiban vannak. Egyéb kincstári bányauradalmak: Reichenan, Donnersbach, Hieflau, Mariazell és Neuberg meg Idria. Az összes bányauradalmak kiterjedése 30,000 hold. E birtokok összes jövedelme 1863-ban 275,419, az összes kiadások 296,233 ftot tettek.

Az állami (korona és kamarai) erdők kiterjedése a következő:

	Terület holdakban	
	Erdővel benőtt	Fátlan terület
1. Ó-Buda-Visegrád	17,000	3,000
2. Diós-Győr	39,000	4,000
3. Kővár	6,000	—
4. Zaránd	7,200	—
5. Ménes 6. Pécska 7. Tót-Várad, Grósz, Baja	64,000	6,000
8. Hradek	45,200	1,800

	Terület holdakban	
	Erdővel benőtt	Fátlan terület
9. Likava és Maluzsina	49,800	1,400
10. Keczer-Peklin, Licserd	6,000	400
11. Sóvár	8,500	1,600
12. Ungvár	160.000	28,000
13. Sziget 14. Huszt	133,700	300
15. Királymező	81,000	—
16. Körösmező	62,000	—
17. Rakó	103,000	—
18. Vizsó	26,000	—
19. Lugos	22,000	3,000
20. Facset	34,000	3,000
21. Temesvár 22. Rékás, Lipa	25,000	7,000
Magyarország összesen	889,400	59,500
Horvát-Slavonország.		
23. Fucsine-Verbovszko 24. Hreljin-Vinodol-Buccari	46,000	8,000
Erdély.		
25. Dées	1,600	—
26. Déva	9,800	—
27. Krakó	1,000	—
28. Pócstelke	350	—
29. Kolos	30	—
30. Csopea	350	—
31. Székely volt határvidéken	77,000	22,118
32. Orláth 33. Fogaras 34. Kudsir 35. Hátszeg 36. Vulkán 37. Lotru volt első román ezred területén	90,000	—
38. A volt II. románezred területén	538,000	12
Erdély összesen	718,130	22,130

A korona és kamarai erdőségek összes kiterjedése tehát a magyar tartományokban tesz 1.743,160 holdat vagyis 174,3 négyszeg mfldet, ebből 1.653,530 hold rendes törzsállásu,

azaz valóságos erdő, 89,630 hold pedig fátlan terület. Az állami erdőségek kiterjedése 2.597,930 hold rendes törzsállásu s 141,630 hold fátlan terület. Ez erdős területek összes jövedelme 1863-ban 5.245,742, az összes kiadások 3.808,570 frtot, a tiszta bevétel tehát 1.437,172 frtot tett.

Azokon kivül a banknak átadattak 296,000 hold állami erdőségek, melyek összes jövedelme 1.531,125 ft; az összes kiadás 742,641, a tiszta bevétel 788,484 frtot tesz.

A bányai kincstár erdőségei: Zólyom, Breznobánya, Körmöczbánya, Beszterczebánya határaiban tesznek 165;000 holdat; a szomolnoki igazgatóság alatt áll 28,700, a nagybányai alatt 88,000, a kolosvári alatt végre (Vajda-Hunyad, Szászváros, Topánfalva, Zalathna) 192,000, összesen 473,700 hold bányai erdő. Az egész birodalomban a bányai (kincstári) erdőségek kiterjedése 867,200 hold. Ezeknek összes jövedelme 1863-ban volt, 3.933,100 forint, az összes kiadás tett 3.689,100 ftot.

Végre még azon jószágokat emlitjük meg, melyek elkobzás czime alatt a kincstár által kezeltetnek. Magyarországon efféle jószágok: Felső-Vány és Herencsény, Gyolcs, Somodor és Siklós; egyes birtokrészek Eperjesen, Komlóson, Keresztesen, Mádon, Zomboron, Szécsénben; továbbá Ellemér, Ittebe, Beregsző, Dánfalva-Kóttó, Nagy-Nyires és Garbonacz. Stájerországban Burgau jószág van elkobozva. Az elkobzott jószágokból az összes jövedelem 1863-ban tett 594,588, a kiadások tettek 410,634 frtot.

XVI.

NÉPESSÉGI MOZGALMAK AZ ÁGOSTAI VALLÁSFELEKEZET DUNÁNTULI SUPERINTENDENTIÁJÁRAN 1861-ben.

Összeállitva **Galgóczy Károly** *által.*

Az egész superintendentia népességének megyék szerinti összeállitása következö, megjegyezvén előre, miszerint Baranyamegyéből négy, Somogy és Zalamegyékből pedig két-két anyaegyház kimutatása nem érkezett be hozzánk, továbbá Mosonymegyéből négy anyaegyház: a gálosi, rajkai, hegyeshalmi és zarándfalvai a dunamelléki superintendentiához tartozván, ezek az összeállitásba nem vétethettek fel:

A megye neve	Az anyaegyházak száma	Összes evangelikus népesség	Melyből				A születtek száma	Melyből		Az elhaltak száma	Az esketett párok száma
			magyar	tót	német	vindus		férfi	nő		
Baranya	3	3,046	85	—	2,961	—	152	74	78	120	31
Fehér	6	3,371	2,552	819	—	—	136	71	65	99	32
Győr	14	13,370	12,298	—	1,072	—	546	280	266	407	110
Komárom	5	4,440	2,607	1803	30	—	197	108	89	170	44
Moson	1	791	581	—	210	—	34	19	15	21	18
Somogy	11	13,044	9,234	280	3,530	—	618	323	295	560	154
Sopron	19	27,794	11,194	—	16,600	—	918	479	439	653	196
Tolna	23	34,599	5,490	—	29,109	—	1345	715	630	1345	360
Vas	34	60,884	21,530	—	28,179	11,175	2172	1137	1035	1680	448
Veszprém	24	20,893	16,882	3086	925	—	883	467	416	715	190
Zala	9	5,761	4,924	—	837	—	227	114	113	207	48
Összesen	199	187,993	87,377	5988	83,453	11,175	7228	3787	3441	5977	1631

és igy az egész népességnek $46,_{48}$%-át a magyarok, $3,_{19}$%-át a tótok, $44,_{39}$%-át a németek és $5,_{94}$%-át a vindusok teszik.

Egyes megyék szerint az e vallástételt következőknek Baranyában $2,_{79}$%-juk magyar, $97,_{21}$% juk német; Fehérben pedig a magyarok, $75,_{71}$, a tótok $24,_{29}$, Győrben a magyarok $91,_{99}$, a németek $8,_{01}$, Komáromban a magyarok $58,_{69}$, a tótok $40,_{61}$, a németek $0,_{70}$, Mosonban a magyarok $73,_{58}$, a németek $26,_{42}$, Somogyban a magyarok $70,_{79}$, a tótok $2,_{14}$, a németek $27,_{07}$, Sopronban a magyarok $40,_{27}$, a németek $59,_{73}$, Tolnában a magyarok $15,_{86}$, a németek $84,_{14}$, Vasban a magyarok $35,_{36}$, a németek $46,_{28}$, a vindusok $18,_{36}$, Veszprémben a magyarok $80,_{81}$, a tótok $14,_{77}$, a németek $4,_{42}$, és végre Zalában a magyarok $85,_{47}$ s a németek $14,_{53}$%-it tesznek, ugy hogy e tekintetben legmagyarabb megyéje a superintendentiának Győr, aztán Zala és Veszprém, legtótabb Komárom, legnémetebb Baranya és Tolna, vindusok pedig csak az egy Vasban találtatnak.

A mi a nemzetségek szerinti szaporodást, halálozást és párosodást illeti, szolgáljon arra kimutatásul következő összevonás:

Nemzetiség	A népesség összege	született-tek	elhal-tak	egybekelt párok
		összege		
Magyar	87,377	3537	2777	763
Német	5,988	280	250	71
Tót	83,453	2990	2634	694
Vindus	11,175	418	316	103
összesen	187,993	7228	5977	1631

mely szerint az egész népességnek, mint fentebb mondottuk, $46,_{48}$%-ját tevő magyarajkuakra a szülötteknek $48,_{96}$, az elholtaknak $46,_{45}$, és az esketéseknek $46,_{76}$%-ja, a $3,_{19}$%-it tevő tótokra a születések $3,_{86}$, a halálozások $4,_{18}$ s az esketések $4,_{34}$%-ja, a $44,_{39}$%-it tevő németekre a születések $41,_{38}$, a halálozások $44,_{08}$ s az esketések $42,_{54}$%-ja és az $5,_{94}$%-it tevő vindusokra a születések $5,_{80}$, a halálozások $5,_{29}$ és az esketések $6,_{36}$%-tólija esik.

A népesség számához arányositván e mozgalmakat, a magyar ajkuaknál minden 100 lélekre $4_{,05}$, vagyis minden $24_{,7}$ lélekre egy uj született, minden $3_{,17}$ vagyis minden $31_{,4}$ lélekre egy halott s minden 100 lélekre $0_{,86}$, vagyis minden $114_{,5}$ lélekre 1 esketés esik;

a tótoknál minden 100 lélekre $4_{,67}$ vagyis minden $21_{,4}$ lélekre 1 uj született, minden 100 lélekre $4_{,17}$ vagyis minden 24 lélekre egy halott s minden 100 lélekre $1_{,18}$ vagyis minden $84_{,3}$ lélekre 1 esketés jön;

a németeknél minden 100 lélekre $3_{,58}$ vagyis minden $27_{,9}$ lélekre 1 ujszülött, minden 100 lélekre $3_{,15}$ vagyis minden $31_{,6}$ lélekre egy halott és minden 100 lélekre $0_{,83}$ vagyis minden $120_{,2}$ lélekre egy esketés jut;

a vindusoknál minden 100 lélekre $3_{,74}$ vagyis minden $26_{,6}$ lélekre 1 ujszülött, minden 100 lélekre $2_{,82}$ vagyis minden $35_{,3}$ lélekre 1 halott és minden 100 lélekre 1 esketés.

Az egész superintendentiában pedig közép arányul minden 100 lélekre $3_{,84}$ vagyis minden 26 lélekre 1 ujszölött, minden 100 lélekre $3_{,17}$ vagyis minden $31_{,4}$ lélekre egy halálozás és minden 100 lélekre $0_{,87}$ vagyis minden $115_{,2}$, lélekre egy esketés mutatkozik.

E szerint leginkább igyekeztek ugyan nősülni a tót atyafiak, valamint hogy szaporitani is ők igyekeztek leginkább, azonban a halálozás is köztük mutatkozik legnagyobb mérvünek; mig ugyanis az egész superintendentia halálozási átlaga a születési átlaghoz 82 : 100, addig ugyanezen mozgalom aránya a magyaroknál 78 : 100, a tótoknál 88 : 100, a németeknél 87 : 100 és a vindusoknál 75 : 100.

A mi a népességnek tényleges szaporodását illeti, az a magyaroknál minden 100 lélek után $0_{,87}$ vagyis minden 114 lélek után 1, a tótoknál 100 lélek után $0_{,50}$ azaz 200 lélek után 1, a németeknél 100 lélek után $0_{,43}$ azaz 231 lélek után 1, a vindusoknál 100 lélek után $0_{,92}$, vagyis 108 lélek után 1, és végre az összes superintendentiában minden 100 lélek után $0_{,55}$ vagyis minden 150 lélek után 1 volt.

Egyes megyék szerint legnagyobb volt a szaporodás Baranyában (5% vagyis 20 lélekre 1 ujszülött, utána jönnek: Somogy ($4_{,73}$% vagyis $21_{,1}$ lélekre 1) Komárom ($4_{,43}$% vagyis

22,5 lélekre 1), Moson (4,29% vagyis 23,3 lélekre 1), Veszprém (4,22%, azaz minden 23,6 lélekre 1), Győr (4,09% azaz 24,5 lélekre 1), Fehér (4,03, vagyis 24,8 lélekre 1), Zala (3,94%, vagyis 25,3 lélekre 1), Tolna (3,89%, vagyis 25,7 lélekre 1) és Vas (3,56% vagyis 28 lélelkre 1); legcsekélyebb volt, pedig Sopronban 3,30% vagyis minden 30,2 lélekre 1 ujszülött.

A halálozások számára nézve már Somogy (4,29% vagyis minden 23,3 lélekre egy halottal) az első; utána azonban mindjárt Baranya (3,04% vagyis 25,4 lélekre 1), erre Tolna (3,89% vagyis 25,7 lélekre 1), Komárom (3,82%, vagyis 26,1 lélekre 1), Zala (3,59%, vagyis 27,8 lélekre 1), Veszprém 3,42% vagyis 29,2 lélekre 1), Győr (3,04% vagyis 32,8 lélekre 1), Fehér (2,93% vagyis 34 lélekre 1), Vas (2,76%, vagyis 36,2 lélekre 1), Moson (2,65%, vagyis 37,6 lélekre 1) és ismét Sopronmegye (2,35% vagyis minden 42,5 lélelekre 1 halottal) jönnek.

Aránylag legtöbb esketés történt pedig Mosonban (2,27% vagyis minden 44 lélekre 1); azután jön Somogy (1,18% vagyis 84,7 lélekre 1), Tolna (1,03% vagyis 96,1 lélekre 1), Baranya (1,01% vagyis 98,2 lélekre 1), Komárom (1,%, vagyis 100 lélekre 1), Fehér (0,94% vagyis 105,3 lélekre 1), Veszprém (0,91%, vagyis 110 lélekre 1), Zala (0,83 vagyis 120 lélekre 1), Győr (0,82%, vagyis 121,5 lélekre 1), Vas (0,73% vagyis minden 136 lélekre 1), és végre itt is Sopron (0,70% vagyis minden 141,8 lélekre 1 pár esketésével.)

A halálozásoknak a születésekhez való aránya megyék szerint a következő; Baranyában a halottak száma a születtekéhez 78 : 100, Fehérben 73 : 100, Győrben 74 : 100, Komáromban 86 : 100, Mosonban 61 : 100, Somogyban 90 : 100, Sopronban 71 : 100, Tolnában 100 : 100, Vasban 77 : 100, Veszprémben 81 : 100 és Zalában 92 : 100.

A tényleges, vagyis valóságos szaporodást illetőleg Baranyamegye ágostai vallástételt követő népessége minden 100 lélek után 1,05%-val vagyis minden 95 lélek után 1, Fehér megyéé 100 lélek után 1,09, vagyis 91 lélek után 1, Győrmegyéé 100 után 1,04%-val az az 96 után 1, Komárommegyéé 100 után 0,61%-val, vagyis 164 után 1, Mosonymegyéé 100

után $1,_{64}$%-val vagyis 61 lélek után 1, Somogymegyéé 100 lélek után $0,_{44}$%, vagyis minden 225 lélek után 1, Soprony-megyéé 100 lélek után $0,_{95}$%, vagyis minden 105 lélek után 1, Tolnamegyéé egyetlenegygyel sem, Vasmegyéé minden 100 lélek után $0,_{81}$%-val, vagyis minden 123 lélek után 1, Veszprémmegyéé minden 100 lélek után $0,_{80}$%-val, vagyis minden 124 lélek után 1 és Zalamegyéé minden 100 lélek után $0,_{35}$%-val vagyis minden 288 lélek után 1 lélekkel szaporodott, mely szerint legrosszab lábon áll a szaporodás Tolna, Zala- és Somogy-, legjobb lábon ellenben Moson és Fehérmegyékben.

XVII.

NÉPESEDÉSI MOZGALMAK A HELVÉTHITVALLÁSUAK KÖZT 1861-BEN.

Összeállítva **Galgóczy Károly** *által.*

A helvét hitfelekezetüek népességi mozgalmát illetőleg csak hiányos adatokat kaphattunk kezeink közé és ilyenképen csak ezek felhasználására levén kénytelenek szoritkozni, e részbeni kimutatásaink sem lehetnek teljesek.

I. Dunamelléki egyházkerület.

Ezen egyházkerületből beérkeztek hozzánk a kecskeméti, tolnai, vértesaljai, alsó baranyai és bácsi, felső baranyai s a külső somogyi egyházmegyékre vonatkozó adatok, mig a pesti és solti egyházmegyéket illetők hiányzanak.

a) Kecskeméti egyházmegye.

Az egyház neve	a fiókegyházak száma	Összes népesség	A népesség nemzetiség szerint		Népességi mozgalmak						
					Születések			Halálozások			Esketett párok száma
			magyar	német	összesen	ebből fi	ebből nő	összesen	ebből fi	ebből nő	
Abony . . .	—	1,621	1,621	—	107	60	47	60	34	26	17
Jász-Berény .	—	1,053	1,053	—	42	26	16	36	19	17	9
Czegléd . .	—	11,000	11,000	—	473	244	229	298	163	135	80
Alsó-Dabas .	5	705	706	—	35	20	15	22	12	10	9
Gomba . .	—	1,465	1,465	—	62	36	26	37	21	16	9
Gyöngyös . .	4	516	516	—	21	11	10	19	10	9	3
K.-K.-Halas .	—	9,000	9,000	—	320	170	150	291	149	142	58
Izsák . . .	—	1,500	1,500	—	80	49	31	37	21	16	32
Sz.-M.-Káta .	5	1,376	1,376	—	71	32	39	56	25	31	28
Ó-Kécske . .	—	1,876	1,876	—	115	55	60	107	50	57	17
Kecskemét .	—	12,580	12,580	—	514	264	250	309	153	156	68
Jász-Kisér .	—	4,674	4,674	—	141	66	75	79	42	37	50
Nagy-Kőrös .	—	17,000	17,000	—	567	315	252	420	225	195	115
Vadkert . .	5	1,070	220	850	50	28	22	21	10	11	13
Tisza-Várkony	—	500	500	—	32	16	16	15	9	6	6
Tisza-Vezseny	—	1,292	1,292	—	61	36	25	37	21	16	13
16 anyaegyház	19	67,229	66,379	850	2691	1428	1263	1844	964	880	527

Hiányzanak az egyházmegyéből Tószeg és Pánd anyagyházak adatai.

b) Tolnai egyházmegye.

Az anyaegyház neve	A fiókegyházak száma	Összes népesség	A népesség nemzetiség szerint		Népességi mozgalmak						
					Születések			Halálozások			Eskettett párok
			magyar	német	összege	ebből fi	ebből nő	összege	ebből fi	ebből nő	
Bata . . .	—	500	500	—	29	15	14	14	10	4	2
Bölcske . .	1	2,551	2,551	—	104	63	41	77	41	36	30
Czecze . . .	3	1,606	1,606	—	90	41	49	86	40	46	12
Decs . . .	—	2.200	2,200	—	46	28	18	32	21	11	12
Nagy-Dorogh .	7	2,540	2,540	—	82	55	27	70	33	37	16
Fadd . . .	2	1,522	1,522	—	51	28	23	43	20	23	7
Gerjen . . .	—	1,306	1,306	—	38	17	21	23	12	11	7
Magyar-Hidas .	2	905	325	580	34	21	13	30	15	15	21
Kölesd . .	1	1,175	1,175	—	44	21	23	49	24	25	9
Madocsa . .	—	1,983	1,983	—	68	37	31	41	25	16	23
Medina . . .	2	856	856	—	49	32	17	36	22	14	13
Morágy . . .	2	1,535	—	1535	68	30	38	48	27	21	15
Nagy-Pál . .	—	261	261	—	6	4	2	8	3	5	6
Alsó-Nyék . .	—	880	880	—	31	15	16	24	15	9	9
Öcsény . . .	—	2,069	2,069	—	43	25	18	41	24	17	4
Pécsvárad . .	—	800	800	—	18	9	9	19	10	9	3
Also-Pilis . .	—	521	521	—	6	3	3	3	2	1	3
Szegszárd . .	—	1,700	1,700	—	62	32	30	82	43	39	13
Duna-Szent-György . .	—	1,969	1,999	—	97	58	39	75	41	34	17
Várallja . .	1	850	850	—	25	13	12	27	12	15	10
Várkony . .	—	610	610	—	11	7	4	19	11	8	7
összesen 21 : anyaegyház	21	28,339	26,224	2115	1002	554	448	847	451	396	239

Hiányzik pedig Duna-Földvár, Kajdacs és Paks kimutatása.

c) Vértesaljai egyházmegye.

Az anyaegyház neve	A filókegyházak száma	Összes népesség	A népesség nemzetiség szerint	Népességi mozgalmak						
				Születések			Halálozások			Esketett párok
				összege	ebből		összege	ebből		
			magyar		fi	nő		fi	nő	
Acsa	—	366	366	8	1	7	3	2	1	4
Lovas-Berény . .	—	1,650	1,650	56	28	28	41	23	18	8
Bicske	—	2,420	2,420	97	45	52	47	17	35	11
Csákvár . . .	2	2,092	2,092	96	54	42	64	29	35	21
Al-Csuth . . .	6	827	827	30	19	11	19	13	6	8
Doboz	1	392	392	17	13	4	15	9	6	6
Gyuró-Kuldó . .	1	578	578	25	13	12	8	4	4	2
Mány	1	1,590	1,590	53	28	25	48	24	24	11
Pákozd	2	1,228	1,228	44	30	14	44	31	13	14
Pátka	3	1,497	1,497	61	40	21	26	14	12	5
Páty	—	1,923	1,923	76	39	37	44	22	22	14
Sárkeresztur . .	4	2,128	2,128	99	57	42	70	43	27	14
Seregélyes . . .	—	905	905	33	16	17	21	9	12	14
Kajászó-Szentpéter	—	545	545	22	14	8	16	12	4	3
Szikoró	1	1,146	1,146	39	24	15	33	16	17	10
Tabajd	1	675	675	23	10	13	19	9	10	11
Tinnye	—	1,380	1,380	41	17	24	34	21	13	5
Tök	—	617	617	28	14	14	22	13	9	7
Vaál	2	851	851	40	19	21	13	7	6	5
Velencze . . .	1	738	738	22	11	11	21	9	12	9
Vereb	4	1,714	1,714	135	58	77	104	42	62	20
összesen 21 anyaegyház	29	25,262	25,262	1045	550	495	712	369	343	202

Hiányoznak ellenben az adatok Aba, Baracska, Bia, Bodmér, Csabdi, Etyek, Gárdony, Iváncsa, Nyék, Sárbogárd és Zámoly, tehát összesen tizenegy anyaegyházból.

d) Külső-somogyi egyházmegye.

Az anyaegyház neve	A fiókegyházak száma	Összs népes-ség	A népesség nemzetiség szerint		Népességi mozgalmak						
					Születések			Halálozá-sok			Esketett párok
			magyar	német	összege	ebből fi	ebből nő	összege	ebből fi	ebből nő	
Ádánd . . .	—	710	710	—	21	10	11	16	7	9	7
Bálványos . .	—	825	825	—	33	16	17	43	21	23	5
Nagy-Berény .	—	253	253	—	11	6	5	10	4	6	3
Büsü . . .	—	418	418	—	19	12	7	13	8	5	3
Csepel . . .	3	1,239	1,139	—	53	29	24	51	25	26	16
Endréd . . .	2	480	480	—	20	8	12	23	9	14	3
Gyönk . . .	—	1,200	300	900	50	25	25	38	21	17	18
Iregh . . .	5	1,309	1,309	—	47	28	19	47	28	19	9
Juth	1	325	325	—	19	14	5	10	8	2	3
Kiliti . . .	4	909	909	—	28	13	15	26	15	11	9
Kőröshegy . .	1	836	836	—	34	17	17	30	14	16	9
Lápafő . . .	1	277	270	7	14	8	6	18	10	8	1
Látrány . . .	5	663	663	—	31	21	10	27	15	12	11
Miszla . . .	—	820	820	—	31	17	14	27	15	12	7
Mocsolád . .	—	365	365	—	43	21	22	27	13	14	5
Nágocs . . .	—	337	337	—	16	12	4	6	3	3	1
Felső-Nyék . .	1	896	896	—	36	23	13	47	26	21	3
Őszöd . . .	2	686	686	—	28	10	18	20	10	10	9
Ságvár . . .	1	864	864	—	26	14	12	43	23	20	12
Som	1	584	584	—	20	14	6	38	18	20	—
Nagy-Székely .	2	2,535	427	2108	106	54	52	102	50	52	15
Nagy-Szokoly .	3	1,431	1,431	—	31	24	7	57	28	29	6
Szólád . . .	—	588	588	—	25	17	8	25	12	13	4
Tengőd . . .	1	871	871	—	19	9	10	21	10	11	3
összesen: 24 anyaegyház	36	19,421	16,406	3015	761	422	339	765	392	373	162

Hiányzanak ez egyházmegyéből Bábony, Kapoly, Kazsok és Túr anyaegyházak adatai.

e) Alsó-Baranyai és bácsi egyházmegye.

Az anyaegyház neve	A fiókegyházak száma	Összes népesség	A népesség nemzetiség szerint			Népességi mozgalmak						
						Születések			Halálozások			Esketett párok
			magyar	német	szerb	összege	ebből fi	ebből nő	összege	ebből fi	ebből nő	
Cservenka .	—	1,469	—	1469	—	71	44	27	35	19	16	6
Feketehegy .	—	3,130	2,780	350	—	168	87	81	119	59	60	35
Haraszti .	—	736	736	—	—	20	9	11	23	13	10	3
Karancs . .	—	88	88	—	—	19	11	8	19	8	11	3
Keő . . .	—	384	384	—	—	10	4	6	13	7	6	2
Kopács . .	—	1,185	1,185	—	—	28	19	9	30	16	14	4
Kórógy . .	—	2.010	1,221	—	789	61	35	26	67	37	30	17
Kölked . .	1	879	879	—	—	26	16	10	24	14	10	3
Omoravicza .	—	5,090	5,090	—	—	211	116	95	175	100	75	41
Pacsér . .	-	3,000	3,000	—	—	120	57	63	85	40	45	31
Piros . .	—	1,232	1,232	—	—	69	30	39	41	18	23	18
Magyar-Rétfalu . .	1	803	803	—	—	28	15	13	14	8	6	6
Sepse . .	—	720	720	—	—	9	6	3	18	9	9	1
Uj-Góvé . .	1	1,104	—	1104	—	68	33	35	58	37	21	12
Szent-László	—	788	788	—	—	27	16	11	15	11	4	2
Ó-Szivacz .	—	1,245	—	1245	—	56	27	29	35	18	17	12
Uj-Szivacz .	—	2,437	—	2437	—	129	72	57	70	36	34	19
Herczeg-Szőllős .	1	671	671	—	—	14	6	8	17	12	5	1
Ujvidék . .	—	1,530	1,530	—	—	86	46	40	69	35	34	13
Vörösmart .	—	992	992	—	—	26	13	13	20	14	6	1
Összesen: 20 anyaegyház	4	29,493	22,099	6605	789	1246	662	584	947	511	436	231

Nem érkeztek be hozzánk adatok: Babarcz, Baja, Bélye, Darócz, Csúza, Laskó, Mohács, Torzsa és Uj-Verbász anyaegyházakból.

f) Felső-baranyai egyházmegye.

Az anyaegyház neve	A fiókegyházak száma	Összes népesség.	A népesség nemzetiség szerint	Népességi mozgalmak						
				Születések			Halálozások			Esketett párok
			magyar	összege	ebből fi	ebből nő	összege	ebből fi	ebből nő	
Aderjás	—	225	225	7	4	3	9	5	4	2
Beczefa	1	342	342	13	6	7	14	6	8	2
Belvárd	—	368	368	12	10	2	15	10	5	2
Biste	—	461	461	20	14	6	21	12	9	3
Bogdása	1	738	738	10	5	5	16	7	9	2
Botyka	1	700	700	12	8	4	25	15	10	—
Büdösfa	—	620	620	10	4	6	16	9	7	4
Csarnóta . . .	—	230	230	5	—	5	4	2	2	6
Csehi	—	368	368	16	6	10	15	8	7	—
Csepel	—	440	440	18	10	8	13	6	7	—
Czun	1	388	388	10	4	6	8	6	2	2
Dancsháza . . .	—	480	480	13	8	5	12	5	7	1
Gáré	—	170	170	10	3	7	2	—	2	1
Gordisa	—	444	444	6	4	2	10	5	5	1
Haraszti	—	490	490	8	5	3	10	9	1	1
Harkány	—	414	414	15	10	5	14	7	7	1
Kis-Harsány . . .	—	610	610	6	2	4	4	3	1	6
Nagy-Harsány . .	—	1,200	1,200	17	6	11	22	10	12	2
Hídvég	—	401	401	11	6	5	14	8	6	3
Hirics	1	817	817	17	12	5	15	9	6	16
Ipacsfa	—	385	385	13	7	6	12	8	4	5
Iványi	—	503	503	10	7	3	15	8	7	—
Kakics	1	685	985	25	13	12	29	15	14	2
Katádfa	—	344	344	9	4	5	10	8	2	—
Kémes	1	709	709	23	8	15	35	16	19	2
Kórós	—	470	470	19	10	9	10	6	4	5
Kovácshida . . .	—	328	328	10	5	5	10	3	7	2
Maty	—	637	637	30	16	14	24	9	15	3
Nagyfalu	2	1,064	1,064	23	14	14	35	20	15	8
Okorág	1	479	479	14	6	8	18	7	11	2

Az anyaegyház neve	A fiókegyházak száma	Összes népesség.	A népesség nemzetiség szerint	Népességi mozgalmak						
				Születések			Halálozások			Esketett párok
			magyar	összege	ebből fi	ebből nő	összege	ebből fi	ebből nő	
Óld	—	507	507	10	2	8	20	11	9	1
Dráva-Palkonya .	—	610	610	15	6	9	18	9	9	5
Magyar Peterd . .	—	350	350	10	3	7	12	4	8	9
Nagy-Peterd . . .	—	404	404	8	4	4	14	9	5	2
Piskó	1	698	598	20	5	15	25	7	18	9
Rád	—	526	526	16	7	9	11	5	6	—
Rónádfa	—	292	292	9	2	7	9	5	4	1
Sámod	—	292	292	7	7	—	14	5	9	2
Selye	—	741	741	12	2	10	20	11	9	7
Siklós	—	1,090	1,090	25	12	13	36	18	18	1
Dráva-Szabolcs . .	—	418	418	7	3	4	10	5	5	2
Száva	1	325	325	16	8	8	27	13	14	3
Szent-Erzsébet . .	1	352	352	7	5	2	7	3	4	1
Szerdahely . . .	1	360	360	5	4	1	8	5	3	6
Terehegy	—	487	487	20	11	9	22	12	10	—
Kis-Tótfalu . . .	—	282	282	10	2	8	12	8	4	4
Nagy Tótfalu . .	—	576	576	14	5	9	15	6	9	3
Turony	—	324	324	10	4	6	6	2	4	3
Vaiszló	—	942	942	23	13	10	39	15	24	6
Nagy-Vári	1	509	509	11	6	5	21	7	14	5
Vejti	—	355	355	8	3	5	18	6	12	1
Viszló	—	603	603	10	3	7	34	21	13	5
összesen : 52 anyaegyház	16	26,553	26.553	690	334	356	855	429	426	160

Következő 12 anyaegyház ellenben, ugymint: Besencz, Drávafok, Gyüd, Kis-Csány-Ostró, Luzsok, Nagy-Deséred, Márfa, Mindszent, Szaporcza, Gós-Vertike és Zaláta, nem küldvén be szükséges adataikat, jelen kimutatásba fel nem vétethettek.

Az illyenképen részletesen kimutatott hat egyházmegye együttes összeállitására szolgáljon a következő táblázat.

Az egyházmegye neve	Száma az anyaegyházaknak	Száma a fiókegyházaknak	Összes népesség	A népesség nemzetiség szerint magyar	A népesség nemzetiség szerint német	A népesség nemzetiség szerint szerb	Népességi mozgalmak Születések összege	Születések ebből fi	Születések ebből nő	Halálozások összege	Halálozások ebből fi	Halálozások ebből nő	Eskettett párok
Kecskeméti	16	19	67,229	66,379	850	—	2691	1428	1263	1844	964	880	527
Tornai	21	21	28,339	26,224	2,115	—	1002	554	448	847	451	396	239
Vértesaljai	21	29	25,262	25,262	—	—	1045	550	495	712	369	343	202
Külső-Somogyi . . .	24	36	19,421	16,406	3,015	—	761	422	339	765	392	373	162
Alsó-Baranyai s bácsi .	20	4	29,493	22,099	6,605	789	1246	662	584	947	511	436	231
Felső-baranyai . . .	52	16	26,553	26,543	—	—	690	334	356	855	429	426	160
Összesen	154	125	196,297	182,923	12,585	789	7435	3950	3485	5970	3116	2854	1521

A mi már az egyházmegyék népességi mozgalmainak a népesség összegéhez arányát illetí, e tekintetben:

a) a kecskeméti egyházmegyében az ujszülöttek a népességnek 4 száztóliját (vagyis minden lélekre egy ujszülött), a halálozások $2,_{74}$%-ját (vagyis minden $36,_{4}$ lé-

lekre 1 halott) s az esketések $0,_{78}$%-ját (vagyis minden $127,_5$ lélekre egy esketés) teszik, a tényleges szaporodás pedig $1,_{26}$%, vagyis minden $79,_3$ lélekre 1 szaporodás; nemre nézve a finem aránya a nőnemhez a születéseknél 100 : 88, a halálozásoknál 100 : 91, s a tényleges szaporodásnál 100 : 82;

b) a tolnai egyházmegyében az ujszülöttek 3_{93},%-it vagyis minden $28,_3$ lélekre 1-et, a halálozások $2,_{98}$% vagyis $33,_4$ lélekre 1-et, az esketések $0,_{84}$%-it vagyis minden $118,_5$ lélekre 1-et tesznek, a tényleges szaporodás pedig $0,_{54}$% vagyis minden $182,_8$ lélekre 1; nemi különbség tekintetében a finem aránya a nőnemhez születéseknél 100 : 81; halálozásoknál 100 : 88 s a tényleges szaporodásnál 100 : 50;

c) a vértesaljai egyházmegye ujszülöttei $4,_{13}$%-ját (vagyis 24 lélekre 1 ujszülött), halálesetei $2,_{80}$%-ját (vagyis minden $35,_5$ lélek közöl 1 halott) s esketései $0,_{80}$%-ját (vagyis minden 125 lélekre egy esketett pár), tényleges szaporodása pedig $1,_{31}$%-ját (vagyis $75,_8$ lélekre 1 népesség-növekedés, teszik az összes népességnek, mely mozgalmaknál a finem aránya a nőnemhez a születéseknél 100 : 90, halálozásoknál 100 : 93, a tényleges szaporodásnál pedig 100 : 84;

d) a külső-somogyi egyházmegyében születtek $3,_{92}$%-ra (vagyis $25,_7$ lélekre 1 ujszülött); az elhaltak $3,_{93}$%-ra ($25,_4$ lélekre 1 halott) az esketett párok $0,_{83}$%-ra (vagyis 120 lélekre 1 esketett pár) mennek, a tényleges fogyás pedig összesen 4 lélek; a finem aránya a nőnemhez a születésekben 100 : 80, a halálozásokban pedig 100 : 95;

e) az alsó-baranyai és bácsi egyházmegyében előforduló születések $4,_{22}$%-jét, vagyis $23,_6$ lelekre 1 születést, a halálozások $3,_{21}$%-it vagyis $31,_1$ lélekre 1-et, az esketések $0,_{77}$%-it, vagyis $127,_6$ lélekre 1-et tesznek, a szaporodás pedig $1._{01}$%-re, vagyis $98,_7$ léleknél 1-re megy; a finemnek a nőnemhez való aránya a születéseknél 100 : 88, a halálozásoknál 100 : 85, a szaporodásnál pedig 100 : 98;

f) felsőbaranyai egyházmegye, az ezen esperességben születtek $2,_{59}$%-it., vagyis $38,_4$ lélekre 1-et, az elhaltak $3,_{22}$%-it, tehát 31 lélekre 1-et, az esketett párok pedig $0,_{60}$%-it, azaz 166 lélekre 1-et tesznek, a szenvedett

apadás ellenben $0,_{62}$ %-it vagyis $160,_{9}$ léleknél 1-re megy; a fi- és nőnemek egymáshozi aránya a születéseknél 100 : 103, a halálozásoknál 100 : 99, s az apadásnál 100 : 73; végre a tárgyalt egész egyházkerületben a születtek $3,_{97}$ %-ját, vagyis $26,_{4}$ lélekre 1-et, a meghaltak $3,_{04}$ %ját, avagy $34,_{5}$ lélekre 1-et, az esketések $0,_{77}$ %-ját, azaz 129 lélekre 1-et és végre a szaporodás $0,_{74}$ %-ját, tehát 134 lélekre 1-et teszik az összes népességnek, — mig a finemnek a nőhez való aránya, illetőleg előbbi viszonya az utóbbihoz a születéseknél 100 : 88, a halálozásoknál 100 : 91 és a szaporodásnál végre 100 : 75.

Ezen arányositások szerint legtöbb születés történt ugyan az alsó-baranyai és bácsi egyházmegyében, azonban itt a halálozás is több lévén, legnagyobb tényleges szaporodást a vértesaljai esperesség mutathat fel. Igy van a dolog a halálozással is, mert noha e tekintetben a külső somogyi egyházmegyében volna a legnagyobb halandósági arány, mindazáltal a tényleges apadás mégis a felső-baranyai egyházmegyében legnagyobb.

Nemi tekintetben általában a finem a tulnyomó s csupán az egy felső-baranyai egyházmegyében szárnyaltatik tul, itt is csak a születés-esetekben, a nőnem által, mig a többi megyékben többé- kevésbé felette áll az utóbbinak.

Különös megjegyzést érdemel még az is, hogy mig a finem a születési esetekben sokkal erősebb, addig a halálozásoknál ez erejéből sokat engednie kell, ugy hogy itt már majdnem a nőnem veszi át a vezetést el annyira, hogy mig a finembeli halálozások aránya az ugyane nembeli születésekhez 78 : 100, addig a nőnembélieké 82 : 100, vagyis minden 100 fiszülöttre csak 79 fihalott, ellenben minden 100 nőszülöttre már 82 nőhalott esik.

II. Tiszántuli egyházkerület.

Ezen egyházkerületnek tizenhárom egyházmegyéiből csak négyet u. m. a nagybányai, békésbánsági, felső-szabolcsi és nagyszalontai egyházmegyéket vehetjük fel jelen tárgyalásunkba, mig a többi kilenczet, nevezetesen: a beregi, bihari, debreczeni, érmelléki, heves- és nagy kunsági, nagykárolyi

máramaros-ugocsai, alsó-szabolcsi s hajdukerületi és a szatmári egyházmegyék adatai be nem érkezvén, ezeket kénytelenek vagyunk máskorra halasztani.

Ha helyes azon szokás, mely honunkban a helvét hitfelekezetüeket a magyar nemzetiség tulnyomósága miatt „magyar hitü"-eknek nevezi el, ugy különösen kell annak állani ez egyházkerületet illetőleg; mert mig az előbbi egyházkerületben is mintegy 7%-ira megy az idegen ajkuak száma, addig ezek jelen kerületben egy, száztóliakban ki sem fejezhető töredéket képeznek.

Ezeket előrebocsátván, lássuk részleteikben az egyes egyházmegyéket.

a) Nagy-Bányai egyházmegye.

Az anyaegyház neve	A fiókegyházak száma	Összes népesség.	A népesség nemzetiség szerint		Népességi mozgalmak						
					Születések			Halálozások			Eskettett párok
			magyar	tót	összege	ebből fi	ebből nő	összege	ebből fi	ebből nő	
Adorján	—	263	263	—	15	8	7	8	4	4	7
Amacz	—	275	275	—	4	2	2	4	4	—	2
Apa	3	673	673	—	36	17	19	12	5	7	12
D.-Apáti	—	156	156	—	4	—	4	3	1	2	3
Felső-Bánya	5	1,382	1,382	—	46	30	16	29	17	12	10
Nagy-Bánya	3	1,537	1,537	—	54	29	25	37	18	19	24
Batiz-Vasvári	—	248	248	—	16	15	5	16	3	13	10
Száraz-Berek	—	430	430	—	31	20	11	17	11	6	12
Tiszta-Berek	—	280	280	—	13	6	7	17	9	8	5
Berend	—	204	204	—	8	2	6	12	9	3	2
Egri	—	602	602	—	23	11	12	20	10	10	12
Garbolcz	—	195	195	—	9	5	4	3	2	1	2
Hirip	—	400	400	—	9	8	1	12	7	5	2
Kis-Hodos	—	288	288	—	13	3	10	9	4	5	1
Nagy-Hodos	—	222	222	—	11	2	9	10	6	4	3

Az anyaegyház neve	A fiókegyházak száma	Összs népes-ség	A népesség nemzetiség szerint		Népességi mozgalmak						
					Születések			Halálozások			Esketett párok
			magyar	tót	összege	ebből fi	ebből nő	összege	ebből fi	ebből nő	
Homek	—	252	252	—	12	6	6	12	6	6	3
Kis-Kolcs . . .	—	396	396	—	26	14	12	11	4	7	8
Nagy-Kolcs . .	—	280	280	—	27	11	16	24	11	13	9
Szamos-Kórod .	—	240	240	—	9	6	3	9	5	4	2
Krassó	1	850	850	—	35	17	18	26	12	14	7
Lázári	—	276	276	—	17	9	8	11	6	5	1
Magosliget . . .	—	253	253	—	16	6	10	10	8	2	7
Aranyos Megyes .	2	318	318	—	14	6	8	8	3	5	7
Méhtelek . . .	—	300	300	—	18	8	10	17	6	11	3
Mikola	—	860	860	—	49	23	26	35	19	16	9
Misztótfalu . . .	3	366	366	—	11	6	5	8	4	4	4
Ombód	1	599	599	—	36	24	12	35	16	19	8
Kis-Palád . . .	—	900	900	—	38	21	17	25	14	11	10
Nagy-Palád . .	—	937	937	—	30	16	14	19	7	12	15
Patóháza . . .	1	368	368	—	16	8	8	7	4	3	2
Kis-Peleske . .	—	310	310	—	12	4	8	8	5	3	1
Pettyin	—	175	175	—	11	9	2	9	7	2	5
Kőszeg-Remete .	4	484	484	—	24	11	13	15	5	10	4
Rozsály	—	95	95	—	5	2	3	—	—	—	—
Sárköz	—	312	312	—	12	6	6	8	4	4	2
Szatmárhegy . .	3	1,594	1,594	—	83	40	43	77	33	44	19
Szent-Márton . .	1	224	224	—	13	7	6	9	4	5	1
Udvari	—	302	302	—	14	9	5	10	5	5	2
Uszka	—	362	362	—	12	5	7	15	10	5	2
Sárköz-Ujlak . .	—	189	183	6	8	4	4	10	6	4	1
Avas-Ujváros . .	—	1,021	1,021	—	46	23	23	38	18	20	9
Józsefháza . . .	—	236	236	—	14	8	6	6	6	—	1
Avas-Vámfalva .	2	522	522	—	24	8	16	12	8	5	4
Szinyér-Váralja .	4	890	890	—	34	13	21	18	8	10	9
összesen: 44 anyaegyház	33	21,066	21,060	6	958	484	471	701	353	348	262

b) Békés-Bánsági egyházmegye.

Az anyaegyház neve	A főegyházak száma	Összes népesség	A népesség nemzetiség szerint			Népességi mozgalmak						
						Születések			Halálozások			Esketett párok
			magyar	német	cseh	összege	ebből fi	ebből nő	összege	ebből fi	ebből nő	
Battonya .	1	774	774	—	—	69	31	38	74	31	43	7
Bánfalva .	1	1,128	1,128	—	—	55	18	37	17	7	10	4
Békés . .	—	18,048	18,048	—	—	804	415	389	695	335	360	147
Mező-Berény	—	2,492	2,492	—	—	117	60	57	60	33	27	27
Debeljácsa .	2	3,499	3,272	30	197	236	117	119	164	92	72	76
Doboz . .	—	2,950	2,950	—	—	123	68	55	69	35	34	28
Füzes-Gyarmat . .	—	4,960	4,960	—	—	197	92	105	169	84	85	62
Gyoma . .	—	7,780	7,780	—	—	334	181	153	234	106	128	83
Gyula . .	1	4,537	4,537	—	—	246	126	120	232	127	105	46
Magy.-Ittebe	1	2,585	2,585	—	—	137	79	58	181	99	82	15
Klopódia .	2	460	25	112	323	28	11	17	40	26	14	8
Kovácsháza.	—	628	628	—	—	56	33	23	48	29	19	9
Kör.-Ladány	—	4,027	4,027	—	—	180	89	91	89	41	48	49
Makó . .	—	13,797	13,797	—	—	611	321	290	365	165	200	67
Majlát . .	—	721	721	—	—	37	18	19	33	17	16	9
Öcsöd . .	—	6,076	6,076	—	—	283	153	130	183	89	94	64
Orosháza .	—	252	252	—	—	17	8	9	7	6	1	4
Rittberg . .	2	2,371	2,371	—	—	98	56	42	95	45	50	32
Mező-Sámson . .	—	628	628	—	—	60	30	30	54	23	31	8
Szeged . .	—	361	361	—	—	23	11	12	18	11	7	4
Szeghalom .	—	6,170	6,170	—	—	223	107	116	166	91	75	51
Szentes . .	—	16,760	16,760	—	—	1067	598	469	648	331	317	243
Szt.-András .	—	1,290	1,290	—	—	52	24	28	62	27	35	6
Szkulia . .	1	510	510	—	—	28	11	17	52	30	22	7
Korös-Tarcsa . .	—	4,429	4,429	—	—	181	88	93	86	44	42	27
Temesvár .	8	647	647	—	—	45	22	22	68	46	22	16
Gyula-Vári .	—	2,036	2,036	—	—	114	64	50	96	47	49	21
H.-M.-Vásárhely . .	—	28,819	28,819	—	—	1230	629	601	728	351	377	265
Vésztő . .	—	5,534	5,534	—	—	202	111	91	138	59	79	76
összesen: 29 anyaegyház	19	144,264	143,602	142	520	6853	3572	3281	4871	2427	2444	1452

c) Nagy-Szalontai egyházmegye.

Az anyaegyház neve	A fiókegyházak száma	Összes népesség	A népesség nemzetiség szerint		Népességi mozgalmak						
					Születések			Halálozások			Esketett párok
			magyar	német	összege	ebből fi	ebből nő	összege	ebből fi	ebből nő	
Ágya . .	—	1,400	1,400	—	51	27	24	64	29	35	13
Ant . . .	—	1,075	1,075	—	35	16	19	47	23	24	4
K.-Apáti .	1	682	682	—	34	11	23	20	8	12	9
Arad . .	3	2,083	2,083	—	91	45	46	68	32	36	33
Árpád . .	1	1,246	1,246	—	61	31	30	57	23	34	21
Baj . . .	1	847	847	—	41	16	25	50	17	33	8
Belényes .	—	540	540	—	27	16	11	24	15	9	13
Bereg - Bö-szörmény .	1	2,868	2,868	—	120	65	55	73	40	33	22
Erdőhegy .	4	1,352	1,352	—	56	30	26	51	28	23	4
Fencs . .	—	897	897	—	44	24	20	48	18	30	7
Geszt . .	2	1,412	1,412	—	47	28	19	30	17	13	7
Köte-Gyán .	—	1,753	1,753	—	89	50	39	59	35	24	15
Mező-Gyán .	1	1,650	1,650	—	67	29	38	36	16	20	18
Gyanta . .	4	1,777	1,777	—	80	42	38	76	36	40	17
Fekete-Gyar-mat . .	3	1,410	1,410	—	58	33	25	52	28	24	8
Gyorok .	6	261	261	—	19	9	10	17	11	6	1
Nagy - Har-sány . .	3	1,119	1,119	—	42	24	18	48	21	27	12
Magyar - Ho-morog . .	5	754	754	—	38	17	21	14	8	6	6
Sár - Keresz-tur . .	10	1,050	1,050	—	43	21	22	28	11	17	11
Komádi . .	—	2,978	2,978	—	123	61	62	71	38	33	35
Okány . .	—	2,244	2,244	—	91	45	46	62	25	37	15
Pankota . .	—	342	342	—	47	30	17	51	28	23	7
Kis-Pereg .	—	1,759	1,759	—	84	36	48	43	22	21	9
Remete . .	—	667	667	—	39	19	20	30	15	15	5
Sarkad . .	1	6,230	6,23[illegible]	—	290	147	143	207	101	106	51
Mező-Sas .	—	1,357	1,357	—	45	23	22	33	16	17	17
Boros - Sebes	—	353	353	—	22	14	8	32	19	13	3
Sonkolyos .	1	497	497	—	24	10	14	24	14	10	3
Szakál . .	—	170	170	—	11	6	5	6	2	4	1
Nagy - Sza-lonta . .	—	8,966	8,966	—	395	194	201	326	185	141	81

Az anyaegyház neve	A fiókegyházak száma	Összes népesség	A népesség nemzetiség szerint		Népességi mozgalmak						
					Születések			Halálozások			Esketett párok
			magyar	német	összesen	ebből fi	ebből nő	összesen	ebből fi	ebből nő	
Szemlak . .	—	350	—	350	19	17	2	14	7	7	4
Szentleányfalva . .	—	655	654	—	35	20	15	38	20	18	2
Tamásda .	1	461	461	—	11	7	14	20	11	9	4
Tárkány .	1	1,074	1,074	—	49	19	30	36	21	15	11
Tenke . .	—	1,594	1,594	—	70	33	37	70	39	31	18
Felső-Tóth .	3	274	274	—	13	6	7	12	7	5	—
Ugra . .	—	1,441	1,441	—	75	42	33	40	19	21	18
Belényes-Ujlak . .	—	690	690	—	37	24	13	24	14	10	2
Bél Zerind .	—	600	600	—	24	13	11	18	7	11	5
Nagy-Zerind	—	1,919	1,919	—	71	33	38	82	39	43	14
Zsadány .	—	1,668	1,668	—	48	21	27	31	16	15	32
Vadász . .	—	1,410	1,410	—	70	36	34	75	37	38	16
összesen: 42 anyaegyház	52	61,875	61,525	350	2746	1390	1356	2207	1118	1089	582

d) Felső-Szabolcsi egyházmegye.

Az anyaegyház neve	A fiókegyházak száma	Összes népesség	A népesség nemzetiség szerint	Népességi mozgalmak						
				Születések			Halálozások			Esketett párok
			magyar	összege	ebből fi	ebből nő	összege	ebből fi	ebből nő	
Anarcs . . .	—	377	377	26	15	11	33	14	19	4
Bács-Aranyos .	—	235	235	8	3	5	8	3	5	5
Ajak	—	108	108	8	7	1	3	2	1	—
Báka	—	603	603	30	13	17	30	15	15	7
Balkány . . .	—	2,050	2,050	112	48	64	67	35	32	16
Balsa	—	358	358	13	7	6	7	6	1	8
Nyir-Bátor . .	1	2,333	2,333	115	58	57	92	47	45	21
Benk	—	347	347	16	9	7	9	4	5	3
Berkesz . . .	—	497	497	24	11	13	25	11	14	2
Berczel . . .	—	1,023	1,023	46	23	23	30	15	15	8

Az anyaegyház neve	A filékegyházak száma	Összes népesség	A népesség nemzetiség szerint	Népességi mozgalmak						
				Születések			Halálozások			Eskettett párok
			magyar	összege	ebből fi	ebből nő	összege	ebből fi	ebből nő	
Besenyőd . . .	2	575	575	34	18	16	30	18	12	6
Beszterecz . .	—	265	265	13	9	4	6	5	1	2
Bezdéd . . .	—	701	701	49	28	21	16	7	9	3
Bogát	—	1,900	1,900	89	51	38	49	21	28	25
Bogdány . . .	—	675	675	48	24	21	30	15	15	15
Buj	—	504	504	28	20	8	19	9	10	4
Demecser . . .	—	634	634	40	21	19	13	7	6	9
Dombrád . . .	1	1,605	1,605	84	43	41	37	17	20	24
Döge	—	707	707	59	34	25	25	12	13	8
Encsencs . . .	1	832	832	52	28	24	25	15	10	10
Eperjeske . .	—	500	500	24	8	16	13	3	10	6
Ó-Fejértó . . .	—	472	472	27	15	12	23	12	11	8
Uj-Fejértó . .	—	3,500	3,500	109	56	53	101	57	44	25
Gáva	—	754	754	37	17	20	18	11	7	5
Gégény . . .	—	435	435	26	15	11	11	9	2	4
Gelse	—	410	410	16	10	6	13	6	7	2
Gemzse . . .	—	420	420	31	19	12	20	10	10	3
Geszteréd . .	1	366	366	13	7	6	8	5	3	4
Gyulaháza . .	—	760	760	39	22	17	22	11	11	3
Győröcske . .	—	84	84	5	2	3	1	—	1	1
Gyüre	—	694	694	29	15	14	30	12	18	4
Nagy-Haláp . .	—	1,265	1,265	68	30	38	24	11	13	20
Ibrány . . .	—	1,315	1,315	101	54	47	65	30	35	20
Ibrony	—	539	539	47	23	24	20	8	12	3
Nagy-Kálló . .	—	3,460	3,460	133	75	58	90	50	40	40
Konyár . . .	—	506	506	30	16	14	11	5	6	12
Kárász . . .	—	236	236	16	6	10	10	6	4	2
Kék	—	600	600	33	16	17	14	5	9	3
Kemecse . . .	—	1,442	1,442	78	46	32	53	28	25	31
Cs.-Kenéz . .	—	344	344	24	15	9	8	5	3	1
Kotaj	—	459	459	31	14	17	20	10	10	7
Keres	—	197	197	8	4	4	2	—	2	2
Komoró . . .	—	367	367	34	15	19	12	7	5	2
Laskod . . .	—	339	339	9	6	3	5	5	—	3
Kis-Léta . . .	2	562	562	34	21	13	16	4	12	7
Lóránthaza . .	1	475	475	26	14	12	25	16	9	3
Petri-Lövő . .	—	222	222	19	11	8	5	3	2	2

Az anyaegyház neve	A fiókegyházak száma	Összes népesség.	A népesség nemzetiség szerint	Népességi mozgalmak						
				Születések			Halálozások			Esketett párok
				összege	ebből		összege	ebből		
			magyar		fi	nő		fi	nő	
Vas-Megyer . .	—	551	551	33	20	13	16	10	6	5
Mihályldi . . .	2	951	951	39	23	16	23	11	12	9
Nyiregyháza . .	—	810	810	39	23	16	40	21	19	7
Oross	—	450	450	21	10	11	17	6	11	3
Őr	—	608	608	32	18	14	28	14	14	6
Paszab . . .	—	509	509	28	16	12	15	9	6	6
Pátroha . . .	—	1,330	1,330	68	36	32	29	15	14	15
Pazony . . .	—	608	608	41	20	21	18	10	8	10
Petneháza . .	—	332	332	21	13	8	10	6	4	5
Lövő-Petri . .	—	336	336	22	14	8	11	6	5	2
Piricse . . .	1	363	363	32	15	17	26	12	14	2
Rád	—	241	241	11	4	7	—	—	—	2
Ramocsháza . .	—	418	418	17	3	9	13	6	7	5
Rohod . . .	—	672	672	42	20	22	22	10	12	9
Szabolcs . . .	—	348	348	20	15	5	9	5	4	3
Szakoly . . .	—	500	500	42	20	22	30	22	8	5
Székely . . .	—	384	384	31	12	19	22	14	8	3
Kálló-Semjén .	—	260	260	13	8	5	11	7	4	3
Senyő	—	385	285	20	10	10	10	6	4	3
T.-Szent-Márton .	—	597	597	31	13	18	14	9	5	3
Téglás . . .	1	1,517	1,517	47	27	20	41	27	14	12
Thét	—	275	275	17	10	7	17	10	7	3
Tura	—	525	525	32	14	18	24	11	13	5
Tuzsér . . .	—	649	649	30	21	9	24	19	5	7
Zsurk	—	731	731	33	17	16	18	8	10	3
Jákó	—	471	471	23	14	9	18	9	9	12
Jéke	—	81	81	5	3	2	4	2	2	1
Vaja	—	1,008	1,008	55	36	19	28	18	10	9
Ó-Vemsellő . .	—	348	348	22	11	11	10	5	5	3
Veresmart . .	—	685	685	29	15	14	16	11	5	4
összesen: 77 anyaegyház	13	53,995	53,995	2837	1508	1319	1758	926	832	568

A legutóbbi egyházmegyéből azonban tizenhat anyaegyház és pedig az: apagyi, k.-apáthi, berencsi, gyulaji, kékcsei, örmező-ladányi, litkei, madai, mándoki, magyorósi, papi,

pálczai, tassi, kis-várdai s a kis s nagy-varsányi egyházak adatai hiányzanak, mely egyházak következésképp a kimutatásba sem vétethettek fel.

A négy egyházmegyét együttesen következő táplázat mutatja:

Az egyházmegye neve	Száma az anyaegyházaknak	Száma a fiókegyházaknak	Összes népesség	A népesség nemzetiségek szerint: magyar	A népesség nemzetiségek szerint: német	A népesség nemzetiségek szerint: tót	A népesség nemzetiségek szerint: cseh	Népességi mozgalmak: Születések összege	Születések ebből fi	Születések ebből nő	Halálozások összege	Halálozások ebből fi	Halálozások ebből nő	Esketett párok
Nagybányai	44	33	21,066	21,060	—	6	—	958	484	474	701	353	348	262
Békés-Bánsági . . .	29	19	144,264	143,602	142	—	520	6,853	3572	3281	4871	2427	2444	1452
Nagy-Szalontai . . .	42	52	61,875	61,525	350	—	—	2,746	1390	1356	2207	1118	1089	582
Felső-Szabolcsi . . .	77	13	53,995	53,995	—	—	—	2,837	1508	1329	1758	926	8 2	568
Összesen	192	117	281,200	280,182	492	6	20	13,394	6954	6440	9537	4824	4713	2864

Áttérvén a tárgyalt mozgalmaknak a népesség sz ámához való arányosítására:

a) a nagybányai egyházmegyében a születtek a népességnek $4,_{55}$ %-ját (vagyis minden 22 lélekre 1 ujszülött) a halálozások $3,_{32}$ %-ját (minden 30 lélekre 1 halott), az esketések $1,_{24}$ %-jét (minden $80,_{4}$ lélekre 1 esketés) tevék, a tényleges szaporodás pedig $1,_{22}$ % (minden 82 lélek 1 ujjal szaporodott) volt; nemi tekintetben minden 100 fiszülöttre 97 nőszülött, minden 100 fihalottra 98 nőhalott, a tényleges szaporodásnál pedig minden 100 fira 96 nő esett;

b) a békés-bánsági egyházmegyében az ujszülöttek $4,_{75}$ %-ját (vagyis minden $21,_{3}$ lélekre 1 ujszülött), a halottak $3,_{37}$ %-ját (tehát minden $29,_{6}$ lélekre 1 halott) s az esketett párok 1 %-jét (vagyis $99,_{3}$ lélek közöl egy esketett pár) tevék a népességnek, a tevőleges szaporodás pedig $1,_{37}$ %-ra (vagyis mindden $72,_{7}$ lélek után egy szaporodás) ment; a finemnek a nőnemhez való aránya a születéseknél 100 : 92, a halálozásoknál 100 : 101 és a szaporodásnál 100 :73;

c) a nagyszalontai egyházmegyében születtek $4,_{43}$ %-ra (azaz $22,_{5}$ lélekre 1 ujszülött), az elhaltak $3,_{50}$ %-ra (vagyis minden 28 lélek közül 1 halott) és az esketések $0,_{94}$ % (tehát $106,_{2}$ lélek közöl 1 esketett pár) mennek, a tényleges szaporodás pedig 0-_{87} %-ját vagyis minden $114,_{8}$ lélek 1 növekedéssel) tevé az összes népességnek; nemi tekintetben a finem aránya a nőnemhez ugy a születések, mint a halálozásoknál s igy tehát a tényleges szaporodásnásnál is 100 : 97;

d) a felső szabolcsi egyházmegye szülöttei $5,_{25}$ %-ját (vagyis 19 lélekre 1-et), halottai $3,_{25}$ %-ját (tehát $30,_{6}$ lélekre 1-et) s esketései $1,_{05}$ %-ját (azaz 95 lélekre 1 párt) teszik az összes népességnek, a szaporodás pedig 2 %, vagyis minden 50 lélek 1-gyel szaporodott; a mi a nemi viszonyt illeti, jut minden 100 fiszülöttre 88 nőszülött, minden 100 fihalottra 89 nőhalott és minden 100 fiszaporodásra 85 nőszaporodás; végre

a tárgyalt négy egyházmegyének átlaga a születéseknél $4,_{76}$ %, vagyis 21 lélekre egy ujszülött, a halálozásoknál $3,_{38}$ %, azaz $29,_{4}$ lélek közöl 1 halott, az esketéseknél $1,_{02}$ %, tehát $98,_{1}$ % egyén közöl 1 egybekelt pár és a szaporodást illetőleg $1,_{37}$ % vagyis minden $72,_{8}$ lélek szaporitott 1 lelket;

a finem aránya pedig a nőnemhez a születéseknél 100 : 92, a halálozásoknál 100 : 97 és a szaporodásnál 100 : 81.

Legnagyobb volt ezen arányositások szerint a szaporodás a felső-szabolcsi egyházmegyében, legkissebb ellenben a nagy-szalontaiban. Nemi tekintetben az egy békés-bánsági egyházmegye halálozásait kivéve, itt is a finem a tulnyomó, hanem már valami tulságos aránytalánság még sem vehető észre s az egész különbözet csak néhány száztólira megy.

Megjegyzendő azonban itt is, hogy a nőnem halálozásainak aránya a nőszületésekhez jóval nagyobb, mint a finemé; a mig ugyanis minden 100 fihalottra már 144 fiszülött esik, addig a nőhalottak közől 100 csak 136 nőszülött jön.

XVIII.

STATISTIKAI JEGYZETEK BÉKÉS-CSABA MEZŐVÁROSÁRÓL KÜLÖNÖSEN AZ OTTANI ÁGOSTAI HITV. EVANG. EGYHÁZRÓL.

Hahn Lajostól.

Hazánkban kevés város van, mely rövid idő alatt annyira felvirágzott, s melynek lakosai annyira szaporodtak volna, mint B.-Csaba, mely azelőtt Európának legnagyobb falva volt, 1840-ik év óta pedig az alföldnek mindinkább virágozni kezdő mezővárosa.

Fekszik Békésmegyének délkeletre hajló részén, egy részt a szolnok-aradi vaspálya, más részt a mintegy négy mértföld hosszu Körös-csatorna mellett.

Még egy pár évtized előtt a csabai határ éjszak és kelet felé csupa posványokkal és nádas rétségekkel volt boritva s tavasszal azok közepette mintegy uszni látszatott, ugy, hogy ennek következtében, különösen a hó olvadás idején, a szomszéd Békéssel és Gyulával való közlekedés annyira megszakadt, hogy e helyekre több hetekig csak csolnokon lehetett menni: miolta azonban a folyóvizek szabályoztatnak, azolta az álló vizek, mocsárok, rétségek Csaba vidékéről egészen eltüntek s a hajdan vizboritotta, hasznavehetetlen helyeken most már a legszebb tanyák s leggazdagabban fizető szántóföldek diszlenek.

Csaba egész a 18-ik század elejéig magyar falu volt. Mint ilyen már a 13-ik század elején létezett, a mit bizonyitanak részint némely történeti okmányok, például „ritus

explorandae veritatis per judicium ferri candentis et aquae bullientis" melyben Csabáról, mint 1235-ik évben létezett faluról szó van; részint pedig azon körülmény is, hogy itt igen sok, IV. Béla király korából való rézpénzek ásatnak ki, melyeknek egyik oldalán két koronás személy, tudniillik IV. Béla és fia István az ifjabb király, látszik durva, pontozott metszésben ezen körülirással: rex Bela — rex Sts.

A megyei levéltárban létezik egy 1561-ik évről való kir. biztosi összeirása Békés megyének. Ezen összeirásból kitetszik, hogy akkor Békés megyében 61 város és falu volt, nevezetesen a mostani puszták mind meg annyi faluk voltak. 1566-ban ezen egész vidéket, Gyula várának elestével a török hajtotta hatalma alá s egész 1712-ik évig üzte ott garázdálkodását, melynek következtében az 1716-diki megyei összeirás az egész megyében nem talált már többet, mint tizenegy népesitett helyet s azokban csak 522 családot öt lélekkel számitva, 2610 lelket. Csabának akkor 22 tiszta magyar lakosa volt, kik e buja vidéken a cs. k. kincstár számára ökröket legeltettek; itató kutjaik ott voltak, hol most az evang. nagy templom áll, ők magok alacsony viskókban laktak. Ezen lakosoknak az akkori összeirás szerint volt 12 lovuk, 38 tehenök, 33 k. buzájuk, 24 k. árpájok, 2 k. zabjuk. Mily roppant különbség, ha az akkori Csabát a mostanival összehasonlitjuk, pedig azolta még másfél század sem telt el egészen.

1720-ban ezen egész megyét „mixta donatio" czim alatt báró Harruckern János György kapta meg, akkor kezdődött Csabának uj korszaka. Mikor Harruckern ezen roppant uradalom birtokába jutott, nem volt egyéb mint merő rabló fészek és vadak tanyája. A vadállatok a vidék lakatlansága miatt annyira elszaporodtak, hogy az akkori szegedi kamarai praefektus Thau Albert III. Károly királyhoz benyujtott fölterjesztvényében azt irja, hogy Gyula és Szolnok közt, Kúndoros pusztán, megtámadták s csaknem szétszaggatták őt és lovait a vadkanok.

Harruckern népesiteni kivánván szerzeményét kihirdettette, hogy a ki birtokán letelepedni fog, nemcsak földet ingyen kap, de vallását is háborittatlanul gyakorolhatja. E hirre seregesen tódult le a felvidékről, a vallás miatt még sok helyütt

üldözött evang. tótság s először is Csabán, azután Szarvason, Mező-Berényben és Komlóson kezdett csoportosodni. Igy támadott fel hamvaiból Csaba. Legtöbb s legderekabb családokat adott Csabának Pest, Nógrád és Hont megye, különösen Alberti és Pilis Pestben, Poltár és Zelene Nógrádban. A római katholikusok többnyire Nyitrából származnak s csak 1740-ben alakultak egyházzá; a nem egyesült görögöket az 1816-ki nagy inség hajtotta ide a szomszéd Arad, Bihar és Zaránd megyékből.

Csaba városa lakosságának számáról régibb korból az adatok hiányzanak, ennélfogva ide teszem az 1857-ik évben véghez vitt cs. k. összeirást. E szerint 1857-ik évben találtatott Csabán:

Hivatásra nézve																		Összesen
pap	hivatalnok	katona	müvész	ügyvéd és jegyző	egészségügyi személy	földbirtokos	járadék birtokos	iparüző	kereskedő	gazdasági segéd munkás	iparos segéd	kereskedő segéd	szolga	napszámos	asszony és gyermekek			
6	58	13	1	7	4	1,229	1	295	28	2,951	199	13	197	3,017	18,687			26,705

Vallásra nézve								Állapotra nézve							
rom. kath.	ágost. evang	helv. hitv.	görög egyes.	görög nem egyesült	zsidó	összesen		nőtlenek	házasok	özvegyek	hajadonok	férjezettek	özvegynők	összesen	
4,274	20,841	307	69	624	590	26,705		7,409	5,626	348	6.941	5.710	671	26,705	

1857-ben Csabának 26,705 helyben levő lakosa volt, ezekhez még 1,128 távollevő s 2288 idegen számitandó, ugy hogy összes népessége 30,121-re rugott. Azolta csupán csak születések által, levonva ezekből az elhaltakat, megszaporodott 2604 lélekkel; és igy 1862-diki év végén Csaba összes lakosainak száma volt 32,725 lélek.

Sokkal régibb adataink vannak a helybeli ágostai hitv. evang. egyház részéről.

1745-ben akkori hiteles összeírás szerint volt Csabán evg. lakos 2,700
1798-ban akkori canonica visitatio szerint „ „ „ „ 8,792
1810-ben „ „ „ „ „ „ „ „ 11,726
1816-ban „ „ „ „ „ „ „ „ 14,634
1836-ban „ „ „ „ „ „ „ „ 18,220
1857-ben a fentemlitett cs. k. összeírás szerint „ „ „ 20,841
1862. év végén „ „ „ „ „ „ „ „ 22,553

és igy 1810—1862, az az ötvenkét év alatt, csupán csak születések által a nélkül, hogy bevándorlások történtek volna, megszaporodott az egyház csaknem tizenegy ezer lélekkel. Bevándorlások mondom ezen ötvenkét év alatt nem igen történtek, legfeljebb egyes családok szállingóztak le hébe korba a felföldről, a mit azonban számba venni nem lehet, mert sokkal nagyobb volt a kivándorlás, nevezetesen: 1836-ban mintegy 600 lélek vándorolt ki és telepedett le Ambrózfalván Csanád vármegyében.

A szaporodás, minél nagyobb a lélekszám, természetesen azzal együtt növekszik. Lássuk például a szülöttek és halottak számát az utolsó tiz év alatt:

Év	Született			Meghalt			Szaporodás		
	fi	nő	összesen	fi	nő	összesen	fi	nő	összesen
1853.	594	488	1,082	455	361	816	139	127	266
1854.	583	614	1,197	462	517	979	121	97	218
1855.	558	466	1,024	661	536	1197	—	—	—
1856.	542	544	1,086	341	265	606	201	279	480
1857.	583	550	1,133	385	397	782	198	153	351
1858.	587	502	1,089	480	474	954	107	28	135
1859.	624	538	1,162	357	343	700	267	195	462
1860.	593	500	1,093	423	335	758	170	165	335
1861.	604	532	1,136	564	527	1091	40	5	45
1862.	592	579	1,171	406	376	782	186	203	389
Összesen:	5860	5313	11,173	4534	4131	8665	1429	1252	2681

és igy csupán csak születések által szaporodott az egyház tiz év alatt 2681 lélekkel, vagy is minden évre 268-al több szülött esik mint halott.

Lássuk már most a halálozási eseteket még pedig először kor szerint, azután a betegségek szerint. Vegyük például

az utolsó 1862-ik évet, mert ez a többire nézve is tájékozásul szolgálhat, miután abban semmi ragály Csabán nem uralkodott.

Meghaltak 1862-ik évben kor szerint													
holtan született	41												
születés-től 1 évig	256												
1—5 évig	174												
5—10 évig	30												
10—20 évig	33												
20—30 évig	33												
30—40 évig	52												
40—50 évig	23												
50—60 évig	63												
60—70 évig	49												
70—80 évig	31												
80—90 évig	17												
összesen	782												

Meghaltak 1862-ik évben betegség szerint																
aszkór	116	gutaütés	27	rángatódzás	2	aszkór	116	gutaütés	27	rángatódzás	2	aszkór	116	gutaütés	27	rángatódzás
agylob	3	hurut	4	sárgaság	1	agylob	3	hurut	4	sárgaság	1	agylob	3	hurut	4	sárgaság
bélgyulladás	26	himlő	23	sebek	1	bélgyulladás	26	himlő	23	sebek	1	bélgyulladás	26	himlő	23	sebek
cholera	1	holtan született	41	sérv	4	cholera	1	holtan született	41	sérv	4	cholera	1	holtan született	41	sérv
dermenet	3	hasrágás	1	gyermekek sorv.	70	dermenet	3	hasrágás	1	gyermekek sorv.	70	dermenet	3	hasrágás	1	gyermekek sorv.
epeláz	8	idegláz	56	szivtágulás	2	epeláz	8	idegláz	56	szivtágulás	2	epeláz	8	idegláz	56	szivtágulás
ebdüh	1	köszvény	7	tüdőlob	30	ebdüh	1	köszvény	7	tüdőlob	30	ebdüh	1	köszvény	7	tüdőlob
fuladozás	10	kelevény	17	torokgyik	2	fuladozás	10	kelevény	17	torokgyik	2	fuladozás	10	kelevény	17	torokgyik
fene	3	méhlob	2	typhus	9	fene	3	méhlob	2	typhus	9	fene	3	méhlob	2	typhus
megfojtotta magát	1	májlob	1	elvérzés	1	megfojtotta magát	1	májlob	1	elvérzés	1	megfojtotta magát	1	májlob	1	elvérzés
görvély	1	nehéz szülés	7	vénség	13	görvély	1	nehéz szülés	7	vénség	13	görvély	1	nehéz szülés	7	vénség
göröcs	169	nehéz nyavalya	3	vízkór	78	göröcs	169	nehéz nyavalya	3	vízkór	78	göröcs	169	nehéz nyavalya	3	vízkór
gyengeség	15	összeégett	2	vérhas	10	gyengeség	15	összeégett	2	vérhas	10	gyengeség	15	összeégett	2	vérhas
gyomorrák	3	orbáncz	1	összesen	782	gyomorrák	3	orbáncz	1	összesen	782	gyomorrák	3	orbáncz	1	összesen
gilisztaláz	3	pokolvar	4			gilisztaláz	3	pokolvar	4			gilisztaláz	3	pokolvar	4	

Ezzel kapcsolatban vegyük számba az elhalt öregeket. 1728-ik évtől 1862-ik év végeig, tehát 133 év alatt, meghalt 90 éves és azon tul 183, még pedig férfi 108, nő 75. Ezek közt:

| | | | | | | | | | | | | | | | |

Ez adatokból kitetszik, hogy Csabának levegője egészséges, népe mértékletetes dolgos és szapora.

* * *

Nézzük most már a szülötteket erkölcsi szempontból. A fentemlitett legutóbbi tiz év alatt született 11,173 gyermek közt volt nem törvényes ágyból való:

1853	1854	1855	1856	1857	1858	1859	1860	1861	1862	Összesen
9	14	4	15	16	16	31	30	15	23	173

és igy esik minden ezer szülöttre $15\frac{1}{2}$ nem törvényes, de ezek is részint idegen szolgálók gyermekei, részint pedig olyanokéi, kik katonák lévén s nem nősülhetvén, ugy nevezett vad házasságban élnek, később azonban a katonáskodási éveket kitöltvén s végelbocsáttatást nyervén, utólagos házasság által gyermekeiket törvényesitik. Legrosszabb hatással van e tekintetben mindenesetre az, hogy a fiatalok tiz évre katonákul elvitetnek, időközben azonban szabadságra haza bocsáttatnak, mely idő alatt nem nősülhetvén, sokan a vad házasságban való élésre adják magokat. 1848 előtt elég oly évet mutathatunk fel az egyház anyakönyvéből, a hol ezer szülött közt egyetlen egy nem törvényes gyermek sem találkozott.

Áttérek az iskola állására:

1810-ben volt	Csabán	evang.	lélek	11,726,	iskola	4,	tanuló	860
1816-ban	„	„	„	14,634	„	4	„	1200
1836-ban	„	„	„	18,220	„	6	„	1360
1862-ben	„	„	„	22,553	„	16	„	2849

és igy 1810-ik évben adott minden száz lélek $7\frac{1}{3}$ iskolást, 1816. évben már $8\frac{1}{5}$, most pedig ad $13\frac{1}{6}$, pedig ide még nincs számitva a négy kisdedóvó. Ez minden esetre igen kedvező arány, miután a statisztikusok középszámitással minden száz lélek után tiz iskolást szoktak számitani. Innen kitetszik, hogy a csabai nép felfogja a nevelésnek nagy hasznát s ha van is, de valóban igen csekély lehet az oly gyermekek száma, kik iskolába járhatnának, és nem járnak.

Az egyes iskolák növendékeinek létszáma 1863-ban igy állt:

Tanintézet neve	Növendékek száma		
	fiu	leány	összesen
1. Középponti fiuiskola	188	—	188
2. Középponti leányiskola	—	201	201
3. Felsővégi iskola	124	84	208
4. Körösmelléki iskola (épült 186 1/2) . .	117	131	248
5. Felső-Tabáni „	102	98	200
6. Közép-Tabáni „ (épült 185 5/6) . .	83	88	171
7. Tabáni „	118	107	225
8. Trháni „ (épült 185 7/8) . .	129	110	239
9. Kastélyi „	124	109	233
10. Alsó-Végi „	177	158	335
11. Szőlőbeli „ (épült 186 2/3) . .	149	175	324
12. Bodzási pusztai iskola (épült 185 7/8) .	29	29	58
13. Teleki tanyai „	18	17	35
14. Első gymnasialis iskola	67	—	67
15. Másdoik „ „	22	—	22
16. Harmadik „ „	15	—	15
17. Negyedik „ „	12	—	12
18. Leány növelde	—	34	34
19. Elemi magyar iskola	34	—	34
20. Középponti kisdedóvó	28	30	58
21. Tabáni „	9	15	24
22. Kastélyi „	7	5	12
23. Felsővégi „	13	19	32
Összesen:	1565	1410	2975

Itt mindenesetre feltünő, hogy van iskola, melyben taval egyetlen egy tanitó vezetése alatt 335 növendék volt. Ennek oka a csabai evang. népnek évről évre való rendkivüli, mondhatni amerikai szaporodása, ugy hogy a felnővő sarjadékot az egyház legjobb akaratja mellett is elegendő tanintézettel ellátni nem képes. Egy évtized olta csaknem minden második évben épit az egyház egy egy uj iskolát és mégis túltömve vannak.

Záradékul ide teszem mi létesittetett és épittetett az egyházban a legutóbbi nyolcz év alatt? Ezen idő alatt léte-

sült Csabán az evang. egyháznál öt uj elemi népiskola, — a középtabáni, trháni, kőrösmelléki, szölöbeli és bodzási, továbbá egy leánynövelde, négy kisdedóvó és egy négyosztályu reálgymnasium. A leánynöveldét és a kisdedóvókat magán társulatok tartják fen, az utóbbiak szállásbérét a város fizetvén és az egyház csupán csak a felügyeleti jogot gyakorolja; a reálgymnasiumra a város ajánlott fel 43 ezer forintot s fizeti azoknak kamatjait készpénzben. Az egyház nyolcz év alatt kiadott különböző iskolai és egyházi épületek felállitására és javitására összesen 51,900 frtot.

A STATISTIKAI BIZOTTSÁG JEGYZŐKÖNYVEINEK KIVONATA.*)

1862. nov. 6-kán tartott ülésben a nmgu magy. kir. Helytartótanácstól, gőzhajózási és vasuti társulatok részéről beküldött különböző közlemények mutattattak be s kiosztattak földolgozás végett. Trefort Ágost ur a bizottság tagjai közé soroltatott.

1862. decz. 4-én tartott ülésben intézkedések történtek a IV. kötet I. füzete berendezése körül; Lónyay Menyhért ur inditványozá, hogy a bizottság a porosz országos statisztikai hivatallal s Hübner Ottó urral csereviszonyba álljon.

1863. febr. 5-én tartott ülésben különböző dolgozatok adattak be az egyes tagok részéről; dr. Barsi József előleges jelentést tett a népnevelési adatokról, melyeket a nmg. m. kir. Helytartótanács feldolgozás végett a bizottsághoz áttett vala. Jóllehet ez adatok nem tökéletesek, mégis a bizottság czélszerünek vélte azokat közzétenni s egybeállitásukra dr. Barsi József tagot kérte fel. A bizottságnak már gyakran volt alkalma tapasztalnia azt, hogy mind a közhatóságok, mind a társulatok, intézetek és egyesek részéről többnyire csak hiányos adatokat kap, hogy tehát ekkép feladatát, Magyarország rendszeres és kimeritő statistikájának előkészitését, nem teljesitheti; azért a nmgu. m. kir. Helytartótanácshoz intézendő fölterjesztés határoztatott, melyben egy országos statistikai hivatal felállitásának szükségessége indokoltassék. A fölterjesztés készitésével Kautz Gyula, Konek Sándor s a jegyző bizattak meg.

*) L. a Stat. Közl. III. köt. 277. l.

1863. marcz. 12-én tartott gyülésen különböző dolgozatok adattak be, s az emlitett fölterjesztés a Helytartótanácshoz olvastatott fel és fogadtatott el némi módositásokkal.

1863. jul. 9-én tartott gyülésen intézkedések történtek az ötödik kötetbe fölveendő értekezések körül.

1863. okt. 8-kán tartott gyülésen az angol, belga, bécsi stb. hivatalok részéről beküldött muukák mutattattak be. Weninger Vincze jelentést tett az 1863-ban Berlinben volt nemzetközi statisztikai congressusról. E jelentésből ujra meggyőződött a bizottság, hogy hazánk a statisztika dolgában még nagyon hátra van, sőt minden európai állam által megelőztetett, s hogy e hátramaradásnak oka leginkább az, miszerint nálunk nem létezik kormányi közeg, melynek feladata volna a statisztikai adatokat folytonosan és rendszeresen begyüjteni, összeállitani s tudományos feldolgozás végett közzé tenni: azért elhatározta, hogy a Helytartótanács ujolag és sürgősen kéressék fel, az inditványozott országos statistikai hivatal életbeléptetése körül a szükséges intézkedések mentől gyorsabb megtételére.

1863. nov. 5-kén tartott gyülésen nehány dolgozat mutattatott be s inditványok tétettek a feldolgozandó anyag megszerzése körül..

1863. decz. 3-án tartott gyülésen felolvastatott a nmgu m. kir. Helytartótanács leirata, melyben az Akadémiát tudósitja, hogy ő Nagyméltósága, a kir. Helytartó ur az országos statistikai hivatal felállitását f. é. nov. 16-kán helyben hagyta s az előleges tanácskozások és intézkedések megtételére a Helytartótanács részéről dr. Palló Sándor, dr. Jakab István, dr. Hollán Adolf, dr. Suhajda János és Csernyus Andor, a m. Akadémia részéről dr. Kautz Gyula, Fényes Elek és Weninger Vincze, s végre a m. k. Egyetem részéről dr. Konek Sándor urakat küldé ki. Továbbá felolvastaték a m. Akademia jegyzőkönyveinek illető pontja, mely szerint a bizottság felszólittatik, hogy a magyar biztositó társulat által tett nemzetgazdasági alapitványnak felhasználásáról véleményt adjon. E vélemény előleges formulázásával dr. Kautz Gyula, Lónyai Menyhért s a jegyző bizattak meg.

EGYVELEG.

Adatok a vasutakról. A „Journal des Économistes“ multévi oktoberi füzetében a vasutakról a következő adatokat találjuk: 1861-ben az europai országokban a forgalomnak átadott vasutak hossza és jövedelme volt:

Államok	A vasutak hossza állami kil.	A vasutak hossza társasági kil.	A vasutak hossza együtt kil.	Évi jövedelem egészben frank	Évi jövedelem kilometerenként frank
Ausztria	—	5,623	5,623	188.484,989	37,250
Poroszország . . .	2977	2,924	5,901	163.205,683	28,009
Bajorország . . .	1187	661	1,848	36.296,236	20,165
Hannovera . . .	817	—	817	18,242,066	22,328
Würtemberg . . .	444	—	444	9.601,022	28,073
Szászország . . .	596	187	783	26.442,223	33,770
A többi német államok	860	779	1,639	39,734,374	24,741
Egész Németország	6881	10,197	17,078	482.006,593	28,224
Belgiom	748	1,088	1,836	53.175,026	31,060
Dánia	—	174	174	2.563,010	14,730
Spanyolország . .	—	2,369	2,369	45.877,583	21,983
Nagybritannia . .	—	17,430	17,430	692.356,850	43,009
Francziaország . .	—	10,081	10,081	460.401,055	47,943
Hollandia	—	338	338	6.780,057	21,593
Olaszország . . .	584	1,599	2,183	36.610,445	28,776
Portugalia . . .	—	75	75	660,104	9,168
Oroszország . „ .	621	1,484	2,105	48.944,959	28,430
Svajczország . . .	—	1,066	1,066	20.463,078	20,796
Összesen	8834	45,901	54,735	1,850.838,760	36,844

Az egész föld kerekségén a forgalomnak 186$^{0}/_{1}$-ben átadott vasutak hossza az illető országok kiterjedéséhez és népességéhez a következő arányban volt:

Ország	Kiterjedés □ kilometerekben	Népesség	Vasutak hossza kilom.	Esik egy □ myriam. kilomet.	Esik 1 millió lakosra kilomet.
Ausztria . . .	645,734	35.019,058	5,659	$0,_{9}$	$161,_{6}$
Poroszország . .	280,208	17.739,913	5,479	$1,_{9}$	$308,_{8}$
A többi német államok . . .	231,499	16.753,086	5,760	$2,_{5}$	$343,_{8}$
Egész Németorsz.	1.157,441	69.512,057	16,898	$1,_{4}$	$243,_{1}$
Belgiom . . .	29,456	4 671,187	1,824	$6,_{2}$	$390,_{5}$
Dánia	56,932	2.605,024	483	$0,_{8}$	$185,_{4}$
Spanyolország .	493,051	14.957,575	2,369	$0,_{5}$	$158,_{4}$
Francziaország .	533,650	37.129,336	10,098	$1,_{9}$	$271,_{9}$
Nagybritannia .	315,401	28.887,519	17,430	$5,_{5}$	$603,_{4}$
Hollandia. . .	35,200	3.521,416	433	$1,_{2}$	$122,_{9}$
Olaszország . .	238,127	21.845,414	2,173	$0,_{9}$	$99,_{5}$
Portugallia . .	97,230	3.578,677	144	$0,_{04}$	$40,_{2}$
Oroszország . .	5.338,256	66.891,493	2,105	$0,_{07}$	$31,_{2}$
Svéd- és Norvégország . . .	770,256	5.224,287	542	$0,_{07}$	$103,_{7}$
Svajczország . .	40,598	2.534,240	1,089	$2,_{7}$	$429,_{7}$
Törökország . .	318,035	9.800,000	63	$0,_{02}$	$6,_{4}$
Görögország . .	46,702	924,258	—	—	—
Egyéb országok és szigetek . .	376,795	8.031,046	—	—	—
Egész Európa	9.847,132	280.113,529	55,651	$0,_{6}$	$198,_{7}$
Amerika . . .	—	—	55,589	—	—
Afrika	—	—	481	—	—
Ázsia	—	—	2,686	—	—
Ausztralia. . .	—	—	214	—	—
Összesen	—	—	114,621	—	—

Francziaországban 1862. deczember utolsóján a vasutak hossza a következő volt:

Vonal	Régi hálózat		Uj hálózat		A vasutak összes hossza			
	a forgalomnak átadatott kil.	összesen kil.	a forgalomnak átadatott	összesen	véglegesen elkészült	engedélyezett összesen	engedélyezendő	együtt
Éjszaki . .	1053	1094	122	515	1,175	1,609	—	1,609
Keleti . .	959	974	1128	1361	2,087	2,335	—	2,335
Nyugoti . .	1194	1194	113	1110	1,307	2,304	—	2,304
Orleansi . .	1615	1762	778	2204	2,393	3,731	235	3,966

Vonal	Régi hálózat: a forgalomnak átadatott kil.	Régi hálózat: összesen kil.	Uj hálózat: a forgalomnak átadatott	Uj hálózat: összesen	A vasutak összes hossza: véglegesen elkészült	A vasutak összes hossza: engedélyezett összesen	A vasutak összes hossza: engedélyezendő	A vasutak összes hossza: együtt
Páris - Lyon-Földközi tenger . .	1683	1839	1078	2558	2,761	4,297	100	4,397
Déli . . .	797	797	292	833	1.089	1,630	—	1,630
Összegek	7301	7660	3511	8581	10,812	15,906	335	16,241
Egyéb társulatok . .	266	717	—	—	266	717	—	717
Együtt	7567	8377	3511	8581	11,078	16,623	335	16,958
Elhatározott és nem engedélyezett vasutak .	—	1456	—	—	—	1,456	—	1,456
Mindent egybevéve .	7567	9833	3511	8581	11,078	18,079	335	18,414

Engel szerint Poroszországban 1863 közepén a vasutak és kőutak hossza német mértföldekben tett:

Tartomány	Az utak hossza: vasut mf.	Az utak hossza: országut mf.	Az utak hossza: községi ut mf.	Esik 1 □ mfdre: vasut mf.	Esik 1 □ mfdre: országut mf.	Esik 1 □ mfdre: községi ut mf.	Esik 1000 lakosra: vasut mf.	Esik 1000 lakosra: országut mf.	Esik 1000 lakosra: községi ut mf.
Porosz . .	61,0	452,5	147,5	0,05	0,38	0,12	0,02	0,15	0,05
Pozen . . .	56,3	279,2	68,2	0,10	0,52	0,12	0,03	0,18	0,04
Brandenburg.	107,4	407,9	205,7	0,14	0,55	0,28	0,04	0,16	0,08
Pommeránia .	37,1	310,1	73,1	0,06	0,53	0,12	0,02	0,22	0,05
Szilézia . .	153,6	524,2	66,0	0,20	0,71	0,08	0,04	0,15	0,01
Szász . . .	94,7	448,5	94,7	0,20	0,97	0,20	0,04	0,22	0,04
Vesztfália .	95,0	543,7	51,4	0,25	1,47	0,13	0,05	0,33	0,03
Rajnai . . .	140,4	789,1	117,7	0,28	1,61	0,24	0,04	0,24	0,03
Hohenzollern.	—	35,9	—	—	1,69	—	—	0,55	—
Együtt	745,5	3791,1	824,3	0,14	0,74	0,16	0,04	0,20	0,04

A magyar földhitelintézet. Alulirt felügyelő-bizottmánya az alapszabályok 25. §-ának b,) c.) és d.) pontjai értelmében 1864. april hó elején tartott évnegyedes pénztári és könyvvizsgálat eredményét a következőkben teszi közzé:

1864, marczius 31-én:

1) Készpénzkészlet a pénztárban o. é. 86,110 ft 97 kr.

2) Leszámitolt váltók o. é. 240,400 ft — kr.

3) Pénzintézeteknél rövid felmondásra elhelyezve osztr. ért. 834,000 forint.

4) Az intézet által szabályszerü eljárás folytán összesen 16,697,655 ft 97 kr. értékben megállapitott földbirtokra engedélyezett s jelzálogilag bekebelezett kölcsönök folyóvá lett összege:

a) 763 záloglevél-kölcsön (12.602,435 ft 4 kr. értékü földbirtokra) o. é. 4.214,935 ft 76 kr.

b) 10 jövedékjegy-kölcsön (938,562 ft 74 kr értékü földbirtokra) 151,084 ft 50 kr.

c) 56 nyilthitel-kölcsön (3.156,658 ft 19 kr. értékü földbirtokra) 409,458 ft — kr.

5) Előlegezések intézeti értékpapirokra 984,201 ft 51 kr.

6) Követelések folyó számlákra 126,491 ft 93 kr-

7) Sorsolás alá eső 5½%-os záloglevelek forgalma, (fedezve a 4-dik pont a.) betüje szerint 12.602,435 ft 4 kr értékü földbirtok által) 4.169,600 ft a kisorolt 6400 ftból még forgalomban 1,100 ft 4.170,700 ft.

8) Tiz-éves jövedékjegy 6% kamatozással, (fedezve a 4-ik pont b) betüje szerint 938,562 ft 74 kr. értékü földbirtok által) 151,000 ft.

9) Fizetési utalványok forgalma:

a) A Langrand-Dumonceau és Társ czimü brüsseli föld- és ipar-hitelbank rendelményére kibocsátott, félévenkint megujitandó és 1868. november 1-én beváltandó fizetési utalványok összege, 1.000,000 ft, b) hat havi lejárattal 1,124,310 ft o. é. 2.124,310 ft.

A pénztár és könyvvizsgálat alkalmával, s azzal kapcsolatban az alapszabályok 169, §-ának d) pontja értelmében, kiterjesztette figyelmét a felügyelő bizottmány a tartalék- és törlesztési alap állásának vizsgálatára is. A tartalékalap a következő értékek és letétekből áll:

1) Ő csász. és apostoli királyi Felsége által a tartalékalap gyarapitására és az első felszerelésre legkegyelmesebben engedélyezett s az országos pénztár által teljesen befizetett összeg o. é, 500,000 ft

2) Az alapitók által letett biztositási tőke o. é. 1.677.000 ft — kr.

3) A tartalékalap gyarapitására a rendes járadékon felül, minden száz forintnyi záloglevél-kölcsön után felajánlott évenkinti 6 krajczárból eddig befolyt összeg 1654 ft 29 kr.

4) A záloglevelekben és jövedékjegyekben folyóvá tett kölcsönök után az alapszabályok 108. §-sa szerint kölcsönös jótállás végett letett 1%-os biztositék o. é. 43,519 ft — kr.

Egyszersmind alkalma volt meggyőződnie a felügyelő-bizottmánynak, hogy a tartalékalap jövedelmezővé tételére mindazon módok használatba vannak véve, melyeket az alapszabály és különösen annak 104. §-a az intézetnek megenged. Meggyőződött végre a bizottmány mind a letéti mind a törlesztési alap szabályszerü kezeléséről és nyilvántartásáról is.

A svájczi köztársaság némely ujabb statistikai adatai. E szövetségi állam 740 □ mértföldnyi területü, 2.507,000 lakossal, kik közül nemzetiségre 70,2% német, 22,6% franczia, 5,5%

olasz, 1,7 % román. Vallásra nézve van 1.476,000 protestáns, 1.021,000 katholikus, 6000 egyéb keresztyén felekezetü, 4300 zsidó. Nemi különbségre 1.269,400 férfi, 1,281,900 nő. Község van 3,058, köztük 29 5000-nél több lakossal, 347,229 lakház, 516,186 háztartás.

A földmivelési termelés nem fedezi az ország évi szükségletét s évenkint 40—50 millio frank árán visz be gabonát déli Németországból. Marhatenyésztése kitünő, álladéka 900,000 darab. Csak marhában, sajt- és vajban körülbelől 12 milio franknyi a kivitele. Bányászata ki nem elégitő; nemcsak, hogy nemes érczei nincsenek, de vastermelése is évi 200,000 mázsányi szükséglete csak felét fedezi. Kőszenet is évenkint 2½ millió mázsát vásárol másunnan.

Iparban mégis a nyers anyagok hiánya, hátrányos földrajzi fekvése, magas napszáma mellett és védvámmal körülsánczolt államok szomszédságában, magas fokon áll. Svajczország munkássága, szabad lakosai gyakorlati ügyessége és technikai helyes mivelése által, kereskedelmi tekintetben is a szabadság elvének hódolva, egyik legelső iparos államnak küzdte ki magát. Pamut-, selyem-, és óragyártmányai, szalmafonás, sajtkészités, fafaragványok, papir, lenáruk és gépek legfőbb iparczikkei.

Kereskedelme legyőzve a számtalan természeti akadályt roppant kiterjedésü s a viszonylagos ki-, be- s átviteli összeg nagyobb Europa bármely első rendü iparos államénál. Svajczban ugyanis fejenkint, 406 frank, Hollandiában 387, Angliában még csekélyebb. Előmozditják kereskedelme virágzását a folyamokon (Rajna, Aar, Rhone) való hajókázás, a gőzhajózás majd minden nagyobb taván, kitűnő országutai, számos vasuta, távírója, pénz és hitelintézete.

Kereskedelmi mozgalma középszámban 1853—55-ig évenkint 479 milió frank a bevitelre, 538 m. a kivitelre nézve. Névszerint:

	1858.	1859.	1860.
bevitel	mázsa	mázsa	mázsa
gabona s hüvelyes vetemények	2.039,968	2.339,025	3.113,081
liszt	222,802	279,928	502,657
rizs	79,421	87,117	102,032
burgonya	81,870	104,940	377,820
bor	479,539	736.202	575,405
kávé s helyettesitője	150,541	141,858	130,060
czukor	228,628	219,255	205,850
kőszén	1.090,950	1.561,305	2.270,975
pamut (nyers)	?	251,404	332,041
vas (nyers, henger stb.)	?	298,433	349,378
só	?	263,599	253,852
kivitel			
vaj	1,841	1,781	1,977
sajt	106,118	140.892	146,789
selyem s félselyem gyártmány	28,019	32,138	28,784

	frank	frank	frank
pamutfonal	2.603,400	3.063.600	3.646,200
pamutkelme	51.799,870	65.108,610	69.993,000
órák	68.580,000	78.588,000	64,440,000
Szalmafonadék	3.848,000	3.565,900	4.228,000

Vámrendszere a legszabadabb s a szabadkereskedelem diadalt ül Svajczban, mely csak igen mérsékelt pénzügyi vámokat ismer. Bevitelre nézve vámosztály van 15 cent-től 15 frankig; az áruk értékét illetőleg esik: nyers pamutra $^1/_3$%, pamutszövetekre 1–4%, vászonra 1—3%, pamutkelmékre $^1/_6$—1$^1/_2$%, selyemfonadékra $^1/_3$%, bőrre 2%, bőrgyártmányokra 4%, feldolgozott vasra 2—5%, táblaolajra 5%, gyári olajra $^1/_2$%, borra 4%, borszeszre 10%, kávéra 3%, czukorra 5%. Ár- és kiviteli vámok mázsánkint 5—10%-ra rúgnak.

Vasutja 1862. kezdetén forgalomban volt 146 német mértföld. Vasuti rendszere 5 főrészre oszlik. Két fővonala van, az egyik a bodeni tót köti össze a genfi tóval, vagyis déli Franczia-országot Németországgal; a másik Franczia-, Nyugot-Német- és Olaszországot iparkodik eggyüvé kapcsolni.

Távíró 1861-ben volt 157 állomás 3,000 kilom. hosszaságban, ártétele 1 fr.; tiszta jövedelme 81,000 frank.

Gőzhajó 1862-ben 11 taván 60 járt (a Bodeni tón és Lago Maggiorén 21 külföldi is.)

Pénzügye is virágzónak mondható.

Államköltségvetés	1860. frank	1861. frank	1862. frank
bevétel	15.966,000	18,827,200	19.364,000
kiadás	15.731,000	18.142,200	18.298,000
fölösleg	235,000	685,000	1.066,009

Az államvagyon állapota 1862 végén:

tevőleges	14,147,793	frank
szenvedőleges	4.860,000	„
tiszta vagyon	9.287,793	„

Az összes pénzügyi közigazgatást, (a szövetségi és kantoni terheket) 28 m. frankba véve, a főtételek 1862-re ekkép állanak:

bevétel			kiadás		
államjavakból .	7 millió	frank	fizetések (évdijak)	2.500,000	fr.
egyenes adóból .	8 „	„	katonaság . .	4.500,000	„
közvetett „ .	13 .	„	közoktatás . .	4.800,000	„
összesen:	28 „	„	adósság . . .	2.500,000	„
			nyugdijak . .	60,000	„

Államadósságot Svajcz csak tevőleges szerzeményekre, s honvédelmi czélokra tett. 1862. végén az államadósság 3.750,000 frank, melylyel 14.147,793 franknyi tevőleges vagyon (közte 3.930,000

frank elhelyezett tőke) állott szemben. A kantonok többnyire vasuti czélokra tett adósságai 38 ½ millió frankot tesznek, melyeket különben szintén 67 millió, többnyire ingatlanokba fektetett vagyon ellensulyoz.

Bankok. 1861-ben 19 bank 48¾, és három hitelintézet 65 millió franknyi részvény tőkével és körülbelől 12½ m. franknyi bankjegy forgalommal létezett; jelenleg mind ez több. Takarékpénztára 1859-ben 167 volt 181,000 betételezővel és több mind 60 millió tőkével.

Pénze, mértéke részint egészen franczia, részint ezen alapszik. Pénzlába arany és ezüst. 1 frank = 100 centime (Rappe), 1 láb (10 hüvelyk, 10 vonal) = 3 decimeter; 1 rúd (stab) = 4; 1 vessző (ruthe) = 10 láb; 1 svajczi óra = 16,000 láb (= 4800 meter); 1 juchart = 40,000 □ láb = 36 are; 1 pint = 1½ liter; 1 saum = 4 akó = 100 pint à 4 itcze (Schoppen) = 140 liter; 1 ℔ = ½ kilogramm s egyforma a német vámfonttal.

A Pannonia másodévi zárszámlája 1863. jan. 1-től decz. 31-ig.

A) Bevétel.	forint	kr.	forint	kr
1) Dijáthozat az 1862. évi számadásból .			267,253	64
2) 105252 folyószám alatt átvállalt 99.099,078 frt 84 krnyi viszontbiztositott érték után bevett tűz- és szállitmányi összes dijak			614,976	12
3) Kamatok s agionyereség			36,584	77
			919,114	53

B) Kiadás.	forint	kr.	forint	kr
1) A folyó koczkázatok fedezésére átvitt dijtartalék az 1864. évre 220,611 ft. 31 kr. későbbi évre 150698 ft. 68 kr.	371,309	99		
2) 2658 tűz- és szállitmányi kárért . .	314,089	19		
3) 98 függőben levő kárért	28,144	—		
4) Jutalékok, törlések, nyomtatványok, tisztifizetések és egyéb üzleti költségekért	119,697	68		
5) 10% leirás a felszerelésektől . . .	258	56		
6) 5% kamat a 6583 ft 87 krnyi tartaléktőkétől	329	20	833,828	62
			85,285	91
7) 10% a tartaléktőkének	8,528	59		
8) 4% igazgatósági járulék	3,411	44	11,940	3
			73,345	88
9) Jövedelmi adónak			7,000	—
Tiszta nyereség			66,845	88

C) Felosztás.	forint	kr.
1) Osztalék 2000 részvény 33 ftjával	66,000	—
2) A töredék-maradvány tartaléktőkének	345	88
Összesen:	66,345	88

Egyleti vagyon 1863. decz. 31-kén.

Követelés.	forint	kr
1) 1969 kötelezvény 800 ftjával	1.575,200	—
2) Saját 30 részvényünk 1,000 ftjával	30,000	—
Alapitási költségek 30 részvény után 5 ftjával .	150	—
3) 1 hátralevő kötelezvény	800	—
4) Elhelyezett tőkepénz a pesti kereskedelmi bankban	325,800	—
5) szintén a pesti takarékpénztárban	100,000	—
6) szintén a budai takarékpénztárban	100,000	—
7) szintén a magyar földhitelintézetnél . . .	8,000	—
8) Külföldön (ezüstben)	47,644	43
9) Magyar földhitelintézetnél zálogleveleк és jövedékjegyekben	48,962	50
10) Fölszerelésünk értéke 10% levonása után . .	2,327	08
11) 12 különböző tartozónál (debitores)	86,455	60
12) Függő dijak (dijkötvények)	198,588	15
13) Pénztárkészletünk	1,343	73
Összesen:	2.525,271	9

Tartozás.	forint	kr.
1) Alaptőke 2000 részvény után 1000 frtjával . .	2.000,000	—
2) Dijtartalék	371,309	99
3) Tartaléktőke	15,727	54
4) Adótartalék	11,000	—
5) Függő károk	28,144	—
6) Igazgatósági járulék	3,411	44
7) 5 hitelezőnek	29,102	52
8) Az 1862, évről föl nem vett osztalék 24 részvény után 24 frtjával	576	—
9) Ez idei osztalék 2,000 részvény után 33 frtjával	66,0000	—
Összesen:	2,525,271	49

AZ ÖTÖDIK KÖTET TARTALMA:

Lap

I. Magyarország viszonyainak statistikai vázlata Hunfalvy Jánostól 3

II. Az elemi tanügy állása a székesfejérvári püspöki megyében 186½-ben. Dr. Barsi Józseftől . . . 89

III. Az elemi tanügy állása az egri érseki megyében 186½-ben Dr. Barsi Józseftől 101

IV. Elemi tanügy a beszterczebányai püspök megye területén 186½-ben Dr. Barsi Józseftől 123

V. A birtokrendezés előhaladása Lónyay Menyhérttől 137

VI. Jelentés az 1863-diki statisztikai kongressusról. Weninger Vinczétől 142

VII. Az osztrák örökös tartományokban és Magyarországban kamatbiztositás mellett épült vasutak viszonyai az államhoz Lónyay Menyhérttől 175

VIII. A k. magyar udvari kancellária budgetje 186¾-re . . 188

XIi A magyarországi törvénykezés jelen statisztikájához Dr. Konek Sándortól 199

X. Magyarországi takarékp. Galgóczy Károlytól. 211

XI. Elemi tanügy a rozsnyói kath. egyházmegye területén 186½-ben Dr. Barsi Józseftől 222

XII. Elemi tanügy a nagyváradi latin szertartásu egyházmegye gondviselése alatt 186½-ben. Dr. Barsi Józseftől 235

XIII. Elemi tanügy a nyitrai róm. kath. egyházmegye területén 186½-ben. Dr. Barsi Józseftől 249

XIV. Magyarország malomipara 262

XV. A korona és kamara-jószágok 266

XVI. Népességi mozgalmak az ágostai vallásfelekezet dunántuli superintendentiájában 1861-ben. Galgóczy Károlytól 275
XVII. Népesedési mozgalmak a helvéthitvallásuak közt 1861-ben. Galgóczy Károlytól 280
XVIII. Statisztikai jegyzetek Békés-Csaba mezővárosáról különösen az ottani ágostai hitv. evang. egyházról. Hahn Lajostól 300
A statistikai bizottság jegyzőkönyveinek kivonata . . 307
Egyveleg: A magyar tud. egyetem az 186$^{3}/_{4}$-diki tanévben . . 172
Adatok a vasutakról 309
A magyar földhitelintézet 311
Adatok Svájczországról 312
A Pannonia másodévi zárszámlája 315

A Statistikai közleményekből

az előbbi négy kötet is még kapható.

Minden kötet ára 2 forint.

Az I—IV. kötetekben foglalt főczikkek:

Gymnasiumaink állása. Magyarországi takarékpénztárak. Ujabb adatok a magyar birodalom földterületi és adóviszonyairól. A bűnvádi statistikának multja és jövője hazánkban. A budai k. magyar műegyetem. Francziaország adóztatási és pénzügyi statistikája. Magyarország borászata. A pesti kereskedelmi akademia. A pesti egyetem és nyomdája alapjának költségvetése 1862-re. Az egyházmegyék népességi statistikája. A magyar birodalom népesedési mozgalmai. A magyar korona területének bányászata. Az európai államok budgetei. Cs. k. szabadalmazott első dunagőzhajózási társaság. A tiszai vaspálya-társaság. Magyarország viszonyainak statistikai vázlata. A technikai és reál-oktatásügy hazánkban, stb.

Nyomatott Emich Gusztáv, magy. akad. nyomdászánál, Pesten, 1864.